Бојан Симић

БРАЗИЛ У ПОЛИТИЦИ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1946–1964

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

Библиотека
Студије и монографије
књ. 146

За издавача
др Владан Јовановић

Редакција
др Борис Милосављевић
проф. др Саша Мишић
др Мирослав Перишић
др Петар Драгишић
др Милана Живановић
др Сања Петровић Тодосијевић (секретар)

Рецензенти
академик Љубодраг Димић
др Слободан Селинић
др Миша Ђурковић

Лектура и коректура
Невена Жупањац

Прелом текста
Небојша Стамболија

ISBN 978-86-7005-211-6

DOI 10.31212/monografija.2026.146.simic

Штампање књиге је помогло Министарство науке,
технолошког развоја и иновација Републике Србије

Монографија је настала као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2026. години 451-03-33/2026-03/200016 од 05.02.2026

Бојан Симић

БРАЗИЛ У ПОЛИТИЦИ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1946–1964

Београд 2026

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....9

УВОД: БРАЗИЛ ОД КРАЈА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА
ДО ПОЛОВИНЕ ШЕЗДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА –
ДРЖАВА, ДРУШТВО, ПОЛИТИКА 17

Географија, демографија и друштво послератног Бразила.....17

Политичка историја Бразила (1946–1964).....21

Избори и странке за време Треће републике.....35

Привреда Бразила након Другог светског рата.....42

ВРЕМЕ НЕПОВЕРЕЊА –
ОДНОСИ ЈУГОСЛАВИЈЕ И БРАЗИЛА 1946–1949 49

Успостављање дипломатских односа између ФНРЈ
и Бразила и односи двеју држава у првим годинама
након Другог светског рата.....51

Посланство ФНРЈ у Ријуу –
надлежности и функционисање.....61

Југословенски исељеници у Бразилу
и дипломатски представници ФНРЈ.....67

Неуспешни покушаји економске сарадње
у другој половини четрдесетих година.....83

Први контакти између представника ФНРЈ
и Комунистичке партије Бразила (КПБ).....88

ПЕРИОД „ПРИЈАТЕЉСКЕ НАКЛОЊЕНОСТИ“ –
ОДНОСИ ФНРЈ И БРАЗИЛА У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ
ПЕДЕСЕТИХ ГОДИНА 93

На узлазној путањи – Социјалистичка Југославија
и Бразил почетком педесетих.....93

Посета Кафе Фиља Југославији августа 1951.....100

Подизање дипломатских представништава на ранг
амбасада (1952) и даљи развој југословенско-бразилских
односа у првој половини педесетих.....104

Генерални конзулат у Сао Паулу –
отварање и делокруг деловања.....124

Трговински уговори и успон трговинске
размене (1950–1955).....127

Југословенски исељеници у Бразилу
у првој половини педесетих година.....135

Односи са бразилским партијама
на почетку шесте деценије XX века.....143

Југословенско-бразилски спортски контакти
у првој половини педесетих.....149

Билатерална сарадња на пољу уметности,
културе и просвете.....152

КРИЗА И ИШЧЕКИВАЊЕ – ЈУГОСЛОВЕНСКО-БРАЗИЛСКИ ОДНОСИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ПЕДЕСЕТИХ ГОДИНА.....159

ФНРЈ и Бразил за време владе Жуселиња Кубишчека – дипломатија и политика.....159

Реекспортна криза и југословенско-бразилски економски односи (1956–1960).....192

Амбасада и конзулат ФНРЈ у Бразилу и југословенски исељеници.....221

Партијске и синдикалне везе у другој половини педесетих година.....229

Сарадња у области културе, науке и спорта.....237

НА ВРХУНЦУ САРАДЊЕ – СОЦИЈАЛИСТИЧКА ЈУГОСЛАВИЈА И БРАЗИЛ (1961–1964) 249

Југославија и Бразил почетком шездесетих. Између Првог самита несврстаних у Београду и Кубанске кризе.....249

Посета државног секретара за иностране послове Коче Поповића Бразилу.....263

Посета Јосипа Броза Тита Бразилу септембра 1963.....270

Економска сарадња између Бразила и ФНРЈ/СФРЈ (1961–1964) – успони и падови.....279

Даљи развој југословенско-бразилских односа до државног удара у Бразилу 1964.....289

Исељеници из Југославије у Бразилу почетком шездесетих година.....300

Партијски и синдикални контакти у првој половини шездесетих.....302

Покушај планске сарадње – југословенско-бразилски односи у култури.....307

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....313

SUMMARY 321

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....327

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА 341

ПРЕДГОВОР

Када сам се током 2019. истраживачки почео бавити историјом након Другог светског рата, мој фокус је постао однос социјалистичке Југославије са државама Јужне Америке, пре свега спољна политика, дипломатија и питање исељеништва. На тај удаљени континент пошао сам трагајући за судбином председника владе и министра спољних послова Краљевине Југославије Милана Стојадиновића након његовог изгнанства на острву Маурицијус. Логично, Аргентина је била прва у фокусу јер је у њој Стојадиновић провео остатак живота после интернације. Резултати тих истраживања презентовани су пре свега у двема монографијама, као и више објављених чланака.[1] Након завршетка тих студија највећа земља Латинске Америке – Бразил с правом се наметнула као наредна истраживачка тема.[2]

У периоду након Другог светског рата и током педесетих година XX века Бразил је био пета држава на свету по величини територије и седма по броју становника. У Србији је за ту државу

[1] Бојан Симић, *Југославија и Аргентина 1946–1955*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2021); Бојан Симић, *Стојадиновић у Аргентини*, (Београд: Институт за европске студије / Нови Сад: Фондација Светозар Милетић, 2022).

[2] Објављени чланци везани за југословенско-бразилске односе након Другог светског рата: Бојан Симић, „Социјалистичка Југославија и државе Јужне Америке (1946–1950) – успостављање дипломатских и економских односа", *Токови историје*, 2/2022, 73–99; Бојан Симић, „Бразил у политици социјалистичке Југославије 1946–1952, *Токови историје*, 3/2023, 133–156; Бојан Симић, „Посета Коче Поповића Латинској Америци 1962. године", *Токови историје*, 2/2025, 189–214; Bojan Simić, „Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964", *Istorija 20. veka*, 1/2026, 147–162. Сазнања први пут публикована у овим радовима, знатно допуњена и прерађена, инкорпорирана су у ову монографију.

био одомаћен израз Бразилија, а за њене становнике Бразилијанци. Такве називе можемо наћи и у *Правопису српскохрватског књижевног језика* Александра Белића из 1950.[3] Тај израз користиле су и прве југословенске дипломате које су пристигле у Рио де Жанеиро после рата. Током 1958. у једном од најважнијих дневних листова у земљи *Борба* југословенски дипломата Алеш Белбер, након свог повратка из Бразила, нагласио је како је то погрешно из два разлога. Прво, јер сами Бразилци своју земљу зову Бразил, што је и било прихваћено у већини страних језика. Други разлог био је практичније природе, јер се крајем педесетих тамо градила нова престоница којој је дато име управо Бразилија. Беблер је тада уствrдио да „ако останемо код нас при старом, произвољном називу земље, имаћемо исти назив и за земљу и за њен главни град".[4] Овакво тумачење брзо је постало и званично када је изашао нови *Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником* 1960.[5] Ова промена није довела да аутоматског усвајања имена Бразил, па се Бразилија још дуго користила у свакодневном говору, али и у широј употреби. Увидом у архивска документа можемо закључити да су југословенске дипломате до краја педесетих већински користиле израз Бразилија за државу, да би име Бразил постало учестало од почетка шездесетих, у складу са званично уведеном терминологијом.

Имајући у виду велику географску удаљеност између Србије и Бразила и реалну немогућност истраживања у тамошњим архивима, одлучио сам да тему формулишем као „Бразил у политици социјалистичке Југославије". Тиме је фокус постало место Бразила у политици друге Југославије односно каква су била очекивања зва-

---

3 Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, (Београд: Просвета, 1950), 141.

4 *Борба*, 5. 10. 1958, 7.

5 *Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником*, (Нови Сад/Загреб: Матица српска/Матица хрватска, 1960), 210.

ничног Београда од односа са највећом земљом Латинске Америке, а шта је била њихова стварност. Што се тиче хронолошких граница теме, оне су логично изабране. Прва, 1946. јесте година поновног успостављања односа између Федеративне Народне Републике Југославије (од 1963. Социјалистичка Федеративна Република Југославија) и Сједињених Држава Бразила, а друга, 1964. везана је за државни удар у Бразилу који је довео до промене власти у тој земљи и промену политике која се битно одразила и на односе са СФРЈ.

Још једна чињеница која иде у прилог овом временском оквиру обраде теме је и та да се он поклапа са посебном демократском фазом у историји Бразила која је трајала од 1946. до 1964. Постоји одређено неслагање око тога да ли се он назива Трећа, Четврта или спада под Другу републику. Бразилски историчар Франциско Иглесијас у свом делу *Политичка историја Бразила 1500–1964.* цео период од 1930. и доласка Жетулија Варгаса на власт, па до 1964. подводи под Другу републику.[6] Исту периодизацију прихвата и професорка са загребачког Факултета политичких наука Лидија Кос-Станишић у својој монографији.[7] Научници који користе формулацију Трећа република сматрају да је период од 1930. до 1945, од доласка Варгаса на власт до његовог напуштања места председника, довољно особен да се може назвати Другом републиком у Бразилу, а да је раздобље 1946–1964. Трећа република. Као представнике тог схватања наводимо енглеског професора Лезлија Бетела, професора емеритуса Универзитета у Лондону и Универзитета у Оксфорду,[8] и истакнуте бразилске

6 Francisco Iglesias, *Historia Politíca de Brasil* (1500–1964), (Madrid: MAPFRE S. A., 1992), 265–335.

7 Lidija Kos-Stanišić, *Latinska Amerika. Povijest i politika*, (Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga, 2009), 162–164.

8 *The Cambridge History of Latin America*, Volume IX, Brazil since 1930, ed. Leslie Bethell, (Cambridge/New York/Melbourne/Madrid/Cape Town/Singapore/São Paulo/Delhi, 2008), 328–368.

историчаре као што су Жорж Фереира и Лусилија Алмеида Невес Делгадо.[9] Последње мишљење је да је период Варгасове диктатуре од 1937. до 1945, тзв. Нова држава (*Estado Novo*), довољно посебан у односу на оно што је претходило и следило да би само њега требало звати Трећа република, односно да је раздобље 1946–1964. Четврта република. Такву класификацију можемо наћи и на сајту бразилске скупштине (*Câmara dos deputados*).[10] За потребе ове монографије за обрађени период користићу формулацију Трећа република или Популистичка република.

Најважнији извори за ову тему налазе се у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије у Београду. Документа настала из деловања дипломатских представништава у Бразилу и другим јужноамеричким земљама, као и преписка са државним органима у земљи, њихова наређења и упутства, најбитнија су за реконструкцију наведене теме. Ово истраживање је још једном потврдило чињеницу да озбиљно изучавање спољне политике социјалистичке Југославије, као и њене дипломатске службе, није могуће без архивске грађе из Дипломатског архива. Радови настали без ових докумената могу дати само непотпуну слику, без обзира на то што одређене дупликате можемо наћи и у другим архивима.

Други по важности за ову монографију, али свакако незаобилазан, јесте Архив Југославије. Од десетак коришћених фондова посебно је битна грађа Савеза комуниста Југославије, Комисије за културне везе са иностранством и документација из фондова Кабинет маршала Југославије (до 1953) и Кабинет председника Републике за касније период. Ти документи нам осветљавају односе на нај-

[9] *O tempo da experiência democrática: da democratização de 1945 ao golpe civil-militar de 1964: Terceira República (1945-1964)*, eds. Jorge Ferreira e Lucília de Almeida Neves Delgado (Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2019).

[10] https://www2.camara.leg.br/a-camara/conheca/historia/Ex-presidentesCD_Republica/republica4.html, датум приступа 24. 1. 2026.

вишем нивоу, као и односе партијских, синдикалних и културних организација двеју земаља. Поред наведених архива треба поменути и Хрватски државни архив, у коме су чува део грађе која се односи на југословенско исељеништво у јужноамеричким земљама и њихову преписку са Матицом исељеника Хрватске.

Срећна околност за истраживање спољне политике Бразила је значајан корпус извора који је објављен на сајту бразилског Министарства спољних послова. Ово се посебно односи на бројна издања фондације Алешандре де Гузмао (*Fundação Alexandre de Gusmão*). Такође, одређена битна документа могу се наћи и на сајту бразилске скупштине (*Câmara dos deputados*). Коришћењем тих извора обрада теме постала је више полицентрична, што је и те како било битно за њено боље сагледавање и разумевање.

Објављени извори југословенских органа, пре свега Савезног завода за статистику, били су веома значајни за анализу трговинских односа Југославије и Бразила. У комбинацији са архивским изворима постају јаснији мотиви једне и друге државе за економску сарадњу и поред политичких (не)слагања. Наравно, подаци су укрштани са доступном бразилском и међународном статистиком. Наведеном треба додати и објављена документа америчке провенијенције везана за спољну политику САД (*Foreign Relations of the United States*), која се показала као противник приближавању Бразила Југославији и покрету несврстаних.

Тема југословенско-бразилских и српско-бразилских односа до сада није била детаљније обрађивана у историографији. Подаци о односима двеју земаља у послератном периоду могу се наћи у публикацијама југословенских институција које су, пре свега, издаване током шездесетих година и биле посвећене Бразилу.[11] На свега по неколико страна у њима су изнесене најважније

[11] Vjekoslav Košta, Vladimir Dragomanović, *Brazil (Estados Unidos do Brasil)*, (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1961), 163–167; Јаша Алму-

информације везане за билатералну сарадњу. Радило се, пре свега, о подацима, свакако битним, али углавном без неке дубље анализе. Након шездесетих година и слабљења сарадње двеју држава, и интересовање за Бразил у научним круговима јењава. До данас, најважнији преглед билатералних односа Југославије и Бразила дао је историчар Драган Богетић у каталогу који је пратио изложбу „Београд–Бразилија. 80 година дипломатских односа" коју је током 2019. приредио Архив Југославије. Ради се о корисном прегледу односа двеју држава током безмало једног века.[12]

Југословенско-бразилских односа након Другог светског рата у својим школским радовима дотакло се двоје бразилских историчара млађе генерација, Дебора Јулијана Рибеиро де Фариа и Матеус Жозе да Силва Сантос.[13] Њихови радови базирани су на уској изворној основи докумената, доступних путем интернета, и опште литературе везане за спољну политике двеју земаља. Имајући у виду наведено, и њихов домет био је ограничен. Остали радови где су билатерални односи Југославије и Бразила поменути наводе се у библиографији на крају.

Након предговора следи уводно поглавље које у кратим цртама говори о историји Бразила од краја Другог светског рата

ли, *Бразил. Путеви еманципације*, (Београд: Седма сила, 1963), 58–63; Mihailo Jovanović, *Brazil*, (Beograd: Yugoslaviapublic, 1967), 75–86.

12 *Београд–Бразилија. 80 година дипломатских односа, Belgrade–Brasília. 80 years of diplomatic relations*, Каталог изложбе / Exhibition Catalogue, (Београд: Архив Југославије, 2019), 11–29.

13 Débora Juliana Ribiero de Faria, *A política externa brasileira para Iugoslávia de Tito: de 1945 a 1980*. Universidade Federal do Pampa, Campus Santana do Livramento, Bacherelado em relações internacionais, Santana do Livramento, 2014; Mateus José da Silva Santos, "Pontes entre Brasília e Belgrado: a política externa independente e as relações entre Brasil e Iugoslávia (1961-1964)", https://www.encontro2022.sp.anpuh.org/resources/anais/17/anpuh-sp-eeh2022/1660779261_ARQUIVO_8ac3b4682458173d07c66dd2b7c1c7db.pdf, датум приступа 9. 10. 2025.

до средине шездесетих година, утемељено на стручној литератури, пре свега на енглеском и португалском језику. Сматрао сам да је ово поглавље неопходно за даље разумевање текста, али с друге стране нисам желео да оно буде предуго и да на неки начин оптерети текст. Основни део монографије конципиран је у четири хронолошка поглавља (1946–1949, 1950–1955, 1956–1960. и 1961–1964) која обрађују осамнаест година југословенско-бразилских односа и приказују место које је Бразил у том периоду имао у политици социјалистичке Југославије. Сматрао сам да је дата подела по поглављима утемељена у историјским изворима и да је сваки од њих довољно особен да би био издвојен у посебну целину.

На овом месту желео бих да се захвалим колегама који су ми помогли да лакше пребродим одређене тешкоће приликом истраживања и публиковања ове монографије. На првом месту хвала рецензентима: редовном члану САНУ и ментору са дипломских и магистарских студија професору Љубодрагу Димићу за више од двадесет пет година сарадње и пријатељске наклоности, научном саветнику Института за европске студије Миши Ђурковићу и колеги Слободану Селинићу, на стручним и добронамерним коментарима на прву верзију рукописа. Захвалност дугујем колегама у матичном Институту за новију историју Србије, пре свега директору и пријатељу Владану Ж. Јовановићу и младом колеги Николи Конеском. На коректној сарадњи и благонаклоној помоћи захваљујем се и запосленима у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије, Архиву Југославије и Хрватском државном архиву у Загребу.

На крају бих желео да се захвалим породици и пријатељима на подршци и разумевању.

У Сурчину фебруара 2026,
Аутор

УВОД: БРАЗИЛ ОД КРАЈА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ПОЛОВИНЕ ШЕЗДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА

„Бразил је колос на глиненим ногама, или босоноги и гладни просјак са цилиндром на глави. Слика Риа је слика Бразила. Поред модерних небодера у граду, 100 метара даље на брду су тзв. фавеле, у којима живи сиротиња (махом црнци) под најстрашнијим материјалним и хигијенским приликама. А неколико километара иза тога подиже се бразилска прашума. Донекле је Бразил жртва и своје просторности и саобраћајне неповезаности. Он је више континент него држава, и више конгломерат него нација.“[14] Овако је у пролеће 1948. године Бразил описао у свом извештају Министарству иностраних послова посланик ФНРЈ у Рио де Жанеиру Рајко Ђермановић. Колико је ова слика била тачна пробаћемо да покажемо у овом поглављу анализом статистичких података и стручне литературе.

Геоīрафија, демоīрафија и друштво īослераīноī Бразила

Бразил географски припада Јужној Америци и нешто шире Латинској Америци. Простор Латинске Америке обухвата цео јужноамерички континент, Средњу Америку, Мексико и карипска

[14] Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (у даљем тексту ДАМСП), Политичка архива (ПА), година 1948, Бразил, фасцикла 22, досије 10, сигнатура 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948.

острва на којима се говоре романски језици, односно шпанско говорно подручје у западној хемисфери, португалски Бразил и француски Хаити.[15] Јужну Америку поред Бразила чини још девет држава: Аргентина, Боливија, Венецуела, Еквадор, Колумбија, Парагвај, Перу, Уругвај и Чиле. Бразил је са површином од 8.513.844 квадратних километара пета држава на свету и заузима око 5,7% копна земаљске кугле односно 46,2% територије Јужне Америке.[16]

Бразил је од почетка XVI века био колонија, а своју независност од Португалије прогласио је 1822. Од тада, па све до 1889. био је монархија на чијем челу су били чланови португалске династије до тренутка када је Педро II свргнут и протеран из земље и проглашена република. Први републикански устав усвојен је 1891. Установа ропства укинута је тек 1888. и то захваљујући енглеском притиску. С обзиром на другачије историјско искуство и португалски језик, Бразил се разликовао од других земаља Латинске Америке. Енглески историчар Лесли Бетел (*Leslie Bethell*) сматра да је Бразил тек двадесетих и тридесетих година XX века односно тек током Другог светског рата и Хладног рата постао део региона названог Латинска Америка.[17] Према неким ауторима тек педесетих година држава је „латиноамериканизована". Бразил је тада напустио своју традиционалну улогу медијатора између САД и Хиспанске Америке и постао интегративни део овог простора.[18]

У периоду о коме говоримо становништво Бразила рапидно је расло. Од нешто преко 33.000.000 крајем тридесетих го-

---

15 Kos-Stanišić, *Latinska Amerika*, 13.

16 Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 5.

17 Leslie Bethell, "Brazil and 'Latin America'", *Journal of Latin American Studies*, Vol. 42, No. 3 (August 2010), 474.

18 Stella Krepp, "Brazil and Non-Alignment. Latin America's Role in the Global Order, 1961–1964", *Latin America and Global Cold War*, eds. Thomas C. Field Jr., Stella Krepp, and Vanni Petinà, (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2020), 102.

дина XX века порасло је на преко 70.000.000 на почетку шездесетих. Дакле, за неких четврт века оно се више него удвостручило. Наведену цифру чинио је приближно исти број мушкараца и жена. О поправљању животних услова током педесетих година говори и податак да је очекивани животни век становништва порастао са 45,9 на 52,7 година.[19] Више од половине становника живело је на селу (око 55%), али се у исто време повећавао и број градског становништва, па су највећи градови Рио де Жанеиро и Сао Пауло бројали по три милиона становника.[20] Подаци за шездесете године говоре да је Бразил био најмногољуднија земља Латинске Америке и седма по броју становника на планети. Испред Бразила били су Кина, Индија, САД, СССР, Јапан и Индонезија.[21]

Бразил је спадао у земље са највећим велепоседима (латифундијама) на свету. Чак 20% латифундија имало је површину већу од 10.000 хектара. Ови велепоседници чинили су 1,6% становништва, а контролисали су 50,9% обрадивог земљишта.[22] Око две хиљаде највећих латифундиста поседовало је земље колико заједно износе површина Шпаније, Холандије, Белгије и Данске. Радило се о најконзервативнијем делу друштва чији су интереси били повезани са банкарским сектором и страним капиталом.[23]

Још од 1889. црква у Бразилу била је одвојена од државе и није постојала званична религија. Ипак, стварност је била другачија јер

---

19 André Villela, "Dos 'Anos Dourados' de JK à Crise Não Resolvida (1956–1963)", *Economia Brasileira Contemporânea (1945–2010)*, eds. Fabio Giambiagi, André Villela, Lavinia Barros de Castro e Jennifer Hermann, (Rio de Janeiro: Elsevier, 2011), 29.

20 Paulo Markun, Duda Hamilton, *1961. O Brasil entre a ditadura e a guerra civil*, (São Paolo, Benvenirá, 2011), 10.

21 Подаци преузети са: https://database.earth/population/by-country/1960, датум приступа 21. 1. 2026.

22 *Radnički i nacionalno oslobodilački pokreti, Enciklopedijski priručnik, Tom 1, Afrika, Azija, Latinska Amerika*, (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1968), 696.

23 Sulejman Redžepagić, *Društvenopolitička struktura i radnički pokret Brazila*, (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1962), 30.

је око 90% становништва било католичке вере. Самим тим Католичка црква је имала велики утицај у животу Бразила. То је пре свега важило за просвету и културу. Радило се о организацији која је далеко превазилазила границе институције која се бавила само верским питањима. Црква у Бразилу била је повезана са крупним велепоседницима, што не чуди будући да је и сама била велики земљопоседник.[24]

Након Другог светског рата број неписмених у Бразилу износио је око 30.000.000, што је чинило око 75% становништва. Идући према северу земље њихов број се повећавао и достизао 90%. Оно што је било посебно поражавајуће за државу је да је само 20% деце полазило у школу у том периоду. То се рефлектовало и на број студената који је крајем четрдесетих износио свега око 40.000, што је било мање и од Југославије која је у том периоду имала вишеструко мање становника.[25] Овај јаз се постепено смањивао, али се то дешавало недовољно брзо за земљу са таквим људским потенцијалом, па је и 1960. било око 40% неписмених становника старијих од петнаест година.[26]

Оно што је карактерисало послератно бразилско друштво је неједнак положај грађана, што се посебно односило на црнце. Статистички подаци из овог периода јасно указују на то. Тако је педесетих година XX века бело становништво чинило 61% запослених и чак 82% сопственика, док је код црнаца то износило 11% односно само 3% међу власницима.[27] На постојање расне дискриминације указивале су и југословенске дипломате са лица места пишући како „луксузним хотелима и спортским клубовима црнци немају приступа“.[28]

---

[24] О положају цркве у Бразилу видети студију: Thomas C. Bruneau, *The Church in Brazil. The Politics of Religion*, (Austin: The University of Texas, 1982).

[25] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948, 9.

[26] Villela, *"Dos 'Anos Dourados' de JK"*, 29.

[27] Košta, Dragomanović, *Brazil*, 20.

[28] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948, 5.

Политичка историја Бразила (1946–1964)

Период бразилске Треће републике (*Terceira República*) или Популистичке републике (*República Populista*) наслања се на управу Жетулија Варгаса која је трајала од 1930. до 1945. Он је другим државним ударом 1937. прогласио „Нову државу" (*Estado Novo*), а Бразилом је управљао као диктатор.[29] Демократизација која је након Другог светског рата наступила у држави последица је општег процеса у тадашњем, пре свега Западном свету. Наравно, не треба занемарити ни одређена померања унутар земље међу политичким и интелектуалним круговима. Режим је био под притиском да се бар либерализује, ако не потпуно демократизује. У таквој ситуацији Варгас је објавио да ће избори бити одржани до краја 1945. Дошло је до амнестије неких политичких осуђеника, оснивања политичких партија, слабљења цензуре... Дакле, транзиција од диктатуре до барем ограничене демократије покренута је одозго. Не верујући у искреност дотадашњег диктатора војска је извршила последњи притисак да се Варгас удаљи из председничке палате добровољно. После краткотрајног премишљања он је то и учинио, па је нова ера у историји Бразила могла да почне.[30]

---

[29] Од бројних монографија које се баве Жетулијом Варгасом наводимо: John W. F. Dulles, *Vargas of Brazil. A Political Biography*, (Austin/London: University of Texas Press, 1967); Richard Bourne, *Getulio Vargas of Brazil, 1883–1954, Sphinx of Pampas*, (London/Tonbridge: Charles Knight&Co. Ltd, 1974); *Vargas and Brazil. New Perspectives*, ed. Jens R. Hentschke, (New York/Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006); Alejandro José Groppo, *The Two Princes: Juan D. Perón and Getulio Vargas: a Comparative Study of Latin American Populism*, (Villa María: Eduvim, 2009).

[30] *The Cambridge History of Latin America*, IX, 87; Thomas E. Skidmore, *Politics in Brazil 1930–1964. An Experiment in Democracy*, (London/Oxford/New York: Oxford University Press, 1970), 48–53.

Трећа република у Бразилу функционисала је по уставу који је проглашен 18. септембра 1946. године.[31] У овом, иначе петом по реду уставу, садржане су одредбе из првог републиканског устава из 1891, али и део одредби из претходних устава из 1934. и 1937, нарочито њихове економско-социјалне одредбе.[32] Овај правни акт рађен је у много чему по угледу на устав САД и одређене одредбе су готово идентичне.[33] По њему је Бразил био република федералног типа коју сачињава 20 федералних држава, пет територија и федерална област дистрикт главног града Бразилије (од 1959). Новим уставом дошло је до децентрализације власти и зајамчене су личне слободе. Законодавно тело у Бразилу био је Конгрес који се састојао од два дома. Горњи дом – Сенат (*Senado Federal*) и доњи дом – Скупштина (*Câmara dos Deputados*).

У Бразилу је у периоду након Другог светског рата функционисао председнички систем где је председник републике био и председник владе. Кандидат за председника морао је имати најмање 35 година и није се могао два пута узастопно бирати (чл. 80). Он је биран на период од пет година непосредним гласањем (чл. 82). Народна скупштина бирана је на четири, а Сенат на осам година. Свака држава слала је у Сенат по три изабрана представника (чл. 60). Потпредседник републике, који се такође непосредно бирао, уједно је био и председник Сената (чл. 61). Гувернери држава су се такође бирали непосредно.

Гласање је било тајно. Активно право гласа имали су и мушкарци и жене са навршених 18 година. Оно што је бразилско

---

31 Комплетан текст Устава из 1946. може се видети на сајту бразилске владе: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Constituicao/Constituicao46.htm.

32 У време монархије постојао је устав из 1824. који је донет декретом. Занимљиво је да је он дуже трајао од републиканских устава проглашених до 1964. James L. Busey, "Brazil's Reputation for Political Stability", *The Western Political Quarterly*, Vol. 18, No. 4 (Dec., 1965), 868–870.

33 Košta, Dragomanović, *Brazil*, 53.

друштво одвајало од правог демократског друштва била је чињеница да су право гласа имали само писмени, што је из изборног процеса искључивало око 75% грађана који то нису били. Поред тога, право гласа нису имали ни они који нису могли да се изразе на националном језику и они којима су грађанска права одузета привремено или трајно (чл. 132). Право да буде биран за Народну скупштину имао је дакле писмени грађанин старији од 21 године, док је за Сенат морао имати најмање 35 година (чл. 38). И поред тога што је устав био релативно дуготрајан за нестабилно подручје Латинске Америке, може се рећи да је често кршен од стране председника и владе. У једној анализи закључује се да су само два периода за време председничких мандата Дутре (1946–1951) и Кубишчека (1956–1961) били без значајнијих уставних кршења.[34]

Први председник Бразила након промене режима био генерал Еурико Дутра, који је у периоду 1936–1945. био министар рата. На изборима он је био кандидат најјаче Социјалдемократске партије, а његову кандидатуру је подржао и доскорашњи диктатор Варгас. Поред борбе са економским проблемима, Дутрину управу обележила је борба против ширења комунизма у земљи.[35] У првим годинама након Другог светског рата он је успео релативно брзо да из синдиката уклони најистакнутије представнике Комунистичке партије Бразила, а у мају 1947. да се избори и за формалну забрану те партије. Усвојени су и нови закони против штрајка. Једна од области где Дутрина администрација није уложила довољно је рад на инфраструктурном повезивању велике, а саобраћајно неповезане земље.[36]

---

[34] Busey, *Brazil's Reputation for Political Stability*, 870.

[35] О антикомунизму у Бразилу видети: Rodrigo Patto Sá Motta, *Em guarda contra o "Perigo Vermelho": o anticomunismo no Brasil* (São Paulo: Perspectiva, 2002); Danilo Sorato, Oliveira Moreira, "Anticomunismo na política externa Brasileira: Passado e presente (1930–2020)", *Hoplos*, Vol. 4, No 6, 2020, 26–49.

[36] Hélio Silva, Maria Cecília Ribas Carneiro, *Eurico Gaspar Dutra 1946–1951. A Espada Sob a Lei*, (São Paulo: Três Comércio de Publicações Ltda., 2004), 39–146.

Као и у свим државама Латинске Америке, и у Бразилу је војска играла значајну улогу у политици земље. Сваки род војске (копнена војска, авијација и морнарица) имао је своје министарство. По својој величини војска Бразила тог времена била је одмах иза армије САД.[37] У буџету за 1947. војска Бразила имала је удео од 34%, што је у новцу износило 4,6 милијарди крузеироса односно 2,5 милијарди за Министарство копнене војске, 1,1 милијарду за Министарство ваздухопловства и милијарду за Министарство морнарице.[38] Амерички утицај у војсци Бразила био је велик због вишегодишње помоћи око набавке опреме, бројних војних мисија и образовања официра у САД.[39] То ће се и те како осетити у кризним ситуацијама у Бразилу у наредним годинама.

Након избора 1950. на власт се, овог пута демократским путем, вратио некадашњи диктатор Варгас. Својим ранијим деловањем Варгас је створио велики број противника, а за време новог председничког мандата тај број се увећао. Током 1954. они су кренули у акцију са циљем да га уклоне са власти. Као образложење изабрана је корупција односно да је Варгас нелегално преко *Banco do Brasil* финансирао *Ultima Hora* као полузванични владин лист. Покушај легалног смењивања у Скупштини није прошао јер је за њега гласало само 35 посланика, док је против било 136. Убрзо је нађен други разлог, покушај убиства новинара Карлоса Ласерде у

---

37 Студија о улози војске у бразилској политици након Другог светског рата: Alfred Stepan, *The Military in Politics. Changing Patterns in Brazil*, (Princeton/New Yersey, Princeton University Press, 1974); João Roberto Martins Filho, "Forças Armadas e política, 1945–1964", *O tempo da experiência democrática: da democratização de 1945 ao golpe civil-militar de 1964: Terceira República (1945-1964)*, eds. Jorge Ferreira e Lucília de Almeida Neves Delgado (Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2019), 51–80.

38 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948, 23.

39 Michael W. Weis, *Cold Warriors and Coups d'etat : Brazilian-American Relations, 1945–1964*, (Albuquerque: New Mexico University Press, 1993), 19–22.

коме је страдао његов телохранитељ. Иако није било доказа за личну умешаност председника, група генерала покушала је да га принуди на оставку. У таквој ситуацији Варгас је извршио самоубиство.[40] Његов тестамент читан је преко радија, а масе народа су изашле на улице. У њему су се помињали изрази као „роб народа", „први корак ка вечности" и „напуштање живота да би се ушло у историју".[41] Овај догађај изменио је његов имиџ, па је његова популарност постала већа него за живота.[42]

После самоубиства Варгаса у периоду од шеснаест месеци променила су се тројица председника. Прво је на челу државе у складу са уставом био потпредседник Кафе Фиљо, као први протестант председник Бразила. Њему је недостајала политичка подршка, али и харизма да би успешно управљао. Томе је допринео и сукоб са врхом Социјално прогресивне партије чији је кандидат био на изборима. На месту председника Фиљо се задржао нешто више од годину дана, када је под притиском војске Конгрес изгласао његову неспособност да врши председничку дужност. Фиљо јесте у првом тренутку имао срчани удар, али му није дозвољено да се касније врати на дужност. Њега је наследио тадашњи председник Скупштине Карлос Луз. Он ће остати упамћен као председник чији је мандат трајао три дана јер ће га Конгрес сменити у страху да би се могао прикључити завери у покушају спречавања легално изабраног председника Кубишчека да крајем јануара 1956. преузме дужност. Председничку обавезу преосталих два и

---

40 Francisco Fernando Monteoliva Doratioto, José Dantas Filho, *De Getúlio a Getúlio. O Brasil de Dutra e Vargas 1945 a 1954*, (São Paolo: Atual, 1991), 85–86.

41 Thomas D. Rogers, "I Choose This Means to Be With You Always": Getúlio Vargas's *Carta Testamento*", *Vargas and Brazil. New Perspectives*, ed. Jens R. Hentschke, (New York/Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006), 227–255.

42 Jerry Dávila, "Myth and Memory: Getúlio Vargas's Long Shadow over Brazilian History", *Vargas and Brazil. New Perspectives*, ed. Jens R. Hentschke, (New York/Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006), 257–282.

по месеца обављао је потпредседник Сената и некадашњи потпредседник Бразила Нереу Рамос.[43]

Након преузимања власти Жуселињо Кубишчек подстакао је развој аутомобилске индустрије и грађење ауто-путева. Повећањем плата, наоружавањем, као и укључивањем војске у доношење политичких одлука добио је подршку ове у Латинској Америци установе од изузетне важности. Тада је функционисала Панамеричка операција (ПАО) коју је Кубишчек замислио као окупљање земаља Латинске Америке око заједничке платформе развоја и заједничког захтева да САД измене своју економску политику према овом региону. Током 1958. наступила је промена у бразилској спољној политици и постављени су темељи за независнију политику коју ће водити Кубишчекови наследници. Тада су отворени трговински преговори са државама Источног блока (Пољска, Чехословачка, Мађарска, Источна Немачка), а наредне године и са СССР-ом. Овај потез правдан је неопходношћу да се прошири бразилски извоз проналажењем нових тржишта, али и као ојачавање позиције у преговорима са САД.[44]

Период управе Жуселиња Кубишчека (1956–1961) остаће упамћен и по подизању нове престонице Бразилије, која ће бити смештена на ненасељеном подручју платоа Гојас који је био географски центар државе, удаљене око 1200 километара од Рија. Овај потез председник је окарактерисао као „буђење успаваног џина“ и „почетак марша на запад“. Под западом се подразумевао западни део Бразила који је био ненасељен и фактички одвојен од остатка државе. Изграђени су и ауто-путеви Белем–Бразилија (2100 километара) и Бразилија–Форталеса (1800 километара).[45]

---

43 John W. F. Dulles, *Unrest in Brazil. Political-Military Crises 1955–1964*, (Austin/London: Univerity of Texas Press, 1970), 45–61; Jorge Ferreira, *A democracia no Brasil (1945–1964)*, (São Paolo: Atual, 2006), 35–40.

44 Weis, *Cold Warriors and Coups d'etat*, 113–140.

45 Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 16.

Имајући у виду значајни економски успон земље за време Кубишчека, познат и као „златне године" (*anos dourados*) можемо рећи да се радило о најуспешнијем периоду у историји Треће републике.[46] С друге стране, критичари су говорили како је у овом периоду дошло до додатног развоја југоистока земље, док је североисток наставио да заостаје.[47]

Уследила је једна од најспецифичнијих фаза у историји Бразила позната као период Независне спољне политике Бразила (1961–1964). Овај период карактерисао је самосталнији став према САД, померање осовине спољне политике са регионалног на светски ниво у потрази за новим партнерима и пројекат реалног развоја као замена за увоз.[48] Нови председник Жанио Квадрос (1917–1992), у тежњи да ојача позиције независне политике земаља Латинске Америке према САД, почео је са приближавањем Аргентини и Чилеу. Та политика се није много разликовала од сличних у Мексику, Боливији и Аргентини 1961. Она се огледала и у побољшању односа са државама Азије и Африке, као и представницима покрета несврстаних, међу којима се издвајала Југославија. Поред одређених заједничких интереса, као што је био равномерни економски развој у свету, разоружање, денуклеаризација, мирно решавање конфликта, претежно белачка елита у Бразилу загледана у Запад се није могла лако идентификовати са

---

46 Више о Кубишчековој политици: Sheldon Maram, "Juscelino Kubitschek and the Politics of Exuberance, 1955–1961", *Luso-Brazilian Review*, Vol. 27, No. 1 (Summer 1990), 31–45; Helio Silva, Maria Cecília Ribas Carneiro, *Juscelino Kubitschek 18º Presidente do Brasil 1955–1961*, (São Paolo: Editora Três Ltda., 2004). Boris Fausto, Sergio Fausto, *A Concise History of Brazil*, (New York: Cambridge University Press, 2014), 246–252.

47 Teresa A. Meade, *A Brief History of Brazil*, (New York: Facts on File, 2010), 153.

48 Paulo Fagundes Vizentini, *A política externa do regime militar brasileiro: Multilateralização, desenvolvimento e construção de uma potência média (1964–1985)*, (Porto Alegre: Editora da UFRGS, 2004), 10–11.

Трећим светом. Они су сматрали да њихова јединствена позиција у свету захтева и посебан пут.[49]

Квадрос је био адвокат, просветни радник и политичар који је служио као двадесет други председник Бразила од 31. јануара до 25. августа 1961. Претходно је био градоначелник Сао Паула (1953–1955) и гувернер државе Сао Пауло (1955–1959).[50] Иако није био без политичког искуства, недостајала му је она на највишем федералном нивоу. Изабран је за савезног посланика 1958, али је на седници Конгреса био само једном. Као успех Квадросове кратке управе може се издвојити репрограм дугова укупне вредности од 1,1 милијарде долара, од којих је 80% отпадало на САД.[51] Квадрос се брзо разишао са УДН који га је подржао на председничким изборима. Покушао је да савезнике нађе на другој страни, али је био неуспешан. Сматрао је да је народ уз њега и да ће то бити довољно да успе да оствари своје замисли. У том смислу можемо гледати и његову брзу оставку.[52] И тада, а и касније она је привлачила много пажње и била је различито тумачена.[53] Једна од последњих верзија која се појавила делује и најверодостојније. У сведочењу унуку, Квадрос је навео да је наследио др-

[49] Krepp, *Brazil and Non-Alignment*, 102.

[50] О Квадросовој управи видети: Helio Silva, Maria Cecília Ribas Carneiro, *Jânio Quadros 19º Presidente do Brasil 1961*, (São Paolo: Editora Três Ltda., 2004); Maria Victoria Benevides, *O Governo Jânio Quadros*, (São Paolo: Editora Brasiliense S. A., 1982).

[51] *The Cambridge History of Latin America*, IX, 349.

[52] Vera Lúcia Michalany Chaia, *A liderança política de Jânio Quadros (1947–1990)*, (Ibitinga: Humanidades, 1991), 230–242.

[53] Текст Квадрасове оставке поред одређених сличности са Варгасовим тестаментом у суштини је различит. У њему се радило о маневру са циљем повратка на власт, док је Варгасов документ у суштини позив народу да настави борбу коју је он започео. Paula Regiane, Alexandre Guimarães, "Comparação entre a Carta Renúncia de Jânio Quadros e a Carta Testamento de Getúlio Vargas analisando seus diferentes ethos em sua formação discursiva", https://www.iiis.org/CDs2014/CD2014IMC/CICIC_2014/PapersPDF/CB652LD.pdf, датум приступа 24. 1. 2026.

жаву у знатним економским проблемима након Кубишчека, да му се Конгрес константно супротстављао и да му је стално прећено пучем од стране гувернера Ласерде и других опозиционих лидера. У таквој ситуацију према овој верзији он се одлучио за оставку као неку врсту контраудара јер је сматрао да војска, гувернери, богати привредници и народ то неће прихватити. За један од адута сматрао је тај што је његов уставни наследник потпредседник Гулар био превише лево оријентисан за тадашње бразилско друштво.[54] На његово изненађење то се није десило.

У време Квадросове оставке, Гулар се налазио у службеној посети Кини. Војни кругови који су покушали да преузму ствар у своје руке забранили су његов повратак у земљу. Уследила је реакција Конгреса који је током ноћног заседања огромном већином од 298 према 14 гласова усвојио резолуцију у корист Гуларовог преузимања дужности. Подршку је добио и од гувернера најважнијих држава. Конгрес је за привременог председника до повратка Гулара именовао председника Доњег дома Ранијери Мацилија (*Pascoal Ranieri Mazzilli*). На крају је дошло до компромиса који је регулисан уставним изменама и земља је прешла на парламентарни систем први пут након 1889. Гулар ће преузети дужност са смањеним овлашћењима, јер је променама установљен савет министара на челу са председником владе, функцијом коју је до тада вршио председник. Овакав систем задржаће се до јануара 1963, када ће после референдума председнику бити враћена пуна овлашћења (преко 80% односно више од десет милиона изашлих гласало је за повратак на старо).[55]

Жоао Белкиор Маркес Гулар (1919–1976) био је двадесет четврти председник Бразила који је службовао од 1961. до 1964. Сматра се и последњим левичарем на тој дужности у 20. веку. Пре места председника обављао је дужност министра рада (1953–1954)

[54] *The Cambridge History of Latin America*, IX, 135–136.

[55] *Radnički i nacionalno oslobodilački pokreti*, 698.

и потпредседника (1956–1961). Након референдума у јануару 1963. и повратка пуних овлашћења, Гулар је наименовао нове министре постављајући људе од поверења, мање истакнуте, како би себи обезбедио улогу арбитра. Тешка економска ситуација, бројни штрајкови у земљи, притискали су Гулара на спровођење реформи којима се снажно противио конзервативни Конгрес. Он је имао у плану побољшање живота и услова рада градског радништва без обзира на то да ли су били у синдикату. Планирао је политичку реформу која је укључивала право гласа за војнике, морнаре и неписмене, побољшање положаја за руралне раднике и аграрну реформу која је подразумевала редистрибуцију непроизводног земљишта уз компензацију у државним обвезницима уместо у новцу.[56]

Фотографија бр. 1 – Жоао Гулар, AJ, 112-121-09830-8

[56] Више о питању аграрне реформе у Бразилу (1946–1964) видети: *O Brasil Republicano, Vol. 10: Sociedade e politica (1930–1964)*, (Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 2007), 147–272.

Као и његов претходник, Гулар није имао већинску подршку у Конгресу за спровођење својих замисли. Притом се економска ситуација током 1963. додатно погоршала, што је довело до слабљења његових позиција. У наведеној години инфлација се додатно повећала, а економски раст је био минималан. Гулар се на крају 1963. нашао пред дилемом да одустане од неопходних реформи односно да капитулира пред десном опозицијом и постане церемонијални председник или да покуша да нађе начин да замишљено спроведе. Погрешно процењујући своју позицију, одлучио се за другу опцију. Говор о реформи у Конгресу није имао позитиван ефекат, а каснији позив нижим официрима за подршку била је Гуларова последња грешка. Војни пуч почео је 31. марта и завршио се за мање од четрдесет осам сати. Збачени председник је одлучио да не позива на цивилни отпор и напустио је земљу. Прво је прешао у Уругвај, а касније у Аргентину.[57]

Након пуча Гулар је изјавио: „Било је довољно да потпишем један декрет о доношењу закона којим се регулише извоз капитала, било је довољно да експропришем приватне рафинерије нафте, било је довољно, једном речју, да конкретно устанем у одбрану сиромашних и покажем вољу да изградим један заиста независни Бразил, па да агенти међународних трустова покрену против мене кампању чије резултате данас видимо.“[58] Наравно, колико год било истине у Гуларовој изјави, јасно је да ствари нису биле тако једностране и једноставне како их је желео представити.

Након државног удара војни режим преузео је власт и држао је све до 1985. У првом периоду на челу Бразила био је генерал Кастело Бранко. За новог председника Бразила потврдио га је

---

57 Moniz Bandeira, *O Governo João Goulart as Lutas Sociais no Brasil 1961–1964*, (Rio de Janeiro: Editora Civilização Brasileira S. A., 1978), 174–186.

58 Цитирано према: Sulejman Redžepagić, *Suvremene koncepcije komunističkih partija o društvenom preobražaju zemalja Latinske Amerike*, (Zagreb: Centar Božidar Adžija, 1964), 131.

Конгрес претходно прочишћен од најистакнутијих противника новог режима. Диктатура је била на неки начин одговор на Кубанску револуцију и стално је користила аргумент заштите земље од комунизма као оправдање за своју бруталност.[59]

Треба рећи да су САД одраније биле решене да уклоне Гулара са власти, да би од средине 1963. постале одлучне у томе.[60] Занимљиво је и да је њихова помоћ Бразилу почетком шездесетих углавном завршавала у државама које су водили опозициони гувернери. Постојао је и план под називом „Брат Сем" (*Brother Sam*), који је обухватао помоћ побуњеницима у оружју и гориву. За то је требало да буде ангажован носач авиона Фореста (*Forrestal*) за који је било предвиђено да уплови у луку Сантос 11. априла. Ипак, за наведено није било потребе јер је војни пуч окончан веома брзо онако како су САД желеле, па је цела операција отказана.[61]

Елита у послератном Бразилу сматрала је земљу интегралним делом Запада, али држава није била члан НАТО-а. У оквиру ОУН Бразил је признавао само припадност Латиноамеричкој групи земаља. Држава је у обрађеном периоду четири пута била бирана за несталног члана Савета безбедности ОУН (1946–1947, 1951–1952, 1954–1955, 1963–1964). У највишој међународној организацији Бразил се најчешће занимао за економске и регионалне проблеме, а током шездесетих узео је удела и у иницијативама и одлукама везаним за шире међународне проблеме.[62] Заступао је антиколонијални став, али он није увек био доследан. Радило се о

---

59 Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880–2015. Vanevropski svet u savremenom dobu*, (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2015), 290.

60 Weiss, *Cold Warriors and Coups d'etat*, 161–165.

61 Bandeira, *O Governo João Goulart*, 174–186; *The Cambridge History of Latin America*, IX, 152–162; Edgar Luiz de Barros, *O Brasil de 1945 a 1964*. (São Paolo: Contexto, 1994), 68–69; Phyllis R. Parker, *Brazil and the Quiet Intervention, 1964*, (Austin/London: University of Texas Press, 1979), 72–87.

62 Gustavo Gerlach Da Silva Ziemath, *O Brasil no Conselho de Segurança das Nações Unidas (1945–2011)*. (Brasília: FUNAG, 2016) 23–51.

Португалији и њеним колонијама, пре свега Анголи, где је Бразил имао одређене резерве због својих веза са Португалијом.[63]

Спољна политика Бразила у периоду након Другог светског рата била је уско везана са САД. Амерички утицај био је стално присутан и често одлучујући. Ова компонента је суштински важна за разумевање бразилске политике, спољне али и унутрашње. Од Октобарске револуције Бразил није имао дипломатске односе са новопроглашеном „Првом земљом социјализма". Држава је имала краткотрајно дипломатске односе са СССР-ом од априла 1945. до 21. септембра 1947. када је их председник Дутра поново прекинуо. Његово руководство је сматрало као обавезу одбрану западне хемисфере или, по речима једног бразилског дипломате, Бразил „није удружен против никога већ је удружен за одбрану хемисфере".[64] Ипак, крајем педесетих дошло је до одређеног погоршавања односа изазваних тежњом Бразила за већом самосталношћу од САД.[65]

У јануару 1962. на конференцији у Пунти дел Есте, Бразил је заступао став да се прихвати општа декларација против комунизма у западној хемисфери, али да се не прихвати искључење Кубе, као и да се образује комитет за посредовање између САД и Кубе. Упркос донесеној одлуци о искључењу Кубе из Организације америчких држава (ОАС), Бразил је наставио дипломатске и трговинске односе са овом карипском земљом.[66] То је наравно иза-

---

63 Daniel P. Aragon, "Jânio Quadros, João Goulart and the Forging of Brazilian Foreign Policy in Angola, Mozambique, and South Africa, 1961–1964", *Luso-Brazilian Review*, 47/1, 2010, 121–149.

64 Цитирано према: Krepp, *Brazil and Non-Alignment*, 107.

65 Stanley E. Hilton, "The United States, Brazil, and the Cold War, 1945–1960: End of the Special Relations", *The Journal of American History*, Vol. 68, No. 1, December 1981, 599–624.

66 Hélio Franchini Neto, "A Política Externa Independente em ação: a Conferência de Punta del Este de 1962", *Revista Brasileira de Política Internacional*, 48(2), 2005, 129–151; Tanya Harmer, "The 'Cuban Question' and the Cold War in Latin

звало америчко незадовољство. И сам програм Кенедијеве администрације „Савез за прогрес“ (*The Alliance for Progress*) као један од циљева имао је промену Гуларове де факто неутралне политике у проамеричку и антикомунистичку спољну политику.[67]

Први каријерни дипломата на челу бразилског министарства спољних послова (*Itamaraty*) од лета 1963. био је Араужо Кастро (*João Augusto de Araújo Castro*). Његови претходници били су политичари који су другачије гледали на ствари. Након решавања Кубанске кризе директно између великих сила, Араужо Кастро је сматрао да више нема смисла приближавати се несврстанима и да Бразил не сме да дозволи да спољни проблеми ремете унутрашњи мир у земљи.[68] Наступао је са жељом да појача глас Бразила по питању економског развоја у оквиру ОУН. Тамо је заступао политику „Три Д“ (*Desenvolvimento, Desarmamento e Descolonização* – Развој, разоружање, деколонизација).[69]

Бразил је у овом периоду био одлучно против коришћења нуклеарне енергије у ратне сврхе. Заједно са Боливијом, Чилеом, Еквадором и Мексиком он је поднео предлог резолуције Генералној скупштини ОУН о денуклеаризацији Латинске Америке. Про-

America, 1959–1964”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 21, No. 3, Summer 2019, 134–136; Weis, *Cold Warriors and Coups d'etat*, 149–152.

67 Felipe Pereira Loureiro, “The Alliance for Progress and President João Goulart's Three Year Plan: the deterioration of U.S.-Brazilian Relations in Cold War Brazil (1962)”, *Cold War History*, 2017, 17; W. Michael Weis, “The Twilight of Pan-Americanism: The Alliance for Progress, Neo-Colonialism, and Non-Alignment in Brazil, 1961–1964”, *The International History Review*, Vol. 23, No. 2 (Jun., 2001), 322–344.

68 О ставу Бразила у вези са Кубанском кризом видети: James G. Hershberg, “The United States, Brazil, and the Cuban Missile Crisis, 1962 (Part 1)”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 6, No. 3, Spring 2004, 3–20; James G Hershberg, “The United States, Brazil, and the Cuban Missile Crisis, 1962 (Part 2)”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 6, No. 3, Summer 2004, 5–67.

69 Luciano da Rosa Muñoz, “Brazilian Foreign Policy Discourses and the Quest for Ontological Security”, *Contexto internacional*, vol. 45(2), May/Aug 2023, 14–15.

меном власти и доласком војног режима и однос према нуклеарној енергији се променио, додуше не преко ноћи.[70]

Избори и странке за време Треће републике

На првим изборима 1945. право гласа, према раније споменутим одредбама устава, имало је свега око 35% одраслог становништва од којих се регистровало за гласање око 7,5 милиона односно између 25% и 30%. Од наведених готово три четвртине били су смештени у четири државе на југу и југоистоку Бразила (Сао Пауло, Минас Жераис, Рио де Жанеиро и Рио Гранде до Сул). У наредним деценијама број гласача је растао у складу са порастом броја становника, али никада није био ни 20% од укупног броја становника.[71]

У наредној табели можемо видети укупан број гласача на председничким изборима у Бразилу након Другог светског рата и број гласова које је добио победник.

Председнички избори у Бразилу од 1945. до 1960. године

Изборна година	Изабрани председник	Број добијених гласова	Укупно гласова	Укупан број становника	% гласалих у односу на укупан број становника
1945	Еурико Дутра	3.251.507	6.200.805	46.215.000	13,42
1950	Жетулио Варгас	3.849.040	8.254.289	51.976.000	15,88
1955	Жуселињо Кубишчек	3.077.411	9.097.014	58.456.000	15,56
1960	Жанио Квадрос	5.636.623	12.586.354	65.743.000	19,14

Извор: Redžepagić, *Suvremene koncepcije...*, 116.

[70] Carlo Patti, *Brazil in the Global Nuclear Order, 1945–2018*, (Baltimore: John Hopkins University Press, 2021), 55–56.

[71] Olavo Brasil de Lima Junior, "Electoral Participation in Brazil (1945–1978). The Legislation, the Party System and Electoral Turnouts", *Luso-Brasilian Review*, Vol. 20, No. 1 (Summer, 1983), 72–78.

Као што можемо приметити, председник је постајао кандидат који је имао највећи број гласова у првом и једином кругу гласања. Тај проценат није морао бити 50% + 1, што се у суштини десило само приликом избора Дутре 1945. Иначе, од 1955. гласачке листиће штампало је и дистрибуирало јединствено тело (*Justiça eleitoral*). Пре тога гласачи су листиће добијали од партија и индивидуалних кандидата.

За председника и потпредседника гласало се посебно, иако су кандидати били на истој листи. Тако се на изборима 1960. десило да је победио кандидат за председника са једне листе Жанио Квадрос и кандидат за потпредседника Жоао Гулар са листе другог председничког кандидата маршала Лота. И разлика у гласовима била је знатна. Квадрос је победио са више од милион и по гласова предности, док је Гулар тесно победио Милтона Кампоса, кандидата са Квадросове листе, за неких сто хиљада гласова.[72] За разлику од председника, потпредседник је могао бити узастопно биран, што је Жоао Гулар искористио, па је био победнички кандидат и на изборима 1955. и 1960.

Уставом из 1946. су легализовани избори и формирање нових партија које је почело већ годину раније. Тако су фракције из унутрашњости које су биле повезане са режимом формирале Социјалдемократску странку (*Partido Social Democrático – PSD*). Урбане снаге блиске Варгасу су с друге стране формирале Радничку странку (*Partido Trabalhista Brasileiro – PTB*), док су Варгасови противници организовали Националну демократску унију (*União Democrática Nacional – UDN*). Политичка сцена у Бразилу након Другог светског рата у многим аспектима разликовала се од других, пре свега партија које су деловале у Европи. Велика већина партија имала је хетерогену организацију и више фракција које су деловале у оквиру њих. Такође, једна од карактеристика била је и

[72] Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 50–51.

та што су бразилске странке имале живу активност током предизборне кампање, док су у осталим периодима углавном деловале кроз парламенте. У прве три године након Другог светског рата у Бразилу је регистровано дванаест партија, а након тога у наредној деценији само још једна. У суштини, све веће партије у земљи биле су фактички конфедерација организација које су постојале у одређеним државама. На наредним страницама укратко ћемо се осврнути на најважније бразилске послератне парије, као и на њихове резултате на изборима.

Социјалдемократска странка (ПСД) је основана у време првог Варгасовог мандата. Радило се о грађанској партији без програмске повезаности. Њено чланство чинили су латифундисти, крупни индустријалци, трговци, ситна буржоазија... О њеној повезаности са режимом раније „Нове државе" говори и то што је на првим изборима 1945. једина имала кандидате у свим државама. Ова странка је добила два од четири председничка избора (1945. и 1955) и играла важну улогу на изборима 1950. ПСД је имао највећи број гласова на свим парламентарним изборима од 1945. до 1962, и за Скупштину и за Сенат. Ипак, популарност странке била је у опадању, па је тако од почетка до краја посматраног периода проценат добијених гласова пао са преко 50% на испод 30%.[73]

Радничку партију Бразила (ПТБ) је 1945. основао Жетулио Варгас. Као њен кандидат је и победио на председничким изборима 1950. Након његове смрти на чело странке дошао је Гулар. Странка се залагала за индустрализацију земље, национализацију банака, право на штрајк, самосталнију спољну политику итд. Она је обухватала широк спектар од центра до крајње левице. Радничка партија била је специфична по томе што није била партија типа

[73] Rogério Schmitt, *Partídos Politicos no Brazil (1945–2000)*, (Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor Ltda, 2000), 6–7.

неких европских партија сличног имена чији је циљ био остварење социјализма, већ је имала чланство хетерогене класне припадности и представљала неку врсту народног покрета. За разлику од Рио де Жанеира, партија није била јака у Сао Паулу.[74]

Национална демократска унија (УДН) основана је такође 1945. Радило се о странци велепоседника, трговачког и индустријског капитала повезаног са САД. Од важнијих странака била је позиционирана највише удесно. Била је опозиционо оријентисана према Варгасу и настала је од губитника након увођења диктатуре. За време Треће републике углавном је била другопласирана на изборима, а тек почетком шездесетих то место је препустила ПТБ. Њој је припадао и утицајни гувернер Гуанабара Карлос Ласерда. Управо су чланови УДН дали цивилну подршку војном удару 1964, који је окончао ову демократску фазу бразилског друштва.[75]

Најзначајнија после три највеће партије била је Социјално прогресивна партија (ПСП), која је настала средином 1946. уједињењем трију мањих партија. Адемар де Барос као лидер ове партије освојио је место гувернера државе Сао Паула на првим изборима за гувернера. Одатле и не чуди што је управо ова држава била најјаче упориште партије. Највећи успех на националном нивоу био је избор Кафе Фиља за потпредседника Бразила 1950. И поред имена које је носила, ова странка је била прилично конзервативне оријентације.[76]

Социјалистичка партија Бразила (ПСБ) је основана 1945. као Демократска левица да би 1949. променила име. Она је заступала изградњу социјализма парламентарним путем на бази по-

[74] Angela de Castro Gomes, Maria Celina D'Araújo, *Getulismo e Trabalhismo*, (São Paulo: Editora Ática S. A., 1989), 11–77.

[75] О деловању УДН у периоду 1945–1964: Maria Victoria de Mesquita Benevides, *A UDN e Udenismo. Ambigüidades do Liberalismo Brasileiro (1945–1964)*, (Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1981).

[76] Redžepagić, *Suvremene koncepcije*, 110–111.

друштвљавања средстава за производњу. Декларисала се као народна, а не као класна партија. Бројчано је била мала и имала одређени утицај међу интелигенцијом и синдикатима. Тек после избора 1958. освојили су 3,4% гласова изашлих бирача и ушли у парламент са осам посланика. На њеном челу био је лекар Жоао Мангабеиро.[77]

Комунистичка партија Бразила (КПБ) је основана 1922. До 1935. била је легална, али је због учешћа у устанку против Варгаса била стављена ван закона и прогоњена. Од 1943. на челу партије био је Карлос Престес. Партија је била поново легализована 1945, када је и учествовала на првим изборима остваривши пристојан резултат са 4,9% гласова, што јој је донело 14 посланика и једног сенатора (Престес). У том тренутку била је најснажнија комунистичка партија у Латинској Америци. То је изазвало подозрење Дутре и конзервативних политичара и земљопоседника. Странка је опет забрањена у мају 1947. Током 1950. КПБ је објавио манифест у коме је позвао на формирање народноослободилачке војске и преузимање власти путем устанка. Касније је и само руководство партије било свесно да је то била грешка чије последице су се дуго осећале. Почетком шездесетих КПБ је био у полулегалном стању. Могли су да издају своје листове, одржавају састанке, али нису имали права да самостално излазе на изборе. Из тог разлога они су имали своје кандидате на листама састављених од више партија и организација.[78]

У наредној табели можемо видети резултате на изборима за доњи део Конгреса:

---

77 Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 72–78.

78 Више о Комунистичкој партији Бразила у периоду Треће републике видети: *O Brasil Republicano,* Vol. 10*,* 431–530; Ronald H. Chilcote, *The Brazilian Communist Party. Conflict and Integration 1922–1972*, (New York: Oxford University Press, 1974); Jorge Ferreira, "The Brazilian Communist Party and João Goulart's Administration", *Revista Brasileira de Histôria*, v. 33, No 66, 2013, 113–135.

Резултати на скупштинским изборима (1945–1962) и број освојених мандата

Назив партије	**1945**	**1950**	**1954**	**1958**	**1962**
Социјалдемократска (ПСД)	52,8% (151)	36,8% (112)	35% (115)	35,3% (115)	28,9% (118)
Национално-демократска унија (УДН)	29% (83)	26,6% (81)	22,7% (74)	21,5% (70)	22,2% (91)
Радничка партија (ПТБ)	7,7% (22)	16,8% (51)	17,2% (56)	20,2% (66)	28,4% (116)
Социјално прогресивна (ПСП)	1,4% (4)	7,9% (24)	9,8% (32)	7,7% (25)	5,1% (21)
Комунистичка партија (КПБ)	4,9% (14)	0	0	0	0
Републиканска партија (ПР)	2,4% (7)	3,6% (11)	5,8% (19)	5,2% (17)	1% (4)

Извор: Rogério Schmitt, *Partídos Politicos no Brazil (1945–2000)*, 9.

Из табеле јасно видимо доминацију три највеће партије и разлику која је међу њима постојала у одређеним изборним циклусима. Предност ПСД на првим изборима када је сама имала апсолутну већину смањила се на само 0,5% више у односу на ПТБ 1962. Доминација највећих партија била је још већа у процентима ако погледамо расподелу мандата на изборима за Сенат у истом периоду.

Резултати на изборима за Сенат (1945–1962) и број освојених мандата

Назив партије	**1945**	**1950**	**1954**	**1958**	**1962**
Социјалдемократска (ПСД)	61,9% (26)	27,3% (6)	38,1% (16)	28,6% (6)	35,6% (16)
Национално-демократска унија (УДН)	28,6% (12)	18,2% (4)	21,4% (9)	38,1% (8)	17,8% (8)
Радничка партија (ПТБ)	4,8% (2)	22,7% (5)	28,6% (12)	28,6% (6)	26,87% (12)
Социјално прогресивна (ПСП)	2,4% (1)	13,6% (3)	2,4% (1)	0% (0)	2,2% (1)

Комунистичка партија (КПБ)	2,4% (1)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	0% (0)
Републиканска партија (ПР)	0% (0)	9,1% (2)	2,4% (1)	0% (0)	2,2% (1)

Извор: Rogério Schmitt, *Partídos Politicos no Brazil (1945–2000)*, 9.

У суштини, можемо рећи да је период либералне демократије у Бразилу од 1946. до 1964. био у знаку три велике партије – ПСД, УДН и ПТБ, између којих се увек бирао председник државе, док само на изборима 1950. поменуте три партије нису имале три четвртине заступника у Конгресу. Оно што је битно нагласити јесте да то што је неки председнички кандидат био предложен или подржан од стране одређене партије није гарантовало да ће он моћи да битно утиче на њихово изјашњавање у представничким телима. Чак је био много чешћи случај да изабрани председник није имао подршку у Конгресу дела партије која га је предложила, а дешавало се да је апсолутна већина против његових предлога. То је била једна од карактеристика нестабилне бразилске демократије у овом периоду. Након државног удара 1964. све наведене партије у Бразилу су забрањене.

Синдикално организовање било је у почетку под снажним Варгасовим утицајем, па се сматрало да синдикати у Бразилу постоје само да би њему обезбедили подршку. Након Варгасовог силаска са власти дошло је до одређених промена, али оне нису биле велике. Три од пет најважнијих синдиката били су заступљени у „Општој команди радника“ (*Comando Geral dos Trabalhadores – CGT*) која је основана 1962. Међу њима је најснажнија била Национална конфедерација индустријских радника (*Confederação Nacional dos Trabalhadores do Industria – CNTI*). Најважнију улогу у њима имали су припадници Радничке партије, али свој утицај имали су и комунисти и социјалисти. Почетком шездесетих у синдикате је било учлањено само око 30% радника. Разлози за то могу се наћи у „младости бразилске рад-

ничке класе“, али и законодавству из Варгасовог времена када су радници добили одређена права, а синдикати били послушни према власти.[79] Почетком 1962. после петнаест година дошло је до смене синдикалног руководства у Конфедерацији индустријских радника, што је био израз демократски изражене воље чланства. Свечаној седници на којој је ново руководство преузело дужност присуствовао је и тадашњи председник Гулар. Иако им је законом било забрањено политичко деловање, почетком шездесетих карактеристична је била све већа политизација њиховог рада. Синдикати су давали подршку Гуларовим реформама, па су тако организована и два генерална штрајка у знак подршке (5. јул и 14. септембар 1962).[80] И они су завођењем нове диктатуре 1964. доживели снажан ударац.

Привреда Бразила након Другог светског рата

Бразил, као велика и у овом раздобљу претежно аграрна земља, имао је значајну пољопривредну производњу. Поред тога што је након Другог светског рата био први произвођач кафе на свету, Бразил је био други у производњи какаоа, трећи у производњи кукуруза и дувана, као и у броју говеда и свиња, шести у производњи памука, соли и кикирикија, осми у производњи пиринча...[81]

---

79 *O Brasil Republicano,* Vol. 10, 603–660; Renato P. Colistete, “Productivity, Wages and Labor Politics in Brazil, 1945–1962”, *The Journal of Economic History*, Vol. 67, No. 1 (Mar., 2007), 93–127; Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 56; Felipe Pereira Loureiro, “João Goulart e a Cúpula do Movimento Sindical Brasileiro: o caso das Confederações Nacionais de Trabalhadores (1961–1964)”, *História*. v. 36, e3, 2017, 1–23; *Radnički i nacionalno oslobodilački pokreti*, 706.

80 Sulejman Redžepagić, Brana Marković, Milesa Vitorović, *Sindikati i položaj radničke klase: Argentina, Brazil, Meksiko, Velika Britanija, SAD*, (Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1967), 119–121.

81 Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 8.

Једна од главних карактеристика Бразила била је неравномерни привредни развој земље, односно велике разлике између појединих области. Најслабије развијена област у држави била је Амазонија, која је била територијално највећа. Обухватала је око 50% територије, у њој је живело око 10% становништва, а давала је само 3% националног дохотка земље.[82]

Након Другог светског рата бразилска привреда бележила је убрзани раст. Док је у периоду од 1934. до 1952. просечна годишња стопа раста бруто производа износила 5,6%, од 1945. до 1952. она је била 7,8%. После тога уследило је благо опадање, да би у периоду 1956–1959. дошло до њеног поновног раста.[83]

Почетком педесетих Варгас је започео економску политику која је желела да ограничи пренос добити у иностранство, што је погађало стране компаније. На његов предлог створена је Национална банка за економски развој (*Banco Nacional de Desenvolvimento Econômico*). Такође, основана су мешовита државно-приватна предузећа „Петробрас" (*Petrobrás*) и „Електробрас" (*Eletrobrás*), која су монополизовала експлоатацију и производњу нафте односно електричне енергије. Једина емисиона банка *Banco do Brasil* била је у рукама државе и преко ње је контролисала спољну трговину и покушавала да је усмерава.[84]

У предизборној кампањи Кубишчек је најавио прогрес од педесет година за само пет колико је трајао председнички мандат.[85] Можда није у потпуности испунио своје обећање, али је напретка сигурно било на пољу економије. У периоду од 1957. до 1962. Бразил је имао раст индустријског сектора више од 9% годишње. Он се одликовао развојем тешке индустрије, увођењем нових грана, од којих се издваја аутомобилска. Већ у наредном ци-

82 Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 20.

83 Košta, Dragomanović, *Brazil*, 80.

84 Doratioto, Filho, *De Getúlio a Getúlio*, 85–86.

85 Skidmore, *Politics in Brazil 1930–1964*, 164.

клусу који је трајао до 1967. индустријски сектор је видно успорен са степеном раста од 2% годишње.[86]

У наредној табели можемо видети раст друштвеног бруто производа (БДП) у Бразилу за време Кубишчекове управе у поређењу са Латинском Америком и светским просеком:

Годишњи просек раста БДП-а у Бразилу за време Кубишчека

Година	БДП Бразил %	БДП Латинска Америка %	БДП Свет %
1956	2,9	4,1	4,7
1957	7,7	6,1	3,8
1958	10,8	4,9	3,2
1959	9,8	2,6	4,7
1960	9,4	7,0	5,2

Извор: Villela, „*Dos 'Anos Dourados' de JK*", 28.

Евидентни раст бразилског БДП-а који је био већи у односу на светски просек и регион Латинске Америке један је од показатеља успешности Кубишчекове економске политике. Занимљиво је да је он био и једини председник који је прекинуо преговоре са Међународним монетарним фондом. Кубишчек је сматрао да ће предложене реформе штедње, поготово реформа девизног курса, повећати незадовољство јавности у условима изазовне економске ситуације. До краја његовог мандата преговори нису настављени.[87] Кубишчеков став и политику оцртавају и следеће речи: „Ми више нисмо сиромашни рођак натеран да остане у кухињи, коме је забрањено да уђе у дневну собу. Ми тражимо само сарадњу са другим нацијама. Прављењем већих жртвовања можемо постићи економску независност без помоћи других."[88]

[86] Ruj Mauro Marini, „Država i kriza u Brazilu", *Latinska Amerika – nerazvijenost i revolucija*, (Beograd: Prosveta, 1983), 267–268.

[87] Fernanda Conforto de Oliveira, "The IMF as a 'mantle of multilateral anonymity': US-IMF-Brazil relations, 1956–9, *Cold War History*, 2022, 14–19.

[88] Цитирано према: Weiss, *Cold Warriors and Coups d'etat*, 113.

Политичка везаност за САД произилазила је и из економске везаности. Скоро половина извоза Бразила ишла је на тржиште ове суперсиле. Тако је рецимо након Другог светског рата у 1947. увоз из САД био 61,3% од укупног увоза.[89] У наредним годинама он је био нешто мањи, али далеко већи од свих других појединачних земаља. Слично је било и што се тиче бразилског извоза. Током 1961. и 1962. он је у САД извозио робу у вредности од 563,7 и 562,8 милиона долара. Поређења ради, у целу Западну Европу у истом периоду Бразил је извозио 429,7 односно 510,1 милион (највише у Западну Немачку), а у земље Латинске Америке свега 71,9 односно 67,4 милиона долара. Укупан извоз у земље Источног блока био је приближне висине као и за Латинску Америку. Што се тиче увоза почетком шездесетих, САД су и даље биле доминантни партнер и Бразил је из те земље увезао робе у вредности од 443,1 у току 1961, а 514,7 милиона долара годину дана касније. У односу на извоз, увоз из Латинске Америке у истом временском периоду био је знатно већи и износио је 224,8 односно 144,6 милиона долара (од трговинских партнера на првом месту била је Венецуела, а затим су следили Аргентина и Чиле).[90]

Иако је Бразил током педесетих постигао значајан развој индустрије, он је и даље спадао у недовољно развијене земље. Његов национални доходак 1959. износио је 247 долара по становнику, док је у исто време у САД он био 1956 долара.[91] Учешће индустрије у бразилској националној производњи 1958. било је 25%, пољопривреде 29%, трговине, банкарства и транспорта 46%.[92] У другој половини педесетих година дошло је и до значајног привредног развоја и раста националног дохотка. Тако је у петогоди-

89 *The Cambridge History of Latin America*, IX, 320.

90 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 30–31.

91 Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 19.

92 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 24.

шњем периоду од 1956. до 1961. он растао веома брзо за овај део света и то 7,2% годишње. Ипак, 1962. дошло је до пада на 3,5%, што је једва премашивало велики природни прираштај становништва од 3,1% годишње. То је био увод у кризу. Дошло је до доштампавања новца и повећаног задуживања у иностранству. Инфлација је тада достигла око 60% годишње, вредност спољне размене пала је за 6%, док је увоз премашио извоз за 260 милиона долара.[93] Укупни спољни дуг се већ на крају Кубишчекове ере попео се на 2,37 милијарди долара, а наредних година је само наставио да расте.[94] У јануару 1962. курс крузеироса према америчком долару износио је 310 за куповину и 318 за продају, да би већ у септембру исте године био 460 и 475. На инсистирање извозника влада је извршила девалвацију крузеироса, па је од 460–475 за долар, вредност бразилске валуте пала на 600–620.[95] Раст БДП-а је током 1963. износио свега 0,6%.[96] Кризи је додатно доприносила несређена унутрашња политичка ситуација.

Трговински биланс Бразила током педесетих година је варирао од године до године, а већ крајем тог периода дефицит је постао уобичајена појава.

Трговински биланс Бразила током педесетих година (у милионима долара)

Година	Увоз	Извоз	Салдо
1950	1096,8	1346,6	+249,8
1951	2008,7	1757,4	–251,3
1952	2008,2	1408,8	–599,4
1953	1317,5	1539,1	+221,6
1954	1626,5	1561,8	–64,7
1955	1303,8	1423,2	+119,4

93 Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 30.

94 *The Cambridge History of Latin America*, IX, 345.

95 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 29.

96 Villela, *"Dos 'Anos Dourados' de JK"*, 28.

1956	1232,3	1482,0	+249,7
1957	1488,8	1391,6	–97,2
1958	1352,9	1243,0	–109,9
1959	1374,0	1282,0	–92,0

Извор: Košta, Dragomanović, *Brazil*, 131.

Трговински биланс Бразила умногоме је зависио од једног артикла – кафе. Она се гајила на једној петини обрадиве површине земље. Кафа је била најзначајнији извозни артикал и чинила је више од половине вредности бразилског извоза. Тако је у периоду од јануара до септембра 1957. бразилски извоз износио је 985 милиона долара, од чега је на кафу отпадао 591 милион, док је у истом периоду наредне 1958. укупна вредност извоза износила 887 милиона, од чега је на кафу отпадало 498 милиона долара.[97] Према подацима за педесете извоз кафе никад није падао испод 50% укупног извоза Бразила.[98] Кретања на светском тржишту кафе почетком шездесетих нису одговарала Бразилу и његовој извозној структури. У периоду 1959–1961. извозне цене кафе биле су две трећине од вредности из периода 1955–1957.[99] Светски увоз кафе је порастао за око 20,7%, а у исто време у Бразилу је повећан за свега 8,1%.[100] То је довело до „суперпродукције" кафе, њеног стокирања и акумулирања из године у годину. Тако су залихе кафе са 5,6 милиона врећа у 1956. порасле на 40,3 милиона 1960, односно 51,7 милиона врећа крајем 1963.[101]

И у овом периоду Бразил је наставио да ради на регионалној економској сарадњи. Латиноамеричко удружење слободне трговине (*Asociación Latinoamericana de Libre Comercio*, *ALALC*)

97 Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 19.

98 Villela, *"Dos 'Anos Dourados'*, 33.

99 *The Cambridge History of Latin America*, IX, 345.

100 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 26.

101 *The Cambridge History of Latin America*, IX, 350.

основано је 1960. у Монтевидеу.[102] Бразил, као један од оснивача, био је заинтересован за интеграцију латиноамеричког тржишта са надом да ће као релативно развијена индустријска земља моћи да рачуна на снижавање царинских баријера и тиме олакшати пласман својих индустријских производа. Без обзира на уложене напоре, пре свега у почетној фази функционисања, ова организација није дала жељене резултате.

Период од 1946. до 1964. представља посебну епоху у историји Бразила познату и као Трећа република, Популистичка република, а негде и као Либерална република. Ради се о демократском периоду бразилске историје између две диктатуре, Варгасове и војне. Била је то нестабилна демократија ограничена на мањину становништва која није успела да се стабилизује, и која је за кратко време преживела више криза, да би коначно била срушена војним пучем. Довољно је рећи да је у периоду који је обрађен у овој монографији чак пет председника окончало мандат пре времена (Варгас самоубиством, Квадрос је дао оставку, а Гулар, Карлос Луз и Кафе Фиљо су присилно уклоњени). У наредним поглављима видећемо какво место је такав Бразил имао у политици социјалистичке Југославије и какви су били односи двеју држава у првих осамнаест година након Другог светског рата.

[102] Уговор је доступан на: https://www.dipublico.org/104814/tratado-de-montevideo-1960-constitutivo-de-la-asociacion-latinoamericana-de-libre-comercio-alalc/.

ВРЕМЕ НЕПОВЕРЕЊА – ОДНОСИ ЈУГОСЛАВИЈЕ И БРАЗИЛА 1946–1949

У међуратном периоду Краљевина СХС/Југославија имала је своје конзуларно представништво у Бразилу у Сао Паулу од 1928. Током маја 1929. оно је подигнуто на ниво генералног конзулата који је био под јурисдикцијом посланства у Буенос Аиресу. Функцију генералног конзула обављао је Настас Илић.[103] Генерални конзулат укинут је већ у јуну 1930. Таква ситуација задржала се све до оснивања југословенског посланства у Рио де Жанеиру 1938.[104]

Као бразилски посланик у Београду 25. августа 1936. акредитован је посланик са сталним седиштем у Атини. Радило се о Жоакиму Еулалију до Насименто Силви. Бразил је канцеларију у Београду отворио 3. јуна 1939, а дужност посланика преузео је Карлос Алвес де Соса. Његова мисија прекинута је у мају 1941. Након тога односи су одржавани преко отправника послова све до средине јануара 1943. Од тог периода Бразил више није имао акредитоване представнике за Југославију.[105] За првог посланика Краљевине Југославије у Бразилу именован је Франо Цвјетиша, дотадашњи посланик у Сантијагу, и он је ту дужност обављао до

[103] *Београд–Бразилија. 80 година дипломатских односа,* 11.

[104] Благоје Исаиловић, „Посланство Краљевине Југославије у Аргентини – Буенос Аирес 1928–1945 (историјска белешка)“, *Архив*, часопис Архива Југославије 1-2000, 76–77.

[105] *Београд–Бразилија. 80 година дипломатских односа,* 11.

1944.[106] До затварања посланства наредне године функцију отправника послова обављао је др Шпиро Желалић.[107]

Између двеју земаља у међуратном периоду потписан је само трговински уговор из 1932. који је ступио на снагу 15. октобра наредне године.[108] Уговор је више био формалног карактера и није имао битнијег утицаја на економску размену између двеју земаља. То је иначе био једини такав уговор који је Југославија потписала са државама Јужне Америке у међуратном периоду. У другој половини тридесетих Бразил је заузимао између двадесетог и тридесетог места на листи југословенских трговинских партнера. Нешто значајнију улогу Бразил је имао у југословенском увозу. Током 1936. заузимао је петнаесто, а 1939. шеснаесто место. Главни артикли били су кафа и какао.[109]

Емиграцију са територије Краљевине СХС/Југославије у Бразилу су у међуратном периоду чинили пре свега исељеници из Далмације и Словеније. Југословенска дијаспора била је веома крхка, а њени контакти са домовином су били само површински. На то је утицало више фактора, међу којима су недостатак бриге југословенске државе за своје исељенике и бразилска политика национализације емиграната.[110]

---

106 Франо Цвјетиша рођен је 1884. на острву Ластово. Гимназију је завршио у Сплиту, а у Прагу је похађао Филозофски факултет. Касније је завршио Правни факултет у Дижону. Након Првог светског рата као дипломатски представник Краљевине СХС/Југославије службовао је у Немачкој, Чехословачкој, Мађарској и Јужној Америци.

107 *Београд–Бразилија. 80 година дипломатских односа,* 43.

108 Поред трговинског уговора са Бразилом потписаног у Београду 16. 5. 1932. за подручје целе Латинске Америке постојао је још Уговор о трговини и пловидби, са клаузулом највећег повлашћења, потписан са Костариком у Вашингтону 4. 5. 1934. Borislav Juzbašić, „Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza između Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike", *Naše teme*, 1966, 311, 318.

109 Jovanović, *Brazil*, 75–76.

110 Више о томе: Miha Zobec, „Prva Jugoslavija in 'njena' diaspora v Braziliji: od angažmaja izseljenskih aktivistov do pozabe skupnosti", *Prispevki za novejšo zgodovino* LXI – 2/2021, 103–121.

Након Другог светског рата две земље биле су у различитим фазама свог развитка. Док се у ФНРЈ утврђивао једнопартијски систем на челу са КПЈ, Сједињене Државе Бразила ушле су у демократску фазу након периода диктатуре. Оно што је карактеристика спољне политике обеју земаља у првим послератним годинама јесте фокус на унутрашње проблеме и односе са великим силама, као и земљама на свом континенту. Током наредних година обе државе ће свој фокус померити и проширити на друге географски удаљене просторе. Наравно, свака из својих разлога, и у периодима када се то поклапало са њеним интересима и амбицијама. Југославија је била у сукобу са Италијом око Трста, што је у једном моменту претило да прерасте у шири сукоб, можда и „почетак Хладног рата".[111] Подршка грчкој левици у грађанском рату такође је компликовала југословенски положај.[112] Ипак, најтежи испит био је сукоб са Источним блоком започет средином 1948, чије ће последице снажно утицати на спољну политику ФНРЈ, па и на њене односе са Бразилом. На наредним страницама пробаћемо да детектујемо периоде када су се интереси двеју држава поклапали и какав је то утицај имало на билатералне односе.

Успостављање дипломатских односа између ФНРЈ и Бразила и односи двеју држава у првим годинама након Другог светског рата

Променом власти у Југославији поставило се питање поновног успостављања односа са другим државама односно признање новог режима. С обзиром на то да Јужна Америка није спа-

[111] Љубодраг Димић, *Срби и Југославија. Изгубљени век*, (Београд: Андрићев институт/Catena Mundi, 2025), 158.

[112] Више о томе: Милан Ристовић, *На прагу Хладног рата. Југославија и грађански рат у Грчкој (1945–1949)*, (Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београд, 2016).

дала у приоритет, на решавање овог питања се сачекало. Такво стање, међутим, производило је и неке негативне последице. У лето 1946. Бразил је одбио да изда визу југословенском дипломати Хинку Распору јер држава још није признала нову Југославију.[113] Током 1946. на ред је дошао и јужноамерички континент. У том циљу пристигао је генерал мајор Љубо Илић,[114] некадашњи шпански борац и члан француског покрета отпора, чија је мисија имала за циљ успостављање односа са што више држава у овом делу света.[115] ФНРЈ је званично признавао само Уругвај, који је декретом од 16. априла 1946. наставио односе са Југославијом.[116]

Први на Илићевој листи био је Бразил и у документу од 18. јула је тражена обнова дипломатских односа, отварање посланства и размена дипломатских представника. Писмо на француском језику упућено је вршиоцу дужности министра спољних послова Бразила Самуелу де Соузи (*Samuel de Sousa Leão Gracie*).[117] Признање је уследило 30. јула, када је Влада Бразила обновила односе (*restablecer*) са Југославијом. ФНРЈ је отворила посланство у Рију које су на почетку чинили: Хинко Распор – саветник посланства; Карл Жагар – трговински аташе; Лука Беламарић

113 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 4, с. 8460, Телеграм Саве Косановића Министарству иностраних послова од 15. 7. 1946.

114 Љубо Илић (Сплит, 1905 – Београд, 1994) био је архитекта и дипломата. Средњу школу завршио је у родном граду, а архитектуру у Паризу. Предратни члан КПЈ, учесник Шпанског грађанског рата, борац у француском покрету отпора, где је добио чин генерала. Као дипломата био је посланик у Норвешкој, Мексику, Данској и амбасадор у Швајцарској. Детаљније: Слободан Селинић, *Партија и дипломатија у Југославији 1945–1952*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2013), 273.

115 Више о мисији генерала Илића видети: Бојан Симић, „Социјалистичка Југославија и државе Јужне Америке (1946–1950) – успостављање дипломатских и економских односа“, *Токови историје* 2/2022, 75–80.

116 Eduardo R. Antonich, *Hrvatska i Hrvati u Urugvaju*, (Zagreb: AGM, 2021), 150.

117 Де Соуза је вршио дужност министра спољних послова од 24. јула до 7. децембра 1946.

– секретар посланства; Ивица Хернштајн – саветник посланства и службеници Даница Чупић и Јован Ковачевић.[118] Будући да је осим Бразила у рангу посланства постојало још само Посланство ФНРЈ у Буенос Аиресу, била је неопходна подела надлежности над другим јужноамеричким земљама. На крају је ситуација разрешена тако што је дипломатско представништво у Рију било задужено за Колумбију и Еквадор, а заједно са Мексиком покривало је и Венецуелу.

У једном свом извештају Илић је јављао како је бразилска јавност била проиталијанска, али да се ситуација „нагло изменила" у корист Југославије. Као прилог тој тврдњи наводио је и неке цитате из штампе који су преносили два телеграма Танјуга.[119] Оно што је за „бањушку немогуће и затворено нама је приступачно", писао је из Рија вероватно мислећи на положај СССР-а у Јужној Америци.[120] Ипак, показаће се да је Илићев оптимизам био претеран. Две земље су у том периоду водиле мањи окршај на међународној сцени. Наиме, током септембра шеф југословенске делегације на Париској конференцији Едвард Кардељ отворено је оптужио бразилску делегацију да „жели да постигне реализацију италијанских захтева" и да се на то „своди" њена улога, буквално је оптуживши да је адвокат италијанске стране.[121] Сличну констатацију неколико дана касније поновио је и члан делегације Алеш Беблер, који је „са индигнацијом одбио" предлог територијалне поделе који је са мапом и текстом

---

118 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 4, с. 9356, Писмо генерала Илића упућено бразилском Министарству иностраних послова од 18. 7. 1946.

119 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 4, с. 9881, Писмо генерала Илића упућено Министарству иностраних послова од 17. 8. 1946.

120 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 12, с. 1241, Телеграм генерала Илића упућен Министарству иностраних послова од 28. 8. 1946, 2.

121 *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, 1946, II, (Beograd: Jugoslovenski pregled, 1985), Govor šefa jugoslovenske delegacije Edvarda Kardelja u Političko-teritorijalnoj komisiji za Italiju Pariske konferencije, Pariz, 7. 9. 1946, 59.

на енглеском поделила бразилска страна.[122] Погледом на предложену карту види се да је бразилски предлог био најнеповољнији по југословенску страну у односу на остале (јужноафричка и белоруска линија). Он је не само остављао Трст у Италији (што су садржали и остали), већ је предвиђао поделу Истре (као и јужноафрички) и давао већи део словеначке територије на који је претендовала Југославија у односу на све остале.[123]

Представници ФНРЈ у Бразилу тражили су објашњење за такав бразилски став. Хинко Распор је у разговору са једним од секретара у Министарству спољних послова директно поставио то питање. Одговор бразилске стране био је да је Италија као земља пренасељена и да би свако сужавање њених граница могло да поремети мир у скоријој будућности. Распор је бранио југословенску позицију објашњавајући како Трст и Јулијска Крајина никад у историји нису припадали Италији „него Хрватској и Словенији".[124] Наравно, поменути разговор није донео неке битније промене у ставовима саговорника, нити њихових надлежних министарстава.

У току разговора бразилска делегација добила је низ писама становника села у спорним крајевима који су изразили жељу да остану под југословенском влашћу. И поред тога што су били свесни последица Другог светског рата у тим крајевима и поменутог расположења дела становништва, они су остали тврдоглаво на позицији да спрече било какве промене.[125]

Бразилска влада, али и јавност, на ФНРЈ су гледале као на државу која је у најмању руку под утицајем СССР-а, што сигурно

---

122 *Isto*, Govor člana jugoslovenske delegacije dr Aleša Beblera u Političko-teritorijalnoj komisiji za Italiju Pariske konferencije povodom brazilskog predloga, Pariz, 12. 9. 1946, 103.

123 *Isto*, Južnoafrička, Beloruska i Brazilska linija, karta br. 4, 352.

124 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 4, с. 12559, Телеграм Пов. Бр. 18 Хинка Распора Министарству иностраних послова од 17. 9. 1946.

125 Gerson Moura, *Brazilian Foreign Relations 1939–1950*, (Brasilia: Fundação Alexandre de Gusmão, 2013), 251.

није ишло у прилог пропагандној делатности посланства. С друге стране, дипломатско представништво у Ију је на Бразил гледало као на државу под јаким утицајем САД, а некада се ишло толико далеко да се тврдило како се ради о земљи која је толико „војнички, политички и економски зависна" да је у суштини америчка „база".[126] Победу Еурика Дутре на председничким изборима 1945. дипломатски представници ФНРЈ окарактерисали су речима да је тиме „запечаћена дефинитивна политичка победа и доминација УСА у Бразилу".[127] Сазнања су временом допуњавана на обе стране, па је и слика постајала избалансиранија.

На почетку, посебан проблем за југословенске дипломате у Јужној Америци био је недостатак веза са Министарством иностраних послова у Београду. Иако је Лука Беламарић од половине јула боравио у Бразилу, никакав извештај од њега нити од генерала Илића није стигао у престоницу ФНРЈ до краја септембра.[128] Први помоћник министра Владимир Велебит ургирао је да се не чека да се заврши мисија јер ће ствари „изгубити сваку актуалност".[129] Генерал Илић се с друге стране жалио на недостатак шифре и курира. Такође, из увида у документацију МИП-а

---

126 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 24, с. 13593, Телеграм трговинског аташеа Карла Жагара упућен Министарству иностраних послова од 11. 10. 1946, 1.

127 ДАМСП, ПА, 1947, Аргентина, ф. 9, д. 2, с. 4186, Sumarni pregled situacije u zemljama Južne Amerike, 9. 11. 1946.

128 Лука Беламарић је рођен 1915. у Шибенику. У родном граду је завршио класичну гимназију. Апсолвирао је ветерину. Учесник НОБ од 1942. и члан КПЈ. Рат је завршио као резервни капетан. Од 1945. био је у дипломатској служби где се специјализовао за Латинску Америку. Касније је био амбасадор у Венецуели и Боливији. ДАМСП, ПА, Бразил, 1948, ф. 22, д. 17, с. 48862, Opšti podaci za naše službenike u Poslanstvu FNRJ Rio de Žaneiro; Селинић, *Партија и дипломатија*, 141.

129 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 12, с. 11373, Писмо првог помоћника министра иностраних послова В. Велебита упућено посланству у Рио де Жанеиру од 25. 9. 1946.

јасно је да је његово писмо послато крајем августа примљено тек половином октобра.

Један од резултата мисије генерала Илића био је и договорен повратак 11.250.000 долара које је 18. марта 1941, дакле непосредно пред немачки напад на Југославију, положила влада Цветковић–Мачек у *Banco do Brasil*. Бразилска страна изразила је спремност да наведени новац врати. Након одређене процедуре извршење тог задатка поверено је Народној банци ФНРЈ и посланству у Ријуу.[130]

Детаљан извештај о Бразилу генерал Илић је доставио Министарству иностраних послова тек крајем децембра 1946. из Њујорка, где се тада налазио. На почетку он износи како је земља „геополитички нонсенс", мислећи пре свега на величину земље „као Европа", а да је њена унутрашњост готово ненасељена. Извештај је покрио велики број области, од општих података о Бразилу, преко прегледа унутрашње ситуације, политичких партија, владе и министарстава, привредне ситуације, до прегледа Илићеве делатности након пристизања у Јужну Америку.[131] Може се рећи да је управо овај извештај био први значајан извор сазнања за МИП у Београду везано за прилике у Бразилу након Другог светског рата.

До доласка првог југословенског посланика у Бразил Срећка Шиловића у децембру 1946. на челу посланства био је Хинко Распор. Посланик је пристигао са супругом авионом из Париза.[132]

---

130 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 26, с. 14246, Телеграм помоћника министра Велебита упућен Посланству ФНРЈ у Ријуу од 3. 12. 1946.

131 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 18, с. 456, Извештај генерала Љуба Илића о ситуацији у Бразилу састављен у периоду јул–август 1947.

132 Срећко Шиловић (1885–1965) био је лекар и дипломата. Гимназију је завршио у Загребу, а медицину у Бечу. Као лекар радио је у Бразилу, а након повратка у Југославију на једној клиници у Загребу. Био је члан КПЈ од 1933. Након свршетка Другог светског рата обављао је дужност помоћника министра народног здравља НР Хрватске. После Бразила био је амбасадор у Мексику и Норвешкој.

Фотографија бр. 2 – Срећко Шиловић, Београд-Бразилија. 80 година дипломатских односа, 51.

Занимљиво је да је, када је први пут долазио у Бразил, пловио 23 дана од Лондона до Монтевидеа, а да је му је пут авионом трајао 28 сати.[133] Наиме, он је у Бразилу већ боравио у периоду од 1913. до 1919, када је радио као лекар.[134] Шиловић је предао акре-

[133] Hrvatski državni arhiv (HDA), Matica iseljenika Hrvatske (1614), fascikla 158, Tekst Srećka Šilovića objavljen u *Iseljeničkom kalendaru* za 1955.

[134] ДАМСП, 1948, Бразил, ф. 22, д. 17, с. 48862, Opšti podaci za naše službenike u Poslanstvu FNRJ Rio de Žaneiro.

дитиве председнику Бразила Еурику Дутри 14. јануара 1947, а с обзиром на то да Дутра није говорио стране језике, посебно га је обрадовала чињеница да је Шиловић одлично владао португалским, па му је и лично зажелео добродошлицу.[135] Када је Шиловић премештен у Мексико јануара 1948, у Бразил је пристигао доктор права Рајко Ђермановић који ће се у Рију задржати око четири године.[136]

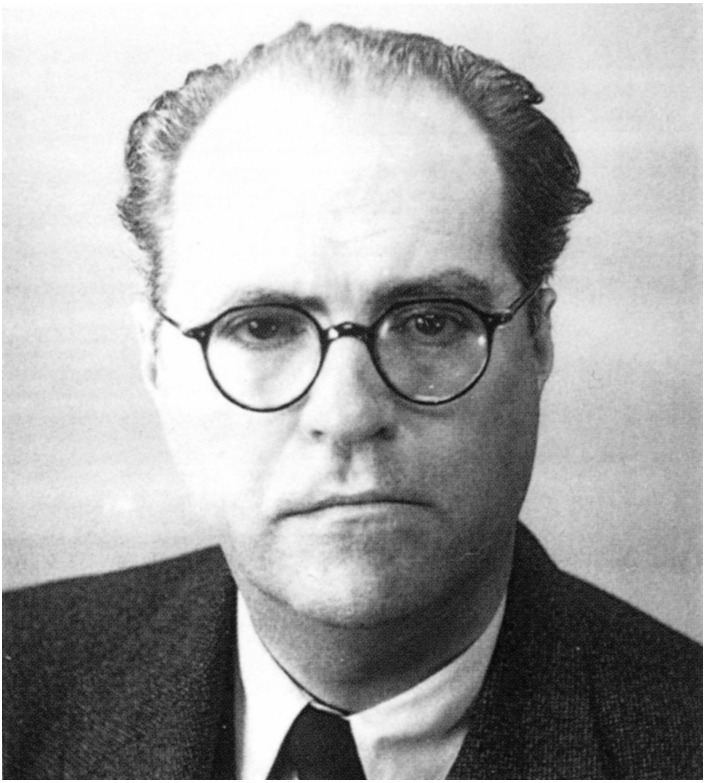
Иначе, именовање Ђермановића прво је објављено у бразилској штампи, која се позивала на писање Танјуга. То се десило пре него што му је бразилска влада дала агреман, што је изазвало реакције дипломатске службе домаћина. У писму МИП-у Илић је коментарисао да је формализам протокола држава Јужне Америке „тако велики, да за европске појмове управо изгледа смешан. Осетљиви су и лако се увреде, ако, се том формализму не прида она иста важност коју они сами придају".[137] Такав закључак су касније имале су и друге југословенске дипломате које су боравиле и радиле у Рио де Жанеиру.

---

135 ДАМСП, 1947, Бразил, ф. 17, д. 10, с. 4386, Izveštaj Ministra dr. Šilovića u vezi dolaska i učinjenih posjeta, 22. 1. 1947.

136 Рајко Ђермановић је рођен 1898. у Загребу, а школовао се у родном граду и Паризу, где је докторирао. Специјалност му је била трговачко право и као такав је учествовао у више преговора око склапања трговинског уговора са Бразилом. ДАМСП, 1947, Бразил, ф. 17, д. 10, с. 416922, Телеграм помоћника министра иностраних послова Владимира Велебита Министарству иностраних послова од 5. 9. 1947. Службовао је у Норвешкој, Канади, Данској и Шведској. Након случаја Ђилас средином педесетих постао је противник југословенског режима. Затражио је и добио политички азил у Шведској, где је остао је до смрти 1991. Подаци преузети са: https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4850611/zaboravljeni-fond--ko-je-bio-rajko-djermanovic.html, датум приступа 12. 1. 2026.

137 ДАМСП, 1947, Бразил, ф. 17, д. 18, с. 456, Писмо генерала Илића упућено Министарству иностраних послова од 21. 12. 1946. Такође видети: Симић, *Социјалистичка Југославија и државе Јужне Америке*, 76–77.

Фотографија бр. 3 – Рајко Ђермановић, АЈ-377, ЗФ

Бразил је за свог представника у Београду одредио књижевника Руја Рибеира Коута (*Ruy Ribeiro Couto*).[138] Он је добио агреман од Президијума Народне скупштине ФНРЈ 4. октобра 1946.[139] Према информацијама којима је располагало МИП ФНРЈ,

[138] Руи Рибеиро Коуто рођен је 1898. Био је члан Бразилске академије за књижевност (*Academia Brasileira de Letras*) од 1934, и дописни члан Португалске академије од 1944. Писао је поезију и кратке приче.

[139] Архив Југославије (АЈ), Президијум Народне скупштине (50), фасцикла 17, јединица описа 302. За Коута се каже да је био други секретар у Вашингтону, опуномоћени министар у Лисабону и генерални конзул у Берну. Свршио је комерцијалну школу и Правни факултет.

он је окарактерисан као десничар, па и везан за бразилске интегралисте-фашисте. Посебно је наглашавано да су бразилски комунисти гласали против његовог наименовања управо због тих веза. Подвучено је да је склон пићу и да је под утицајем алкохола „врло говорљив".[140] Већ приликом предаје акредитива бразилски посланик показао је своју нарав. Иако је пракса да се током прве посете не покрећу политичка питања, он је почео да прича о Маршаловом плану и реконструкцији Европе са „латинском слаткоречивошћу".[141] Коуто ће у Београду провести више од петнаест година, што га сврстава у ред дипломата који су најдуже службовали у престоници Југославије. Током овог периода његови односи са властима били су пуни успона и падова, а његова активност се оцењивала од веома корисне за интересе ФНРЈ, до тога да се индиректно тражила његова замена. О свему томе биће више речи у наредним поглављима.

У периоду о коме је реч у овом поглављу ФНРЈ је била веран следбеник СССР-а, што се показало и на јужноамеричком поднебљу. Када је Бразил октобра 1947. прекинуо дипломатске односе са „првом социјалистичком земљом", то је Москви јављено преко Београда. Наиме, отправник послова совјетске амбасаде у Бразилу Соколов замолио је југословенског посланика Шиловића да преко Владе ФНРЈ обавести Кремљ, јер више није могао слати шифроване телеграме из Рија.[142] Иначе, у наредном периоду интересе СССР-а у Бразилу заступало је пољско посланство, а поред њега од држава Источног блока своје представништво имала је и Чехословачка. Чак и након Резолуције ИБ југословенска стра-

[140] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 17, с. 48862, Podaci o novom brazilijanskom poslaniku u Beogradu Robertu Cueto-i.

[141] ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 12, с. 411155, Забелешка југословенског МИП-а од 20. 6. 1947.

[142] ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 3, с. 420992, Телеграм посланика Шиловића упућен Министарству иностраних послова од 21. 10. 1947.

на дуго није показивала свој негативан став према СССР-у на овом простору, па се то осетило тек током 1949.

Посланство ФНРЈ у Рију – надлежности и функционисање

Посланство ФНРЈ превасходно је било задужено за праћење ситуације у Бразилу и извештавање МИП-а о томе. Писани су годишњи, шестомесечни и тромесечни извештаји, а о важним догађајима и проблемима се извештавало одмах. Поред унутрашње и спољне политике државе домаћина, службеници посланства су посебно пратили рад Бразилске комунистичке партије и других левих снага као потенцијалних савезника. Посланство је водило више врста протокола: строго поверљиви, поверљиви, општи, рачуноводства и пасошки. У другој половини 1946. заведено је шест строго поверљивих, 164 поверљива, 181 општи, 239 рачуноводствених и 34 пасошка.[143] МИП у Београду имало је низ примедби на рад у поменутом периоду, што је у писму јануара 1947. изнео министар Станоје Симић. Он је рекао да извештаји посланства дају недовољно јасну слику ситуације у Бразилу, да нема података о важним личностима, да нема извештаја о ситуацији у југословенској колонији и њеним потребама.[144] Вероватно је, као резултат тих очекивања један такав обиман извештај од педесетак страна, који је покривао већину битних тема везаних за Бразил, послат априла 1948.[145]

Од марта 1947. југословенско посланство у Рију је почело да издаје један билтен на српскохрватском језику два пута месечно. Трошкови за три месеца били су 3196 крузеироса, што је по

143 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 16, с. 438572, Izvještaj o radu i stanju poslanstva kroz 1946 g.

144 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 16, с. 428572, Analiza izveštaja Poslanstva tokom januara 1947.

145 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948.

тадашњем курсу од 18,38 крузеироса за један долар, износило 173,88 америчких долара.[146] Тираж је према речима посланства био 250–350 примерака, и он је по њиховом мишљењу одговарао „потребама нашег исељеништва". Током августа исте године почео је са излажењем и билтен на португалском у тиражу од око 150 примерака. Он је био намењен бразилским новинама, часописима, радио-станицама и угледним личностима. Једна од акција посланства у овом периоду било је и штампање Устава ФНРЈ како би се исељеницима боље представио нови југословенски режим.[147]

Почетком 1948. Посланство је било принуђено да призна да билтен на португалском није остварио жељене ефекте и да „није успио да послужи као извор публицирања вијести из наше земље за овдашњу штампу". Кључни разлог био је то што бразилска штампа није желела да преноси информације које им је достављало посланство као једини извор информација, а само посланство није успело да придобије довољан број новинара да преко њих успе да пласира те вести.[148] Слична констатација поновљена је и два месеца касније када је речено да вести које се праве на основу примерака *Борбе*, која се допрема авионом, нису добар извор за пропаганду у бразилској средини.[149] Током 1948. Посланство је издало 21 билтен на српскохрватском језику и 12 на португалском.[150] Наредне године тај број је био нешто већи, 22 односно 14, што је у страницама износило 190 односно 131. Имајући у виду публику

146 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 11, с. 424193, Писмо посланика Срећка Шиловића упућено Министарству иностраних послова од 29. 9. 1947.

147 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 4, с. 423829, Izvještaj po propagandnom radu ovog Poslanstva.

148 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 4, с. 48719, Stanje rada po agitaciji i propagandi od 28. 1. 1948.

149 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 5, с. 417112, Izvještaj po propagandnoj delatnosti u mjesecu martu t.g. od 8. 4. 1948.

150 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 3.

којој је намењен, билтен на португалском штампао се у 750, а на српскохрватском у 150 примерака.[151]

Од материјала које су добијали из домовине крајем четрдесетих издвајали су се правни акти ФНРЈ у преводу на енглески и француски (Устав, Закон о народним судовима, Закон о штампи...), информативни билтени разних организација, као што су Антифашистички фронт жена (АФЖ) и Јединствени синдикати Југославије (ЈСЈ).[152] Уз претежно политички материјал било је и нешто туристичког. С обзиром на то да су текстови били преведени, јасно је да су циљали на бразилску публику, али и да је њихов садржај био такав да он њима није био прихватљив, а ни довољно разумљив.

Оно што се може закључити по бројним факторима јесте да су у првим годинама након Другог светског рата посланство у Буенос Аиресу и односи са Аргентином били значајнији за нове југословенске власти од оних са Бразилом. Док је, као што смо видели, посланство у Рију, у почетку имало шест службеника у посланству, у Аргентини су само током 1950. била чак 24 члана партије која су у њему радила.[153] Томе су поред знатно бројнијег југословенског исељеништва у Аргентини (око 80.000) допринели и разгранатији трговински послови. У складу са тим дошло је до премештаја трговинског аташеа Карла Жагара из Рија у Буенос Аирес, што се десило већ неколико месеци након отварања посланства у Бразилу.[154] Жагар је иначе поседовао одређено искуство у трговинским пословима јер је завршио Трговачку академију у Љубљани и пре

---

151 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 42041, Godišnji izveštaj, 31. 12. 1949, 6.

152 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 5, с. 425887, Izvještaj o propagandnom radu za period od aprila do avgusta t. g., 6. 9. 1948.

153 Симић, *Југославија и Аргентина,* 77.

154 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 18, с. 47148, Трговинске везе са Јужном Америком.

Другог светског рата је радио у извозним предузећима. Учествовао је у НОБ-у и имао је чин резервног мајора.[155]

У прилог малобројности чланова посланства говори и чињеница да је партијска организација у њему основана тек средином 1950. и да је бројала само четири члана. На челу партијске организације био је секретар посланства Лука Беламарић.[156] Подела рада у посланству током 1947. изгледала је тако што је посланик био задужен за политичке извештаје, секретар посланства за политичке и економске, пропаганду, исељеништво и примање странака, док су остали службеници покривали рачуноводство, послове око пасоша, кореспонденцију на страним језицима и шифру.[157] На територији Бразила након Другог светског рата није било конзулата, па је посланство обављало и те послове. Сама та чињеница стварала је проблеме у раду јер се представништво налазило издвојено од 90% исељеника који су живели у Сао Паулу, удаљеном око 450 километара. И поред тога преко Посланства у току 1948. издато је 858 привремених путних исправа, 334 визе и извршено продужење привремених путних исправа у 37 случајева.[158]

Функционисање посланства ФНРЈ у Рио де Жанеиру крајем четрдесетих година било је далеко од очекиваног и планираног. Почетком 1948. само посланство писало је у годишњем извештају за претходну годину како није било „сигуран ослонац" МИП-у и како низ задатака „није ријешено или је ријешено дјеломично". Слаби резултати били су видљиви на свим пољима. Од „скученог" односа са бразилским властима, површног контакта са колонијом, до неуспешног рада на склапању трговинског угово-

155 ДАМСП, ПА, 1948, ф. 22, д. 17, с. 48862, Opšti podaci za naše službenike u Poslanstvu FNRJ Rio de Žaneiro.

156 Селинић, *Партија и дипломатија*, 141.

157 ДАМСП, ПА; 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 48776, Godišnji izveštaj Poslanstva, 1.

158 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 47675, Godišnji konzularni izvještaj, 4.

ра.[159] Неких корака ка побољшању живота и рада службеника посланства ипак је било. Током 1948. одобрена је куповина другог аутомобила којим је олакшано њихово кретање, а набавком апарата за хлађење ваздуха побољшани су услови рада у самом посланству током „четворомесечно тропске неподносиве жеге и влаге".[160] Чак су плате и услови становања оцењени као „сасвим добри", па се посланик захваљивао Министарству на показаном разумевању.[161] Додуше, исти Ђермановић је наредне године тражио пресељење посланства због лоших услова у згради у којој се оно налазило, а коју је оценио као стару, запуштену, навео да прокишњава, да има пуно мрава и да има лош распоред.[162]

Неповерење бразилских власти према ФНРЈ осетило се и односу према њеном посланству у Рију. Већ у септембру 1946. јавили су се проблеми због задржавања службене препоручене поште посланства од стране бразилских органа. Посланство је прво реаговало вербалном нотом, а после и усменим протестом код шефа протокола за време пријема у Министарству иностраних послова. После више протеста решење је нађено у кажњавању чиновника који је наводно задржао ту пошту.[163] Наравно, свима је било јасно да то један чиновник није могао радити сам без наређења претпостављених, али је ипак то што је дошло до одређене реакције донело сатисфакцију југословенским дипломатама.

Тензије су биле присутне и у наредном периоду. Разне провокације са сврћањем „сумњивих типова" који су покушавали да оставе утисак да су агенти СССР-а и повремени полицијски

159 ДАМСП, ПА; 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 48776, Godišnji izveštaj Poslanstva, 2–3.

160 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 4.

161 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 47675, Godišnji konzularni izješťaj, 2.

162 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 42041, Godišnji izveštaj, 31. 12. 1949, 13.

163 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 10, с 4769, Телеграм саветника посланства ФНРЈ у Рио де Жанеиру Хинка Распора Министарству иностраних послова ФНРЈ од 12. 10. 1946; Телеграм посланика Шиловића упућен МИП-у од 15. 1. 1947.

надзор над посланством то је јасно показивао. Закључак који се могао донети у пролеће 1948. је да полицијски органи сматрају да је посланство ФНРЈ у Бразилу извршни орган Коминформа за земљу и целу Јужну Америку, и да оно врши послове некадашње совјетске амбасаде.[164] Секретар посланства Беламарић у бразилској штампи оптужен је да је „подземна веза" између совјетских власти и совјетских агитатора у Бразилу. Та информација је објављена у три листа: *O Globo*, *A Manhã* и *A Noite*. Посланство је својим ангажовањем успело да издејствује штампање званичног демантија.[165] Имајући то у виду, не чуди што је Беламарић праћен од стране полиције и током каснијих посета исељеницима у Сао Паулу.[166]

Посланик Ђермановић у априлу 1948. услове за рад посланства описује као „необично тешке" и да би сваки Бразилац који би покушао да сарађује са југословенским представништвом сигурно био полицијски прогоњен. Ђермановић на крају чак изражава свој страх да би могло доћи до прекида дипломатских односа.[167] О природи режима у Бразилу посланик ФНРЈ није имао дилему карактеришући га као „скроз реакционарни клеро-фашистички".[168] Извештаји Ђермановића током његовог боравка у Бразилу често су веома емотивни и искључиви. Оно што је у њима такође приметно је понекад непримерено истицање сопствене улоге и сопствених резултата. Због тога се њиховој анализи мора приступити са посебним опрезом.

---

164 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417221, Provokacija i policijski nadzor nad ovim Poslanstvom, 29. 4. 1948.

165 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Dvomesečni izveštaj za novembar i decembar, 28.

166 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 413024, Izvještaj o stanju u našoj koloniji u S. Paolo, 29. 6. 1949, 6.

167 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila, od 20. 4. 1948, 49.

168 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 19, с. 417663, Dostava adresa naših naprednih organizacija u Brazilu od 12. 5. 1948.

Треба рећи да су проблеме имале и бразилске дипломате у Београду. Посланика Коута је на пропутовању за Авалу током априла 1948. зауставила полиција. Иако је имао дипломатску легитимацију, проблем је био његов сапутник који је није имао. С обзиром на то да је задржан и на повратку у Београд, одлучио је да уручи протесну ноту југословенском МИП-у. Извињење је дао начелник протокола Славен Смодлака, али се сличан инцидент поновио и током маја. Коуто је примљен код помоћника министра Алеша Беблера, где је изразио уверење да се ради о грешкама нижих органа јер одговорна лица у ФНРЈ сигурно „не желе да долази у Југославији до инцидената 'албанског' или 'мађарског' стила".[169] Бразилски дипломата је на један увијен, али прилично јасан начин ставио до знања да очекује позитивно решење свог захтева, чиме би ФНРЈ требало да покаже да се разликује од држава Источног блока.

Југословенски исељеници у Бразилу и дипломатски представници ФНРЈ

Једна од најважнијих функција посланства био је однос са исељеницима пореклом из Југославије. О броју југословенских исељеника у Бразилу након Другог светског рата постоје различити подаци. Према подацима из званичне југословенске статистике у периоду од 1921. до 1939. из Југославије су се у Бразил иселиле 23.864 особе. Највећи одлив становништва забележен је средином двадесетих година.[170] Информације о броју југословенских исељеника значајно су варирале. Према евиденцији Исељеничког комесаријата у Загребу закључно са 1939. у Бразилу је живело 50.000

[169] AJ, 836, I-3-b/95, Нота бразилског посланства у Београду од 24. 5. 1949; AJ, 836, I-3-b/95, Zabeleška o razgovoru sa poslanikom Brazilije dana 24 maja 1949.

[170] Ulf Brunnbauer, *Globaliziranje Jugoistočne Evrope. Iseljenici, Amerika i država od kraja 19. stoljeća*, (Zagreb: Srednja Europa, 2019), 130–131.

људи пореклом из Југославије.[171] У поређењу са званичним бразилским подацима и оним са којима је располагало посланство ФНРЈ у Рију, ова цифра била је вишеструко увећана. Званични попис у Бразилу након Другог светског рата говорио је о нешто мање од 10.000 Југословена у земљи. Посланство је у својој анализи тврдило да су од наведене цифре око 6000 у ствари Мађари који су дошли са територије Југославије, а да се само око 2300 Хрвата, Словенаца и „где који" Србин могу стварно сматрати југословенским држављанима.[172] У једном каснијем извештају наводи се око 400 Мађара који се сматрају Југословенима, и у њему укупан број југословенских исељеника заокружује на 2500.[173]

Један од највећих проблема у деловању посланства у Рију била је чињеница да се огромна већина југословенских исељеника налазила удаљена око 450 км на територији града Сао Паула. С једне стране исељеницима је било скупо да путују до престонице, а посете чланова посланства нису биле ни честе, а ни довољно дуге. Посланик Шиловић је прву посету начинио тек шест месеци након доласка у Бразил. Иако је ова посета трајала само пет дана, ипак је послужила посланству да се из прве руке упозна са стањем у колонији и њиховим проблемима.[174] У Сао Паулу Шиловић је видео стару словенску колонију, врло имућну, од којих је посебно издвојио породице Патерност и Кадунц.[175]

Процена посланика била је да се у граду и околини налази око 3000 југословенских насељеника словенског порекла од којих

---

171 Marjanka Varžić, „Naši iseljenici u zemljama Južne Amerike", *Naše teme*, Zagreb 1966, 298.

172 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 47675, Godišnji konzularni izveštaj, 7. 12. 1948, 5.

173 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 42006, O našim i ostalim iseljenicima, 29. 10. 1949, 1.

174 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 13, с. 413520, Posjeta našoj koloniji u San Paolo, 12. 6. 1947.

175 HDA, 1614-158, Susreti sa našim ljudima u Braziliji.

је Хрвата било око 2600. Главни задаци који су тада постављени пред колонију били су: већа материјална помоћ земљи, која би пре свега била намењена за инвалиде и сирочад, организација повратка у Југославију и јачање организације исељеника у Бразилу.[176] Дакле, како што је био случај и са Аргентином и другим државама, ФНРЈ је желела да обезбеди што је могуће већу материјалну помоћ исељеника за домовину, као и да привуче што већи број радно способне емиграције која би се укључила у обнову земље.

Отежавајућа околност везана за окупљање исељеника у Бразилу било је непостојање класичних емигрантских удружења, као што је то био случај са Аргентином, али и неким другим јужноамеричким земљама. Томе је препрека било понашање бразилских власти које нису желеле удружења са националним предзнаком раније домовине, већ су ишли ка што бржој асимилацији придошлица. Тако су правила организације „Републиканско југословенско удружење" „дуго времена" чекала на одобрење које на крају није ни добијено, што је био јасан знак власти да је такво удружење непожељно.[177] Претходно је забрањено и *Iugoslavos Unidos* са чијим се оснивањем покушало одмах по успостављању посланства у Рију.[178]

Ретки исељеници који су путовали у Југославију били су по повратку саслушавани да би се сазнало да ли су добили неке инструкције за деловање по повратку у Бразил, што се пре свега односило на ширење комунистичких идеја.[179] Пример тога био је случај исељеника Франка Мирошевића који је крајем 1946. бора-

[176] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 4, с. 41944, Stanje naše kolonije u San Paolo od 17. 2. 1947.

[177] ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 13, с. 413520, Posjeta našoj koloniji u Sao Paolo, 12. 6. 1947, 1.

[178] AJ, 507, IX, 13/IV-32, Naši iseljenici u Brazilu, 2.

[179] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 4, с. 42392, Posjet našoj koloniji u San Paolo prigodom 29 novembra, 15. 12. 1947.

вио у Београду на Свесловенском конгресу. Том приликом он је дао изјаву партијском листу *Борба* у коме је говорио о животу исељеника у Бразилу, када је између осталог и поменуо тешкоће око оснивања исељеничког удружења.[180] Мирошевић је био ухапшен, али је после интервенције посланства у Рију пуштен на слободу. У конкретном случају посланик Ђермановић је интервенисао код једног од помоћника министра спољних послова Бразила.[181]

Било је и касније чланака у југословенској штампи који су негативно говорили о односу бразилских власти према исељеницима. Тако је *Слободна Далмација* објавила чланак „Исељеници повратници" у коме се говорило о илегалним састанцима југословенске емиграције и контактима са КП Чиле. Посланство ФНРЈ у Рију зауставило је растурање тог броја јер се плашило реакције у самом Бразилу.[182] Накнадно је добило сагласност за учињено из МИП-а.[183]

Организација која је крајем четрдесетих година окупљала највише југословенских исељеника у Бразилу био је Југословенски комитет Црвеног крста (*Comite Iugoslavo do Socorro as Vitimas da Guerra*) који је функционисао као огранак бразилског Црвеног крста и од истог био контролисан. Организација је састављена од стране Краљевског посланства, а њени руководиоци су били у контакту са њим. Током 1944. дошло је до преокрета када се вођство определило за покрет на челу са КПЈ. У то време управу је чинило око 40 чланова комитета.[184]

---

180 *Борба*, 3. 12. 1946, 2.

181 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417219, Naši važniji koraci kod brazilijanske vlasti.

182 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 417330, Шифровано писмо Посланства ФНРЈ у Рио де Жанеиру упућено МИП-у од 12. 9. 1949.

183 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 417330, Шифровани телеграм IV одељења МИП-а упућен посланству ФНРЈ у Бразилу од 23. 9. 1949.

184 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 4, с. 41944, Stanje naše kolonije u San Paolo od 17. 2. 1947.

Главна функција ове организације била је прикупљање помоћи пострадалима у рату у Југославији, пре свега ратној сирочади. Према информацијама које је пренела југословенска штампа, удружење је у периоду од 1946. до 1948. упутило робу у вредности од три милиона динара, од чега одеће у вредности од преко два милиона, 550.000 санитетског материјала и обуће око 150.000 динара.[185] Ова помоћ, иако је била знатна, заостајала је у односу на вредност робе коју су у истом периоду упутили исељеници из Аргентине (13.213.000) и Чилеа (5.203.000).[186] Ипак, с обзиром на малобројност југословенског исељеништва у Бразилу и њихову материјалну ситуацију у поређењу са друге две земље, ово се може сматрати великим доприносом. У извештају је посланство ФНРЈ у Рију забележило да је у току једне године око 3000 исељеника учествовало у донацијама домовини, што се сматрало доказом солидарности исељеника с „Титовом Југославијом".[187]

Председница југословенског комитета Црвеног крста у Бразилу била је Јозефина Кадунц, пореклом из Словеније. Она се показала као веома агилна и уживала је поверење колоније. Почетком педесетих она је изнела податак да је првих послератних година комитет послао помоћ у вредности од 8.000.000 динара, док су у истом периоду исељеници индивидуално послали пакете у вредности од 28.000.000 динара.[188]

Легално је постојало још и словеначко удружење „Наш дом", које је такође било пријављено као бразилска организација. Током 1948. оно је званично забрањено, о чему су известиле и службене новине. Претпоставка посланства била је да се то десило због уверења да су руководство организације чинили „прокому-

185 *Борба*, 13. 7. 1949, 3.

186 Vesela Šegvić, *Povratak jugoslovenske ekonomske emiracije 1945–1951*, (Beograd: Rad, 1953), 64.

187 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 6.

188 *Matica*, br. 6, prosinac-decembar 1952, 125.

нистички елементи".[189] Исељеници су покушали да променом имена и стављањем у руководство млађих кадрова рођених у Бразилу спрече њено потпуно гашење, али та иницијатива није имала много успеха.

У краћем периоду након Другог светског рата постојало је још неколико нерегистрованих удружења исељеника: „Белем" (Хрвати из Далмације – број чланова 537), „Лапа" (Мађари и Немци уз пар Хрвата из Славоније – 103), „Мока" (Мађари и Немци, неколико Хрвата из Славоније – 60), „Маршал Тито" (Мађари и Немци уз неколико Хрвата из Славоније) и „Балкан" (осам Македонаца уз Бугаре и Русе). Ова удружења су уз „Наш дом" формирала *Jugoslavas Unidos no Brazil*, али ни ово удружење није добило законско одобрење за деловање.[190] И поред наведеног, исељеници су узимали учешће у прославама које је организовало посланство, па је тако за обележавање Дана републике 1947. у Сао Паулу направљен велики мешовити хор од стотину певача. Његов шаролики састав требало је да симболизује братство и јединство Југословена у Јужној Америци.[191]

Према подацима дипломатије ФНРЈ српску емиграцију чинило је око двеста породица. Радило се већином о политичким емигрантима који су дошли после рата из логора у Немачкој и Италији. Та група исељеника формирала је „Српски клуб" чији је председник био Александар Братуљевић, бивши југословенски официр који је претходно боравио у Парагвају. Међу члановима истицали су се мајори Севељовић и Константиновић. Месечна чланарина износила је 10 крузеироса, а у клуб је најчешће долази-

189 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 47675, Godišnji konzularni izveštaj, 7. 12. 1948, 6.

190 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 4, с. 41944, Stanje naše kolonije u San Paolo, 19. 2. 1947.

191 Josip Anić, „Jugoslovenski iseljenici u Brazilu", *Migracijske teme*, 4 (1988), 406–407.

ло 30–50 људи који су се могли сматрати редовним члановима. Према истом извору у клуб су свраћали и Јевреји који су успели да избегну из Србије.[192]

Посебан део „Српског клуба" чинила је група младића која је 1951. избегла из Југославије. Међу њима су се истицали љотићевац Душан Бранић, који је био благајник, Александар Милетић, секретар, као и Душан Живковић и Бошко Пауновић, који су били чланови одбора. За ову организацију Антон Кацјан, секретар амбасаде ФНРЈ у Бразилу, тврдио је да су „сепаратисти", против Петра Карађорђевића и Милана Стојадиновића, а да је њихов програм независна Србија. Наведено је да су чланови клуба повезани са српском емиграцијом из САД, одакле су примали штампу, углавном „Српску борбу" из Чикага.[193]

Додатни проблем око организовања словенске емиграције уопште била је чињеница да средином 1948. у Бразилу није постојао ниједан славистички институт, катедра славистике, „нити било какво удружење на бази интереса за историју, живот и рад славенских народа".[194] Наведено је такође била илустрација става бразилских власти према исељеничким организацијама, али и према организовању емиграната који су долазили из комунистичких земаља.

Један од главних задатака посланства у Рију, као и оног у Буенос Аиресу, био је рад на репатријацији. У сврху репатријације исељеника из прекоокеанских земаља југословенска држава је набавила два пароброда: „Радник", који је купљен у Сан Франциску,

---

192 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Извештај о колонији у Сао Паулу, 9.

193 Исто, 9–14. Видети: Бојан Симић, „Српски исељеници у Јужној Америци након Другог светског рата и њихов однос према новим властима у Југославији", *Лесковачки зборник*, LXIV, 2024, св. 2, 174.

194 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 3, с. 421794, Predmet: Slavističkih instituta, udruženja, katedra itd. nema, od 6. 7 .1948.

и „Партизанку“, која је купљена у Лисабону. „Партизанка“ је претходно била брод који је служио за саобраћај између Северне и Јужне Америке, а током рата брод-болница америчке војске. Она је предата на коришћење предузећу „Југолинија“ из Ријеке.[195]

Југословенске власти нису желеле да репатрирају припаднике националних мањина. То се пре свега односило на Немце и Мађаре који су се иселили у Бразил. Док за прве није било изузетака, за Мађаре је предвиђена темељна провера сваке пријаве како би се утврдило да ли је она штетна или корисна за Југославију.[196]

Врхунац процеса репатријације десио се током 1948, када су из Јужне Америке у пет наврата превожени исељеници.[197] Од поменутих трећи транспорт био је фокусиран на Бразил. Брод је кренуо из Буенос Аиреса и Сантоса крајем јула 1948. и имао је 644 исељеника, од којих 601 из Бразила и 43 из Аргентине.[198] Од 644 пристигла повратника њих 74 су отишли својим кућама, јер се радило углавном о старијим људима нарушеног здравља. Од осталих највише је било текстилаца – 131 и механичара – 25, док су други били припадници више различитих занимања. Преко половине повратника из трећег транспорта „Партизанком“, њих 381, било је пореклом из Блата и 109 из Веле Луке са острва Корчуле. Приликом анализе пута примећено је да је одржано превише предавања која нису „актуелна за време путовања“, јер се ради о „тешким темама“ које није могуће објаснити у кратким предавањима. То се нарочито односило на повратнике који „три дана болују

---

195 Поред „Партизанке“ и „Радника“ купљени су до 1949. још и бродови „Лошињ“, „Босна“, „Вис“, „Шабац“, „Хрватска“, „Топуско“ и танкер „Јајце“. *Борба*, 5. 8. 1949, 3.

196 Brunnbauer, *Globaliziranje Jugoistočne Evrope*, 247.

197 Више о репатријацији из Аргентине и Јужне Америке након Другог светског рата видети: Bojan Simić, „Dug put kući – povratak jugoslavenskih iseljenika iz Argentine 1946–1951“, *Časopis za suvremenu povijest,* 3/2020, 791–812.

198 ДАМСП, ПА, 1949, Аргентина, ф. 6, д. 9, с. 49700, Referat o jugoslovenskim iseljenicima u Južnoj Americi, 17.

од морске болести и леже по палубама, као сноп̃ље покошеног жита". Проблем је настао и приликом конверзије новца јер су повратници у Јужној Америци куповали доларе, што их је коштало у динарима око 60 до 70, а касније при повратку у Југославију ти долари су им откупљивани по цени од 50 динара, колико је тада износио међународни курс динара. То је, логично, изазвало незадовољство.[199]

Што се тиче социјалног састава повратника, углавном су то били сиромашни радници текстилне индустрије, о чему говори податак да је чак 79% њих путовало бесплатно.[200] Према званичној статистици ФНРЈ из Бразила се након Другог светског рата закључно са 1951. укупно вратило 678 особа. То је скоро три пута мање од повратника из Аргентине (1748), али имајући у виду да је број југословенских исељеника у Аргентини вишеструко премашивао број оних у Бразилу, можемо закључити да је проценат оних који су се вратили у односу на укупан број исељеника био већи.[201] Као што се може закључити, највећи број исељеника који су се вратили из Бразила стигао је управо „Партизанком" у лето 1948. Занимљиво је рећи да је по званичним подацима од тада пристиглих у наредне две године назад пут Бразила кренуло 25 особа односно пет породица.[202] Разлога за реемиграцију било је више, од незадовољства затеченим стањем у Југославији, до тога да су чланови исте породице имали различита држављанства, неки југословенско, а неки јужноамеричких држава, што је доводило до промене одлуке о боравишту.

---

199 АЈ, Министарство рада ФНРЈ (25), фасцикла 66, Izvještaj Ministarstvu rada o Trećoj grupi povratnika iz Južno-Američkih država, 1. Такође видети: Симић, *Југославија и Аргентина*, 156–157.

200 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 487716, Izvještaj o stanju našeg iseljeništva u S. Paolo i o repatrijaciji, 27. 9. 1948, 2.

201 Šegvić, *Povratak jugoslovenske ekonomske emiracije 1945–1951*, 16.

202 *Исто*, 63.

Бразилско посланство у Београду је у више наврата реаговало на одбијање да се заинтересовани пусте из ФНРЈ, односно због случајева замене бразилских пасоша југословенским, што се десило приликом повратка „Партизанке" у Југославију. Бразилске дипломате тражиле су излазне визе за 39 грађана, а добили су их у само у два случаја.[203] Слично је било и са повратницима који су желели да се врате у Аргентину, па и ту бележимо више интервенција од стране посланства и достављање листа лица за која се тражила дозвола за повратак.[204] Наведени проблеми додатно су допринели да више не буде озбиљније акције око репатријације. Дакле, можемо рећи да је готово комплетна репатријација из Бразила завршена у једном маху, а томе у прилог сведочи и чињеница да су се у току целе 1949. вратиле само две особе и то о сопственом трошку.[205] У годишњем извештају за 1948. Посланство ФНРЈ у Рију је са поносом рад на репатријацији описало као „беспрекорно извршен".[206]

Бразилске власти гледале су непријатељски на репатријацију. У том периоду југословенски бродови су дочекивани полицијским кордоном који није дозвољавао посади брода да сиђе.[207] Јасно је да су две државе по питању југословенских исељеника имале различите интересе. Југославија је желела да се што више радноспособних лица поврати у земљу и укључи у обнову земље. Бразил је, с друге стране, спроводио политику асимила-

[203] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 36, с. 41045, Zabeleška u vezi sa pitanjem izdavanja naših izlaznih viza za Braziliju i Argentinu, 6. 5. 1951.

[204] ДАМСП, ПА, 1949, Аргентина, ф. 6, д. 3. с. 41613, Ponovni povratak u Argentinu nekih iseljenika-povratnika. Такође видети: Симић, *Југославија и Аргентина*, 164.

[205] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 414569, Godišnji konzularni izveštaj, 2.

[206] ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 3.

[207] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948, 49.

ције према придошлицама и желео је да их задржи у земљи. Наведено је могло у сваком тренутку да постане разлог за прекид међудржавних односа, па су обе стране правиле одређене уступке када би до таквих осетљивих ситуација дошло. О ставу бразилских власти говоре и законске одредбе везане за закључење конзуларних бракова којима су дипломатски представници лишени права да венчавају своје властите држављане уколико имају боравиште у Бразилу или било којој другој земљи која није њихова. У анализи коју је дао главни правни саветник МИП-а Милан Бартош закључује се да је бразилски законодавац јасно стао на гледиште да је боравиште (домицил) важније него ли националност или држављанство. Из тога је произилазио исправан закључак да је намера која се крије иза тога: „отуђити и што пре прекинути све везе бразилијанских усељеника са њиховим старим крајем". Наравно, ово је важило како за Југословене, тако и за друге усељенике.[208]

Посебан проблем за посланство ФНРЈ у Ију био је везан за политичку емиграцију односно за усташку и мањим делом за четничку, које су након Другог светског рата дошле у Бразил. Тако је у септембру 1947. стигао телеграм у коме помоћник министра Велебит тражи да се у Ију посебно мотри на Гргу Златопера, Стојковић Наду, Севера Пауновића и Миладина Рајића који су сви означени као „непријатељски расположени према ФНРЈ".[209] Треба рећи да број политичких емиграната у односу на Аргентину није био велики,[210] па се по званичним подацима до краја септем-

[208] ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 20, с. 412266, Закључивање конзуларних бракова у Бразилији, 9. 7. 1949.

[209] ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 13, с. 415841, Телеграм Велебита упућен посланству ФНРЈ у Рио де Жанеиру од 29. 9. 1947.

[210] У Аргентину се након Другог светског рата према неким подацима уселило око 13.000 усташа и 2000 четника. Bogdan Krizman, *Pavelić u bjekstvu*, (Zagreb: Globus, 1986), 223, fus. 2.

бра 1948. уселило 480 Југословена, од којих је њих десетак од посланства било истакнуто као „најактивније“ у деловању против ФНРЈ. Посланство је говорило о нешто више од хиљаду југословенских избеглица пристиглих у Бразил у периоду од почетка 1947. до септембра 1948, од којих је „расељених лица“ било њих 850.[211] Одређену активност против нових власти у Југославији показао је и авијатичарски капетан Рајко Иветић који је написао један чланак против мисије генерала Илића и у коме је хвалио генерала Михаиловића. Касније је Иветић нестао, а посланство у Рију имало је сазнања да је био умешан у крађу дијаманата у вредности од 300.000 крузеироса.[212]

Током 1947. и почетком 1948. преко посланства у Рију захтевано је изручење Еда Булата, некадашњег министра у Павелићевој влади и посланика НДХ у Румунији, али без успеха. У једном тренутку он је био чак и ухапшен, али је убрзо пуштен.[213] Занимљиво је да је на надлежном суду пет судија гласало да се Булат не изручи, а четири је било за то да се изађе у сусрет југословенским захтевима. Посланик Ђермановић је скинуо сваку одговорност са посланства за овај неуспех и оптужио „клерофашистичко настројење“ бразилског врховног суда и бразилске владе.[214] Током 1949. Посланство је известило да је инжењер Булат прешао у САД, чиме је овај случај окончан.[215]

---

211 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 48469, Izvještaj o ratnim izbjeglicama, 25. 11. 1949, 5, 9.

212 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 14, с 48802, Predmet: Rajko Ivetić, kapetan avijatičar bivše kr. vojske, 30. 4. 1947.

213 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 22, с. 44971, Писмо начелника Одељења за међународне организације Леа Матеса упућено посланству ФНРЈ у Рио де Жанеиру од 22. 3. 1947; ДАСМП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д, 9, с. 47675, Godišnji konzularni izveštaj, 27. 12. 1948, 7.

214 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 3.

215 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 413023, Ustaška djelatnost u Brazilu, 24. 6. 1949.

Процедура у сличним случајевима се као и у већини јужноамеричких држава углавном сводила на следеће: када је посланство регистровало улазак познатог припадника снага које су током рата биле на противничкој страни, оно је достављало доказни материјал и евентуалне оптужнице министарству иностраних послова земље домаћина. Резултат тога био је да, осим повремених обећања да ће се случајеви размотрити, ништа конкретно није урађено. Отежавајућа околност била је та што Југославија није имала никакву правну конвенцију са Бразилом којом би се регулисало питање екстрадиције. Током разговора који је посланик Ђермановић водио у јуну 1949. са вршиоцем дужности министра спољних послова Бразила Фреиташ Валеом (*Cyro de Freitas Valle*) добио је одговор да Бразил нема закон против крајње деснице и да „легално не могу предузети ништа".[216] Број политичких емиграната порастао је почетком педесетих година, али је он и даље у односу на онај у Аргентини био мали, а њихов значај мањи.

Посланик Ђермановић је у једном извештају истакао како се усташка активност у Сао Паулу развија још увек „под директним вођством попова". Наглашено је да се у масе продире током миса, крштења, венчања и преко личних посета. Током 1949. организована је и једна певачка дружина преко које се према мишљењу посланства покушало да се усташкој пропаганди изложе и старији економски емигранти. Приликом посете Сао Паулу Ђермановић је покушао да утиче на исељенике извесним претњама да држава неће мирно гледати сарадњу са усташама, него ће и предузети одређене мере кажњавања. Радило се о превентивној акцији, јер се сматрало да све „није попримило озбиљнији карактер".[217]

---

[216] ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 3, с. 413002, Извештај посланика Рајка Ђермановића упућен Министарству иностраних послова од 9. 6. 1949.

[217] ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 413023, Ustaška djelatnost u Brazilu, 24. 6. 1949.

Посебан случај везано за политичку емиграцију у Бразилу био је случај некадашњег председника владе и министра спољних послова Краљевине Југославије Милана Стојадиновића. Након свршетка Другог светског рата, који је провео у британском заточеништву на острву Маурицијус, поставило се питање његове будуће дестинације. С обзиром на то да Европа није долазила у обзир, Стојадиновић и његова супруга окренули су се јужноамеричким земљама које су у почетку биле сагласне да му издају визу. Међутим, у случај су се умешале САД тражећи да се Стојадиновићу не дозволи улазак у Аргентину и Бразил. Вашингтон се позивао на акт потписан у Мексику непосредно после окончања Другог светског рата, који је забрањивао пријем нацистичких злочинаца и њихових сарадника у западну хемисферу (*Resolution VII of the Final Act of the Mexico City Conference*). У писму упућеном аргентинским властима преко амбасаде у Буенос Аиресу крајем априла 1947. наводило се како је Стојадиновић био проосовински премијер који је потписао политички и економски споразум са Италијом, био у посети Немачкој 1938, а да су претрагом његове куће априла 1940. наводно нађени документи који су га повезивали са пронацистичком активности у Југославији, као и да су Немци и Италијани након тога тражили његово пуштање на слободу. У суштини никакви докази о Стојадиновићевој сарадњи нису пружени, осим тврдњи да је био претерано пријатељски настројен према Осовини. На крају документа наведено је како је бразилска влада већ констатовала да би издавање визе Стојадиновићу било „непожељно".[218] Та одлука била је објављена и у штампи, о чему је секретар посланства

[218] Бојан Симић, *Стојадиновић у Аргентини*, (Београд: Институт за европске студије/ Фондација „Светозар Милетић", 2022), 21–22. Оригинални документ налази се у Министарству спољних послова Аргентине MRE, DP, Estados Unidos 1947, caja 6, archivo 14, Вербална нота амбасаде САД у Аргентини од 30. 4. 1947.

Беламарић известио Београд наводећи како је у његову корист интервенисао Лондон.[219]

Тренутни неуспех није обесхрабрио супружнике Стојадиновић који су наставили своју акцију према дипломатским службеницима Бразила и Аргентине. Иначе, долазак Августе Стојадиновић у Рио де Жанеиро септембра 1946. изазвао је узбуну у југословенском посланству у Бразилу. Тражене су директиве како поступати „јер ће сигурно и он доћи". Министарство је преко Владимира Велебита одговорило да „жена Милана Стојадиновића не може да смета", али да ће ФНРЈ тражити „његово изручење када он буде дошао". МИП је отишло толико далеко да је од Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача истог дана тражило да се Стојадиновић „утврди" за ратног злочинца.[220] Наравно, с обзиром на то да бивши председник владе није боравио у Југославији за време док је земља била у рату, тај захтев није имао основа, а и његов долазак у Јужну Америку није био тако брз као што се у први мах очекивало.

Ипак, Стојадиновићеве везе и утицај на крају су дошли до кабинета председника Аргентине Хуана Перона и коначна одлука је донесена.[221] У исто време, крајем септембра, и бразилско министарство иностраних послова је информисало тамошњу амбасаду Велике Британије да је на препоруку председника државе спремно да изда резиденцијалну визу за Милана Стојадиновића.[222] Бивши

---

219 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 14, с. 43894, Zabrana ulaska Milanu Stojadinoviću u Brasil.

220 ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 19, с. 11654, Телеграм Хинка Распора упућен Министарству иностраних послова од 28. 9. 1946; Шифровани телеграм Велебита пов. бр. 11544/46 од 5. 10. 1946; Писмо в.д. начелника одељења МИП-а Драгутина Ђурђева од 5. 10. 1946.

221 Симић, *Стојадиновић у Аргентини*, 23–26.

222 Димић, Љубодраг. „Одлазак са Маурицијуса. Британци и Милан Стојадиновић (1945–1948)". *Глас Српске академије наука и уметности* CDXX, Одељење историјских наука, књ. 16 – 2012, 516.

председник владе је кратко боравио у Бразилу, пребацио се у Аргентину и тамо трајно настанио. Занимљиво је да је по речима Посланства током периода у Бразилу покушао да активно учествује на Ротари конгресу у Рију, али је то спречено „једним коминикеом".[223]

Резолуција ИБ и конфликт са земљама Источног блока нису довели до потпуног цепања пројугословенске емиграције као у случају Аргентине, али је било одређених потреса и подела.[224] Секретар Беламарић је током јуна 1949. писао да је словеначки део емиграције осетљив на критику СССР-а, да желе да се спор што пре реши, мада се нико од њих није јавно изјаснио за резолуцију. Овако описан став скривао је праву истину која је написана тек коју годину касније, а она је била да је већина Словенаца у Бразилу стала на позиције ИБ, и да је било испада на прослави 29. новембра.[225] Можемо рећи да је у овом случају посланство свесно тајило стварно стање на терену од министарства.

С друге стране, део хрватских исељеника на челу са Петром Сарделићем, који је раније био у служби краљевског конзулата у Сао Паулу, добијао је информације из домовине које нису ни најмање похвално говориле о новој власти. Како му је јављао један пријатељ са Блата на Корчули, „одборници имају брашна и за своје животиње, а да народ нема ни за самог себе". Још неколико исељеника је потврдило да има сличне информације. Изречено је, очекивано, наљутило Беламарића који им је објашњавао да се ради о „непријатељима народа и народне власти" и да не треба тужакати народну власт на основу „неког писма".[226]

---

223 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 6.

224 Подела међу југословенском емиграцијом у Аргентини након резолуција ИБ била је толика да су тек крајем педесетих година први пут заједнички прославили Дан републике. Симић, *Југославија и Аргентина*, 131–142.

225 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Izveštaj o koloniji u Sao Paolu, 1. 6. 1953, 7.

226 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 413024, Izvještaj o stanju u našoj koloniji u S. Paolo, 29. 6. 1949, 4.

У суштини можемо закључити да је рад посланства са исељеницима у првим годинама након Другог светског рата био слаб, делом и због објективних разлога (удаљеност од колоније, недовољно особља), а да се он често сводио на прославу 29. новембра и штампање билтена. Обиласци колоније били су ретки, а дешавало се да прође и више од шест месеци без посете представника посланства. До краја посматраног периода остали су проблеми као што су: непостојање једног удружења које би окупљало исељенике у Бразилу, слаб контакт колоније са представништвом ФНРЈ у Рију и генерално лоша финансијска ситуација већине исељеника.[227] Део тих проблема биће решен тек отварањем конзулата у Сао Паулу у пролеће 1955.

Неуспешни покушаји економске сарадње у другој половини четрдесетих година

Економска размена између ФНРЈ и Бразила у првим послератним годинама била је слаба. Томе је поред политичких разлога и географске удаљености допринело и безуговорно стање које је потрајало до почетка 1950. Врло брзо након доласка у Рио посланик Шиловић почео је да припрема терен за евентуалне разговоре на ту тему. Током марта 1947. добио је позив од шефа трговинског одсека у Министарству иностраних послова Бразила у коме му је саопштено да бразилска страна пристаје да са југословенском трговинском делегацијом преговара о признању старог трговинског уговора из 1932. Било је планирано да се том уговору додају и нове клаузуле са робом коју су обе државе биле спремне да понуде у том тренутку.[228]

---

227 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 25, с. 414315, Izveštaj o poseti našoj koloniji u San Paulu, 5. 8. 1952, 4.

228 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 20, с. 413318, Телеграм посланства ФНРЈ у Рио де Жанеиру упућен Министарству иностраних послова од 30. 4. 1947.

Југословенска трговинска делегација је боравила у Јужној Америци од маја до октобра 1947. године. На њеном челу био је начелник Министарства спољне трговине ФНРЈ Бошко Ђорђевић. Поред представника овог министарства путовали су и представници „Југодрва" и „Центропрома". Осим Бразила, они су посетили Аргентину и Уругвај. Резултати ове мисије били су незадовољавајући. Разговарало се о бразилској понуди за извоз коже, какаоа, кафе, лоја и памука у вредности од 3,6 милиона долара. Из Југославије пут Бразила требало је да крену веће количине цемента и соде. У перспективи била је предвиђена и редовна паробродска линија која би превозила робу...[229] Ипак, никаквих конкретних резултата није било. Иза свега су очигледно стајали политички разлози који су имали примат у односу на економске потребе.

Југословенска делегација информисана је да су Бразилци већ постављали тешке услове СССР-у, Пољској и Чехословачкој. Пољаци су преговарали чак шест месеци, а у току преговора дошло је до нагле промене понашања домаћина, што се приписивало утицају САД. Слично се десило и југословенској делегацији. Онда када је деловало да ће доћи до споразума, бразилска страна је изјавила да је дошло до промена које захтевају „темељно студирање нових услова спољно-трговинског пословања", што је довело до одлагања преговора. Они су званично прекинути 5. јуна 1947.[230] Од свих активности које је делегација спровела једино су преговори вођени са Аргентинцима довели до пројекта споразума, али је након извесног времена аргентинска страна саопштила да је одложила његово даље разматрање.[231] Како је запазио секре-

229 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 20, с. 419410, Trgovinski pregovori delagacije FNRJ i Brazilije, 1.

230 Исто, 1–3.

231 ДАМСП, ПА, 1947, Аргентина, ф. 9, д. 24, с. 421547, Izveštaj o radu trg. Delegacije u Už. Americi, Beleška o trgovinskim pregovorima u Buenos Airesu od 17 septembra do oktobra.

тар Беламарић, бразилска страна је према словенским земљама заузела следећи став: несклапање трговинских уговора, задржавање толеранције у трговинским односима који се одвијају спонтано, да би на тај начин били коректни према политици САД, а опет очували своје интересе.[232]

Неуспешној трговинској сарадњи двеју земаља допринела је и чињеница да је у првим годинама од обнове односа са државама Јужне Америке ФНРЈ имала само једног трговинског представника, Карла Жагара који је боравио у Буенос Аиресу. Током априла 1947. Шиловић је тражио да се у Бразил пошаље посебан трговински изасланик, уз још једног стручњака који би био помоћник Жагару у Аргентини.[233] Бразилски посланик у Београду Коуто, с друге стране, показивао је интересовање за побољшање трговинских односа, па је тражио да му се организује састанак са представницима Министарства спољне трговине крајем 1947.[234] Конкретни резултати опет су изостали.

Југословенски извоз у Бразил био је посебно скромног обима. Он је у периоду 1947–1949. укупно износио нешто преко 10,5 милиона динара. То је било мање и од трговинске размене са Уругвајем, где је ФНРЈ извезла више од 25.000.000 динара током 1949, а драстично мање од Аргентине, најважнијег југословенског партнера на континенту у том периоду.[235] Током 1947. ФНРЈ је у Бразил извезла амонијачну соду и цемент, а наредне године мање количине ликера и лековитог биља. Увоз је био концентрисан на кафу и какаовац.[236] О ма-

---

232 ДАМСП, ПА; 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 48776, Godišnji izveštaj Poslanstva, 4.

233 ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 18, с. 47148, Trgovinske veze sa Juž. Amerikom.

234 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 20, с. 422942, Zabeleška o razgovoru druga Velebita sa brazilijanskim poslanikom na dan 5-XI-1947 god.

235 *Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949 godinu*, (Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ, 1953), XIV.

236 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 10, с. 43499, Stanje trgovinskih pregovora sa Brazilijom od 16. 2. 1949.

лом обиму трговине између двеју земаља јасно нам говори наредна табела:

Трговинска размена између Југославије и Бразила 1947–1949. (у милионима долара)

Година	Југословенски извоз у Бразил	Југословенски увоз из Бразила	Југословенски трговински биланс
1947	0,1	-	+ 0,1
1948	-	0,4	-0,4
1949	0,1	1,4	-1,3

Извор: Košta, Dragomanović, *Brazil*, 165.

Криза у односима са земљама Источног блока и трговинска блокада која је следила натерала је ФНРЈ у потрагу за новим тржиштима. Очекивано, Бразил је био једно од њих. Министар иностраних послова Станоје Симић је већ јула 1948. послао шифровану депешу у којој је дао смернице за евентуалне преговоре, навевши оквирно количину онога шта се из Бразила жели увести, а шта се заузврат нуди. ФНРЈ је између осталог понудила цемент, каустичну соду, пасуљ, јабуке и мармеладу, а тражила кафу, какаовац, лој, памук и кожу. За место преговора нуђени су и Београд и Рио, а назначено је да би почетак требало да буде најкасније у септембру.[237] Јасно је да се југословенској страни журило, али то није био случај са бразилском. Разлоге за неуспех трговинског аранжмана Посланство у Рију видело је у томе што бразилска страна није желела да прихвати понуђену форму уговора, који се сматрао као „типизирана европска форма", што није учинила чак ни са земљама као што су Холандија и Норвешка. Као други разлог наведено је мишљење дела бразилског МИП-а о неизбежно-

[237] ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 11, с. 418579, Шифрована депеша министра иностраних послова Станоја Симића упућена Посланству ФНРЈ у Рио де Жанеиру од 10. 7. 1948.

сти избијања Трећег светског рата, па су и аранжмани са европским земљама тиме постајали ризичнији. Поред наведених разлога додати су и урођена бразилска лењост и спорост, као и Југославији ненаклоњени елементи у *Banco do Brasil*.[238] И овог пута посланство према устаљеном обичају није видело никакву кривицу на југословенској страни.

Посланик Ђермановић је крајем 1948. био потпуно сигуран да ће већ у јануару наредне године бити потписан нови трговински уговор и то по нацрту који је направило Посланство. У извештају је чак навео да ће се то десити „сасвим сигурно".[239] Преговори су се наставили, али су се појавиле и нове препреке. Ђермановић је с времена на време слао оптимистичке поруке, како је договор постигнут и да ће бити потписан у кратком року, али се то у стварности није дешавало (децембар 1948, фебруар 1949, април 1949). Из преписке је јасно да је Ђермановић желео да сам потпише споразум, и сматрао да би слање делегације из земље било „ниподаштавање његовог једногодишњег рада и постигнутог споразума".[240] Наравно, таквом понашању поред његових личних особина, допринело је и његово образовање у области трговачког права, што га је чинило компетентним за тај задатак. Направљена анализа Ђермановићих писама и телеграма упућених МИП-у довољно говори о постојању незадовољства начином његовог рада, и у одређеној мери његовим опхођењем према надлежним у министарству. На крају, споразум ће ипак бити потписан фебруара наредне 1950, а посланику ће бити испуњена жеља да управо он буде потписник испред ФНРЈ.

---

238 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 6.

239 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Dvomesečni izveštaj za novembar i decembar, 1.

240 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 12, с. 422936, Zabeleška o stanju trgovinskih pregovora sa Brazilijom, 3.

Први партијски контакти између представника ФНРЈ са Комунистичком партијом Бразила (КПБ)

Када говоримо о успостављању веза са страним партијама, МИП ФНРЈ било је очекивано најзаинтересованије за успостављање контаката са комунистичким партијама, па је такав случај био и у Латинској Америци. Према подацима којима је располагала југословенска дипломатија, Бразил је у овом периоду имао 200.000 чланова комунистичке партије, Куба 150.000, а за њима су следили Чиле са 50.000 и Перу и Аргентина са по 30.000.[241] Након Другог светског рата Комунистичка партија Бразила (КПБ) показала је приличну снагу. На изборима 1945. имали су респектабилних 600.000 гласова, па су самим тим били пожељан партнер југословенској партији.[242] Наведени податак био је још један разлог због чега је Бразил био центар интересовања дипломатије Друге Југославије у овом делу света. КПБ је након забране у периоду Варгасове диктатуре била поново легализована током 1945. Она је узела учешћа на парламентарним изборима и том приликом освојила 16 посланичких места, једног сенатора, 17 места у провинцијским скупштинама и 18 одборника за град Рио де Жанеиро.[243]

Први партијски контакти између бразилске и југословенске партије почели су нешто после поновног успостављања дипломатских односа. Током априла 1947. КПЈ је примила позив за присуство Четвртом конгресу КПБ који је био планиран у Рио де Жанеиру за 23. мај.[244] Уследио је сусрет посланика Шиловића са

241 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 10, с. 417217, Profil Brazila od 20. 4. 1948, 33.

242 Redžepagić, *Suvremene koncepcije*, 122.

243 Redžepagić, *Društvenopolitička struktura*, 59–61.

244 AJ, 507, IX, 13/I-2, Pismo L. K. Prestesa generalnog sekretara KPB – KPJ.

генералним секретаром КПБ Луисом Карлосом Престесом.[245] Југословенског дипломату је посебно интересовала ситуација у Бразилу и добио је детаљан преглед стања, наравно из угла једног бразилског комунисте. На самом крају уследили су и неки савети за деловање, пре свега да се поново оснује Савез словенских организација који је 1945. распуштен од стране бразилских власти. Престес је обећао помоћ југословенској трговинској делегацији која је требало ускоро да пристигне у Рио. Постигнут је начелан договор да се контакт редовно одржава.[246]

Током 1947. и почетком наредне 1948. у партијском листу *Problemas* изашло је више интегралних текстова југословенских комуниста преведених на португалски језик. Тако се у броју два налазио текст Едварда Кардеља „Развој и перспективе међународне ситуације", у броју пет говор Јосипа Броза „Народни фронт у Југославији", који је одржао 27. септембра на Другом конгресу Народног фронта Југославије и „Проблеми у организацији КПЈ" Милована Ђиласа, односно његов говор одржан на састанку комунистичких партија у Варшави.[247] Сви поменути текстови сигурно су допринели бољем познавању КПЈ и њеног руководства у Бразилу, наравно, пре свега међу тамошњим комунистима.

Ипак, до неког озбиљнијег помака у односима двеју партија није дошло. Оно што се може рећи јесте да југословенска делегација није била на IV конгресу КПБ, а да су контакти између Престеса и Шиловића престали због брзог премештаја другопоменутог на дужност у Мексико. Много озбиљнији ударац партij-

[245] Луис Карлос Престес (1898–1990) по образовању војни инжињер, био је бразилски политичар, сенатор и генерални секретар КПБ од 1943. до 1980. Био је изабран за члана Извршног комитета Коминтерне 1935, а за време Варгасове диктатуре провео је више година у затвору.

[246] ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 5, с. 48835, Телеграм посланика Шиловића упућен МИП-у од 16. 4. 1947.

[247] https://www.marxist.org/portugues/tematica/rev_prob/capas.htm, датум приступа 13. 10. 2025.

ским односима уследио је средином 1948. након Резолуције Информбироа. Из прегледа бразилске партијске штампе био је јасан став бразилских комунистима према југословенским руководиоцима као издајницима радничког интернационализма. Круто је слеђена званична интерпретација резолуције да пут којим су кренули руководиоци КПЈ њих одваја од марксизма-лењинизма и интернационалне радничке солидарности. Престес је у свом тексту „Велика лекција и озбиљно упозорење" посебно истакао да ни КПБ није имуна од грешака које је учинила КПЈ, и да се југословенски случај мора узети као упозорење које ће штитити од истих опасности.[248] Дакле, о евентуалној „невиности" југословенских другова није се ни дискутовало. Уследили су и напади у штампи блиској КП Бразила. Тако је Посланство забележило да је током 1949. ФНРЈ и њена политика нападана „сваки трећи-четврти дан".[249] Односи двеју партија ревитализовани су тек након десетак година, о чему ће бити речи у наредним поглављима.

Чврст антикомунистички став бразилских власти осетило је и југословенско посланство по питању приказивања филмова. Наиме, приликом прославе 29. новембра 1948. у Сао Паулу било је планирано да се емитују журнал-филмови „Изградња пруге Брчко–Бановићи", „Посјета маршала Тита у Загреб" и „Обнова Ријеке". Филмови су послати на цензуру преко МИП-а Бразила. Након извесног времена, Посланство је замољено да се филмови не приказују јер се „косе са политичком линијом Бразила". Кључни елемент за одбијање било је појављивање у њима црвене заставе, српа и чекића, као и лидера СССР-а, што је третирано као комунистичка пропаганда. Бразилске власти су изјавиле жаљење што морају одбити молбу једној пријатељској земљи.[250] Јасно је да

248 AJ, 507, IX/I-4, Pregled štampe KPB u vezi Rezolucije Kominforma.

249 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 42041, Godišnji izveštaj, 31. 12. 1949, 5.

250 ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 16, с. 4945, Izvještaj o proslavi 29 novembra unutar našeg iseljeništva u S. Paolo, 31. 12. 1948.

се радило о куртоазној изјави бразилске стране и да у том тренутку није било говора о неком пријатељству између двеју држава.

У прве три године од обнављања односа двеју држава не може бити говора о некој конкретној сарадњи на пољима културе, уметности, просвете, па ни спорта. Једна од ретких таквих могућности била је када су службеници посланства успевали да одрже предавања као у случају саветника посланства Хинка Распора, који новембра 1946. говорио о југословенским интелектуалцима у Сао Паулу. Распор је том приликом споменуо и оснивање удружења Института „Култура и наука Југославије", али о томе у изворима више нема никаквих информација, што је знак да то удружење није заживело.[251]

У једној анализи почетком шездесетих година југословенска дипломатија је прве послератне године билатералних односа са Бразилом окарактерисала као оне „без конкретне садржине", који су се углавном „исцрпљивали кроз одржавање формалних контаката".[252] Видели смо да се у основним цртама то може тако рећи, али је јасно да билатерални односи нису били ни једноставни, ни несадржајни. Током 1949. долази до још већих размимоилажења између жеља и стварних могућности југословенске дипломатије. С једне стране, дипломатама на лицу места у Бразилу било је јасно да ништа осим економске сарадње, и евентуално оне у оквиру Организације уједињених нација (ОУН), није било могуће остварити у датим околностима.[253] Службеници МИП-а у Београду очекивали су више у складу са државним по-

[251] ДАМСП, ПА, 1947, Бразил, ф. 17, д. 7, с. 10581, Телеграм Хинка Распора упућен МИП-у од 13. 9. 1946. Занимљиво је да је у одговору на овај телеграм из МИП-а стигло обавештење да се не шаљу текстови на шпанском и португалском, јер још увек министарство нема преводиоце за та два језика. Исто, Писмо помоћника начелника Политичког одељења О. Јуренчића од 22. 10. 1946.

[252] ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 45.

[253] ДАМСП, ПА, 1949, Бразил, ф. 14, д. 9, с. 4950, Godišnji izveštaj, 8.

требама, а након раскида са Источним блоком. Како је текла борба између жељеног и могућег видећемо у поглављима која обрађују педесете године XX века.

ПЕРИОД „ПРИЈАТЕЉСКЕ НАКЛОЊЕНОСТИ“ – ОДНОСИ ФНРЈ И БРАЗИЛА У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ ПЕДЕСЕТИХ ГОДИНА

На узлазној путањи –
Социјалистичка Југославија и Бразил почетком педесетих

Анализом доступне архивске грађе јасно се може уочити да је друга половина 1949. прекретница у односима двеју земаља. Тада је, како је писао посланик Рајко Ђермановић, Бразил из „напето-хладног односа“ прешао у „односе пријатељске наклоњености“, па је чак казао и да су релације „из основа промењене“.[254] Као последица тога успостављена је сарадња између дипломатија, као и сарадња посланства и бразилског МИП-а. Спољна манифестација тог заокрета у политици била је подршка Југославији скоро свих држава Латинске Америке на челу са Бразилом на избору за несталног члана Савета безбедности ОУН октобра 1949.[255] Чак је била очигледна активна улога бразилске дипломатије за прику-

[254] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 7, с. 42040, Тромесечни извјештај октобар–децембар 1949, 10–11.

[255] Први пут Југославија је изабрана за несталног члана Савета безбедности са мандатом од 1. 1. 1950. до 31. 10. 1951, док је поново изабрана на седници 20. 12. 1955. Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*, (Beograd: Službeni glasnik SRJ, 2000), 269.

пљање тих гласова. С друге стране, регистрована је супротна улога Аргентине у том периоду, без обзира на то што су Посланству ФНРЈ у Буенос Аиресу обећали помоћ.[256] Посланик ФНРЈ у Рију добио је информације да је бразилски представник Фреиташ Вале раније најавио помоћнику државног секретара САД Милеру да се Бразил нада да ће привући „готово све гласове Латинске Америке" да гласају за Југославију.[257] После избора ФНРЈ сви бразилски листови су известили да је избор Југославије у Савет безбедности извршен „активном помоћи Л. Америке".[258] Из свега видимо јасан утицај САД на доношење одлука у овом региону, као и њихову подршку Југославији у њеном отпору притиску Источног блока.

Наредни знак промене био је потписивање трговинског уговора око кога су преговори, као што смо видели, трајали скоро две године. Споразум је закључен на 2,7 милиона долара размене на обе стране. Није била предвиђена ратификација парламента, што је била повластица коју је до тада добила само Португалија.[259] Све је то говорило да је дошло до одређене промене код бразилске администрације.

Шта је навело Бразил на промену позиције према Југославији и шта је ФНРЈ видела као могућност која се тиме отворила? Без много дилеме, реч је о раскиду Југославије са СССР-ом и зе-

256 У потрази за гласовима за свог кандидата за Чехословачку, делегација СССР-а се обратила аргентинској хвалећи Хуана Перона као великог демократу. На челу совјетске делегације био је Андреј Вишински. Представници Аргентине су после краћег размишљања тај предлог одбили. Alvin Z. Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World*, (New Jersey, Princeton University Press, 1970), 20.

257 Ради се о адвокату Едварду Милеру млађем (Edward G. Miller Jr.), (1911–1968) који је био помоћник државног секретара за односе са америчким државама од 1949. до 1952.

258 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 7, с. 42040, Tromesečni izvještaj oktobar–decembar 1949, 10.

259 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 7, с. 42040, Tromesečni izvještaj oktobar–decembar 1949, 11.

мљама под њеним утицајем, као последица сукоба који је отворен Првом резолуцијом ИБ 1948. С једне стране, јасан утицај САД на бразилску спољну политику, а с друге и чињеница да је држава прекинула дипломатске односе са СССР-ом. Колико је неповерење владало према првој земљи социјализма говори и чињеница да је од 1917. па до 1961. Бразил са њом одржавао дипломатске односе само 31 месец, и то у периоду непосредно након Другог светског рата.[260] Дакле, и Бразил је желео да одигра своју улогу у подршци Југославији у њеном дистанцирању од СССР-а.

Након гласања у ОУН изгледало је да је Бразил централна земља Латинске Америке и да има јасан утицај на 20 гласова које те земље имају у тој организацији. То је за ФНРЈ био мотив да уложи додатни напор за поправљање односа. То се посебно односило на период од 1951, када је Жетулио Варгас поново преузео председничку функцију и показао жељу за већом независношћу од САД (одуговлачење потписа на војни споразум, извесни отпор страној привредној доминацији у земљи, покушаји самосталног иступања на међународној сцени), што је дипломатија ФНРЈ видела као своју шансу. Дакле, Бразил је био пожељнији партнер како је његова политика била сличнија оној коју је југословенско руководство желело да води. Економски интереси Југославије у Бразилу ни пре тога нису били упитни.

Пропагандна делатност Посланства је током 1949. добила на замаху. Издата је брошура „Нова Југославија“ на португалском језику са чак 83 фотографије са чланцима из свих области живота земље. Брошура је прво издата у хиљаду примерака са циљем да се пласира и у друге државе Латинске Америке.[261] Уследило је до-

[260] Више о томе: Stanley E. Hilton, *Brazil and the Soviet Challenge 1917–1947* (Austin: University of Texas Press, 1991).

[261] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 42041, Godišnji izveštaj, 31. 12. 1949, 4.

штампавање, па се број подељених примерака већ крајем септембра 1950. попео на 1500.[262]

Пропаганда се током 1950. наставила путем билтена, с тим што је публиковано у нешто мањем броју, 18 на српскохрватском и 11 на португалском. Иако је број издатих билтена намењених југословенским исељеницима био већи, они на португалском били су штампани у далеко већем тиражу, неки и у више од хиљаду примерака.[263] Ово показује да је фокус пропаганде био на бразилским држављанима за које се претпостављало да могу да утичу на креирање јавног мњења и да утичу на доносиоце одлука. Наредних година пропагандна активност посланства слаби. Престаје се са штампањем билтена, а током 1953. исељеницима у Сао Паулу је достављано свега неколико примерака новина из Загреба, Сплита и Љубљане, као и неки од исељеничких листова из САД и Аргентине, што је и сама амбасада оценила као недовољно.[264] Крајем 1952. амбасади је привремено одобрено 10.000 крузеироса, што је било за 4000 крузеироса мање од месечног буџета који је био предложен. Већина тих пара потрошена је за објављивање материјала везаног за сукоб са Ватиканом и прекид дипломатских односа који се десио након именовања Алојзија Степинца за кардинала.[265]

Отопљавање у односима двеју држава манифестовало се и у томе што је Посланство ФНРЈ почело да приказује југословенске

[262] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 3, с. 420237, Izvještaj o propagandnoj delatnosti, 14. 10. 1950.

[263] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 31, с. 44896, Godišnji izvještaj o propagandnoj delatnosti, 10. 1. 1951, 1.

[264] ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Izveštaj o koloniji u Sao Paolu, 1. 6. 1953, 6.

[265] ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 23, с. 42693, Писмо дописника Танјуга из Рија Јаше Алмулија упућено Одељењу за штампу и информације ДСИП-а од 11. 2. 1953, 5. Више о узроцима прекида дипломатских односа видети: Miroslav Akmadža, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, *Croatica Christiana Periodica*, 52/2003, 171–202.

филмове и приређује изложбе, и то не само у просторијама посланства, већ и у државним бразилским установама. Тако су у другој половини 1950. приказани филмови „На својој земљи“ и „Смотра младости“. На фестивалу у Рију приказан је југословенски кратки филм „Зимски спортови“. Најзначајнији резултат на пропагандном пољу била је изложба „Нова Југославија“, која је од 22. новембра до 3. децембра 1950. била постављена у просторијама Министарства просвете. Посланство је просторије на коришћење добило бесплатно.[266]

За разлику од првих година службовања у Рију, када је посланик Ђермановић био задовољан платом и условима рада, то се почетком педесетих променило. Разлог томе била је инфлација у Бразилу. Тако је у мају 1951. писао да му је плата реално 50% мања од прошле године, док цене и даље расту. Ипак, и поред наведеног тврдио је како су остварени значајни резултати са три пута мање људи у односу на посланство у Буенос Аиресу, па је сматрао да и други треба да крену путем Рија, и остваре „већу продукцију са мањим бројем особља“.[267] У Ђермановићевим речима осећала се одређена доза сарказма.

Репатријација која је свој врхунац имала 1948, када се у Југославију вратило 608 исељеника из Бразила, почетком педесетих се практично завршила. Званични подаци говоре да се 1950. вратило седам особа, а наредне ниједна.[268] Упоредо са процесом повратка почела је да се јавља и реемиграција. Разлози за поновно напуштање Југославије били су бројни: несналажење у условима који су их дочекали у земљи, разлика између прокламованог и

[266] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 31, с. 44896, Godišnji izvještaj o propagandnoj djelatnosti, 10. 1. 1951, 2.

[267] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 13, с. 410329, Писмо посланика ФНРЈ у Бразилу Ђермановића упућено МИП-у од 22. 5. 1951.

[268] Vesela Šegvić, *Povratak jugoslovenske ekonomske emigracije*: *1945–1951*, (Beograd: Rad, 1953), 16.

стварног, недостатак и неблаговременост помоћи од локалних органа, а било је и случајева да је један од брачних другова био страни држављанин, што је утицало на каснију одлуку о останку/повратку.

Проблем у међудржавним односима, као и у случају Аргентине, било је питање издавања излазних виза грађанима који су се у другој половини године вратили у ФНРЈ, али су након извесног времена желели назад. Јасно је да југословенске власти нису желеле лако да пусте своје држављане поново у Јужну Америку, а један од разлога свакако би био оно што би о новој власти могли да испричају у тамошњој југословенској колонији. С обзиром на тешке услове који су владали у послератним годинама, као и строгост режима, постојао је оправдани страх да њихов утисак о ФНРЈ не би био нимало позитиван. Питање издавања излазних виза званично је покренуло Посланство Бразила у Београду у септембру 1950. Бразилске дипломате цитирале су изјаву секретара Беламарића дату штампи приликом одласка „Партизанке", где је рекао да ће се неки од путника вратити у Бразил, јер тамо имају имовину и већ су се привикли на средину, а имају и децу која су Бразилци. У октобру је предат списак од 13 лица за која се тражила излазна виза. Министар иностраних послова ФНРЈ Кардељ је 9. фебруара 1951. саопштио бразилском посланику Коуту да ће лица која су неспорно бразилски држављани добити излазну визу, а да ће се за све остале случајеве расправљати појединачно, те да ће излазне визе добити само они чији су разлози „јаки и оправдани".[269]

Бразилско посланство тражило је излазне визе за оне који су неспорно били бразилски грађани, као и за њихове брачне другове који желе да се врате у Бразил. Почетком 1951. тих случајева је било 39, а позитивних одговора свега два. Током јануара поја-

[269] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 36, с. 41874, Копија писма бразилског посланства у Београду.

виле су се и најаве репресалија бразилске стране уколико се настави са одбијањем њихових захтева. Због државних интереса, пре свега економске сарадње и исељеника који су остали у Бразилу, МИП-у је препоручен еластичан приступ.[270] Током маја Пасошко одељење МИП-а издало је детаљно упутство свим дипломатско-конзуларним представништвима ФНРЈ у иностранству за поступање у сличним ситуацијама.[271]

Званични подаци ФНРЈ из Министарства унутрашњих послова говоре да су се у Бразил током 1949. и 1950. вратиле 24 особе, односно пет породица. Како је укупан број реемигриралих из ФНРЈ за период 1946–1951. године близу хиљаду, можемо закључити да је било још случајева повратка у Бразил, али је њихов тачан број тешко утврдити.[272] Из анализе грађе из Маршалата видимо да је о многим захтевима за визу одлучивао лично Јосип Броз. Радило се о обраћањима исељеника-економских емиграната за добијање виза за чланове породице и родбине. Међу таквима било је и захтева за јужноамеричке земље.[273]

Средином 1951. дошло је до саветовања у Трећем регионалном одељењу МИП-а задуженом за Латинску Америку, и то након усменог реферисања секретара Посланства у Рију Беламарића и секретара из Буенос Аиреса Антона Кацјана. Три главна питања која су расправљана била су: 1. Питање гравитационог центра у Латинској Америци; 2. Питање утицаја Бразила, Аргентине и Мексика на остале земље Латинске Америке и 3. Питање успеха односно неуспеха Перонове политике. Што се тиче прве

---

270 ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 37, с. 41045, Zabeleška u vezi s pitanjem izdavanja naših izlaznih viza za Braziliju i Argentinu, 6. 5. 1951.

271 ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 37, с. 41045, Izdavanje ul.izl.viza za FNRJ našim državljanima-ekon.emigraciji, koji imaju dvojno državljanstvo, 24. 5. 1951.

272 Šegvić, *Povratak jugoslovenske ekonomske emigracije*, 61.

273 Milan Terzić, *Titova vještina vladanja. Maršal i maršalat 1943–1953*, (Podgorica: Pobjeda, 2005), 266.

тачке, закључак је био да главног гравитационог центра у Латинској Америци нема, и да би се пре могло говорити о САД као тачки према којој гравитирају земље овог региона. Наглашен је пример Бразила чијих је 70% извоза ишло у САД, а скоро сва потреба у индустријским артиклима подмиривана је из те земље. Поред економске зависности наведено је како је Бразил географски прилично одсечен од својих суседа, и што је „португалска земља окружена шпанским земљама". Неспоран утицај САД, оцењено је, није значио да три највеће земље Бразил, Аргентина и Мексико нису утицале и не утичу на друге мање земље. У том тренутку закључено је да једино Аргентина може водити политику супротстављену САД, чему доприноси и већинско расположење становништва.[274] На састанку нису донесене неке конкретне смернице за будући рад у Латинској Америци, већ је само детаљније претресена ситуација у региону почетком педесетих.

Посета Кафе Филља Југославији августа 1951.

Једна од најзначајнијих епизода у билатералним односима у првим годинама након Другог светског рата је посета потпредседника Бразила Кафе Филља Југославији августа 1951.[275] Чланови делегације поред личног секретара били су и бразилски новинари задужени за извештавање домаће јавности са путовања. Неопход-

[274] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 1, с. 413461, Zaključci diskusije vođene u III reg.odeljenju u vezi sa izveštajima Poslanstva u Buenos Airesu i Poslanstva u Rio de Janeiru, kao i usmenih referisanja sekretara Poslanstva u Riu – druga Belamarića i sekretara Poslanstva u Buenos Airesu – druga Kacjana.

[275] Жоао Кафе Филљо (1899–1970) завршио је Правни факултет и бавио се новинарством пре уласка у политику. Као противник Варгасове диктатуре био је у интернацији. Након његовог пада 1945. као члан Социјално прогресивне партије изабран је за федералног посланика. Потпредседник Бразила био је од 1951. до 1954, а онда након самоубиства Варгаса и председник државе. Последње године живота провео је као саветник у једној локалној провинцији.

но је нагласити да је Југославија била једна од станица турнеје која је поред Европе обухватала и Блиски исток. Пре ФНРЈ Кафе Фиљо је посетио Норвешку, Шведску и Швајцарску, а након Београда упутио се у Атину. За касније било је планирано да обиђе Турску, Либан, Израел, Италију, Француску и Португалију.

Фиљо је прво допутовао у Љубљану 22. августа, а на Бледу га је примио тадашњи председник Владе ФНРЈ Јосип Броз. Пријему се придружио и посланик Коуто, док је са југословенске стране био присутан потпредседник савезне владе и министар иностраних послова Едвард Кардељ. Обе стране сагласиле су се о неопходности што бољих односа и проширења економске сарадње. Броз је посебно потенцирао сарадњу у Уједињеним нацијама по питању развитка недовољно развијених земаља, као и борбе за очување независности и мира у свету. Такође, навео је како је најбоље када се страни државници лично увере у потенцијале и оно што је последњих година остварено у Југославији. Фиљо је са своје стране приметио одређене сличности између земаља по питању напора који се чине да се земља економски развије и ојача.[276] Пријему су присуствовали шефови страних дипломатских представништава у Југославији, као и бројни југословенски функционери.

Кафе Фиљо је боравак у Југославији наставио у Сплиту, а након тога у Трогиру. Обишао је неколико фабрика и Диоклецијанову палату. Посета је завршена у Београду. Том приликом Фиљо је одликован Орденом Југословенске заставе првог реда који му је уручио у име Президијума Народне скупштине њен потпредседник Моша Пијаде. Том приликом он је изјавио да одликовање „није израз само великих симпатија Југославије према господину Кафе Фиљу и према народу Бразилије него и израз жеље за даљим зближењем и даљом економском и културном сарадњом између две земље

[276] AJ, 836, I-2-a/14, Prijem predsednika republike Brazila Žao Kafe Filja kod maršala Tita, Bled, 21. VIII 1951. (јасно је да се ради о грешци и да је у питању потпредседник Бразила, прим.).

и још један корак ка учвршћењу међународне сарадње и мира у свету". Одликовани се захвалио изјављујући како Југославија ужива „велико поштовање у демократском свету".[277] На крају посете Фиљо је положио венац на Гроб незнаног јунака на Авали.[278]

Фотографија бр. 4 – Одликовање Кафе Фиља у Београду, АЈ, 112-085-3984-2

Партијски лист *Борба* је извештаје о посети потпредседника Бразила Југославији објављивао на својим првим странама. Приликом најаве боравка истакнуто је да ће разгледати „индустрију и природне лепоте" Словеније и Далмације, а да ће на крају посетити и Београд.[279] Извештавање *Борбе* темељило се пре свега на вестима Танјуга из којих је јасно провејавала жеља за блиском сарадњом између двеју држава, пре свега на пољу трговинске размене. Са кон-

277 *Борба*, 23. 8. 1951, 1.

278 Симић, *Бразил у политици социјалистичке Југославије*, 148–149.

279 *Борба*, 20. 8. 1951, 1.

ференције за штампу коју је Кафе Фиљо одржао пред домаћим и страним новинарима у Београду посебно су истакнути његови закључци да југословенски напори везано за економску реорганизацију и индустрализацију земље изазивају „изванредне симпатије“, као и његов утисак да је „маршал Тито велика личност“.[280]

Сумирајући посету потпредседника Бразила Југославији службеник Министарства спољних послова Лео Матес записао је да је општи утисак како је Кафе Фиљо био „врло задовољан својом посетом и пријемом код нас“.[281] То је донекле и потврдио сам потпредседник Бразила који је након повратка у домовину написао телеграм председнику Владе ФНРЈ на португалском језику наводећи како је током турнеје обишао многе земље али да посебно драга сећања носи из Југославије.[282] У анализи МИП-а коју је одобрио Вељко Влаховић наводи се како је „посета много користила нарочито популаризацији наше земље у Бразилији и разбијању предрасуда у појединим круговима бразилијанског друштва формираних раније“.[283] Иако боравак Фиља у Југославији није резултирао никаквим конкретним договорима, посета је симболично представљала доказ успона у међудржавним односима.[284]

Током октобра исте године Кафе Фиљо је био гост у југословенском посланству у Рију. На вечери се појавио носећи југословенско одликовање које је добио. Том приликом је изразио жељу да се што пре прикажу филмови који су снимљени приликом његове посете, обећавајући најшири публицитет. Изразио је жељу да у Бразил дође једна фолклорна група коју је видео у Бе-

280 *Борба*, 23. 8. 1951, 1.

281 АЈ, 836, I-2-а/14, Писмо Леа Матеса испред Трећег одељења Министарства иностраних послова упућено Посланству ФНРЈ у Рију 1. 9. 1951.

282 АЈ, 836, I-2-а/14, Телеграм потпредседника Бразила Кафе Фиља упућен председнику владе Југославије Јосипу Брозу 17. 9. 1951.

283 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 1, с. 41033, Извештај Министарства иностраних послова упућен Посланству ФНРЈ у Рио де Жанеиру од 24. 1. 1952, 6.

284 Симић, *Бразил у политици социјалистичке Југославије*, 149–150.

ограду.[285] У мају 1952. посетио је новог југословенског амбасадора Вејводу, што се сматрало као израз посебне наклоности, јер није било по уобичајеном дипломатском протоколу. Том приликом је показао посебно интересовање за развој културне сарадње двеју земаља.[286]

У лето наредне 1953. Кафе Фиљо је разговарао са амбасадором Вејводом, где му је дао одређене савете како би могли да се унапреде односи Бразила и Југославије. Подржао је долазак Коче Поповића или Кардеља у Бразил, јер је очигледно сматрао да је време да један високи југословенски званичник посети Рио. Посебно је указао да би било добро да се у Југославију позове сенатор Асис Шатобријан (*Assis Chateaubriand*), власник највећег концерна листова, радио и телевизијских станица. Чак се понудио као посредник да се та посета оствари.[287] Јасно је да је овде идеја била да се придобије човек преко кога би се могла пласирати много повољнија слика Југославије у Бразилу.

Подизање дипломатских представништава на ранг амбасада (1952) и даљи развој југословенско-бразилских односа у првој половини педесетих

Иницијатива за подизање посланства на ранг амбасаде појавила се већ током 1948. када је посланик Ђермановић указао на то МИП-у. Његов предлог је одбачен, а начелник МИП-а Срђа Прица рекао је да је то питање у тесној вези са ставом конкретне

[285] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 25, с. 414525, Писмо посланика ФНРЈ у Бразилу Рајка Ђермановића упућено помоћнику министра Леу Матесу од 11. 10. 1951.

[286] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 20, с. 414840, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 17. 5. 1952.

[287] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 13, с. 4930, Zabilješka o razgovoru ambasadora Vejvode sa potpredsjednikom Republike Cafe Filhom dne 12 augusta 1953.

земље „у међународном политичком животу, као и са њиховом унутрашњом политиком“.[288] Посланство је сличан захтев поновило и у годишњем извештају за 1949. Овога пута то је имало више смисла због поправљања међусобних односа који су уследили крајем те године. Ђермановић је поред важности Латинске Америке и Бразила, указане подршке у ОУН, као разлог наводио и „таштину њиховог менталитета“.[289] Коначан договор постигнут је током 1951. У октобру је посланик Коуто посетио МИП у Београду и предао *aide-memoire* којим је потврдио принципијални пристанак Бразила, а договорен је и датум када је требало да се публикује званични коминике.[290]

Почетком марта 1952. штампа је обнародовала да је дошло до подизања представништва на ранг амбасаде декретом председника Бразила са даном 6. марта.[291] Претходно је одлазећи југословенски посланик у Бразилу Рајко Ђермановић одликован највећим цивилним одликовањем те земље.[292] На овом месту занимљиво је споменути и анализу Ђермановићевог рада, коју је уз сагласност тадашњег заменика министра Вељка Влаховића саставио МИП почетком 1952, дакле пред сам завршетак његове четворогодишње мисије у Рију. Извештаји посланства оцењени су као веома опширни са подацима који су црпљени из разних извора. С друге стране, критике су биле бројне. Ђермановићу је замерано да често има превише „круте и категоричне формулације“, које често не одговарају стварном стању, као рецимо његова тврдња да је сломљена осовина Рио–Вашингтон и да се ствара осовина Рио –

288 ДАМСП, ПА, 1948, Бразил, ф. 22, д. 16, с. 426076, Podizanje pretstavništva u Riu i Bairesu na rang Ambasade od 18. 10. 1948.

289 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 42041, Godišnji izveštaj, 31. 12. 1949, 12.

290 AJ, 836, I-3-b/95, O razgovoru pomoćnika ministra druga Vejvode sa g. Coutoom, poslanikom Brazilije na dan 19 oktobra 1951.

291 *Политика*, 7. 3. 1952, 1.

292 *Политика*, 8. 2. 1952, 2.

Буенос Аирес. Критика је била упућена и на недостатак повезивања између појава у политичком животу Бразила и економских интереса појединих група бразилског друштва. Такође, Ђермановић је често био и контрадикторан. У више извештаја Бразил је називао „гравитационим центром" за остале земље Латинске Америке, док му је закључак био да се не може говорити о неком гравитационом центру у овом делу света. Утисак је био да је посланство занемарило везе са представницима политичких партија и разних дневних листова и часописа, да недостају економске анализе...[293] Јасно је да је разлога за промену шефа дипломатског представништва у Рију и те како било, али опет и четворогодишњи период службовања на једном месту сматрао се довољним разлогом за премештај.

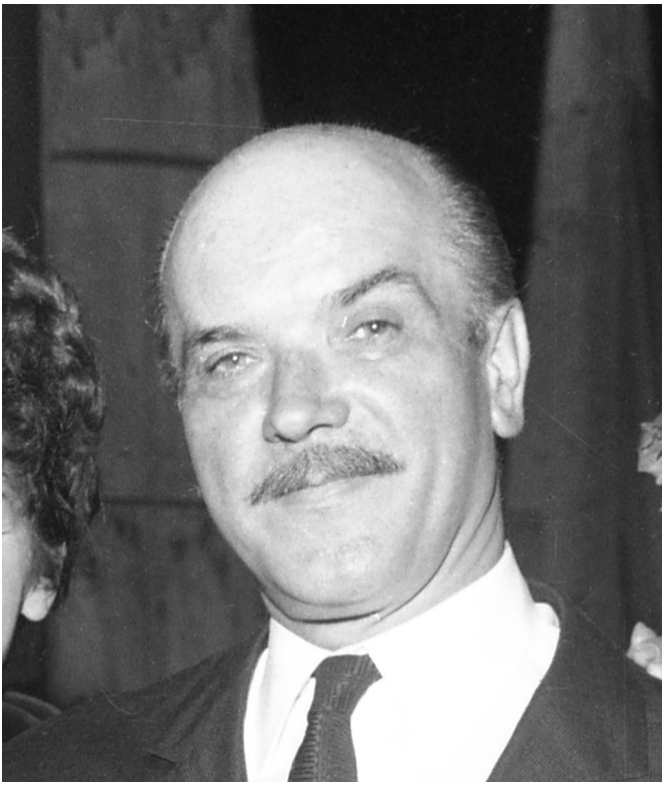
Место амбасадора преузео је дотадашњи помоћник министра иностраних послова Иво Вејвода.[294] По доласку у Рио Вејвода је јавио да је његово именовање добило „одличан" публицитет, а тон којим је бразилска штампа писала оценио као „позитиван и добронамеран са симпатијама за Југославију". Закључак је био да толико пажње није поклоњено ни доласку енглеског амбасадора.[295] На конференцију за штампу приликом предаје акредитива позвана је сва штампа осим коминформистичке, укључујући и католичку. Око 15 присутних новинара највише је занимало питање Трста. Вејвода је чврсто бранио југословенску позицију, што му је

[293] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 1, с. 41033, Писмо МИП-а упућено Посланству ФНРЈ у Бразилу уз сагласност заменика министра Вељка Влаховића од 24. 1. 1952.

[294] Иво Вејвода (1911–1991) студирао је архитектуру у Прагу од 1930. до 1936. Учесник је НОБ-а, а после рата био је директор агенције Танјуг (1947–1950). Ранг амбасадора имао је од 1949. Помоћник министра био од 5. јануара 1950. Након мисије у Бразилу био је амбасадор у Чехословачкој, Великој Британији, Италији и Француској.

[295] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 45786, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 16. 4. 1952, 1–2.

донело и претеће писмо Италијана који се потписао као Алдо Лидоти (*Lidotti*).[296] Тако је у Бразилу отворена прва југословенска амбасада на територији Јужне Америке, а друга у целој Латинској Америци, после Мексика, где је југословенски амбасадор акредитован још 1948.

Фотографија бр. 5 – Иво Вејвода, AJ, 112-410-15928-6

Потврду доброг моментума у југословенско-бразилским односима Вејвода је добио приликом пријема код генералног се-

[296] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 25, с. 46345, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 2. 5. 1952.

кретара МИП-а Брандаоа (*Pimehtel Brandao*). Бразилски дипломата ишао је толико далеко да је тврдио да је „Титов социјализам" прави пут, и да ће пре или касније то бити пут свих народа. Вејвода је био прилично опрезан, сумњајући да се ради о провокацији и жељи да се сазна више о његовим плановима као амбасадора ФНРЈ. У сваком случају, био је презадовољан публицитетом који је штампа дала и овом његовом састанку. Његов закључак био је да је подизање нивоа представништва на ранг амбасаде учињено у правом тренутку и да га бразилска страна није дочекала са „резервом и очекивањем" већ напротив са „симпатијом и интересом".[297]

Пре преузимања дужности Вејвода је према сопственом признању добио две директиве. Једна је била да што више говори, јер се сматрало да тамошња јавност „не зна још основне ствари" о Југославији, а друга да ствара везе и лична пријатељства.[298] Из овога је било јасно да се сматрало да је посао у Бразилу тек на почетку, и да га је требало радити са постојећим кадром који је био ограничен на неколико особа. Притом је и дипломатски курир долазио тек на свака два до три месеца, иако је било неопходно и чешће због строго поверљивих докумената. Особље у амбасади остало је и даље минимално, што је додатно отежавало рад. Тако је рецимо у току 1954. од неадминистративног лица у амбасади био само амбасадор, трговински аташе и лице задужено за рад на сектору штампе и пропаганде.[299]

С друге стране, Рибеиро Коуто наставио је своју мисију у Београду овога пута као амбасадор. У бразилском Сенату добио је подршку 43 сенатора, док је свега осам било против. Ово се могло

---

297 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 20, с. 45800, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 17. 4. 1952.

298 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410369, Писмо амбасадора Вејводе упућено државном секретару Поповићу од 16. 2. 1953, 3.

299 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 19, с. 49317, Izveštaj o delatnosti tokom prvog polugodja 1954, 6. 7. 1954, 4.

сматрати његовим личним успехом, јер је истог дана за новог амбасадора у САД гласало само 29 сенатора. С обзиром на то да је гласање било тајно, није се могло прецизно утврдити ко је гласао против.[300] Приликом предаје нових акредитива Коуто је нагласио како је током његовог петогодишњег боравка у земљи Југославија пролазила „каткад кроз врло тешке ситуације“, мислећи превасходно на кризу односа са СССР-ом и Источним блоком, а да се Бразил поноси што је био међу онима који су „још у тим приликама дали доказе своје солидарности“. У одговору председник Президијума Народне скупштине Иван Рибар подвукао је „традиционално пријатељство које повезује два народа“.[301] Маршал Југославије примио га је 2. јуна у Белом двору. У разговору са новинарем Танјуга, поред сарадње у ОУН и економске размене, Коуто је поменуо потребу да се приреди изложба југословенске средњовековне уметности у Бразилу и Латинској Америци. Он је том приликом нагласио да се само познавањем прошлости једног народа може разумети његова садашњост.[302] Током 1952. бразилском представништву у Београду коначно је додељена зграда у Московској улици бр. 51, чиме је Коуто био „необично обрадован“.[303] То, ипак, није решило проблеме око резиденције амбасадора, па се наредне године разговарало о кући у Хиландарској 9, што је подразумевало исељавање дотадашњих станара. Као место пресељења помињао се Нови Београд, где је ДСИП успео „набавити известан број станова“.[304]

---

300 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 17, с. 45548, Телеграм амбасадора Вејводе упућен Министарству иностраних послова од 25. 4. 1952.

301 *Политика*, 29. 5. 1952, 3.

302 *Борба*, 3. 6. 1952, 1.

303 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 16, с. 46668, Zabeleška o razgovoru pom.ministra Vejvode sa brazilijanskim poslanikom Ribeiro-Coutom, 23. II. 1952.

304 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 13, с. 49264, Zabeleška o razgovoru direktora Biroa, druga Stefanovića sa otpravnikom poslova, a. i. Brazilijanske Amba-

Фотографија бр. 6 – Руи Рибеиро Коутo

Бразилски амбасадор је током времена стекао позитивно мишљење о социјалистичкој Југославији и њеном развитку. Тако је пред колегијумом МИП-а у Бразилу изложио свој дугачак реферат о стању у земљи и врло похвално говорио о спољној и унутрашњој политици ФНРЈ. Вејвода је добио потврду те информације од више бразилских дипломата, са назнаком да је Коутов став и став бразилске владе. Ректор Универзитета у Рију Педро Калмон

sade, g. Nestor dos Santosa Lima-om, na dan 17. VII. 53 u 10h. Sastanak održan na zahtev i molbu druga Stefanovića, u samom Birou, kao i na terenu.

(*Calmon*) чак је тврдио да оно што говори бразилски амбасадор о Југославији прелази у пропаганду у корист државе. Своју подршку Коуто је изнео и у интервјуу једном бразилском католичком листу, што није било у складу са уобичајеним дипломатским протоколом. Вејвода му је лично захвалио на похвалама изреченим у штампи и нагласио да он свима прича како га „Маршал сматра својим пријатељем“.[305] Да давање таквих изјава штампи од стране једног амбасадора није било уобичајено можемо навести пример са краја 1953, када је Беблер, као помоћник државног секретара за иностране послове, тражио од Вејводе да напише под псеудонимом у *Међународној политици* преглед ситуације у Латинској Америци.[306]

Два амбасадора срела су се у Рију током лета 1953. када је Коуто боравио у Бразилу. Једна од главних тема била је вест једне америчке ревије да ће Југославија посредовати у поновном успостављању дипломатских односа између Бразила и СССР-а. Коуто је тврдио да је он лично искључио такву могућност у разговорима које је водио. Вејвода му је показао званични деманти амбасаде ФНРЈ о доласку Коче Поповића у Рио у форми посредника између двеју држава. Коуто је додао да је у разговору са председником Варгасом хвалио „моралну чистоћу, способности и интелектуалне квалитете југословенских руководилаца“.[307] У том периоду он је о Југославији одржао једно предавање војним круговима. Колико је Коуто важио за стручњака за ФНРЈ и њену политику говори и информација да су се Американци наводно распитивали за његово

[305] ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 13, с. 49263, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено ДСИП-у од 23. 6. 1953.

[306] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 9, с. 4260, Писмо помоћника државног секретара Беблера упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 3. 12. 1953.

[307] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 13, с. 4930, Zabilješka o razgovoru ambasadora Vejvode sa ambasadorom Brazilije u Beogradu Ruy Ribeirom Coutom 11 augusta 1953.

мишљење по питању приближавања Југославије Источном блоку током 1955. Тада је Коуто рекао да „једино друг Претседник кочи дефинитиван повратак у табор Истока док најближи сарадници то форсирају". Према неименованом референту бразилског МИП-а Американци су наведену молбу пренели Коуту преко свог амбасадора у Београду.[308] Када је октобра 1955. донета одлука да страни амбасадори и посланици могу на пар дана посетити Брионе да разгледају острво, шеф протокола председника ФНРЈ Словен Смодлака позвао је Коута да му то лично саопшти као доајену дипломатског кора. Радило се о протоколарној, а ипак престижној функцији, најстаријег по стажу дипломатског представника у једној престоници.[309]

Став бразилског амбасадора према Југославији није пореметила ни лакша повреда коју је задобио приликом физичког обрачуна са лоповом који је упао у зграду амбасаде током лета 1954. Коуто није хтео ни да покрене питање одговорности, већ је само тражио да о том инциденту не пише штампа, што му је удовољено.[310] Исте ноћи ухапшен је извесни Бранко Матијевић који је од стране полиције описан као „велики алкохоличар, убојица, безпосличар и скитница".[311] Јасно је да су квалификације из извештаја претеране и контрадикторне, јер се на почетку јасно наводи адреса становања Матијевића.

Као један од знакова напретка у односима двеју држава и подизања значаја Бразила за југословенску страну говори и слање

---

308 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 17, с. 42349, Шифровано писмо Обрада Цицмила упућено амбасадама ФНРЈ у Вашингтону, Мексику и посланствима ФНРЈ у Буенос Ајресу и Сантјагу де Чиле, 4. 3. 1955.

309 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 18, с. 414775, Beleška o razgovoru Slovena Smodlake sa brazilijanskim ambasadorom Ruy Ribeiro Couto od 11 oktobra 1955 u 12 sati.

310 АЈ, 837, I-5-b/13-1, Протокол који је саставио Павле Бељански од 20. 8. 1954.

311 АЈ, 837, I-5-b/13-1, Извештај дежурног службеника Мирка Стојичевића упућен ДСИП од 20. 8. 1954.

новинара Јаше Алмулија током 1952. као дописника Танјуга и *Политике* у Рио, са циљем појачања пропагандне делатности.[312] Он је поред ових дужности био задужен и за пропагандни рад у посланству/амбасади, као незванични аташе за штампу. У интервјуу који је Алмули направио са министром иностраних послова Бразила Фонтоуром (*João Neves da Fontoura*) наглашено је како су односи двеју земаља „односи слоге, пријатељства и поверења“. На крају министар је додао да Бразил има чврсту намеру да „повећа садржину наших добрих односа, у корист ових народа и у корист светског мира и безбедности“.[313] Иако је све у том моменту било на нивоу формалног, ипак су речи бразилског шефа дипломатије указивале на напредак постигнут у односима двеју држава. Амбасадор Вејвода писао је директно министру иностраних послова Кардељу да се тој изјави дâ знатан публицитет у штампи, јер је знао да бразилски шеф дипломатије то очекује.[314] Том захтеву је удовољено и амбасадор је могао са задовољством да јави да су о томе известили сви „велики листови Рио де Жанеира, Сао Паула, радио станице и провинциска штампа“.[315]

У исто време из Бразила је пристигао новинар високотиражног листа *O Cruzeiro* Лусијано Карнеиро са задатком да интервјуише маршала Југославије. Са собом је понео „писмо препоруке“ од потпредседника Бразила Кафе Фиља. У дугачком интервјуу у коме је Броз одговарао на бројна питања везана за унутрашњу и спољну политику ФНРЈ, на крају је закључио да је само

---

312 Јаша Алмули (1918–2013) био је новинар, публициста и председник Јеврејске општине у Београду (1989–1992). У Бразилу је службовао од 1952. до 1956. и поново од 1959. до 1963.

313 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 25, с. 414315, 11. Фонтоура је од стране амбасаде ФНРЈ означен као амерички човек у бразилској влади.

314 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 13, с. 413713, Телеграм амбасадора Вејводе упућен министру иностраних послова Кардељу од 16. 10. 1952.

315 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 25, с. 414700, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 28. 11. 1952.

подизање дипломатских представништава на ниво амбасада доказ побољшања међусобних односа двеју држава и да не постоје „никакви елементи“ који би спречавали продубљивање односа на свим другим пољима.[316] Вејвода је јављао из Бразила да је интервју објављен „на првом месту“ у ревији која има тираж 550.000 примерака.[317] У наредном периоду било је још манифестација благонаклоности потпредседника Бразила. Наиме, он је послао посебан поклон за шездесети рођендан маршала Југославије, на чему му је овај захвалио личним писмом које је Кафе Филју уручио амбасадор Вејвода. Писмо је предато у оригиналу и португалском преводу.[318] Поклон је био „бодеж индијанско оружје са североистока Бразила“, а име примаоца било је уграви рано на самом бодежу.[319]

Током 1952. МИП ФНРЈ осетило је потребу за „оживљавањем“ пропагандног рада у Латинској Америци. Из тог разлога помоћник министра Лео Матес послао је шифровано писмо амбасади у Ријуи посланству у Буенос Аиресу.[320] Као одговор Вејвода је саставио опширан реферат о потреби појачања пропагандног рада у Латинској Америци, пре свега у Бразилу. Он је под формом строго поверљиво послат МИП-у. У њему је анализирано тренутно стање у земљи и облици пропагандног деловања које амбасада може да користи – посете делегација, продирање у штампу, издавање билтена, пропаганда путем филма, радија, спорта, културног

316 AJ, 836, IV-1-a/84, Intervju maršala Tita dopisniku brazilijanskog ilustrovanog lista „Kruzeiro“ Lucianu Carneiru, 28. XI 1952.

317 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 13, с. 4482, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 27. 12. 1952.

318 AJ, 836, I-3-b/95, Zabeleška o razgovoru ambasadora Vejvode sa potpredsjednikom Republike Joao Cafe Filhom dne 10 septembra 1952 godine u 11,30 časova u Potpredsednjištvu Republike.

319 *Борба*, 31. 5. 1952, 1.

320 ДАМСП, ПА, 1952, Југославија, ф. 45, д. 32, с. 48135, Шифровано писмо Матеса упућено амбасади ФНРЈ у Ријуу.

живота... Као најефикаснију, најширу и најјефтинију видео је пропаганду у штампи, што је подразумевало и „широкогрудији“ однос по питању позивања бразилских новинара у Југославију. На крају анализе Вејвода је нагласио неопходност добијања аташеа за штампу који је „потребнији“ и од политичког саветника, који је такође недостајао амбасади у Ријуу.[321]

Дипломатско представништво ФНРЈ у Бразилу морало је да води рачуна и о дешавањима у региону. Посебно се то односило на суседну Аргентину. Да је у том периоду постојало подозрење југословенских власти према Хуану Перону говори и случај посланика Ђермановића који је питао МИП како да се понаша у случају помена Еви Перон. У одговору га је помоћник министра Влаховић упутио да заузме став као и остали чланови дипломатског кора.[322]

У циљу додатног појачавања активности у октобру 1952. МИП ФНРЈ планирало је посету једне делегације Бразилу, па је послало писмо амбасадама и посланствима у Латинској Америци да испитају терен како би та евентуална посета била примљена у њиховим земљама. Амбасада у Ријуу сматрала је да сезона у Бразилу траје од априла до новембра, тако да би посету требало тада организовати, као и да не би било добро да делегација посети само ту земљу, јер би то било негативно примљено у осталим државама као југословенско признање руководећег положаја Бразила на континенту. Због разлога штедње посета је отпала, а прича о њој активирана је у лето 1953. Амбасада је чак направила више различитих предлога како би све требало да изгледа, и које би земље Коча Поповић још могао посетити. Бразилско Министарство иностраних послова позитивно је одговорило на ову могућност. Ипак, због његове болести и ова иницијатива је остављена за неко

321 ДАМСП, ПА, 1952, Југославија, ф. 45, д. 32, с. 414318, O potrebi pojačanja propagandnog rada u Latinskoj Americi, konkretno Braziliji, 25. 10. 1952.

322 Симић, *Југославија и Аргентина*, 71.

будуће време.[323] Вероватно тада нико није очекивао да ће се та посета остварити тек за девет година.

Поправљање односа довело је и до слања новинара у Јужну Америку ради бољег упознавања југословенске јавности са овим поднебљем. Уредник *Борбе* Јоже Смоле крајем 1952. имао је турнеју по Латинској Америци из које је произашао значајан број интервјуа, репортажа и чланака. Његов сусрет са председником Бразила Варгасом био је један од најбитнијих момената те турнеје. С обзиром на то да је у свом другом мандату донео одлуку да не даје интервјуе штампи, и самим тим није могао да изађе потпуно у сусрет Смолеу, Варгас је ипак дао изјаву о бразилско-југословенским односима. Он је том приликом рекао да су односи двеју држава „присни и пријатељски" и да се све више продубљују, а трговински односи постају све значајнији.[324] Том приликом *Борба* је објавила и заједничку фотографију Варгаса и југословенског новинара. Током боравка у Бразилу Смоле се срео са потпредседником Кафе Фиљом, шефом опозиционе странке Национално демократска унија Де Мелом Франком и социјалистичким сенатором Домингосом Веласком. Занимљиво је да је Вејвода интервенисао писмом Вељку Влаховићу да се не направи грешка да се интервју са Веласком објави одмах након Варгаса и Фиља, јер би се тиме дао утисак да је он врло значајна личност у политичком животу Бразила, што „не одговара стварности".[325] Сугестија је усвојена, па су изјаве Варгаса и Фиља објављене у размаку од два дана, а Веласкова нешто доцније.

Крајем 1952. одржан је састанак у југословенској амбасади у Рију, где су сумирани резултати у претходном периоду. У доку-

323 ДАМСП, ПА, 1953, Југославија, ф. 45, д. 7, с. 410666, Zabeleška o poseti naše delegacije Latinskoj Americi, 31. 7. 1953.

324 *Борба*, 18. 1. 1953, 1.

325 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 13, с. 4482, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено Вељку Влаховићу од 29. 12. 1952.

менту под ознаком строго поверљиво закључено је да су политички односи двеју земаља добри, а економски „све шири“. У прилог томе наведен је низ примера од држања Бразила у међународним телима у Паризу и Њујорку, преко јавно изречених ставова водећих личности државе, па до изјава културних и јавних радника и писања бразилске штампе.[326] Јасно је да су у периоду о коме је реч у овом раду билатерални односи после почетног неповерења стабилизовани и подигнути на виши ниво, а да су постављене добре основе за ширу сарадњу у будућности.

Када је 1953. Министарство иностраних послова постало Државни секретаријат за иностране послове (ДСИП), а Коча Поповић шеф дипломатије у звању државног секретара, Вејвода је искористио прилику да га личним писмом упозна са ситуацијом у повереном му региону. Амбасадор је закључио да се Јужној Америци не придаје довољна пажња и да је најмање људи из овог дела света посетило Југославију. То се одражавало и на кашњење поверљивих билтена и недовољну количину штампе који су пристизали у представништво у Рију.[327] Указујући новом шефу, с једне стране на растући значај региона у светској политици, а с друге стране на разне проблеме са којима се суочава у раду, Вејвода је желео да постави основе за активније и продуктивније деловање југословенске дипломатије у региону. Одговор је стигао са поприличним закашњењем. Уместо болесног Коче Поповића одговорио је његов помоћник Јоже Брилеј. Он се сложио са многим констатацијама, али су тражена средства за пропагандну делатност одбијена, под изговором да су могућности за дотичну годину биле „стварно мале“.[328]

---

326 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 42737, Zapisnik sa radnog sastanka Ambasade u Rio de Žaneiru na dan 8 dec. 1952, 1.

327 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410369, Писмо амбасадора Вејводе упућено државном секретару Поповићу од 16. 2. 1953.

328 Исто, Шифровано писмо Јожеа Брилеја упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 29. 7 1953.

Након што је 1953. Јосип Броз Тито изабран за председника ФНРЈ, нови југословенски амбасадор Иво Вејвода искористио је прилику да посети председника Варгаса, да би га о томе и формално известио. Након разговора о тренутној ситуацији у свету, председник Бразила се посебно интересовао са сусрет Тито–Черчил марта те године и оно што је тада изречено. Вејвода је саопштио одлуку Владе ФНРЈ да у госте позове једног члана бразилске владе. Притом је изнео име министра спољних послова Фонтоуре, што изгледа Варгас није примио са одушевљењем, будући да је деловао изненађен. С друге стране, југословенски дипломата је знао да је то суштински иницијатива бразилског Министарства иностраних послова, па је схватио да председник нема довољно информација о томе. Његов закључак био је да је то била идеја самог министра, можда подржана од стране САД чији је експонент према југословенским сазнањима Фонтоура био. Самог Варгаса Вејвода је након тог сусрета оценио врло свежим и физички добро очуваним, иако је тих дана пунио 70 година. Према запису амбасадора ФНРЈ, у самој палати није се осећало да је земља у „тешкој економској и још тежој политичкој кризи".[329] Званични позив министру Фонтоури да посети Југославију током свог пута по Европи уручен је десет дана касније. Иза позива је стајао државни секретар за иностране послове Коча Поповић.[330]

Иначе, Амбасада ФНРЈ је нешто раније већ имала контакте са председником Варгасом. Наиме, он је током 1952. посебно био заинтересован за питање аграрне реформе, па је амбасадор Вејвода затражио да се из земље пошаљу материјали на ту тему,

329 AJ, 837, I-5-b/13-1, Zabilješka o razgovoru ambasadora Vejvode sa pretsjednikom Brazilije Getuliom Vargasom dne 10 aprila 1953 godine u njegovoj ljetnoj rezidenciji u Petropolisu u 16 časova.

330 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 14, с. 45616, Zabilješka o razgovoru ambasadora Vejvode sa ministrom inostranih poslova João Fontourom dne 20 aprila u 16 časova u Itamarati-u.

на француском или енглеском језику.[331] Тиме је подгрејана нада да ће Бразил усвојити нека од југословенских решења за проблем који је дуже мучио његово друштво.

Занимљиво је да је током 1953. један бразилски лист из Сао Паула почео да објављује делове из Дедијерове биографије Јосипа Броза Тита.[332] Наредне године објављена је комплетна биографија у издању *Jose Olimpia*, за коју се сматрало да је најугледнија бразилска издавачка кућа. Резултат је био изненађујући и поражавајући за југословенску дипломатију у Бразилу. Проћа књиге била је слаба, што је њих, одушевљене личношћу и делом „друга Тита“, затекло потпуно неспремним. Као изговор послужила је летња сезона у којој се биографија појавила.[333] Ипак, јасно је да бразилско друштво у том тренутку није било претерано заинтересовано за сазна више о лидеру једне европске социјалистичке земље.

Сарадња у међународним телима интензивирана је у првој половини педесетих. Тако је ФНРЈ пристала да пружи подршку бразилском кандидату Гилберту Амаду за члана комисије ОУН за Међународно право. У исто време тражила је подршку за Милана Бартоша за исту комисију.[334] После петнаестак дана стигао је позитиван одговор, који је Беламарићу уручио отправник послова бразилске амбасаде Лима.[335] Једна од главних тачака не-

---

331 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 26, с. 45798, Телеграм амбасадора Вејводе упућен МИП-у од 3. 5. 1952.

332 *Борба*, 30. 8. 1953, 5.

333 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 19, с. 49317, Izveštaj o delatnosti tokom prvog polugodja 1954, 6. 7. 1954, 3.

334 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 16, с. 46244, Zabeleška o razgovoru između druga Luke Belamarića i otpravnika poslova brazilijanske Ambasade, g. Nestor Lime, održanog 12. V. 53 u DSIP.

335 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. , с. 47067, Zabeleška o razgovoru savetnika Belamarića sa Otpravnikom poslova brazilijanske Ambasade Lima na dan 29. V. 1953.

слагања у ОУН између двеју земаља било је питање Кине. Бразил је чврсто стајао на позицији да Кину не треба примати у ту организацију и да признаје владу Чанг Кај Шека. Током 1953. Вејвода је изнео југословенски став да би „можда требало приступити на нови начин решавању тог питања, па и самој ОУН".[336]

Варгасову смену Амбасада ФНРЈ тумачила је, иако формално извршена легалним путем, као „насилно свргавање". У свему су видели утицај САД, с обзиром на то да нису били задовољни Варгасовом политиком, јер је био „један од најјачих елемената отпора привредној доминацији САД". Наде су полагане у Кафе Фиља, за кога се веровало да има „лична пријатељска осећања према Југославији" јер ју је посетио 1951. Из тог разлога амбасада је веровала да неће доћи „ни до какве промене Бразилије према нашој земљи".[337] Можемо рећи да су предвиђања амбасаде била углавном тачна, јер није дошло до неких битнијих промена у политици према ФНРЈ. Што се тиче Варгасовог самоубиства, Вејвода је навео три разлога: 1) притисак од стране „свих реакционарних снага" после неуспелог атентата на америчког агента Карлоса Ласерду; 2) економски притисак САД у вези са ценом кафе; 3) Варгасове позиције након резултата истраге у вези са атентатом који су компромитовали чланове његове личне гарде. На крају, Вејвода закључује како смрћу Варгаса нестаје у Јужној Америци „један од најизразитијих представника националних буржоазија и националистичке политике".[338] На овом примеру можемо видети стрепњу југословенских дипломата за будућност, па самим тим и гледање позитивније на Варга-

[336] ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 15, с. 410105, Zabeleška o razgovoru ambasadora Vejvode sa ministrom Souza Gomezom dne 16 juna 1953 u Itamarati-u.

[337] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 1, с. 415553, Pregled materijala iz Brazilije, 25. 11. 1954.

[338] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 411810, Телеграм амбасадора Вејводе ДСИП-у од 24. 8. 1954.

сову личност него што је то био случај у дипломатским извештајима док је он управљао Бразилом.

Значајна епизода из међудржавних односа у првој деценији након Другог светског рата била је боравак Вељка Влаховића у Бразилу крајем 1954. године.[339] У то време он је био председник Комисије ЦК СКЈ за међународна питања. Посета је била део путовања, иницираног позивом чилеанске социјалистичке партије, током којег је Влаховић, поред Чилеа и Бразила, посетио Уругвај, Боливију и Аргентину.[340] По повратку у Београд он је изнео своје утиске између осталог и о социјалистичкој и комунистичкој партији Бразила. Наду је полагао у ново руководство социјалиста које се по његовим схватањима приближавало чилеанским колегама. Влаховић је регистровао одређено интересовање за Југославију, али и недостатак литературе за детаљније упознавање. Што се тиче КПБ, за њу је тврдио да је најозбиљнија коминформовска снага у Латинској Америци, али да се и она у последње време окренула сопственим бразилским проблемима и да полако напушта раније позиције. У сваком случају видео је основ за ширу сарадњу у будућности.[341]

---

339 Вељко Влаховић (1914–1975) је завршио машинство. У КПЈ ступио је као јако млад. Борио се у Шпанском грађанском рату, у коме је после рањавања остао инвалид. Био је представник КПЈ у Коминтерни до њеног распуштања 1943. Након рата обављао је низ значајних функција као што су заменик министра иностраних послова (1951–1952), директор *Борбе* (1953), члан Представништва ССРНЈ и председник Комисије за међународне везе ССРНЈ, а касније и члан Председништва ЦК СКЈ. *Српски биографски речник*, 2, В–Г, (Нови Сад: Матица српска, 2006), 271–272.

340 Аргентински историчар Августи Косовски тврди да је управо ова посета Вељка Влаховића представљала преломну тачку у југословенској политици према Латинској Америци, јер се након ње интересовање за овај регион повећава: Agustin Cosovschi, “Searching for Allies in America’s Backyard: Yugoslav Endeavors in Latin America in the Early Cold War”, *The International History Review*, 2020, 5–6.

341 AJ, 507, IX, 21/III–13, Чиле, ф. 4, Zabeleška sa sastanka Komisije za međunarodne veze SSRNJ na kome je drug Veljko Vlahović podneo izveštaj sa svog puta po Latinskoj Americi, 3–4.

Вејвода је своју мисију у Бразилу завршио у децембру 1954. Наиме, после Стаљинове смрти наметнула се потреба да у Прагу ФНРЈ буде што „успешније заступљена". С обзиром на то да је Вејвода студирао у Прагу, његово именовање поздрављено је од стране чехословачке дипломатије као „сведочанство о значају који југословенска страна придаје Прагу".[342] Вест о премештају објављена је на радију, па је амбасадор Коуто тако сазнао за њу. Након неколико дана позван је у ДСИП, где му је подсекретар Беблер уз извињење објаснио разлоге јер Вејвода „одговара за то место више него и један други југословенски дипломата". Бразилски амбасадор је извињење прихватио, као и образложење, уз обећање да ће га пренети својој влади.[343]

Југословенска дипломатија је као Вејводиног наследника у Рио послала Радоша Јовановића, већ искусног дипломату који је претходно био амбасадор у Румунији и Грчкој.[344] Овај потез показао је да Бразил има одређено место у политици ФНРЈ и да оно није небитно. Као и сваком дипломати, и Јовановићу је било потребно време да се навикне на нову средину, па су његови први извештаји претрпели одређене критике. Извештај амбасаде везан за изборе у Бразилу описан је као недовољно прикладан за потре-

342 Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2010), 640.

343 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 14, с. 416177, Zabeleška o razgovoru državnog potsekretara Dr. Beblera sa brazilijanskim ambasadorom g. Coutom na dan 3 decembra 1954 godine.

344 Радош Јовановић (1912–1965) по образовању је био инжењер агрономије коју је завршио у Тулузу. Од 1941. био је у партизанима, где је постао члан КПЈ. После рата био је министар финансија НР Србије (1946–1948), а након тога дипломата. Службовао је у Румунији, Грчкој, Бразилу и Бугарској. По престанку дипломатске службе био је савезни посланик. Постхумно је проглашен за народног хероја. Средња пољопривредна школа у Прокупљу данас нови његово име. https://toplica.info/rados-jovanovic-selja-istorijski-portret-narodnog-heroja-i-diplomate-iz-toplice/

бе ДСИП-а, и да више може послужити као материјал за неки чланак. Примедба је стављена и на приказивање економске ситуације у Бразилу, где је улога страног капитала, нарочито САД, прескочена.[345] Треба имати у виду да је иза критика стајао помоћник начелника Гојко Божовић, који је раније службовао у Аргентини, па се сматрао посебно позваним за овај део света. У сличном периоду критиковао је и посланика у Буенос Аиресу Славољуба Ђеру Петровића у вези са за приказивањем стања у Аргентини, па се око тога развила жучна полемика.[346]

Још један шум у добрим дипломатским односима двеју земаља десио се крајем 1954. Радило се о емисији на Радио Београду на шпанском језику у којој је говорио један шпански комуниста емигрант. У њој су неки догађаји у Бразилу објашњавани притиском страног капитала и САД. Вејвода је позван у МИП Бразила где му је „у врло благој форми“ указано на то. Његов одговор био је стандардан у таквим случајевима, без обзира на то колико је био далеко од истине, а гласио је да је штампа у ФНРЈ „слободна а не диригована“, као и да „писање штампе не треба мешати са службеним ставом“. Не желећи никакво заоштравање односа, бразилска страна се задовољила да амбасадор само обавести ДСИП о њиховој примедби, без потребе за званичним демантијем.[347]

Један мањи инцидент забележен је у Београду. Радило се о случају Драгослава Миличевића, службеника бразилске амбасаде. У вези са тим бразилско представништво је упутила ноту Политичком одељењу ДСИП-а, што је требало да значи да се случају

345 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 1, с. 48981, Osvrt na izveštaj o situaciji u Braziliji u vezi pretstojećih izbora, 5. 8. 1955.

346 Симић, *Југославија и Аргентина*, 248–252.

347 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 19, с. 412493, Телеграм амбасадора Вејводе упућен ДСИП од 10. 9. 1954. О стању штампе у ФНРЈ након Другог светског рата видети: Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitrpopovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, (Beograd: Izdavačka organizacija „Rad“, 1988), 148–153.

даје политички карактер.[348] Немили догађај десио се у уреду Поште у Савској бр. 2, када је Миличевић дошао да преузме неке пошиљке. Тада му је наводно једно неименовано лице рекло: „Ја знам ко си ти, шта радиш и за кога радиш и учинићу све што могу како ти више никада не би узео волан у своје руке." Након тога дошло је до вербалног сукоба. С друге стране, службеници поште тврдили су да је Миличевић дошао после времена предвиђеног за преузимање пакета, и да је ишао преко реда, што је с правом „изазвало револт" присутних. Откривено је да је лице са којим је дошло до сукоба био Мирко Јовичевић, уредник *Мозаика*. Секретар амбасаде Невеш прихватио је ово тумачење, јер је наводно упознат „какав је Миличевић".[349]

Генерални конзулат у Сао Паулу – отварање и делокруг деловања

Питање конзулата у Сао Паулу које се константно постављало од 1949. није решено ни брзо ни лако. Од 1951. као кандидат за конзула фигурирао је инжењер Антон Кадунц из Сао Паула. Посланик Ђермановић га је снажно подржао наводећи како је и „поред обогаћења, остао стално скроман и честит човек". Како би појачао његову кандидатуру, посланик је навео да, уколико он не би био подржан од МИП-а, посланство не би знало кога другог да предложи. Кадунц је имао око 60 година и већ десетак година је имао бразилски пасош. Он се ипак под недовољно јасним околностима повукао. У незваничним разговорима помињао се страх

348 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 17, с. 417425, Zabeleška o razgovoru druga L. Udovičkog sa sekretarom brazilijanske ambasade g. Neves-om, dana 24 decembra 1955 godine.

349 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 15, с. 417703, Zabeleška o razgovoru između Bogdana Popovića i g. A. Rainho Nevesa, sekretara Brazilijanske ambasade, na dan 31 januara 1956.

од трошкова које би могао имати, као и претпоставке да ће му „већ сутра испред куће стајати полицијски агент“.[350] Поред потребе непосреднијег контакта са колонијом конзулат у Сао Паулу био је важан и због тога што се радило о једном од највећих економских центара Јужне Америке, као и због тога што је био италијанска и коминформистичка „база“ у Бразилу.

После неколико година ситуација је коначно сазрела. Генерални конзулат ФНРЈ је званично отворен у Сао Паулу, а за конзула је именован економиста Стеван Ђаконовић. Формално, он је почео са радом 16. фебруара, а фактички 11. априла 1955. када су пронађене просторије. Након што је у складу са протоколом званично обавестио све важније функционере државе Сао Пауло и све конзуле у том граду са којима је ФНРЈ имала дипломатске односе, Ђаконовић се представио Жанију Квадросу, тадашњем гувернеру државе Сао Пауло, будућем председнику Бразила. Разговор је био кратак и формалан. Конзул није говорио португалски, па је користио француски, а тумач је био шеф протокола.[351] Ту протоколарне обавезе конзула нису престајале. Он је од шефа церемонијала гувернара добио списак личности које је морао да посети у наредном периоду. Међу њима су били кардинал, вицегувернер, командант II армије, обласни команданти сва три рода војске... У првом периоду особље конзулата су чинили само генерални конзул и конзуларни службеник, уз шофера и чистача просторија. Конзуларни службеник био је Јелко Родерц, да би га наредне године заменио Никола Магдић.

---

350 ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 48444, Otvaranje karijernih konzulata u Peru i Venezueli i počasnog konzulata u Sao Paolo (Brazilija), 9. 4. 1951; ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 18, с. 45007, Писмо отправника послова амбасаде у Рију Спасана Јовановића упућено МИП-у од 24. 3. 1952.

351 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 16, с. 45216, Писмо генералног конзула Ђаконовића упућено III Политичком одељењу ДСИП, 7. 4. 1955.

Конзулат се бавио стандардним конзуларним пословима који су укључивали захтеве исељеника који живе у Бразилу и захтеве њихове родбине из домовине. Један од таквих послова биле су оставине које су се морале радити пажљиво и изискивале су много времена. Конзулат се такође бавио социјалним осигурањем односно питањем пензија бивших економских емиграната који су се репатрирали након Другог светског рата. Питање држављанства ФНРЈ био је још један од важних задатака, односно утврђивања ко од исељеника има право на југословенско држављанство. У надлежност конзулата спадала су и легализација докумената, потраге за одређеним људима који су тражени за одређена дела, уручивање разних пресуда, решења судова ФНРЈ итд.

Напоредо са функционисањем генералног конзулата наставило је да ради и Конзуларно одељење амбасаде ФНРЈ у Рију. То је довело до територијалне поделе надлежности. Амбасади у Рију припало је 13 држава, четири територије и један дистрикт, а конзулату у Сао Паулу седам држава и један териториј. Колико је велика површина била под јурисдикцијом конзулата говори и чињеница да је од крајње северне до крајње јужне тачке било око 3000 километара. Наравно, с обзиром на мали број службеника у њему, конзулат је своје послове у директном контакту чинио искључиво за град Сао Пауло, док је за осталу територију то радио писаним путем. Исто је важило и за контакт са исељеницима.[352] Било је предвиђено да се конзуларно особље једном месечно састаје са представницима амбасаде, када би разматрали тренутну ситуацију и примили на себе одређене обавезе и задатке.

Генерални конзул Ђаконовић, као човек из економског сектора, био је задужен за стварање веза са привредницима у Сао Паулу и околини. Тај задатак, изгледа, није најбоље схватио, па је

[352] ДАМСП, ПА; 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 19–20.

уследила критика из ДСИП-а. Подсекретар Срђа Прица замерио му је да су везе са привредним круговима „врло слабе или скоро никакве“. Ђаконовићу је буквално скренута пажња да крене озбиљније да се бави стварањем контаката са привредницима или да каже да то није у стању и зашто.[353] С обзиром на то да је Ђаконовић остао конзул још извесно време, можемо рећи да му је дата још једна шанса.

Трговински уговори и успон трговинске размене (1950–1955)

Поље на коме је сарадња између двеју земаља доживела највећи успон почетком педесетих била је трговинска размена. Преговори са Бразилом окончани су потписивањем Трговинског и платног споразума 25. фебруара 1950. Оба споразума потписао је посланик Рајко Ђермановић испред југословенске стране, док је трговински потписао министар иностраних послова Бразила Раул Фернандес, а платни председник *Banco do Brasil* Абреу. Југославија је добила и кредит од милион долара са каматном стопом од 3% која је сматрана за прихватљиву. Споразум је предвиђен на годину дана, али се продужавао ако га ниједна од страна не откаже. Ђермановић је са поносом јављао да је Југославија „прва закључила споразум испред дванаест земаља с којима Бразилија стоји већ дуго времена у преговорима“.[354] Вредност уговора била је 2.730.000 долара на свакој страни. Више од половине југословенског извоза отпадало је на цемент, док се слично може рећи за памук са бразилске стране.[355] Ни завршни преговори нису били

[353] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 14, с. 420904, Шифровано писмо подсекретара Прице упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 7. 12. 1956.

[354] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 9, с. 42908, Телеграм посланика Ђермановића упућен Министарству иностраних послова од 25. 2. 1950.

[355] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 18, с. 414505, „Листе А“ и „Листе Б“, од 11. 6. 1951.

лаки. Текст платног споразума доживео је седам редакција. МИП Бразила имао је забрану склапања финансијских уговора без ратификације парламента. Срећна околност била је да је југословенска делегација искористила преседан који је у том периоду учињен са Португалијом, па се он протегао и на ФНРЈ.[356] С обзиром на ту чињеницу, као и на кредит од милион долара, текст платног споразума био је „полуповерљив", због чега га је Ђермановић послао куриром, а не авионском поштом.[357]

О 1950. као години значајног пораста интересовања за трговинску размену са земљама Јужне Америке сведочи и детаљан извештај који је по изричитој жељи Јосипа Броза саставио Рајко Ђермановић. У њему се говори о економским потенцијалима Латинске Америке, као и учешћу страног капитала у привредама тих земаља.[358] Јасно је да је део тог интереса потицао и од чињенице да је ФНРЈ била под економском блокадом СССР-а и земаља Источног блока, па је била принуђена да тражи нова тржишта.

Крајем маја 1951. дошло је до размена нота са новим листама. С бразилске стране то је учинио министар спољних послова Фонтоура, а с југословенске посланик Ђермановић. Из Бразила је предвиђен увоз памука у вредности 2.760.000 и кафе у зрну од 1.040.000 америчких долара. Током 1951. размена је била за 50% већа него претходне године. Наведено није задовољавало ФНРЈ, јер је и таква остварена размена била четири пута мања него размена Бразила и Аустрије.[359] Као проблем наметнуо се мањак производа из југословенске понуде, и пре свега тешкоће са квалите-

[356] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 7, с. 42040, Tromesečni izvještaj oktobar–decembar 1949, 11.

[357] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 9, с. 44373, Телеграм посланика Ђермановића упућен МИП-у од 6. 3. 1950.

[358] АЈ, Кабинет маршала Југославије (836), I-3-с/17, Izveštaj o stranim kapitalima u Latinskoj Americi, 23. 12. 1950.

[359] ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 48180, Посланик Ђермановић МИП-у од 11. 6. 1951.

том цемента који је нуђен. Након седам анализа показало се да је цемент из Југославије испод бразилских норми.[360] Наведено је довело до привремене блокаде увоза овог артикла који је чинио више од 50% са југословенске листе (2.100.000 долара од предвиђених 4.000.000 извоза). Та чињеница довела је до дебаланса, па је ФНРЈ више увозила из Бразила него што је извозила.

Нови трговински и платни споразум потписан је 11. јуна 1952, а укупна размена подигнута је на 4,5 милиона долара на свакој страни. ФНРЈ је увозила пре свега кожу, кафу, какао и биљно уље, а извозила цемент, олово, цинк, хемијске производе и метале. Споразум су потписали министар иностраних послова Фонтоура и амбасадор Иво Вејвода. Југословенски представник је нагласио да је трговински споразум „још један доказ узајамних пријатељских односа“.[361] Исте године Бразил је потписао и трговинске споразуме мањег обима са Финском и земљама Источног блока Пољском, Чехословачком и Мађарском.[362] Уговори из области економије довели су до константног повећања размене, па је тако средином педесетих Бразил имао удео од 3,06% у увозу, а чак 5,79% у југословенском извозу, оставивши далеко иза себе некадашњег главног партнера ФНРЈ у Јужној Америци Аргентину (0,66% у увозу и 1,06% у југословенском извозу).[363] Поред евидентног успона трговинске размене томе је постојао и други разлог, о чему ће бити речи касније.

Највећу економску делегацију ФНРЈ која је током 1954. боравила у Бразилу предводио је министар Јаков Блажевић,[364] а у њој

---

360 ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 17, с. 4321, Шифровано писмо посланика Ђермановића упућено МИП-у од 6. 1. 1951, 1.

361 *Политика*, 13. 6. 1952, 3.

362 Fernando de Mello Barreto, *Os sucessores do Barão, Relações Exteriores do Brasil,* Volume 1, 1912–1964, (Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2024), 367.

363 *Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1955 godinu*, (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1956), 16–17.

364 Јаков Блажевић (Бужим код Госпића, 1912 – Загреб, 1996) био је учесник НОБ-а, а касније је проглашен за народног хероја Југославије. Након рата оба-

су били и Алекса Ђомпарин, саветник у ДСИП-у, Петар Петијевић, саветник Народне банке, и Самуило Протић, аташе у ДСИП-у. Са њима је путовало и једанаест представника више привредних установа и предузећа. Мисија по Јужној Америци трајала је чак четири месеца.[365] Приликом поласка Блажевић је окупљеним новинарима рекао да између Југославије и држава Јужне Америке постоји „извесна комплементарност", помињући сировине које је ФНРЈ увозила и производе „електро и машинске индустрије" чији је извоз очекивао, као и жељу да се постојећа размена повећа.[366] Представници ФНРЈ били су и у Аргентини, Парагвају, Чилеу и Уругвају. Као знак подршке напорима трговинске делегације амбасадор Коуто је дао интервју „Југопресу". Он је том приликом изјавио да је срећан што трговински односи двеју земаља улазе у „једну нову фазу" и говорио о „огромним могућностима" које се отварају.[367]

Амбасада ФНРЈ у Рију уложила је максималне напоре да се у бразилској штампи и на радију да што већи публицитет посети југословенске делегације. Обезбедили су интервјуе Блажевића и једног члана делегације бразилским листовима, као и пренос конференције за штампу на две радио-станице. Пропагандни биланс био је заиста задовољавајући. Тако је вест о доласку делегације са изјавом Блажевића пренело 17 листова из Рија и Сао Паула, Блажевићеву конференцију за штампу њих 13, вест о окончању преговора 16, итд. С друге стране, регистровано је тек неколико текстова који су негативно говорили о боравку делегације.[368]

вљао је читав низ различитих функција, од којих су најзначајније председник Председништва СР Хрватске, члан и потпредседник Савезног извршног већа, председник Сабора СР Хрватске, председник Савезне привредне коморе.

365 *Политика*, 1. 4. 1954, 3. Касније је број представника привреде повећан на дванаест.

366 *Политика*, 18. 4. 1954, 4.

367 *Борба*, 3. 4. 1954, 3.

368 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 16, с. 49459, Писмо Јаше Алмулија Одељењу за штампу и информације ДСИП од 5. 6. 1954.

Током 1954. југословенска делегација у Јужној Америци закључила је низ уговора, од којих је чак 50% њихове вредности отпадало на Бразил. Након четворомесечног боравка Јаков Блажевић је изјавио да постоји велико интересовање тамошњих држава за економску сарадњу са Југославијом, мада је истакао и неке ограничавајуће факторе као што су недостатак средстава и географска удаљеност. Из наведених разлога остварени уговорима ни „издалека нису намирене све потребе ових земаља за индустриском робом“.[369]

Да су односи двеју земаља били довољно добри говорила је и чињеница да је Вејвода био слободан да затражи хитан увоз шећера који је због суше у ФНРЈ био неопходан током 1953. Он је од министра спољних послова Фонтоуре тражио да интервенише да се Југославији прода 10.000 тона, колико је недостајало. Бразилски шеф дипломатије се одмах обратио представнику економског одељења да се та ствар заврши.[370]

За време боравка Блажевићеве делегације 24. јуна 1954. потписан је нови трговински споразум. По речима амбасадора ФНРЈ Радоша Јовановића, он је срећно прошао Скупштину и две од седам комисија сената, а онда му се „замео траг“.[371] Ратификован је тек 23. фебруара 1956, а тадашњи председник Сената био је Жоао Гулар, будући председник Бразила.[372] Договорено је било да се споразум примењује од датума потписивања, па тако касна ратификација није утицала на реализацију. Наиме, приликом пот-

---

369 *Борба*, 1. 9. 1954, 1, 4.

370 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 14, с. 45615, Zabeleška o razgovoru Ambasadora Vejvode sa Ministrom inostranih poslova João Neves de Fontourom dana 11 marta 1953 u 16 časova u Itamarati-u. Razgovoru prisutan savetnik za ekonomska pitanja Raic, 12. 3. 1953.

371 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 3, с. 41696, Godišnji izveštaj za 1955 godinu, 6.

372 https://www2.camara.leg.br/legin/fed/decleg/1950-1959/decretolegislativo-10-23-fevereiro-1956-351094-publicacaoriginal-1-pl.html, датум приступа 9. 10. 2025.

писивања размењена су писма која су служила као уговорна база. У њима је одређен обим и структура трговине за први период од годину дана. Наредна продужења су вршена изменом нота на периоде од по три месеца.[373]

Сва плаћања требало је да се врше према одредбама Споразума о плаћању између Народне банке ФНРЈ и *Banco do Brasil* од 11. јуна. Споразум је био проширен у односу на претходни, а циљеви југословенске стране били су да се у Бразилу нађе ново тржиште, пре свега за вишкове производа металопрерађивачке, машинске и електроиндустрије. Рок важења био је две године, док су робне листе имале рок трајања од једне године. Предвиђена размена у првој години била је 18.000.000 долара у оба правца.[374] По амбасади ФНРЈ у Рију постављени циљ био је „напрегнут", али не и неостварив. Стварност је, ипак, била другачија. Резултат размене за југословенску страну био је око 9,5 милиона долара, што је чинило једва нешто преко 50% очекиваног.[375] Иако у том тренутку остварени резултат није био на нивоу очекивања, показаће се да ће то бити највећа вредност извезених југословенских производа током педесетих година (око 4,5 милијарди динара по каснијем обрачуну).[376]

У циљу унапређења трговинске размене исте године основано је и мешовито југословенско-бразилско предузеће *Intybra* са капиталом од 2.000.000 крузеироса. Оснивање једног таквог друштва предлагао је још маја 1950. посланик Коуто приликом пријема у Министарству спољне трговине поводом потписивања првог платног и трговинског уговора између двеју земаља.[377] Седи-

373 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Privredni odnosi između Jugoslavije i Brazilije u 1956 godini, 3.

374 AJ, 837, I-5-b/13-1, Referat u vezi potpisivanja uredbe o ratifikaciji Trgovinskog sporazuma između FNRJ i Republike Sjedinjenih država Brazilije od 24 juna 1954 god.

375 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 3, с. 41696, Godišnji izveštaj za 1955 godinu, 1.

376 Jovanović, *Brazil*, 76–77.

377 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, д. 11, ф. 9, с. 410558, Predmet: Razgovor sa poslanikom Brazilije Ribeiro-Koutom, 27. 5. 1950.

ште новоформираног друштва било је у Сао Паулу. Главни задатак предузећа био је да на бразилском тржишту заступа југословенску привреду, како у продаји, тако и у куповини. Власници акција *Intybra* били су: „Југобанка“ 40%, „Центропром“ 20%, „Хемпро“ 20% и *Job Dias de Magalhães* 20%. У почетној фази резултати су остварени у сектору хемије, металопрерађивачке индустрије, машиноградње и прехрамбене индустрије.[378]

У исто време радило се на побољшању трговинске размене тиме што је покушано да се југословенска понуда приближи купцима из Бразила. Југославија је учествовала на међународном сајму у Сао Паулу 1954. У циљу што боље презентације захтеван је већи изложбени штанд него што је бразилска страна првобитно понудила. Коуто се том приликом жалио да ФНРЈ мало купује у Бразилу, па му је указано да је управо тај захтев мотивисан жељом за повећањем размене.[379]

Већ током 1955. индентификован је проблем у трговинској размени који ће оставити вишегодишње последице. *Banco do Brasil* је у пролеће појачала контролу над југословенским увозом у Бразил, а разлог је био реекспорт. Бразилска страна је почела да тражи уверење Амбасаде ФНРЈ да је роба која је увезена у земљу заправо југословенског порекла. Случај машина „Астра“ највише је компромитовао југословенску позицију. Радило се заправо о немачким машинама. То је брзо доказано јер је једна бразилска фирма увозила идентичне машине из Немачке, па је вештачењем утврђено да су оне у „длаку једнаке“. Већ тада су путем штампе почеле иницијативе за раскид трговинског уговора са Југославијом.[380] Ово није био

[378] ДАМСП, ПА; 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 14.

[379] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 14, с. 43195, Zabeleška o razgovoru drž.potsekretara Dr Beblera sa brazilijskim ambasadorom g. Ribeiro-Couto, dana 13. marta 1954.

[380] ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 21, с. 47638, Poteškoće u razmeni, 24. 5. 1955.

јединствен случај јер је било јасно да се разна роба плански реекспортовала, о чему је постојао све дужи списак. У годишњем извештају за 1955. Амбасада ФНРЈ је писала како се Бразил за Југославију претворио у поприште међународне посредничке трговине у чијем се оквиру обртало око 75% робе страног порекла. Уследиле су неке мере бразилске стране као централизовано давање извозних и увозних дозвола, забрана претовара робе из Југославије ван лука у Средоземљу, привремена забрана извоза неких артикала, притисак за поштовање дуговног салда на клириншком рачуну итд.[381] Наведене мере нису донеле трајније резултате.

Даља трговинска политика према Бразилу утврђена је на састанку у ДСИП-у који је одржан 30. јула 1955. Највећа латиноамеричка земља требало је да постане стално југословенско тржиште за индустријске производе. Ради лакшег уходавања био је прихваћен и реекспорт, али само као „помоћна полуга" уз тенденцију постепеног смањивања. Закључак је био да се реекспорт, без обзира на зараду коју доноси, начелно не подудара са принципом економске сарадње са трећим земљама и југословенском спољнотрговинском политиком. Биле су предвиђене рестрикције реекспортног пословања, строжа контрола, спровођење мера предострожности, налажење поузданих страних партнера са „јаким везама" и слично.[382] Пракса се међутим све више кретала у супротном правцу од задатог.

Без обзира на покушаје југословенске стране да све релативизује и окриви неке „кругове који из политичких разлога нерадо гледају на учвршћивање Југославије на овом подручју", јасно је било на чијој је страни кривица и да ће одбијање њеног признања довести до суспензије трговинског уговора, што ће се и десити

[381] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 3, с. 41696, Godišnji izveštaj za 1955 godinu, 2–4.

[382] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Privredni odnosi između Jugoslavije i Brazilije u 1956 godini, 5–6.

наредне године.[383] Прекид није уследио нагло. Прво су уследила два продужења важења робних листа од по три месеца, након чега је бразилска страна инсистирала на новим преговорима.[384] Више речи о томе биће у наредном поглављу.

У завршној анализи трговинских односа са Бразилом током 1955. Амбасада ФНРЈ у Рију закључила је да је постојећи биланс слаб за једно тржиште од 57 милиона потрошача, слаб за једно тржиште које увози око 350.000.000 долара годишње артикала из одређених индустријских грана које је нудила Југославија и „поготово слаб“ имајући у виду „ванредно повољну позицију“ коју је земља имала на бразилском тржишту у односу на конкуренцију. С обзиром на то да се очекивала промена власти и долазак Кубишчекове администрације, перспектива даљег развоја била је неизвесна.[385]

Југословенски исељеници у Бразилу у првој половини педесетих година

И у овом периоду посланство-амбасада у Рију је морало да настави да се носи са проблемом географске удаљености од центра исељеника у Сао Паулу. Према плану који је направљен, жељени ритам посета службеника колонији био је на свака два месеца, а њихово трајање око недељу дана. Током 1953. трошкови јед-

383 На саветовању у Амбасади ФНРЈ у Бразилу током маја 1955. проблем реекспорта стављен је тек на четврто место као разлог за предузете мере после отпора званичних органа Бразила, отпора произвођача и органа земаља чија се роба реекспортује и „свих оних“ којима смета учвршћивање Југославије на тамошњем тржишту. ДАМСП, ПА, Бразил, ф. 6, д. 21, с. 47638, Zaključak o nekim osnovnim problemima razmene sa Brazilom doneti na savetovanju u Ambasadi FNRJ u Rio de Janeiru 21. maja 1955 god.

384 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 17, с. 42421, Odnosi FNRJ – Brazil, 1.

385 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 3, с. 41696, Godišnji izveštaj za 1955 godinu, 7, 11.

ног таквог путовања износили су 3500 крузеироса. За извршење тог плана била су потребна додатна средства, односно одобрење кредита.[386] Тако замишљена динамика није остварена, што због недостатка разумевања у ДСИП-у, што због генералног недостатка средстава.

Став дипломатског представништва ФНРЈ према емиграцији био је као и раније подршка и усмерење из њихове перспективе патриотским, а борба против национално опредељених друштава, пре свега усташких. Политичка емиграција у Бразилу била је слабија него она у Аргентини из више разлога: многобројност колоније, разграната мрежа фрањеваца, блажа клима и политичка блискост са Пероновим режимом. То је донекле олакшавало рад посланству-амбасади.

Током 1950. дошло је и до краткотрајног прекида деловања Црвеног крста у Сао Паулу јер је одбор закључио да не може да функционише без овлашћења Црвеног крста Бразила. На ту одлуку наводно је утицао и „информбировац" Иван Урсић из словеначке емиграције. Посланство је на ово реаговало притиском на исељенике са циљем да се поново покрене рад одбора и да се постигне његова легализација код власти. На чело одбора поново је изабрана Јозефина Кадунц, а управу је чинило десет исељеника међу којима три Словенца, шест Хрвата из Славоније и Далмације, и Милан Божичанин, Србин из Славоније. Од десет припадника било је чак шест жена.[387] Криза је превазиђена тако да је делатност организације настављена, а помоћ је била посебно усмерена на дечје домове у Југославији.[388] На предлог ове организације од-

386 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Posete Jgsl. koloniji u Sao Paolo – odobrenje kredita, 27. 7. 1953.

387 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 420225, Izvještaj o stanju kolonije u Sao Paolo, 10. 10. 1950.

388 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 30, с. 411913, Извештај отправника послова амбасаде ФНРЈ у Ријуу Спасана Јовановића упућен МИП-у од 5. 8. 1952.

ликована је бразилска организација Црвеног крста у Сао Паулу. Јасно је да је ово урађено и из практичних разлога јер југословенски део комитета не би могао да функционише да није био део ове бразилске организације. Ни одликовање није прошло без компликације, јер су „бирократе у Секретаријату за персоналну службу“ тражиле прво сагласност бразилске владе, а тек онда и формални предлог Едварда Кардеља као министра иностраних послова. На крају је нађено решење, па је Президијум Народне скупштине ФНРЈ био тај који је одликовао секцију Бразилског Црвеног крста из Сао Паула Орденом Заслуге за народ II реда са дипломом.[389]

Током 1953. дошло је до нове кризе између југословенских исељеника и амбасаде, а проблем је било слање пакета у домовину на које су обрачунаване велике царине, па их зато многи рођаци нису ни подизали. После неколико месеци ишчекивања и објашњавања Одбор Црвеног крста у Сао Паулу донео је одлуку да југословенска секција престане са радом уколико се питање пакета не би повољно решило. Колика је била решеност у одбору говори и чињеница да је резултат гласања био 14 : 1. Секретар амбасаде Кацјан заступао је чврст став да се прописи морају поштовати и да се могу наћи алтернативни начини помоћи и пребацити фокус на рад са исељеницима. Притужби од стране исељеника било је и на рад конзуларног одељења Амбасаде и немаран однос према исељеницима.[390]

Лошу сарадњу са емиграцијом у Бразилу Амбасада ФНРЈ морала је да призна и у наредној 1954. Поред лошег одзива за прославу 29. новембра, исељеници су слабо учествовали и у приредбама које су

[389] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 34, с. 48284, Писмо заменика министра иностраних послова Вељка Влаховића упућено Председништву владе ФНРЈ од 24. 5. 1952; Исто, Телеграм начелника МИП-а Јакше Петрића упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 23. 6. 1952.

[390] ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Izveštaj o koloniji u Sao Paolu, 1. 6. 1953, 2–4.

организоване поводом боравка Блажевићеве економске делегације. Поменути проблеми са слањем пакета, удаљеност амбасаде од центра колоније, малобројност особља, али и недовољан рад, утицали су на такво стање. Решење се видело у отварању конзулата у Сао Паулу.[391]

Један од кључних проблема са југословенским исељеништвом у Бразилу, што се може рећи и за простор Јужне Америке генерално, јесте губитак идентитета код омладине и њихова брза асимилација. Као што смо видели, то је била и бразилска државна политика. С друге стране, Посланство ФНРЈ у Ију имало је задатак да тај процес колико је то објективно могуће заустави или барем успори. Они су то покушавали двојако: штампањем билтена на српскохрватском и дељењем публикација на том језику исељеницима, као и покушајем да директно утичу на старије исељенике да „посвете бригу да им деца знаду наш језик".[392] С ограниченим могућностима и средствима, напори посланства-амбасаде били су осуђени на слабе резултате.

Почетком педесетих Посланство ФНРЈ имало је адресар од неких 230 исељеничких породица којима су достављани билтени, као и публикације које су пристизале из земље. Емиграцији је прослеђивана и југословенска штампа, пре свега специјални бројеви *Слободне Далмације* и *Вјесника* који су имали у фокусу тему исељеништва.[393] Само током августа и септембра 1950. прослеђено је око 600 примерака *Слободне Далмације*, и чак 1000 примерака *Вјесника*.[394] Због свега не чуди тадашњи закључак посланства

[391] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 19, с. 49317, Izveštaj o delatnosti tokom prvog polugodja 1954, 6. 7. 1954, 3.

[392] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 42006, Писмо посланика ФНРЈ у Бразилу Ђермановића упућен МИП-у од 29. 10. 1949.

[393] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 420225, Izvještaj o stanju kolonije u Sao Paolo, 10. 10. 1950.

[394] ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 3, с. 420237, Izvještaj o propagandnoj delatnosti, 14. 10. 1950.

да је исељеништво добро снабдевено штампом. Из овога се види да су пропагандни напори појачани након 1949, али су опет и њихови домети били скромни с обзиром на ограничену форму деловања. Посланик Ђермановић је изричито тражио да се пропагандни материјал шаље на латиници јер би онај на ћирилици због националног састава исељеништва „остао неискоришћен“.[395] Поставило се и питање мађарских исељеника због недостатка материјала на њиховом језику, јер би „било неправилно дуже времена занемарити рад на активирању“ те емигрантске групе. Из тог разлога упућено је писмо Дирекцији за информације ФНРЈ у циљу доставе „подесног“ материјала.[396] У наредном периоду представници посланства-амбасаде посећивали су и припаднике мађарске мањине у Сао Паулу не би ли их везали за нову државну линију.[397] Недостатак исељеничког удружења наставио је да буде проблем за посланство, уз већ наглашену географску удаљеност од Сао Паула. Бразилске власти по том питању нису попуштале.

Део Срба је током педесетих наставио да делује у „Српском клубу“, иако је расцеп међу њима на старије и млађе чланове био очигледан. Секретар амбасаде Кацјан је током своје посете Сао Паулу прикупио велики број информација о виђенијим Србима, када су дошли, где живе, чиме се баве и с ким се друже. Акценат је био на онима који су из Југославије побегли након завршетка Другог светског рата, или су пак провели неко време живећи у ФНРЈ пре исељавања. Међу њима су били некадашњи официри ЈНА, агенти

---

395 ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 31, с. 44896, Godišnji izvještaj o propagandnoj delatnosti, 10. 1. 1951, 1.

396 ДАМСП, ПА, 1951, Бразил, ф. 11, д. 36, с. 48226, Писмо начелника Исељеничког одељења Драга Говорушића упућено Дирекцији за информације ФНРЈ, 25. 6. 1951.

397 Такве посете су се одржале у јуну и октобру 1952. ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 30, с. 411913, Извештај отправника послова амбасаде ФНРЈ у Рију Спасана Јовановића упућен МИП-у од 5. 8. 1952; Писмо саветника амбасаде у Рију Чупића упућено Министарству унутрашњих послова ФНРЈ од 8. 10. 1952.

специјалне полиције, инжењери, студенти, па и Анатолије Ивановић, некадашњи власник издавачког предузећа „Просвета“, и Митар Босиљчић, бивши првак Војводине у боксу.[398]

У извештајима посланства крајем четрдесетих четничка активност у Бразилу означавана је као фактички непостојећа. Током 1950. то се променило појавом организације „Бели орлови“ у Сао Паулу и престоници Ију. На челу организације налазио се генерал Милићевић уз мајора Душана Живковића и Момчила Телебаковића. У Ију је организацију предводио инжењер агрономије Петар Станојевић из Београда који је већ дуже време живео у Бразилу. Поред ширења монархистичких и антикомунистичких идеја, задатак ове организације био је и прихватање новопридошлих исељеника сличних ставова. Издавали су лист *Југословенски глас*, који се штампао у 150 до 200 примерака и који је био критички настројен према новим властима.[399] Због малог броја Срба у Бразилу ни број присталица овог удружења није био велики, али је само његово помињање знак да је изазвало пажњу дипломатског представништва ФНРЈ.

Одређени део ромске популације који је у Бразил пристигао крајем двадесетих година XX века такође се сматрао Србима. Они су се у Сао Пауло доселили из околине Београда и из унутрашњости Србије. Носили су презимена Живковић, Даничић, Марковић, Гајић и Петровић. Укупно их је почетком педесетих било око 30 фамилија. Бавећи се трговином, препродајом коња и послом са циглама, остварили су одређени капитал, па су се чак сматрали богатим, а возили су лимузине, међу којима како се наводи и последњи модел кадилака.[400]

---

398 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Izveštaj o koloniji u Sao Paolu, 1. 6. 1953, 10–12.

399 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 414541, O četničkoj organizaciji u Rio de Janeiro, 10. 7. 1950.

400 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Izveštaj o koloniji u Sao Paolu, 1. 6. 1953, 8.

Хрватска политичка емиграција имала је своју организацију *Croatia Sacra* на чијем се челу налазио свештеник Јосип Динко Мравак. Она је на почетку била пре свега верског и културно-просветног карактера. Ипак, сукоб ФНРЈ са Ватиканом по питању Степинца приближио их је ставовима политичке емиграције, па је Мравак у проповедима говорио о борби за „успоставу слободне хрватске државе“. Без обзира на наведено, Амбасада ФНРЈ у Рију деловала је прилично сигурно да ће тешка економска ситуација у Бразилу све више утицати да се просечан исељеник не бави политичким темама, јер „најпре треба живети – а после филозофирати“.[401]

Усташе у Бразилу су формално иступиле оснивањем Хрватског културног друштва у Бразилу чије је постојање објављено у листу *Хрватска* од 14. септембра 1952. Као циљеви друштва наведени су борба за самосталну хрватску државу, рушење ФНРЈ, верност поглавнику итд. Југословенска амбасада је на ту појаву деловала у два правца. Пратила је развој ситуације и у одређеним ситуацијама интервенисала код бразилских власти ради ометања усташких планова.[402]

Долазак Јакова Блажевића у Бразил изазвао је негодовање хрватске емиграције јер је он био тужилац у процесу Степинцу. Додатни проблем била је реакција бразилске католичке штампе која је почела да пише текстове против Блажевића. Из тог разлога из ДСИП-а су упозорени и посланици у Буенос Аиресу и Сантијагу да буду спремни да парирају евентуалној таквој кампањи.[403] Вејвода је био задовољан деловањем амбасаде на спречавању утицаја пропаганде на економску емиграцију. С друге стране, није

401 Исто, 14–17.

402 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 30, с. 44985, Шифровано писмо помоћника државног секретара Беблера упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 10. 11. 1952.

403 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 16, с. 46127, Шифровани телеграм ДСИП-а упућен посланствима у Аргентини и Чилеу од 6. 5. 1954.

био задовољан извештавањем југословенске штампе и недовољним значајем који се даје посети, па је ургирао код ДСИП-а да утиче на штампу у том смислу.[404] У једном другом писму амбасадор је објаснио шта је био циљ кампање против Блажевића. Прво, он је у томе видео притисак на ФНРЈ да повуче шефа делегације, а друго покушај да се неке од земаља које је требало да посети одврате да га приме.[405] Оба циља остала су неостварена. Усташе су најављивали демонстрације против доласка Блажевића, али су од тога одустали да се „не би замерили бразилијанским властима".[406] Треба рећи да су у другим земљама Јужне Америке усташке акције биле бројније, па је тако посланик у Буенос Аиресу Славољуб Ђера Петровић забележио како су у једном тренутку он и Блажевић били у озбиљној опасности од протестаната.[407]

С обзиром на то да нису желели да се у Бразилу догоди случај Аргентине, где је усташки покрет имао чврсто упориште и развио бројне активности, амбасада у Рију реаговала је и на најмање усташке иступе. Тако су у пролеће 1955, када су се током једног великог верског скупа, углавном бразилске омладине, појавила двојица усташа са једном заставом НДХ одмах реаговали са *aide memoire* који је предат бразилском МИП-у.[408] Таква реакција била је у циљу предупређења сличних масовнијих иступа. Бразилско министарство је након пар месеци одговорило нотом којом се

404 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 16, с. 46127, Телеграм амбасадора Вејводе упућен ДСИП од 12. 5. 1954.

405 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 16, с. 49918, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено ДСИП од 13. 7. 1954.

406 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 19, с. 49317, Izveštaj o delatnosti tokom prvom polugodju 1954, 6. 7. 1954, 2.

407 Slavoljub Đera Petrović, *Sećanje i zapisi jednog borca i diplomate*, (drugo dopunjeno i prošireno izdanje), (Beograd: DTA, 2012), 272–274.

408 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 28, с. 43802, Телеграм амбасаде ФНРЈ у Бразилу упућен ДСИП од 21. 3. 1955; Исто, Шифровано писмо ДСИП упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 31. 3. 1955.

оградило од иступа који су хрватски емигранти направили на поменутој свечаности, наводећи како им „не придаје било који политички значај“. Први секретар Мијовић сматрао је да је нота која је издата „скоро као извињење бразилијанске владе“ и да ће моћи да се искористи и у будућности у циљу онемогућавања политичких иступа емиграције.[409]

Односи са бразилским партијама на почетку шесте деценије XX века

У овом периоду не може се рећи да је СКЈ (до 1952. КПЈ) имао неке значајне контакте са бразилским партијама, али су протоком година они постајали интензивнији. Наслеђени проблеми са бразилским комунистима након резолуције ИБ продужени су и наредних година. КП Бразила је наставила да критикује Југославију у складу са од стране руководства раније одређеном линијом. Пропагандни материјал посланства ФНРЈ чланови КПБ су почели да враћају. Посланство се жалило да је специјални делегат ове партије долазио на прославу 29. новембра у Сао Паулу да би је ометао.[410] Забележени су и случајеви да су чланови КПБ разговарали са неким исељеницима са намером да им објасне ситуацију и кажу кога треба избегавати као „агента Тита“.[411]

Напади у штампи на југословенско руководство настављени су несмањеном жестином. Током марта 1950. појавило се у КПБ штампи десетак чланака од којих су неки носили наслове: „Терор у Југославији“, „Он продаје чак и децу“, „Тито прети смрћу

---

409 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 28, с. 48982, Телеграм првог секретара амбасаде Велимира Мијовића упућен III одељењу ДСИП од 27. 6. 1955; Исто, Превод изјаве бразилског МИП-а са португалског.

410 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 42041, Godišnji izveštaj, 31. 12. 1949, 7.

411 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 419485, Izvještaj o stanju naše kolonije u Sao Paolo, 11. 10. 1949, 2.

двојици југословенских руководилаца", „Нови Титов злочин", „Легло шпијуна", „Задње уточиште империјализма", „Титов цинизам" итд.[412] Из наслова је потпуно јасно да штампа бразилских комуниста није ни најмање заостајала за оном у СССР-у и Источном блоку у погледу оштрине критике. Такође видимо и да је Јосип Броз у центру тих напада. Бразилска штампа преносила је и критичке текстове публициста из СССР-а, као и руководилаца европских комунистичких партија о југословенским комунистима. Током своје посете колонији у Сао Паулу марта 1950. Ђермановић је приметио и кампању уперену против КПЈ коју су чланови КПБ вршили међу југословенским исељеништвом. Ова делатност је оцењена као жеља да се изврши „разврставање и затим изолација" активиста југословенске партије.[413]

После извесног времена напади су ублажени. Тако је у другој половини 1952. Јаша Алмули у свом извештају о КПБ закључио да је кампања против југословенских комуниста фактички престала, иако је било јасно да се званични став није променио.[414] У чланку који је објавио у *Политици* Алмули је приказао стање у КПБ превише оптимистички, а притом је и цензура у Југославији из њега избацила још неке информације, па се могао стећи сасвим погрешан утисак. На то је реаговао амбасадор Вејвода који је у шифрованом писму МИП-у нагласио да тако објављен чланак може да побуди сумњу код амбасадора Бразила Коута да се СКЈ спрема на сарадњу са једном илегалном партијом. Поред тога Вејвода је сматрао да би било боље да се тако цензурисани чланак није ни објавио. У закључку износи свој утисак да се „пошто пото" хтело показати да су сви они који се боре у радничким партијама у свету дошли на

412 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 4, с. 48272, Dostava isječaka iz štampe KP Brazilije, 20. 4. 1950.

413 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 48266, Posjeta iseljeništvu u Sao Paolu, 18. 4. 1950.

414 AJ, 507, IX, 13/I-9, Izveštaj o KP Brazilije, 22. 8. 1952.

југословенске позиције, и да су „све илузије и свуда нестале за ове четири године“.[415] Што се тиче веза са КПБ, амбасадор Коуто је истакао Влаховићу да би била „фатална грешка“ ако би Вејвода покушао да ствара везе са дисидентима КП Бразила, што би компромитовало развој односа двеју земаља.[416]

Ипак, штета је начињена. У контакту са дипломатским кором у Београду, Коуто и други службеници бразилске амбасаде представили су овај случај као мешање у унутрашња питања Бразила. Помоћник министра Алеш Беблер упозорио је Вејводу да одустане од свега што би се могло тако тумачити, с обзиром на њихову „велику осетљивост“. У одговору Вејвода је уважио сугестије, али је нагласио да се у Ријy не осећа негативна атмосфера из званичних кругова, и да сматра да се ради о Коутовом личном иступању и осетљивости. Занимљиво је да је Вејвода закључио да је Коуто већ деценију ван Бразила и да то више није она земља диктатуре и репресије коју је напустио, па да његов наступ мирише на његову прошлост када је био „присташа фашизма“.[417]

Након неуспеха КПБ на изборима у Сао Паулу 1953, где су освојили свега 22.000 гласова, Алмули је писао како та партија „нема чврстих корена ни у градским ни у сеоским масама“, и да ју је спровођење ибеовске линије довело у изолацију. Он закључује да је КПБ погрешио оријентацијом на револуционарно решење које није проистицало из бразилске реалност, већ је било форсирано од стране СССР-а и некритички прихваћено. У току 1953. КПБ је углавном игнорисала питање југословенских комуниста,

---

415 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 5, с. 414702, Шифровано писмо амбасадора ФНРЈ у Бразилу Вејводе упућено МИП-у 10. 11. 1952.

416 ДАМПС, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 5, с. 49231, Шифровано писмо заменика министра Влаховића упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу.

417 ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 5, с. 414911, Шифровано писмо Алеша Беблера упућено амбасади ФНРЈ у Рио де Жанеиру од 23. 10. 1952; Исто, Шифровано писмо амбасадора Вејводе упућено МИП-у од 24. 10. 1952.

али се оглашавала поводом Трста и критиковала преводиоца Титове биографије на португалски. Поводом неких убистава која су се десила међу југословенским исељеништвом они су, како Алмули пише, у истом тону са четничком и љотићевском емиграцијом говорили о „титоистичким шпијунима и терористичким организацијама које делују у Бразилији".[418] У суштини, растрзана бројним потресима, како унутар саме партије, тако и у земљи, КПБ се није много бавила СКЈ. С друге стране, Амбасада ФНРЈ у Бразилу редовно је пратила активности КПБ и о томе извештавала МИП.

Као човек са посебним задужењима на том пољу, Алмули је 1952. ступио у контакт и са бразилским социјалистима. Међу петнаестак присутних био је и посланик Франко (*Cid Franco*). Социјалисти су том приликом изразили жељу да пошаљу делегацију у Југославију, али нису имали средстава да то и остваре.[419] С обзиром на то да није био званично везан за југословенско представништво у Бразилу, Алмули је као новинар имао већу слободу кретања и контакта. С друге стране, амбасадор Вејвода је приликом своје посете колонији у Сао Паулу одбио састанак са социјалистима изговарајући се да би такав састанак могао да буде „криво протумачен од стране владе". Додатни аргумент био је што се није састао ни са представницима осталих бразилских партија.[420] У анализи рада за 1952, чланови посланства су закључили да су односи са социјалистима добри, али нису развијени као у другим земљама, због њихове „безначајности у политичком животу земље, политичке и организационе слабости".[421] Ипак, временом Алмули је

[418] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 3, с. 4996, Novi moment u vezi sa KP Brazilija, 20. 12. 1953.

[419] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 6, с. 49245, Телеграм амбасадора Вејводе упућен МИП-у од 5. 8. 1952.

[420] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 1, с. 415728, Телеграм амбасадора Вејводе упућен МИП-у од 25. 11. 1952.

[421] ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 42737, Zapisnik sa radnog sastanka Ambasade u Rio de Žaneiru na dan 8 dec. 1952, 1.

продубљивао везе са социјалистима и био чест гост у редакцији листа *O Popular*, чији је уредник био лидер социјалиста Домингос Веласко.

Током 1953. Алмули је одржавао везе са бројним социјалистичким политичарима на „умерен начин“. Најближи контакт остварен је са најважнијим руководиоцима у држави Сао Пауло, Алипијом Кореира Нетом (*Alipio Correira Netto*) и Фебусом Жиковатеом (*Febus Gicovate*). Након ових разговора Алмули је сматрао да треба уложити додатне напоре ради остваривања трајнијих веза са бразилским социјалистима јер их је сматрао најзначајнијом социјалистичком странком у Латинској Америци после чилеанске. Предлагао је да иницијативу преузме ССРНЈ.[422] То ће се конкретно и десити у наредном периоду.

Генерални секретар ПСБ Веласко боравио је у Југославији током маја 1954. на позив ССРНЈ. Његов долазак био је у склопу шире европске турнеје, па је тако могао бити позван и у Југославију, без размишљања о трошковима путовања од Јужне Америке и до ње. У Београд је допутовао са супругом. Веласка су дочекале представнице ССРНЈ Марија Вилфан и Милица Сарић, као и експерт за Јужну Америку Станислав Јужнич, који им је био додељен као стални пратилац током посете. Супружници су обишли фабрику „Иво Лола Рибар“ у Железнику, са Коутом су били на Авали, разгледали Музеј фресака и изложбу о Првом српском устанку, посетили задругу у Петроварадину, да би боравак у Југославији завршили у Загребу. Од друштвено-политичких органа Веласко је разговарао са функционерима Централног већа Савеза синдиката, Савезним већем произвођача, Спољнополитичким одбором Народне скупштине и присуствовао Трећем конгресу СК Хрватске.[423]

---

422 AJ, 507, IX, 13/II-4, Izveštaj J. Almulija o SPB, 20. 12. 1953.

423 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 14, с. 47252, Boravak Domingo Velasco-a, brazilijanskog senatora i generalnog sekretara Socijalističke partije Brazilije i njegove supruge u Jugoslaviji od 23-29 V. 1954 g.

У анализи посете коју је саставио Стане Јужнич писао је о ставовима које је исказао Веласко за време боравка у Југославији. Реч је била о ставовима социјалиста о политичком животу Бразила, међународној афирмацији, односима са осталим партијама, односима Бразила и САД... Вишедневна посета дала је прилику да се до детаља упознају програм и ставови бразилских социјалиста и њиховог генералног секретара. Јужничев утисак био је да је Веласко много више био расположен да прича о Бразилу, а много мање о Југославији. Нека питања, као што је проблем Трста, свесно је игнорисао, и поред директног питања. С друге стране, распитивао се о бројним аспектима развоја ФНРЈ и често бележио. Делује да је Веласко избегавао да дискутује о питањима у којима се није слагао са домаћинима, као што су питања задруга на селу и синдиката.[424]

Један од важних момената у сарадњи југословенске партије са левичарским организацијама у Латинској Америци била је поменута посета Вељка Влаховића крајем 1954. Он је тада као представник ССРНЈ боравио у Уругвају, Аргентини, Чилеу и Бразилу. У Бразилу је разговарао са председником Социјалистичке странке Жоаом Мангабеиром (*João Mangabeira*), професором Медицинског факултета. За њега му је одмах било јасно да је само фигура, да је на том месту због својих година и угледа, а да се у странци не пита много. Влаховић је стекао утисак да се социјалисти плаше утицаја КПБ, поготово међу интелектуалцима и у војсци. Закључио је да одређено интересовање за Југославију постоји, али да недостаје литература. Треба рећи да је Влаховићев утисак о чилеанским социјалистима био далеко повољнији у односу на њихове бразилске колеге.[425]

---

424 ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 14, с. 47252, Zabeleška o najvažnijim stvarima dodirnutim u nekoliko razgovora sa Domingos Velascom, socijalističkim senatorom i generalnim sekretarom SPB za vreme njegovog boravka u Jugoslaviji od 23 do 29 maja 1954.

425 AJ, 507, IX, 21/III-13, Zabeleška sa sastanka Komisije za međunarodne veze SSRNJ na kome je drug Veljko Vlahović podneo izveštaj sa svog puta po Latinskoj Americi, 3–4.

Након свог повратка из Јужне Америке Влаховић је био заинтересован за продубљење односа са тамошњим левичарским партијама. Тако се обратио амбасади у Рију о могућностима доласка представника социјалиста и „других прогресивних личности“ из Бразила. У име амбасаде Јаша Алмули је рекао да због високих путних трошкова, који су се додатно увећали због инфлације, није могуће позвати никог појединачно, већ евентуално уколико би нека таква личност била у посети Европи. Поменуо је и случај Веласка који је претходне године био у Југославији у једној сличној комбинацији.[426]

Југословенско-бразилски спортски контакти у првој половини педесетих

Спортисти су били важни и верни савезници југословенској дипломатији и амбасадори југословенског типа социјализма где год да су наступали.[427] Изузетак није била ни Јужна Америка. То је посебно важило за фудбалере. У првој половини педесетих готово сваке године неко од југословенских клубова боравио је на овом континенту и одиграо више утакмица. У припреме тих турнеја било је укључено и југословенско представништво у Рију.

За Бразилце као изразито фудбалску нацију тај спорт је имао приоритет у односу на све остало. Права могућност за упознавање са југословенским спортистима било је Светско првенство које се 1950. одржавало управо у Бразилу. Посланик Ђермановић присуствовао је свечаном извлачењу у *Itamaraty* у друштву

426 ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 7, с. 47508, Писмо Јаше Алмулија упућено Вељку Влаховићу председнику Комисије за међународне везе ССРНЈ, 1. 5. 1955; Такође видети: AJ, 507, IX, 13/II-8, Dopis o kontaktima sa predstavnicima SPB, 1. 5. 1955.

427 О спорту у првим годинама постојања социјалистичке Југославије видети: Nikola Mijatov, *Sport u službi socijalizma: Jugoslovensko iskustvo 1945–1953*, (Beograd: Čigoja štampa – Institut za savremenu istoriju, 2020).

шефова мисија земаља учесница. Жреб је хтео да се две репрезентације нађу у истој групи заједно са Мексиком и Швајцарском, а самим тим је било предодређено да се сусретну. Према речима посланика било је опште мишљење да је Југославија „најопаснији такмац" Бразилу у првој групи.[428] Тако се и десило. Последњи меч између те две репрезентације директно је одлучивао о пласману у финалну групу. На највећем стадиону на свету „Маракани" у Рио де Жанеиру, отвореном управо за то светско првенство, на мечу се окупило, како преноси југословенска штампа, невероватних 170.000 гледалаца. Домаћин је победио са 2 : 0. Дописник Танјуга, који је био на лицу места, описао је у новинском тексту стање на стадиону и око њега. На крају је са жаљењем констатовао да је то била једна од најслабијих игара југословенског тима, знатно испод могућности, а да је највећа грешка била што су прихватили игру главом где се Бразил далеко боље сналазио.[429]

Црвена звезда боравила је у Бразилу током лета 1951. на Купу Рија. То је био први интернационални турнир где су се састајали клубови из Европе и Јужне Америке. Звезда је своје мечеве играла у Сао Паулу и Рију. Клуб је доживео сва три пораза на турниру: Јувентус (Италија), Палмеирас (Бразил), Ница (Француска), као и у пријатељској утакмици против Сантоса. Током боравка у Бразилу имали су сусрете са исељеницима а забележено је да је једна породица (отац, мајка и троје деце) путовала више од 2000 километара да би упознала играче Звезде.[430] У каснијој анализи амбасадор Вејвода је нагласио како је Звезда оставила „лош утисак" и „смањила шансе за гостовање наших клубова".[431] Динамо

428 ДАМСП, ПА, 1950, Бразил, ф. 11, д. 7, с. 416180, VII – Naši najvažniji koraci kod brazilijanskih vlasti, 29.

429 *Борба*, 2. 7. 1950, 4.

430 *Фудбалски клуб Црвена Звезда 1945–2025*, (Београд: ФК Црвена Звезда, 2025), 52.

431 ДАМСП, ПА, 1952, Југославија, ф. 45, д. 32, с. 414318, O potrebi pojačanja propagandnog rada u Latinskoj Americi, konkretno Braziliji, 25. 10. 1952, 7.

Загреб је у фебруару 1953. одиграо два меча у Бразилу, након међународног турнира у Уругвају. И његов наступ оцењен је као неуспешан.[432] Занимљиво је да је Црвена звезда одбила предлог бразилског Фламенга за гостовање у Београду у марту 1953. јер су Бразилци тражили 6000 долара за то.[433]

Због претходних неуспеха југословенских клубова на тлу Јужне Америке евентуално гостовање Партизана било је посебно важно с пропагандне тачке гледишта. Амбасадор Вејвода упутио је апел да се тим појача за турнир у Рију, јер је после неуспеха Звезде и Динама потребна „рехабилитација“. Телеграм који је требало проследити Фудбалском савезу и Партизану завршио је речима: „Неуспех Партизана затворио би нам овде врата за дуго времена“.[434] Драматичан тон који је употребљен довољно говори о значају спорта за државну пропаганду. Ипак, Партизан у јануару 1954. није ни гостовао у Бразилу, већ само у Аргентини и Уругвају. С обзиром на то да су резултати били испод очекивања, једна победа и пет пораза, изостанак посете Бразилу вероватно и није била тако лоша вест за југословенске дипломате у Рију.[435]

Фудбалери Црвене звезде боравили су поново на турнеји по Јужној Америци у зиму 1955. После Аргентине и Уругваја стигли су у Бразил. Своје утакмице играли су у Порто Алегреу, Сао Паулу и Рију. Од бразилских екипа победили су Коринтијанс, а изгубили од Гремија, Интернасионала и Фламенга.[436] Према сведочењу Рајка Митића, екипа је имала великих здравствених проблема, па су се чак седморица фудбалера разболела већ након доласка у Бразил. И црвено-бели су играли на највећем стадиону на

---

432 *Борба*, 12. 2. 1953, 6.

433 *Борба*, 26. 2. 1953, 6.

434 ДАМПС, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 25, с. 45945, Телеграм амбасадора Вејводе упућен ДСИП-у од 6. 5. 1953.

435 *Борба*, 1. 2. 1954, 5.

436 *Фудбалски клуб Црвена Звезда 1945–2025*, 69.

свету Маракани против Фламенга. Занимљиво је да је гостујући играч у екипи Марко Валок пронашао рођеног брата у Сао Паулу. Радило се о томе да је породица Валок током двадесетих провела неколико година у Бразилу, али се тамо није снашла, па су донели одлуку да се врате у Југославију. Један син је остао јер се већ оженио Бразилком. На крају турнеје за екипу је приређен пријем у Амбасади ФНРЈ. Боравак у Рију играчи су искористили да посете и чувени карневал.[437]

Од југословенских спортиста у Бразилу највише успеха имао је атлетичар Фрањо Михалић.[438] Он је два пута победио на Сансилвестерским тркама које се традиционално одржавају 31. децембра у Сао Паулу, и то 1952. и 1954. Његови резултати подигли су очекивања за друге југословенске атлетичаре који су касније долазили на ову трку.

Билатерална сарадња на пољу уметности, културе и просвете

У ранијем периоду размене у области културе готово да није ни било. Имајући у виду инсистирање потпредседника Бразила Кафе Фиља на сарадњи у овој области, југословенска страна је покренула више иницијатива. Амбасадор Вејвода је 1952. писао како су у Бразилу гостовали спортисти (фудбалери, атлетичари, шахисти) и оперска певачица Зинка Кунц,[439] а да

437 Рајко Митић, *Буенос Аирес, Монтевидео – Рио. Са фудбалерима Црвене Звезде по Јужној Америци*, (Београд. Ревија, 1955), 38–52.

438 Фрањо Михалић (1920–2015) био је хрватски и југословенски тркач на дуге стазе. Највећи успеси су му победа на Бостонском маратону (1958) и сребрна медаља на Олимпијским играма у Мелбурну (1956).

439 Зинка Кунц (1906–1989) била је оперска певачица (сопран). Завршила је Музичку академију у Загребу 1927. Усавршавала се у Прагу и Њујорку. Наступала је по Европи и САД. Била је супруга генерала Љуба Илића, који је био шеф мисије за успостављање дипломатских односа са државама Јужне Америке.

нико од Бразилаца није био у ФНРЈ. Његов предлог био је диригент Елесар де Карваљо (*Carvalho*), који је био уметнички руководилац бразилског симфонијског оркестра. Његов долазак био би у склопу европске турнеје где је планирано да гостује у Великој Британији, Белгији, Холандији, Француској и Аустрији. Као најпогоднији термин сматрао је јануар 1953, након Беча. Вејвода је на долазак Карваља гледао као на дугорочну инвестицију, јер је „практично немогуће без њега, његове помоћи и његовог интересовања продрети овде са нашом симфониском музиком“.[440]

Организацију Карваљовог гостовања преузео је „Југоконцерт“. Након првог гостовања уследило је и друго наредне 1954. године. Тада је бразилски диригент наступио са Камерним оркестром Радио Загреба. Према мишљењу критике, Карваљо је оставио снажан утисак, па се о њему писало као о једном од најбољих страних диригената кога је домаћа публика видела после Другог светског рата.[441] Након повратка у Бразил по жељи бразилског диригента послат му је нотни материјал „Триптихон“ аутора Петра Коњевића, који је он планирао да изводи у Бразилу.[442] Иначе, сарадња са Карваљом је оцењена као тешка јер је „лабавији у придржавању обавеза“, чак и од „просечног Бразилца“.[443]

Треба напоменути да ни финансијске могућности других држава Јужне Америке нису биле велике током педесетих. Амбасадор Иво Вејвода је након састанка са министром народне про-

[440] ДАМСП, ПА, 1952, Бразил, ф. 11, д. 24, с. 416954, Писмо амбасадора Вејводе упућено Савету за просвету, науку и културу владе ФНРЈ од 18. 10. 1952.

[441] АЈ, 559–60, Odnosi Jugoslavije i Brazila. Kulturna saradnja, без датума вероватно после 1961.

[442] АЈ, 559–60, Писмо Комисије за културне везе са иностранством упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 20. 5. 1955.

[443] АЈ, 559–60, Kulturna saradnja, 14. 5. 1955, 4.

свете Венецуеле закључио да је то једина земља у западној хемисфери, осим САД, која је у стању да себи дозволи да у потпуности плати гостовање једне стране трупе из Европе.[444]

Ипак, нека гостовања су остварена. Тако је 1954. у Бразилу наступао београдски диригент Живојин Здравковић који је у Рију и Сао Паулу током јула руководио на три концерта.[445] Ови наступи су од Комисије за културне односе са иностранством оцењени као успели.[446] Гостовања диригената можемо сматрати као први облик конкретне размене у области културе између двеју држава након рата.

Учешће на изложби графике у Сао Паулу 1953. требало је да буде прва организована делатност југословенске стране на пољу уметности. У том циљу плаћени су трошкови транспорта и осигурања. Приликом преговора око изложбеног простора са директорком Музеја модерне уметности (*Muzeo de arte moderna*) Ниомер Содре (*Niomer Muniz Sodré*) било је одређених проблема око одређивања датума. Након разговора, закључак секретара амбасаде Антона Кацјана био је да „Бразилци никада не говоре истину и човек се не може поуздати на њихове речи".[447] Ипак, интервенцијом Франциска Матараца, једног од главних спонзора поменутог музеја, просторије су уступљене бесплатно за наведену изложбу. О значају Матараца говори и чињеница да је наредне године именован за председника одбора за прославу четристогоди-

444 Као пример Вејвода наводи гостовање руског балета из Монте Карла за који је издвојено 70.000 долара. ДАМСП, 1952, Разне земље, ф. 69, д. 27, с. 412837, „Извјештај о боравку у Венецуели. Односи Југославије са Венецуелом" од 31. 8. 1952.

445 Живојин Здравковић (1914–2001), био је директор Београдске филхармоније и професор Музичке академије у Београду.

446 AJ, 559-60, Odnosi Jugoslavije i Brazila. Kulturna saradnja, без датума вероватно после 1961.

447 AJ, 559–82, Писмо секретара амбасаде ФНРЈ у Бразилу Кацјана упућено Комисији за културне везе са иностранством од 23. 6 .1953.

шњице Сао Паула.[448] Поменута изложба се састојала од 106 „графичких листова“ близу 30 различитих југословенских аутора. На крају је продато и шест радова и то: три Рика Дебењака („Змајеви“, „Бик“ и „Истарска жена“) и по један рад Младена Србиновића, Франа Михелича и Бошка Карановића („Берба шљива“).[449]

Друго Бијенале у Сао Паулу 1953. било је прво на коме је учествовала Југославија. Правила су била таква да је организатор слао позив држави, а да су тамошњи надлежни органи одређивали комесара који је одабирао учеснике и радове који су учествовали на изложби. За поменуто Бијенале Југославија је пријавила само једног уметника, Петра Лубарду, што је био једини такав случај од 30 земаља учесница. Вејвода је ургирао на Комисију за културне везе са иностранством да се тој манифестацији поклони пуна пажња, јер је то требало да буде прва велика културна манифестација нове Југославије на јужноамеричком континенту.[450] У одговору који је добио речено му је да разумеју његове добре намера, али да и он треба да схвати њихове „могућности односно немогућности“. Иза ових речи јасно се крила материјална страна комплетног подухвата. Избор Лубарде оправдан је тиме што је он тренутно „најсавременији а и најоригиналнији“ југословенски сликар.[451] Занимљиво је рећи да је и Коуто био

---

448 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 23, с. 42693, Писмо дописника Танјуга из Рија Јаше Алмулија упућено Одељењу за штампу и информације ДСИП-а од 11. 2. 1953; АЈ, 559–60, Препис писма амбасадора Вејводе упућено Родољубу Чолаковићу од 15. 6. 1953.

449 АЈ, 559–102, Писмо секретара Комисије за културне везе са иностранством Фрола упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 9. 3. 1953; Исто, Писмо аташеа за штампу при амбасади ФНРЈ у Рију Јаше Алмулија упућено Комисији за културне везе са иностранством од 12. 11. 1953.

450 ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 21, с. 48482, Писмо амбасадора Вејводе упућено Родољубу Чолаковићу председнику Комисије за културне везе са иностранством од 15. 6. 1953.

451 АЈ, 559–60, Писмо Комисије за културне везе упућено амбасадору Вејводи од 15. 7. 1953.

против слања Лубарде, иако је познавао и ценио његов рад, већ је предлагао групу сликара, евентуално пејсажа Југославије.[452]

На крају, Лубарда је сам представљао Југославију на Другом Бијеналу у Сао Паулу који се одржао од децембра 1953. до фебруара 1954. Изложени су његови радови настали у последње три године. Још пре самог отварања бразилски критичар Антонио Бепто сматрао је да ће Лубарда бити једно од открића Бијенала, а енглески вајар Хенри Мур да свет на Бијеналу није видео ништа ново „осим Југославије и њеног Лубарде".[453] На крају Лубарда је добио једну од откупних награда у вредности од 50.000 крузеироса. Јаша Алмули је са лица места писао како је Лубарда постигао „велико признање" и преносио бројне похвале од стране критике.[454]

Лубардино учешће на Бијеналу у Сао Паулу поред очигледног успеха имало је и другу страну. Наиме, он је имао договорено са Комисијом за културне везе са иностранством само плаћен пут и десет дневница. Све остало требало је да покрива приходом од продаје слика који би остварио у Бразилу. Међутим, очигледно без знања Комисије, амбасадор Вејвода је исплаћивао Лубарди 18.000 крузеироса месечно у периоду од 29. септембра 1953. до 15. маја 1954. Када су трошкови дошли на наплату, то је код водећих личности комисије Родољуба Чолаковића и Ива Фрола изазвало изненађење и љутњу. Секретар тог тела Фрол писао је Вејводи да ће СИВ одобрити путне трошкове, али да „неће моћи ни хтјети" да плаћа остало. На крају писма каже да на такву „неодговорност, несавјесност и потпуну необазривост" већ дуго није наишао, мислећи на понашање Лубарде са којим је из тог разлога планирао разговор.[455]

---

452 AJ, 559–60, Poseta g. Ruy Ribeiro – Couto Ambasador Brazilije u Jugoslaviji 10. marta 1953 godine, 13. 4. 1953.

453 *Борба*, 5. 1. 1954, 4.

454 *Борба*, 12. 1. 1954, 6.

455 AJ, 559–82, Писмо секретара Комисије за културне везе са иностранством Иве Фрола упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 16. 7. 1954.

Вејвода није стајао са ангажовањем, већ је покушао да пронађе сараднике за продубљивање сарадње на пољу културе и уметности на бразилској страни. О проширењу културно-просветне сарадње разговарао је са шефом културног одељења МИП-а Жимом Шермонтом (*Jim Chermont*) и ректором Универзитета у Рију Калмоном. Међутим, осим размене идеја и предлога није било конкретних резултата. Ректор је у том разговору напоменуо да у Бразилу нема ниједне катедре за славистику „а требало би да је има“.[456]

Било је још југословенских сликара који су у овом периоду успели да се прикажу бразилској публици. Тако је изложбу у Рио де Жанеиру 1954. имао загребачки сликар Златко Прица.[457] Вејвода је писао да је после Лубарде управо Прица дао „други велики значајни допринос афирмацији наше земље на културном плану“.[458] У суштини, у првој половини педесетих уметност и сликарство су се најлакше и најбрже пробијали у бразилски културни простор. Алмули је у исто време писао како су се везе са културним круговима Бразила знатно обогатиле и учврстиле и да „Југославија овоме свету овде у много коме погледу није више онако далека као што је била пре годину или две“.[459]

Средином 1955. из амбасаде у Рију изашао је један документ о могућностима за културну сарадњу са Бразилом. У њему се наводи да постоји интересовање за југословенску културу, као и то да у земљи влада прилична толерантност што се тиче уметно-

[456] AJ, 559-60, Zabeleška o razgovoru ambasadora Vejvode sa šefom kulturnog odeljenja Ministarstva inostranih poslova g. Chermont-om na dan 20 III 1953; Zabeleška o razgovoru ambasadora Vejvode sa rektorom Univerziteta Rio de Janeiro Pedro Calmonom 30 marta 1953 na univerzitetu.

[457] Златко Прица (1916–2003) био је хрватски сликар и графичар. Дипломирао је на Академији ликовних уметности у Загребу 1940. Од 1943. био је у партизанима. После рата радио је као професор на академији коју је завршио.

[458] ДАМСП, ПА, 1954, Бразил, ф. 10, д. 19, с. 49317, Izveštaj o delatnosti tokom prvog polugodja 1954, 6. 7. 1954, 2–3.

[459] Исто, 4.

сти, чиме је могућност пропаганде била већа. Према тврдњи амбасаде, бразилски МИП има Одсек за културу, али он је „неактиван и преко њега се мало шта може постићи". Дакле, закључак је био да се културни живот у Бразилу одвијао преко аутономних или приватних институција, и да би се пропагандне акције могле спроводити директно преко њих. У документу је представљен списак бразилских уметника са којима је амбасада успоставила и одржава контакт, међу којима су били добитници првих награда на Бијеналу у области сликарства, скулптуре и графике.[460]

Југославија је поново наступила на Бијеналу у Сао Паулу током 1955. За комесара је именован професор Крсто Хагедушић, пореклом из Хлебина у Подравини, утемељивач хлебинске сликарске школе. Поред својих Хагедушић је изабрао радове других уметника из поменуте школе сликара наиваца: Ивана Генералића, Фрање Доленца, Фрање Мраза и Мирка Вириуса. Укупно 30 слика је изабрано за Бијенале. Било је предвиђено штампање око 3000 брошура које би представљале радове југословенских сликара.[461] И овог пута један рад југословенских уметника добио је откупну награду. Радило се о слици уље на платну „Невреме" Крсте Хагедушића за коју је награђен са 30.000 крузеироса.[462]

Из свега наведеног можемо закључити да је сарадња између Бразила и Југославије у области културе и уметности током прве половине педесетих била у зачетку, спорадична и без неког озбиљнијег плана, углавном везана за Бијенале у Сао Паулу. На то су утицали материјални услови, велика географска удаљеност и слабо међусобно познавање. Тек у наредном периоду доћи ће до интензивнијих контаката и првих конкретних планова културне сарадње.

---

460 AJ, 559-60, Kulturna saradnja, 14. 5. 1955, 1–3.

461 AJ, 559–92, Писмо Крсте Хагедушића упућено Комисији за културне везе са иностранством од 22. 3. 1955.

462 AJ, 559–92, Писмо амбасадора Јовановића и атешеа Алмулија упућено Комисији за културне односе са иностранством од 15. 7. 1955.

КРИЗА И ИШЧЕКИВАЊЕ – ЈУГОСЛОВЕНСКО-БРАЗИЛСКИ ОДНОСИ 1956–1960

ФНРЈ и Бразил за време владе Жуселиња Кубишчека – дипломатија и политика

У једној каснијој анализи период Кубишчекове управе југословенска дипломатија је оценила као време чврстог везивања за САД, оријентисање на Латинску Америку, „без довољно интереса за шира међународна збивања и сарадњу са већим кругом земаља". У истом документу за односе са Југославијом наводи се да су били несистематски и да су се развијали у „врло ограниченом оквиру (спорадично у ОУН)".[463] Колико је ова опсервација била тачна покушаћемо да покажемо у овом поглављу које се у највећој мери поклапа са управом председника Жуселиња Кубишчека, који је ступио на дужност јануара 1956, а напустио председничку палату јануара 1961.

Већ након што је било јасно да ће Кубишчек бити нови председник Бразила, појавила се идеја да му се упути позив да посети Југославију. Ту идеју је иницирала амбасада у Рију, видевши да су такав позив упутиле неке европске земље. Одговор ДСИП-а био је да сматра да би позив био користан за развој билатералних односа, али да је мало вероватно да би он био прихваћен, јер чак и кад би Кубишчек долазио у Европу, имао би на располагању јако мало времена.[464] Тако

[463] ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 45.

[464] ДАМСП, ПА, 1955, Бразил, ф. 6, д. 19, с. 417705, Predlog za upućivanje poziva Juscelinu Kubitscheku da poseti FNRJ, 30. 12. 1955.

се и десило. Бразилски председник је посетио само неколико већих земаља као што су биле Немачка, Велика Британија, Француска и Италија.

Инаугурацији новог бразилског председника у име југословенске владе присуствовао је др Павле Грегорић, члан СИВ-а. Долазак једног члана актуелне владе требало је да покаже жељу југословенске стране за добрим односима са Бразилом или, како се наводи у једном документу, да „видно манифестује пријатељски став према Бразилији".[465] Занимљиво је да су из Западне Европе на инаугурацију дошли само представници Француске, Италије, Шпаније и Португалије, а не и земаља које је Кубишчек скоро посетио. Такав потез тумачио се од југословенске дипломатије као гест којим европске земље показују да формално признају Бразил као утицајну сферу САД. Од земаља Источног блока били су представници Пољске и Чехословачке, са којима је Бразил одржавао дипломатске односе, представљени члановима владе, као и у југословенском случају.[466] Занимљиво је да је амбасадор Коуто приликом сусрета са Кочом Поповићем предложио Вељка Мићуновића као југословенског представника на инаугурацији, или у случају његове спречености Станета Павлича. Приликом тог избора као да је имао у виду социјалне вештине двојице поменутих које је познавао из дипломатских кругова. Поповић није одбио његов предлог, али је рекао да ће бити обавештен када одлука буде донесена.[467]

Грегорић је у Бразилу боравио више дана. Поред формалне предаје акредитивног писма и поздрава новог председника у

[465] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 17, с. 42421, Odnosi FNRJ – Brazil, 1.

[466] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 3, с. 41925, Телеграм амбасадора Јовановића упућен ДСИП од 4. 2. 1956.

[467] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 16, с. 4643, Zabeleška o razgovoru Državnog sekretara Koče Popovića sa brazilijanskim ambasadorom Couto-m, održanim 16 januara 1956 godine.

име маршала Тита и југословенске владе састао се са низом високих функционера бразилске владе, парламента и политичких партија.[468] Сусрео се и са потпредседником републике Жоаом Гуларом. Он је већ тада показивао своје симпатије према Југославији и рекао да са интересовањем прати „развитак и политику земље" и „рад председника Тита". Занимљиво је да се у документу Гулар погрешно титулише као председник, што је било у неку руку „пророчки" јер ће се то стварно десити након пет година.[469]

Случај је хтео да том приликом Павле Грегорић не посети једног, већ два будућа председника Бразила. Њега је у Сао Паулу примио тадашњи гувернер те државе Жанио Квадрос. Гувернер је тада изнео да је раније добио позив од амбасадора Вејводе да посети Југославију и да од тада има фотографију Јосипа Броза коју држи у свом стану, као и неке материјале везане за ФНРЈ.[470]

Југословенска штампа дала је значајан публицитет председничким изборима у Бразилу и избору Кубишчека за председника. Том приликом је истицано да је том победом „поражен амерички утицај у Бразилији", а опозиција је називана „реакцијом". Та констатација, поред тога што је била нетачна, могла је донети проблеме, због чега је реаговала југословенска амбасада у Рију. Упућен је апел да се пише умерените и да не би требало заоштравали односе таквим тврдњама, поготово што бразилска опозиција није нападала ФНРЈ.[471]

Ситуација у Бразилу у том тренутку није била једноставна и амбасадору Радошу Јовановићу била је јасна дубина економске и

---

468 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 4, с. 411460, Izveštaj druga Gregorića o putu u Braziliji, 10. 3. 1956, 1–2.

469 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 17, с. 42421, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено ДСИП од 13. 2. 1956.

470 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 18, с. 44827, Писмо генералног конзула Ђаконовића упућено III одељењу ДСИП од 26. 2. 1956.

471 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 17, с. 42421, Odnosi FNRJ – Brazil, 3.

политичке кризе у земљи. То признање добио је и од министра спољних послова Соареза (*José Carlos de Macado Soares*). Приликом предаје позива за посету бразилске парламентарне делегације министар је слежући раменима рекао да председник Кубишчек жели да направи хармонију међу свим политичким групама, али да то иде тешко, а „финансијски и економски проблеми су још тежи".[472]

У исто време је у Бразилу постојала одређена сумња о повратку ФНРЈ у Источни блок, након помирења из 1955. О томе сведочи и изјава амбасадора Коута приликом сусрета са тада већ бившим амбасадором у Рију Вејводом. Он је том приликом изјавио да је „казаљака на југословенском часовнику између Истока и Запада стајала на средини, а да му се чини да се сад мало нагнула према Истоку". Југословенски дипломата је изразио чуђење да Коуто након скоро 10 година у Београду, и доброг познавања југословенске политике и руководства, може да посумња у тако нешто. Након тога му је детаљније образложио ситуацију на основу које је дошло до обнављање односа са Источним блоком, наравно из југословенског угла.[473] Амбасада је почетком 1956. писала како је Коуто чак избегао да пошаље извештај у коме се констатује чвршће везивање ФНРЈ за СССР-ом, јер је увек извештавао да „нема бојазни да ће се Југославија повратити у совјетски блок".[474] Слично се поновило током наредне 1957, Коуто је приликом разговора са подсекретаром Прицом причао како су по мишљењу западних дипломата југословенски односи са СССР-ом дошли у стадијум у коме се фактички прелази у Источни блок. Наравно, и овог пута

472 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 15, с. 48355, Zabeleška o razgovoru Radoša Jovanovića sa ministrom spoljnih poslova Brazilije Jose Carlos de Macada Soaresom 20 aprila 1956.

473 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 16, с. 41115, Zabeleška o razgovoru ambasadora Iva Vejvode sa brazilijanskim ambasadorom R. Couto-m na ručku u ambasadi 25 januara 1956 godine.

474 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 17, с. 42421, Odnosi FNRJ – Brazil, 3.

је добио лекцију о југословенској ванблоковској спољној политици.[475] Већ наредне године дошло је до новог сукоба између Југославије и Источног блока, чиме су бразилске сумње постале беспредметне.[476]

Маја 1956. бразилска парламентарна делегација посетила је Југославију на позив Савезне скупштине. У писму које је послао подсекретар ДСИП-а Добривоје Видић наглашено је да је најбоље да они пристигну после 25. маја, евентуално раније, али никако на тај дан.[477] Јасно је да се радило о прослави маршаловог рођендана и да се ништо друго не планира тога дана. Делегацију је предводила Ивет Варгас Тач (*Ivette Vargas Tatsch*), која је била сестричина бившег председника Варгаса. Она је већ током Грегоријевог боравка у Бразилу јасно исказала своје интересовање за Југославију, па је била и покретач ове акције. Одлука о одобрењу посете донета је једногласно, а изгласали су је и скупштина и бразилски сенат. Може се рећи да се радило о групи млађих политичара, јер је најстарији имао 43, а најмлађа Ивет Варгас 28 година.[478] Делегација је требало да броји 16 чланова, од којих је било 12 политичара из пет различитих партија и четворо људи из пратње. Десет су били народни посланици и два сенатора.[479] Сенатори су одустали од путовања, што је ДСИП приписао неслози између два највиша

---

475 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 9, с. 419009, Zabeleška o razgovoru Državnog potsekretara Srđe Price sa brazilijanskim ambasadorom g. Ribeiro-Coutoom, dana 3. septembra 1957 godine.

476 Видети: Dragan Bogetić, „Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob. Sudar Titove i Hruščovljeve percepcije politike miroljubive koegzistencije", *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008), 49–65.

477 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 18, с. 45609, Телеграм Добривоја Видића упућен амбасади ФНРЈ у Рио де Жанеиру од 13. 4. 1956.

478 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 18, с. 47308, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено ДСИП од 30. 4. 1956.

479 AJ, 837, I-3-a/13-2, Neki podaci povodom dolaska parlamentarne delegacije Brazilije.

бразилска дома, приватним пословима које су обављали, трошковима пута итд.[480]

Делегација је у Југославију пристигла 19. маја из Прага, а за Мађарску су отпутовали 24. Након боравка на Авали примљени су у Савезној народној скупштини од стране председника Моше Пијаде. Председник републике их је примио у Белом двору 21. маја, а њима се придружио и амбасадор Коуто. Куртоазни разговор био је смештен између пријема делегације Југословенског ратног ваздухопловства и доласка чехословачких парламентараца. У разговору са новинарем *Борбе* Ивет Варгас Тач је причала о сличним социјалним и економским проблемима двеју земаља и да би југословенско искуство могло да буде корисно Бразилцима. Споменула је и узбуђење због сусрета са „легендарном личности" као што је „ваш Тито".[481]

У анализи посете коју је написао подсекретар ДСИП-а Срђа Прица наведено је како су бразилски гости били више импресионирани чехословачком индустријом, али су у Југославији видели већу слободу и задовољство људи на улицама, радње пуне робе и купаца, што нису видели у Прагу.[482] Амбасада ФНРЈ у Рију имала је информације да је Ивет Варгас писала бразилском министарству спољних послова како је „одушевљена" посетом.[483] Након повратка у земљу разговарала је и са саветником Амбасаде ФНРЈ Лазаром Удовичким, када је поновила утиске о слободи коју уживају људи у Југославији и на-

480 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 18, с. 48317, Шифровано писмо подсекретара ДСИП Прице упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 30. 5. 1956; ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 19, с. 49977, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено ДСИП од 16. 6. 1956.

481 *Борба*, 22. 5. 1956, 1; *Борба*, 24. 5. 1956, 3.

482 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 18, с. 48317, Шифровано писмо подсекретара ДСИП Прице упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 30. 5. 1956.

483 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 19, с. 49977, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено ДСИП од 16. 6. 1956.

водно рекла да је то оно што су они „очекивали и замишљали као социјализам“.[484]

Фотографија бр. 7 – Бразилска парламентарна делегација у Београду, АЈ, 112-062-06490-12

[484] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 8, с. 424680, Zabeleška o razgovoru savetnika L. Udovičkog sa g-djicom Ivette Vargas, poslanikom PTB u Saveznom parlamentu, 30 jula 1957 god.

Фотографија бр. 8 – Бразилска парламентарна делегација у Београду, АЈ, 112-062-06490-19

Корак у правцу приближавања двеју држава било је лично писмо Јосипа Броза које је упутио Кубишчеку. Писмо је новембра 1956. предао амбасадор Јовановић. Том приликом разговор се водио о два кризна места у том моменту у свету: Египат и Мађарска. Постигнут је висок ниво сагласности. На крају Кубишчек је изразио жељу да Бразил и Југославија сарађују економски, што је код амбасадора изазвало сумњу, јер је био сигуран да је био упознат са

проблемима насталим као последица југословенског реекспорта на бразилско тржиште и продаје бразилске робе у иностранству.[485]

У циљу боље промоције ставова југословенског руководства крајем 1956. амбасада у Рију покренула је пропагандну акцију након говора Јосипа Броза који је одржао у Пули пред активом СКЈ Истре, а који је обнародован 16. новембра. У њему су изложени ставови руководства Југославије по питању Мађарске кризе и везано за тренутну ситуацију у свету. Штампа је издвојила као један од наслова тврдњу да корени трагичних догађаја у Мађарској леже у „недовољном поверењу једног дела совјетског руководства у социјалистичке снаге источноевропских народа".[486] Амбасада је тај говор умножила у 1500 примерака и поделила га свим листовима и ревијама, синдикатима, руководствима партија, члановима владе, посланицима, сенаторима, јавним и културним радницима. Поред Рија, део тиража отишао је и у Сао Пауло. Хвалећи пријем говора у Бразилу, и пре свега велико интересовање за њега, Јовановић није могао да не констатује да ће неке снаге „реакције", укључујући и бразилски МИП, покушати „разним смицалицама" да умање његов значај, јер се боје широког „афирмисања Југославије".[487] Јасно је да се радило у субјективном ставу амбасадора, а можда и жељи да се импресионира ДСИП.

Доказ стања југословенско-бразилских односа током 1957. била је чињеница да је Амбасади ФНРЈ у Рију додељена улога „опсервационог пункта". Контакти са бразилским властима и МИП-ом били су слаби, ограничени само на најнужније званичне контакте по појединим конкретним питањима, што се дешавало

---

485 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 15, с. 420237, Zabeleška o razgovoru ambasadora Jovanovića sa pretsednikom Brazila Kubičekom na dan 12 novembra 1956 od 9 do 9.25 časova.

486 *Борба*, 16. 11. 1956, 1–2.

487 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 30, с. 421367, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено ДСИП од 3. 12. 1956.

ретко. Као илустрација таквог стања односа може послужити и чињеница да на коктел који је организовала амбасада 25. августа није дошао ниједан службеник бразилског МИП-а, иако су позивнице упућене свима који долазе у обзир по протоколу, од генералног секретара до референта.[488]

Јула 1957. истакнути политичар Бразила генерал Хуарез Тавора и народни посланик Пауло Ногеира Фиљо посетили су Југославију. Иако је посета била приватног карактера, она је имала посебан значај због личности Таворе који је био кандидат на претходним председничким изборима и већ је виђен као кандидат за 1960. Он је у Југославију пристигао после посете Чехословачкој и Пољској, па је било и важно какво ће мишљење понети о Југославији. Посланик Ногеира је југословенским функционерима изнео своје мишљење да постоји могућност да Кубишчек не заврши свој мандат, а да ће у тим променама кључну улогу имати управо Тавора, било политичким путем, било уз помоћ војске. Треба рећи да, иако се бразилски генерал састао са више шефова кабинета чланова владе, није примљен од Коче Поповића, Мијалка Тодоровића и Милентија Поповића, иако је било покушаја да му се ти сусрети омогуће.[489] На крају га је примио Марјан Брецељ, који је био државни секретар за послове робног промета.[490] Овај потез југословенских власти не чуди јер је постојао оправдан страх каква ће бити реакција званичног Бразила на пријем једног од вођа опозиције.

Током боравка Тавора је дао интервју листу *Борба*, а разговарао је са стручњаком за међународну политику новинарем Здравком Печаром. У њему је говорио о Бразилу и његовој жељи да

488 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 424684, Izveštaj o radu Ambasade od jula do novembra 1957, 5. 11. 1957, 1.

489 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 416033, Zabeleška o razgovoru druga G. Cviličevića sa generalom Juarez Tavora i Paulo Nogueira Filho – prigodom njihove posete Jugoslaviji.

490 *Борба*, 16. 7. 1957, 1.

дође до веће децентрализације земље. Тавора је представљен као неко ко је изгубио председничке изборе за само 400.000 гласова, и неко ко је фактички спасао земљу да поново не склизне у диктатуру. У разговору са Печаром односе двеју земаља поменуо је успут само везано за економску сарадњу, односно изразио је наду да би могло да дође до повећање трговинске размене.[491] У исто време је у Југославији боравио вођа чилеанских социјалиста Раул Ампуеро, који је добио већу пажњу југословенских власти од Бразилца, али то не треба да чуди због идеолошке блискости двеју партија.

Треба рећи да је почетком 1957. батаљон из Бразила заједно са југословенским, као и војницима још седам земаља чинио *United Nations Emergency Forces* (*Unef*), као део мировне мисије у Египту.[492] Посебним споразумом закљученим између египтаске владе и генералног секретара мировне снаге добиле су статус помоћног органа ОУН у складу са чланом 105 повеље. То је иначе било прво ангажовање ЈНА ван граница Балкана након Другог светског рата.[493]

Један од акутних проблема југословенског дипломатског представништва у Бразилу био је веома мали број службеника. У другој половини педесетих година Амбасада ФНРЈ у Ријy повећала је њихов број, али је он још увек био недовољан и мањи у односу на Аргентину. На предложеном списку запослених 1957. налазило се осам сталних и четири хонорарна. Стални састав чинили су амбасадор, саветник (задужен за праћење ситуације у Бразилу), секретар (за економске послове), административац (секретар амбасаде), административац (преводилац, пропаганда, штампа), рачунополагач, шифрант и чувар. У хонорарне су спадали шофер, куварица и две чистачице. Дипломатско представништво ФНРЈ у

491 *Борба*, 15. 7. 1957, 3.

492 Barreto, *Os sucessores do Barão*, 397.

493 Александар Животић, *Југославија и Суецка криза 1956–1957*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 245.

Ријуу располагало је са две зграде: амбасада и резиденција, површине око 450 м^2 свака. Ове две зграде биле су удаљене једна од друге око шест километара, чиме се правдала потреба за ангажовањем двеју чистачица.[494]

Пропагандна делатност амбасаде се пре свега одржавала пријемом и дистрибуцијом материјала из домовине. Током 1957. око 70 установа и личности примало је часопис *Међународна политика*, уз неколико билтена на француском језику.[495] Наравно, с обзиром на то да тај материјал није био на португалском, његов домет био је ограничен. У неким случајевима део материјала је превођен, али то свакако није било довољно за трајнији ефекат. Конзул Стеван Ђаконовић одржавао је преписку са публицистичко-издавачким заводом „Југославија", где је сугерисао теме за које има интересовања у Сао Паулу, начин на који оне треба да буду презентоване и начине слања. Веће теме које су биле предложене су: универзитети у Југославији, спорт у Југославији, радничко управљање, туризам у Југославији итд.[496]

Амбасада је имала списак од 60 значајних личности, политичара и новинара, са којима је сарађивала. Она је тај списак проследила ДСИП-у са кратким биографијама тих личности, и са обавештењем ко из амбасаде са њима има контакт. Треба нагласити да се радило о представницима свих важнијих партија у Бразилу. Међу наведеним најзначајнији је био потпредседник Бразила Гулар, који је обављао и дужност председника сената. У документу се на-

494 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 6, с. 420101, Sistematizacija radnih mesta, 23. 8. 1957.

495 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 424684, Izveštaj o radu Ambasade od jula do novembra 1957, 5. 11. 1957, 1.

496 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 27, с. 410391, Писмо генералног конзула Ђаконовића упућено заводу „Југославија" од 20. 3. 1957. Више о овој установи видети: Лука Савчић, „Публицистичко-издавачки завод Југославија и југословенска пропаганда у иностранству (1956–1962)", *Токови историје*, 2/2024, 163–178.

води како се амбасадор Јовановић више пута сретао са њим и да је том приликом Гулар јасно исказивао симпатије према Југославији.[497] Недвосмислено је да се овај списак не може сматрати листом симпатизера ФНРЈ, већ само људи са којима је одржаван контакт. Не треба искључити да се ради о жељи да се рад амбасаде прикаже значајнијим него што је он стварно био стављањем на списак и личности са којима се само разговарало о неким општим питањима.

У пролеће 1957. дошло је до промене на месту југословенског амбасадора у Ију. Радош Јовановић је премештен у Бугарску, где је добио агреман већ 22. марта. Тешко је проценити колико је неуспех везан за потписивање новог трговинског уговора утицао на то, али са сигурношћу се може рећи да је Софија била битна за ФНРЈ у моментима када се радило на нормализовању односа са Бугарском.[498] На опроштајној посети код шефа цивилне куће Виктора Нунеса Јовановић је истакао да високо цени напоре председника Кубишчека на индустријализацији и еманципацији Бразила. Наравно, провукао је и своје жеље, али и мишљење југословенске дипломатије, да „развијена и независна Бразилија може да има велики значај као конструктивни значај у међународним односима".[499] Јасно је да је та независна политика требало да буде корак ближе политици коју је водила Југославија, и тиме корак ка евентуалној ближој сарадњи двеју земаља по међународним питањима.

Јовановићева замена био је човек без искуства у дипломатији, али са веома великим престижом у југословенском режиму. Радило се о генерал-пуковнику ЈНА, некадашњем команданту Прве

---

497 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 7, с. 425408, Veze diplomatskih službenika Ambasade FNRJ u Rio de Janeiro, 2. 5. 1957.

498 Vladimir Cvetković, *Pogled iza Gvozdene zavese. Jugoslovenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu 1953–1958*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013), 394–395.

499 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 8, с. 48820, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено ДСИП од 13. 4. 1957.

пролетерске бригаде, члану КПЈ од 1935. и „шпанском борцу“ Данилу Лекићу.[500] Занимљиво је да је Јовановић тражио агреман за свог наследника раније него што су о томе известили бразилско представништво у Београду, јер му се „журило да пређе на нову дужност“.[501]

Фотографија бр. 9. – Данило Лекић, AJ, 112-205-13163-8

[500] Данило Лекић (1913–1986) дипломирао је на Филозофском факултету у Скопљу. Био је учесник Шпанског грађанског рата након чега је био у логору у Француској. После немачког напада на СССР побегао је у Југославију и прикључио се НОП-у. Командовао је Првом пролетерском бригадом и имао истакнуту улогу у бици на Сутјесци. У рату је обављао више различитих дужности, а завршио га је као народни херој у чину генерал-пуковника. До 1957. био је у војсци када је прешао у дипломатију. Као дипломата био је амбасадор у Бразилу и Египту, као и шеф мисије СФРЈ у ОУН.

[501] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 5, с. 49917, Zabeleška o razgovoru druga L. Udovičkog, savetnika sa g. Fonurom, sekretarom Brazilijanske ambasade, na dan 30. IV. 1957 g.

Приликом првих посета и разговора са представницима бразилског МИП-а Лекићу је било јасно стављено до знања да су проблеми у трговинској размени двеју земаља нанели штету и међудржавним односима. Ипак, у разговору са начелником Економског одељења МИП-а Барбосом да Силвом добио је уверавања да Бразил не третира Југославију као друге источноевропске земље и да ће до споразума доћи.[502]

У прилог томе да 1957. односи двеју држава нису били на високом нивоу говори и чињеница да је Савезна скупштина одбила да прими парламентарну делегацију државе Пернамбуко која се налази на североистоку Бразила. Као изговор наведено је да је пре две године већ била делегација Скупштине Бразила, и да би посета пала за време летње паузе. Наравно, и финансијски моменат није био занемарљив, с обзиром на то да је делегација била прилично бројна.[503] Треба рећи да се ради о грешци, јер је парламентарна делегација на челу са Ивет Варгас, као што смо видели, боравила у Југославији 1956, а не 1955, као што се сугерише у документу.

У јесен 1957. бразилска штампа се генерално уздржавала од коментарисања и анализирања југословенске спољне политике. Конзул Ђаконовић је сматрао да се ради о ишчекивању шта ће на потезе југословенског руководства рећи штампа великих западних сила.[504] У суштини, ако је било речи о критици Источног блока, такве изјаве би се преносиле у већини листова до детаља, док је за текстове који би говорили о унутрашњем развоју земље, југословенским ставовима у разним међународним организацијама, добијени простор постајао јако скучен. Иначе, бразилска

---

502 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 10, с. 417166, Шифровано писмо амбасадора Лекића упућено ДСИП од 27. 7. 1957.

503 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 11, с. 418561, Zabeleška o poseti Parlamenterne delegacije Pernambuco – Brasil, 13. 7. 1957.

504 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 26, с. 422963, Pregled pisanja štampe od 1. 9. – 23. 10. zaklj., 23. 10. 1957.

штампа била је разнолика. Наведене године према званичној статистици у Бразилу било је 290 дневних листова са тиражем од 3.800.000 примерака, а периодичних листова је излазило око 1300, са укупним тиражем од 13.000.000 примерака.[505]

Током новембра 1957. дошло је до инцидента који је укључивао бразилског амбасадора Коута. Радило се о његовом разговору са новинаром Паулом де Кастром, уредником листа *Diario de Noticias* из Рија. Овај новинар који је већ годинама сарађивао са амбасадом у Ријy у Југославији је боравио као гост Секретаријата за информације СИВ-а. У том интервјуу је поред низа похвалних ствари за ФНРЈ: да води независну спољну политику, да се ради о поносном народу, председнику који је „велики државник и мудар и хуман политичар", Коуто навео више ствари које се нису свиделе југословенској страни. Он је изразио сумњу о томе колико је комунизам прихваћен у земљи. Тада је изјавио: „Земљу води неколико стотина бивших идеалиста, али млада генерација није привржена идеји комунизма, нити би била спремна на жртве које су некада чинили руководиоци. Млади људи желе што боље да живе и млад човек на пример зна да је за његову професионалну каријеру добро ако ступи у Партију и то само због тога и чини." Поред тога, критика је упућена непостојању слободе штампе, државној политици према селу, а симпатије су показане према Ђиласу, за чији је случај рекао да је „извршено најтрагичније кршење либерализма у Југославији". Том сусрету је присуствовао и Јаша Алмули, који је у почетку слабије, а након тога све жешће приговарао, па се цео разговор завршио у напетој атмосфери.[506] Алумулијев извештај је прослеђен буквално свим битнијим функционерима ДСИП-а, али и Светиславу Стефановићу Ћећи, савезном се-

[505] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 23, с. 412464, Pregled rada propagandne službe u 1960 god, 14. 4. 1961.

[506] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 9, с. 424635, Zabeleška o izjavi ambasadora Ribeira Kouta brazilijanskom novinaru Paulu de Kastro 19 nov. 1957.

кретару за унутрашње послове. Убрзо након интервјуа Коуто се опорављао од операције, а када се почетком децембра сусрео са Ђорђем Вујићем, секретаром Бразилијанско-југословенске трговинске коморе, имао је само речи хвале за Југославију, њену политику и председника.[507] Тако да овај инцидент није имао никакве видљиве последице.

Коуто се опет нашао у позиција кривца у септембру наредне године. Испред IV одељења ДСИП-а, Рефераде Латинска Америка, Анте Рукавина саставио је анализу рада бразилског амбасадора која је била упућена свима од председника и шефа дипломатије преко најзначајнијих људи у ДСИП-у до амбасаде у Рију. У документу се наводи како се Коуто често представљао као пријатељ Југославије и ширио вести како „њега Претседник Тито често позивље и са њим се саветује", али да је урадио „врло мало или скоро ништа" у циљу проширења и учвршћења међусобних односа. Поред слабог контакта са начелницима одељења у ДСИП-у, на терет му се стављало ускраћивање виза југословенским грађанима, а нарочито да је био „кочница" у обнављању трговинских односа. На крају предлог Рукавине био је да се у „згодној форми руководиоцима бразилијанског МИП-а да на знање да би било пожељно да се амбасадор Коута, који се већ преко 11 година налази у нашој земљи, повуче из Београда".[508] С друге стране, Бразилац није био више само један од дипломатских представника неке земље у Југославији, већ је годинама био доајен дипломатског кора. Иако се радило о протоколарној функцији, Коуто је био на челу дипломатског кора у југословенској престоници. Било како било, битнијих последица за Коуто-

[507] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 9, с. 425539, Zabeleška o razgovoru Sekretara Komore Đorđa Vujića sa Ambasadorom Brazilije u Beogradu g. Ruy Ribeirom Coutom, dana 2 o. m., u Brazilijanskoj ambasadi, 4. 12. 1957.

[508] AJ, 837, I-5-b/13-1, Zabeleška o nekim postupcima brazilijanske Ambasade i o ambasadoru Couto-u, 3. 9. 1958.

ву позицију није било, јер је он још неколико година остао на месту амбасадора Бразила у Југославији.

Након нешто више од пола године од постављења амбасадор Лекић имао је довољно времена да сагледа ситуацију у Бразилу и донесе неке закључке везане за југословенско-бразилске односе. Они се у суштини нису много разликовали од оних које је имао један од његових претходника Ђермановић. За Бразил је сматрао да је у некој врсти полуколонијалног статуса, да се његова спољна политика исцрпљивала повезивањем са САД, и да државу не занима ништа ван Латинске Америке, па и да дипломатија земље постаје све мања и безначајнија, препуштена специјалистима који су се „изоловали и учаурили". МИП Бразила Лекић је видео као тело које има фактичку аутономију у вођењу спољне политике земље, а да његова снага лежи у везама са одређеним круговима владајуће класе, Католичке цркве и наравно САД.[509] Позитиван помак у односу Бразила према Југославији који је наступио од 1949. Лекић види као жељу да се прати линија САД и да се помогне, не због тога што је ФНРЈ социјалистичка земља која се бори за самостални развитак, већ што се супротставила СССР-у. Тако је видео и то што се у штампи потенцира све оно што је земљу раздвајало од Источног блока, док је остале резултате комунистичких власти углавном игнорисала. На такво стање надовезала се и ситуација са реекспортом која није помогла поправљању билатералних односа. Наду за будућност тих односа Лекић је видео у томе што су се националне снаге у земљи снажније профилисале од 1955, а њихов циљ је био јачање јединства Латинске Америке и ограничавање зависности од САД.[510] Помало парадоксално амбасада је имала најбољу сарадњу управо са конзервативним и антикомунистичким снагама у Брази-

[509] ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46163, Godišnji izveštaj za 1957 godinu, 25.

[510] ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 35, с. 4444, Шифровано писмо амбасадора Лекића упућено ДСИП од 31. 12. 1957.

лу, што је наравно било у тесној вези са односом ФНРЈ према СССР-у. Та сарадња је варирала како су варирали и односи Југославије и Источног блока током педесетих.

Четврто одељење ДСИП-а задужено за Латинску Америку у основним цртама слагало се са тезом амбасаде везаном за зависност спољне политике Бразила од САД, а Лекићеву анализу сматрало за „врло реалну и објективну". Начелник одељења Анте Рукавина слагао се и са закључком да ће привредни развој Бразила довести до потребе за све већом самосталности од САД, али и да те тенденције још увек не долазе до јачег изражаја.[511]

Конкретни додири двеју влада готово да нису постојали током 1957. Једино питање које је решено на основу заједничког политичког става је пријем одређеног броја мађарских избеглица из Југославије. Занимљиво је да се део тих људи брзо покајао и покушао да напусти Бразил, тако што се илегално укрцао на један енглески брод и пробао да се врати у Југославију. Брод је стигао до Енглеске, али их је тамошња полиција задржала и планирала да врати у Бразил.[512]

Председник Бразила Кубишчек је приликом свечаности марта 1958. и отпочињања наставе у Вишој ратној школи имао један занимљив говор. На критике опозиције да владин економски програм развоја земље отвара врата комунизму одговорио је цитатом Ђиласове књиге „Нова класа" назвавши је „чувена књига данашњице". Радило се о теоријском делу где су се критиковали неки Марксови ставови везани за развој недовољно развијених земаља. Дакле, није било директног помена ФНРЈ, ни њеног руководства, а тиме ни потребе за било каквим демантијем. Ипак, само цитирање једног југословенског дисидента се никако није свидело амбасади у Рију.[513]

---

511 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 414190, Писмо начелника IV одељења ДСИП Рукавине упућено амбасади ФНРЈ у Рију од 3. 6. 1958.

512 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46163, Godišnji izveštaj za 1957 godinu, 24.

513 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 48, с. 47105, Телеграм амбасадора Лекића упућен ДСИП од 16. 3. 1958.

Услед одређених промена у унутрашњој структури, ДСИП је сматрао да треба поново да усмери рад дипломатских представништава, па је у мају 1958. издато детаљно упутство које се пре свега тицало начина извештавања из иностранства. Амбасада у Бразилу добила је читав низ задатака везаних углавном за економску сферу. Стално праћење извршавања постојећих привредних споразума, проучавање услова за проширење сарадње и предлагање адекватних мера, праћење рада Мешовите бразилско-југословенске коморе, праћење и извештавање о привредном развоју Бразила и о његовом учешћу у међународним економским организацијама итд.[514] С обзиром на то да је економија била доминантна сфера у тренутним односима двеју земаља, ова упутства нимало не чуде.

У првој половини 1958. Амбасада ФНРЈ у Рију је појачала свој пропагандни рад, иако им жеља за посебним аташеом за штампу због мањка средстава за ту намену није испуњена. У по 2200 примерака штампани су говори Јосипа Броза Тита на збору у Београду (девет страница) и његово обраћање на VII Конгресу СКЈ (29 страница). Материјал је преведен на португалски, што је представљало захтеван подухват, а били су мобилисани поред читавог колектива амбасаде и „другарице и деца". Успешна сарадња у овом периоду је развијена са више бразилских листова *Diário do Notícias*, *Panfleto*, *O Nacional*, *Novoa Tempoa* итд. Главни сарадник амбасаде био је Пауло де Кастро из *Diário do Notícias*, који је написао десетине чланака посвећених Југославији, а често је знао да о њој пише говорећи о источноевропским земљама, где их је поредио у корист ФНРЈ.[515] Случај Кастра је био посебно занимљив јер је он представљао лист који је подржавао десне националне

[514] ДАМСП, ПА, 1958, Југославија, ф. 64, д. 5, с. 412916, Dostava Uputstava za rad ekonomske službe DSIP, 29. 5. 1958.

[515] ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 45, с. 415957, Извештај саветника амбасаде Удовичког упућено ДСИП од 27. 6. 1958.

кругове и био антикомунистички оријентисан. С друге стране, снажно је подупирао ванблоковску политику и по речима саветника амбасаде Удовичког није било ниједног спољнополитичког потеза ФНРЈ који није похвалио. Са њим су службеници амбасаде имали редовне састанке, чак 3-4 пута месечно, а сарадња је развијена до те мере да и ако му се директно не каже „он осећа потребу да повремено напише нешто".[516]

Као пример деловања Паула де Кастра можемо навести његов уводник „Аспекти Југославије" који је преведен и прослеђен ДСИП-у. На речима и похвалама којима се служио могли су да му позавиде и најбољи југословенски пропагандисти. Он је тврдио да Југославија показује „слику изузетног развитка", да је њена међународна политика заснована на принципима, а не рачуници, да је само њено постојање доказ да једна мала земља може да постигне „истинску величину када има трезвено и озбиљно руководство", и на крају да се ради о земљи која је „у току мало година успела да пређе стољећа". Кастро је у тексту покушао да „погура" и југословенски извоз помињући „прворазредну" југословенску опрему и тврдио како она може ефикасно да допринесе развитку држава Латинске Америке.[517]

Дипломатска служба је по својој природи диктирала и честе измене на појединим местима. До промене на челу генералног конзулата у Сао Паулу дошло је у августу 1958. када је Стевана Ђаконовића заменио Бранко Грубић. Уз њега је био Никола Магдић, сада као конзуларни аташе. Магдић је остао до краја 1960, а уместо њега је дошао Јуре Ивчевић, који је радио у амбасади у Рију.[518] Све

[516] ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 45, Brazil 370, с. 45267, Izveštaj o štampi, propagandi i kulturnoj saradnji za 1958 godinu, 9.

[517] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. , с. 41297, Uvodnik Diário de Notícias, Rio de Janeiro, 1 januar 1960 god. Piše: Paulo de Castro.

[518] ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 28.

ово значило је да је конзулат и даље радио са два службеника, дакле сви послови који су захтевали путовање ван града и даље су обављани писменим путем.

Шеф дипломатије Коча Поповић у телеграму амбасадору Лекићу изразио је незадовољство његовим учинком у Бразилу везаним за упознавање тамошњих власти и јавности са југословенским ставовима по питању међународних криза на Средњем и Блиском истоку. Он је тражио непрекидну и одговорнију акцију преко званичних канала, али и у контактима са прогресивним, научним, културним и другим установама и организацијама. На крају Поповић закључује да Лекић има реалне могућности за „далеко већу активност" у мобилизацији свих поменутих на линији југословенских ставова.[519] Амбасадор се није сложио са оценом претпостављеног указујући да Поповић нема довољан увид у стварну ситуацију, сугеришући притом да је успео да измени неповољан став према Југославији на који је наишао код бразилских званичника, пословних кругова и јавности. Лекић је нагласио да реалне могућности нису велике и да су околности врло специфичне. Посебно је важно истаћи његово запажање да односи двеју земаља треба да се развијају путем развијања економских односа, док политичка сарадња „још нема услова" да постане носилац билатералних односа. Услед јасних разлика у мишљењима предложио је долазак у земљу на реферисање.[520] То му је одобрено за фебруар 1959, с тим да у земљу донесе годишње извештаје и другу важнију пошту свих осталих југословенских представништава у Јужној Америци (Аргентина, Чиле, Уругвај).[521]

---

519 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 21, с. 418375, Телеграм државног секретара Коче Поповића упућен амбасадору Лекићу од 2. 8. 1958.

520 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 27, с. 419171, Телеграм амбасадора Лекића упућен државном секретару Кочи Поповићу од 11. 8. 1958.

521 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, Brazil 311a, с. 429512, Шифровано писмо Јоже Брилеја упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 16. 12. 1958.

Југословенска парламентарна делегација у саставу председник Спољнополитичког одбора Савезне народне скупштине Алеш Беблер, Драги Стаменковић, Јанез Становник и Еде Јардас учествовала је на интерпарламентарној конференцији у Рију у августу 1958. Након тога посетила је и Сао Пауло. Делегацију је примио гувернер Квадрос, били су гости државног парламента, обишли су индустријска постројења и предузећа. У току посете делегација је разговарала са групом истакнутих исељеника, а Беблер је дао интервју телевизији Канал 5.[522] Закључак конзулата био је да је посета била од „великог значаја" за узајамне односе двеју земаља и да је појачала интересовање за Југославију.[523] Након Бразила делегација је отишла за Аргентину. Беблер је по повратку у Југославију за партијски лист *Борба* током октобра 1958. у четири наставка штампао „путне забелешке" са пута по Јужној Америци. У тексту „Бразилци освајају Бразил" писао је о свему што је красило велики град као Рио де Жанеиро, а текст је завршио са контрастима где мотиви небодера и фавела остају „најдубље урезани у памћење".[524] У другом тексту писао је о осталим деловима Бразила које је посетио, а тамошњи народ описао као „доброћудне и мирне кариоке".[525]

Оно што првобитни извештај није показао био је неуспех делегације да буде примљена код председника Кубишчека. Председник Бразила је тај сусрет изгледа избегао. Амбасадор Лекић је то описао као недостатак „политичке заинтересованости", али не и неки „посебан политички став" према Југославији. Додуше, делегација ФНРЈ јесте раније била примљена код Кубишчека, али заједно са представницима других земаља, па јасно није било при-

522 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 29, с. 420301, Poseta jugoslov. Parlamentarne delegacije državi Sao Paulo.

523 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 7.

524 *Борба*, 5. 10. 1958, 7.

525 *Борба*, 6. 10. 1958, 3.

лике за било какав отворенији разговор везан за билатералне односе. Постојао је одређени договор са председником спољнополитичке комисије парламента Карнеиром да им обезбеди пријем код председника, али се то није остварило.[526]

Генерал Пеко Дапчевић у функцији члана СИВ-а боравио је у Аргентини на инаугурацији председника Артура Фрондизија априла 1958. Тада је и у Бразилу провео два дана. У разговору са амбасадором Лекићем закључио је да су основна питања од којих зависе будући односи двеју земаља „кафа и питање кооперације у изградњи неких индустријских постројења". Лекић је тада отворио дилему у вези са таквим пословима и да ли Југославија као социјалистичка земља може „ићи у диобу профита". Наравно, то је била одлука која се није могла донети између њих двојице. Потребу за сталним дописником из Јужне Америке констатовала су оба саговорника.[527]

Посета начелника IV одељења ДСИП-а Анте Рукавине Бразилу крајем 1958. само је утврдила постојећу политику према овој земљи. Рукавина је закључио да за догледно време нема објективних услова за ширу политичку сарадњу по најважнијим међународним питањима, уколико су југословенски ставови различити од ставова САД. Сарадња је према Рукавини била могућа на другоразредним питањима, а даљи пут видео је у учвршћивању и проширивању личних контаката и мишљења са бразилским МИП-ом. Он је схватао да у светлу тренутне ситуације југословенска страна мора бити та која ће имати иницијативу за развијање билатералних односа.[528]

---

526 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45245, Део извештаја амбасаде ФНРЈ у Рију под називом „Билатерални односи" од 20. 1. 1959, 52–53.

527 AJ, 130–613, Izvještaj sa puta u Argentinu u vezi sa predajom vlasti novoizabranom pretsjedniku Frondiziju, 6–8.

528 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 430070, Zabeleška sa službenog putovanja u Braziliju, 16. 12. 1958, 2.

На сличним позицијама била је и Амбасада ФНРЈ у Рију. Амбасадор Лекић је истакао да треба развијати економске односе као „основни вид односа". Такође је сматрао да треба појачати личне контакте са представницима *Itamaraty-ja* и упознати што више званичника и политичара са ставовима југословенске спољне политике. Што се тиче међусобних посета, очекивао је долазак Коче Поповића, а из Бразила „неке истакнуте владине личности".[529]

О евентуалној посети на највишем нивоу говорили су Коуто и Поповић крајем маја 1959. Будући да је Кубишчекова посета отпала, Коуто се снажно заложио за долазак Јосипа Броза у Јужну Америку, и то невезано за евентуалну посету САД. Амбасадор је сматрао да би то било од „огромног значаја", а да би „дочек био величанствен". Иначе овај састанак са Кочом Поповићем био је Коутов први након девет месеци и операције очију у Паризу. Вид му је већ био знатно оштећен, па се теже кретао.[530] И поред дужег одсуства из Београда Коуто је остао доајен дипломатског кора јер у његовом одсуству није изабран нови. За ту функцију имао је и чврсту подршку латиноамеричке групе земаља.[531]

У другој половини 1959. појавиле су се иницијативе чији је циљ био поправљање југословенско-бразилских односа. Прво је дошло до разговора између амбасадора Лекића и књижевника Августа Фредерика Шмита (*Schmidt*), личног пријатеља председника Кубишчека и његовог, како је наведено, главног саветника за спољну политику. Тема је била евентуална посета председника ФНРЈ Бразилу. Шмит је према речима амбасадора буквално наговестио да би управо та посета могла да буде преломни фактор да Квадрос

---

529 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45245, Део извештаја амбасаде ФНРЈ у Рију под називом „Билатерални односи" од 20. 1. 1959, 54.

530 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 21, с. 414709, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara Koče Popovića sa brazilijanskim ambasadorom Ribeiro Couto-m, održanim 29 maja 1959 g.

531 AJ, 837-I-5-b/13-1, DSIP protokol, Službena beleška, 9. 4. 1960.

победи на изборима, јер се након Квадросовог боравка у Југославији будућа посета сматрала за његово дело. Што се тиче актуелног председника Кубишчека, за њега и његово окружење тврдио је да је победило мишљење за тешње повезивање са Европом ради ослобађања од притиска САД. У таквој политици посебно место требало је да има Југославија.[532] Када је Лекић замолио ДСИП за мишљење, добио је одговор да „нису потпуно сазрели услови за посету", те и наредне године, а да се претходно очекује посета Кубишчека Југославији, коме је позив већ раније био уручен.[533]

Друга иницијатива потекла је од Амбасаде ФНРЈ у Бразилу, али не без утицаја поменутог Шмита. Радило се о предлогу да председник Јосип Броз упути поруку председнику Кубишчеку у којој би подржао његову Панамеричку операцију (ПАО) о економском развитку Латинске Америке. Амбасада је сматрала да би наведено ојачало међународни положај Југославије, а да би у противном у тај простор уплив могле да остваре друге земље као СССР и Кина. Што се тиче саме Кубишчекове иницијативе, она је сматрана за „најреалнији елеменат отпора и борбе за независност", што се илустровало чињеницом да су САД према њој биле све резервисаније. Након анализе ДСИП-а, његово сада пето одељење – Реферада Латинска Америка, поручило је амбасади да „не долази у обзир" директна подршка ПАО, већ да би она могла да се искаже у склопу неког интервјуа или коминикеа приликом неке значајније посете, у Београду или Рију.[534] Из наведеног видимо да је постојала одређена жеља, али не и довољна воља да дође до унапређења односа. Чекао се долазак режима који ће имати слич-

532 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 23, с. 419954, Шифровано писмо амбасадора Лекића упућено ДСИП од 17. 7. 1959.

533 AJ, 837, I-5-b/13-1, Zabeleška o eventualnom upućivanju poziva drugu Pretsedniku da poseti Brazil, 29. 7. 1959.

534 AJ, 837, I-5-b/13-1, Zabeleška u vezi slanja poruke Pretsednika Republike pretsedniku Brazilije Kubičeku, 9. 12. 1959.

није ставове по међународним питањима. Та нова власт биће оличена у Жанију Квадросу, тада гувернеру државе Сао Пауло.

Квадрос је већ као гувернер исказивао изразито позитивно мишљење о ФНРЈ и њеном развоју, што није промакло југословенском представништву у том граду. Генерални конзул Бранко Грубић пренео је његову изјаву из јануара 1959, кад је у ужем кругу људи леве оријентације изјавио: „Југославија је нација која ме највише задивљује. Она је достигла потпуну равнотежу између социјализма и либералног режима. А да би се дошло до таквог стања, које је стање идеал једне нације, потребна је, у почетку, диктатура, чврста и јака влада."[535] Ове речи, иако изговорене у уском кругу, већ тада су показивале Квадросов однос према југословенском режиму, али вероватно и указивале на неке његове планове за будућност. Након што је сазнао да ће Квадрос после истека мандата путовати по иностранству, Грубић је предложио да му се упути позив да посети Југославију. Још током 1958. знало се да ће Квадрос бити кандидат на председничким изборима 1960. и генерални конзул је процењивао, показаће се сасвим исправно, да су му шансе за победу велике. Позив му је уручен почетком 1959, а било је предвиђено да у Југославији проведе чак 12 дана и посети бројне градове и предузећа. Званично је био гост председника Спољнополитичког одбора Савезне народне скупштине Алеша Беблера.[536]

Посета је била нешто краћа од првобитно предвиђене. Квадрос је са супругом и ћерком боравио у Југославији од 8. до 15. јула 1959. У његовој пратњи било је и неколико новинара. Тада га је примио председник републике, састао се са бројним партијским и државним функционерима (Коча Поповић, Лео Матес, Алеш Беблер, Зденко Штамбук), али и са привредним стручњацима из разних области (пољопривреда, бродоградња). Посебан утисак на

535 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paulo, Godišnji izveštaj za 1958, 8.

536 Исто, 9.

њега оставили су пољопривредно добро „Бење“ и бродоградилиште у Пули „Уљаник“.[537] У изјави Танјугу Квадрос је говорио о могућностима сарадње на економском и културном пољу, да би на крају рекао да је разговор који је имао са Титом за њега представљао „један од најлепших дана у животу“.[538]

Фотографија бр. 10 – Жанио Квадрос на аеродрому у Београду 1959, АЈ, 112-065-08444-7

537 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 26, с. 419378, Zabeleška o boravku Dr. Janeo Quadrosa, bivšeg guvernera Sao Paola, narodnog poslanika i pretsedničkog kandidata UDN na pretstojećim izborima u Braziliji, u Jugoslaviji, 18. 7. 1959, 3.

538 *Борба*, 15. 7. 1959, 1.

Општи утисак на крају био је да је постигнуто много тиме што се Квадрос из прве руке уверио у спољно-трговинске могућности Југославије и што је указао спремност да већ по повратку у Бразил ради на проширењу размене између двеју земаља.[539] Неки историчари закључују да је управо ово путовање уверило Квадроса да би могао постати лидер као Насер, Нехру и Тито, приближавајући Бразил земљама Истока без губљења веза са Западом.[540] Оно што је занимљиво јесте да је током боравка у Југославији Квадрос управо избегавао да се изјасни о будућој спољној политици и својим сусретима са Нехруом и Насером које је посетио нешто раније.[541] Амбасадор Коуто сматрао је да треба да нагласи југословенским дипломатама да оптимизам везано за повећање трговинске размене који је ширио тадашњи председнички кандидат није реалан, чак и у случају да буде изабран, јер те „ствари не решава претседник, него чиновници". Истом приликом Коуто је нагласио Мирку Брунеру своје мишљење како су у Југославији предузећа и држава „једно те исто". Овим је бразилски дипломата још једном показао своју отвореност користећи образложење да жели да укаже на „обе стране медаље".[542]

Повремене посете југословенских руководилаца Бразилу настављене су. Тако се октобра 1959. Светозар Вукмановић Темпо, председник ССЈ и потпредседник ССРНЈ, задржао у Бразилу

---

539 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 26, с. 419378, Zabeleška o boravku Dr. Janeo Quadrosa, bivšeg guvernera Sao Paola, narodnog poslanika i pretsedničkog kandidata UDN na pretstojećim izborima u Braziliji, u Jugoslaviji, 18. 7. 1959, 4.

540 Paolo Markun, Duda Hamilton, *1961. O Brasil entre a ditadura e a guerra civil*, (São Paolo, Benvenirá, 2011), 17.

541 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 26, с. 419378, Zabeleška o boravku Dr. Janeo Quadrosa, bivšeg guvernera Sao Paola, narodnog poslanika i pretsedničkog kandidata UDN na pretstojećim izborima u Braziliji, u Jugoslaviji, 18. 7. 1959, 3.

542 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 21, Brazil 314b, с. 420917, Zabeleška o razgovoru Dr. Mirka Brunera s brazilijanskim ambasadorom Couto-m /5 avgusta 1959 godine./

на повратку са конгреса Социјалистичке партије Чилеа. Примио га је и председник Бразила Кубишчек. Главна тема била је привреда, док се о политичким питањима упадљиво није говорило. Темпо је том приликом изразио жаљење што није дошло до личног контакта између њега и председника ФНРЈ, на шта је Бразилац одговорио: „Зашто Тито не би дошао овамо. Ја бих му одмах са великим задовољством упутио позив." Вукмановић је констатовао да је Кубишчек требало да прво дође у Југославију. Закључак је био да му унутрашња ситуација не дозвољава да напусти Бразил због изградње нове престонице и остварења економског развитка земље.[543] Из објективних, али и субјективних разлога, још није било време за посету на највишем нивоу.

Поред председника Бразила, министра спољних послова и саобраћаја, Темпо је разговарао са представницима партија и синдиката. У анализи посете амбасадор Лекић је закључио да је она далеко превазишла куртоазне оквире. У разговорима са владиним представницима тежиште је стављено на економске односе. Са осталима су дотакнута шира питања и исказана спремност за продубљивање сарадње. Амбасадор је очекивао да ће све то бити подигнуто на виши ниво посетом Коче Поповића за коју се надао да ће бити наредне године.[544]

Крајем 1959. Лекић је био сигуран да постоје „озбиљне могућности" за повећану сарадњу двеју земаља, али да иницијатива мора да дође с југословенске стране, јер се то не може очекивати с бразилске, због тога што „традиција, менталитет и пропорција" то спречавају. То је у пракси значило озбиљно проучавање тржишта, подстицање културне размене по цену „материјалне жртве", на политичком подршка бразилским „конструктивним тежња-

543 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 28, с. 427647, Телеграм амбасадора Лекића упућен ДСИП од 22. 10. 1959.

544 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 28, с. 428942, Шифровано писмо амбасадора Лекића упућено ДСИП од 30. 10. 1959. 1–2.

ма“, подстицање узајамних посета и позитивно писање југословенске штампе, и то „озбиљне оцене, а не само репортаже“.[545] Под „конструктивним тежњама“ Лекић је мислио на привредни развитак и индустријализацију земље под Кубишчеком, која је требало да води до независнијег положаја Бразила у односу на САД, а самим тим и ближих веза са Југославијом.

Иако су средства увек била проблем што се тиче Амбасаде ФНРЈ у Рију, може се рећи да се крајем педесетих јаз између жељеног и могућег нешто смањио. Тада је већ амбасада почела да добија одређена средства за позивање значајнијих људи да посете Југославију, са могућношћу да им плати цео или део пута од неке њој суседне земље. Тако је рецимо квота за бразилске новинаре за 1960. била два.[546]

Почетком 1960. амбасадор Лекић дао је дугачку изјаву листу *Correio da Mañha* у којој је анализирао међународну ситуацију и тренутну фазу југословенско-бразилских односа. Лекић је фактички пренео став југословенског државног врха о потреби за проналажењем споразумних решења за горућа међународна питања, и да о томе не требају да се питају само велики. Он је бразилској јавности објаснио формулацију „мирољубива коегзистенција међу народима“, што је значило активну сарадњу засновану на принципу равноправности, узајамног поштовања и немешања у унутрашње послове. Везано за југословенско-бразилску сарадњу углавном је изразио наду да ће она бити јача и шира, како на питањима очувања мира у свету, размене искустава и јачању међународне сарадње, тако и на пољу економије, где је рекао да су створени „сви неопходни услови“ за проширење трговине. На крају је истакао да је на српскохрватски преведена „Антологија

[545] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 49241, Godišnji izveštaj o stanju u Brazilu za 1959 godinu, 68.

[546] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 418157, Operativno pismo (razna konkretna pitanja), 23. 6. 1960, 2.

савремене бразилске лирике“[547] и да су већ у току припремни радови за подизање зграде југословенске амбасаде у Бразилији.[548]

Фотографија бр. 11. Савремена бразилијанска лирика у издању „Нолита“

547 *Савремена бразилијанска лирика* изашла је у издању Нолита 1956. Књига је штампана на ћирилици у меком повезу и имала је 363 странице. Књижевник Анте Цетинео је извршио одабир песама, превео их са португалског и написао поговор.

548 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 13, с. 41295, Izjava Ambasadora Danila Lekića na traženje lista “Correio da Mañha”, 3 januara 1960 god.

Новембра 1960. Маријан Брецељ, члан СИВ-а, посетио је Бразил где је разменио мишљења о проширењу билатералних односа између двеју земаља, нарочито на економском плану.[549] Разговарао је са шефом Економског одељења МИП-а Барбосом Силвом. У изјави штампи Брецељ је рекао да Југославија даје велики значај развоју привредних веза са Бразилом.[550] Осим разговора, ова посета није дала никакав конкретан учинак. Иначе, главни разлог Брецељевог путовања била је годишња скупштина Међународне туристичке уније која се одржавала у Буенос Аиресу.[551] По повратку у земљу Брецељ је истакао да постоји интересовање за проширење робне размене.[552]

Амбасада у Рију је наставила да делује на пољу пропаганде, али ни ту ствари нису стајале најбоље. У односу на неке друге регионе земље Латинске Америке су добијале ограничен пропагандни материјал. Тако је 1959. у целој Латинској Америци „Информативног билтена", који је издавао Публицистичко издавачки завод „Југославија", било подељено само 190 примерака, од којих 90 у Бразилу. У исто време само у Француској тај број је износио 5450.[553] Крајем педесетих амбасада је пропагандно деловала у јасним правцима: јачање афирмације Југославије као независне социјалистичке земље, која спољну политику гради на принципима мирољубиве коегзистенције, објаснити бразилској јавности активности Југославије на међународном плану, јачање симпатија према њој у „прогресивним круговима", упознавање што ширег круга људи са унутрашњим развитком земље итд. Амбасада, која је коначно добила аташеа за штампу Динка Деновског, нескромно је тврдила да је наведене задатке испунила.[554]

---

549 Juzbašić, Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza, 310.

550 *Борба*, 11. 11. 1960, 1.

551 *Борба*, 1. 11. 1960, 1.

552 *Борба*, 16. 11. 1960, 2.

553 ДАМСП, ПА, 1960, Југославија, ф. 64, д. 12, с. 43123, Informativno propagandna delatnost u zemljama Latinske Amerike, 2.

554 ДАМСП, ПА; 1961, Бразил, ф. 11, д. 23, с. 412464, Pregled rada u prethodnoj godini, 15. 12. 1960, 2.

Оптимистичко мишљење амбасаде везано за пропагандни рад није делио Секретаријат СИВ-а за информације. У јануару 1960. одржано је једно саветовање на коме су учествовали представници ДСИП-а, Комитета за спољну трговину, Политичке управе ЈНА, Комисије за међународне везе ССРНЈ, ССЈ, ССТК, Туристичког савеза Југославије, Танјуга, Југословенске радиодифузије и др. Главна замерка са овог саветовања била је „помањкање дневних информација из спољне политике и унутрашњег развитка" Југославије у земљама Латинске Америке. Као један од кључних проблема означен је недостатак материјала на шпанском и португалском јер је процењено да тамошње становништво слабо говори стране језике. Амбасади у Ију издато је и неколико конкретних задатака као организација изложбе „Социјалистичка Југославија у фотографији" у Рио де Жанеиру, организација турнеје ансамбла „Ладо", испитивање могућности за издавање књига југословенских аутора...[555]

Реекспортна криза и југословенско-бразилски економски односи (1956–1960)

Током свог боравка у Бразилу за време свечаности везаних за инаугурацију председника Кубишчека, члан СИВ-а Павле Грегорић схватио је тежину ситуације у којој су се налазили трговински односи двеју земаља. У штампи је могао да види бројне текстове који су критиковали југословенске трговинске изасланике и њихов начин пословања. Заједно са амбасадором Јовановићем закључио је да је неопходно слање једног члана Трговачке коморе да би се он на лицу места упознао са стањем.[556]

---

555 ДАМСП, ПА, 1960, Југославија, ф. 64, д. 12, с. 43123, Zaključci sa savetovanja o informativno-propagandnoj delatnosti u Latinskoj Americi, 29. 1. 1960.

556 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 4, с. 411460, Izveštaj druga Gregorića o putu u Braziliji, 10. 3. 1956, 3.

Како је уопште дошло до ове ситуације? У Бразилу је од октобра 1953. био на снази нови спољнотрговински и девизни режим који је фаворизовао клириншке земље односно земље слабијих валута. Услед ниског котирања њихових девиза на берзи, којих је Бразил имао више него долара и других чврстих валута, омогућена је повољнија продаја робе ових земаља. У исто време пружена је могућност набавки бразилске робе по врло повољним условима, односно по тржишним ценама. Овакав режим омогућавао је клириншким земљама, међу којима је била и Југославија, да стварају знатне разлике између цена увозне и извозне робе. Предности овог режима брзо су уочене од југословенских привредника, а „нарочито су се брзо снашла" реекспортна предузећа.[557] Ова делатност била је у директној супротности са чланом шест трговинског споразума из 1954, који је гласио: „Осим у случају претходног споразума између високих страна потписница, производи који потичу из једне од уговорних земаља, када се увозе у другу земљу на основу овог Споразума, биће намењени искључиво за потрошњу у земљи увозника или за прераду у њиховим погонима."[558]

Начелник Економског одељења МИП-а Бразила министар Барбоса да Силва (*Edmundo Penna Barbosa da Silva*) у свом говору одржаном у Националној конфедерацији трговаца отворено је говорио о проблему трговине са Југославијом.[559] Због изу-

[557] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 25, с. 417800, Beleška o problemu naše robne razmene sa Brazilijom, 1.

[558] https://www2.camara.leg.br/legin/fed/decleg/1950-1959/decretolegislativo-10-23-fevereiro-1956-351094-publicacaooriginal-1-pl.html, датум приступа 10. 12. 2025.

[559] Едмундо Пена Барбоса да Силва (1917–2012) био је каријерни дипломата који је одиграо једну од кључних улога у преговорима у корист бразилске спољне трговине и био једна од централних личности развојне политике земље током педесетих година. Више у биографији: Rogério de Souza Farias, *Edmundo P. Barbosa da Silva e a construção da diplomacia econômica brasileira*, (Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2017).

зетне важности за разумевање тадашњих околности наводимо део говора који прецизније објашњава ситуацију:

> *...тако да на пример један УСА-долар треће категорије може на лицитацијама коштати 50, 60, или 80% скупље од југодолара. Купац југодолара на лицитацији плаћа толико мање од оног другог купца који исто купује долар, на лицитацији, али за увоз робе из САД. У наставку операције, имаоц југодолара могао би дати једном трговцу у САД или на неком европском тржишту, два југодолара за сваки закључени амерички долар и примио би робу са свом документацијом о пореклу исте; роба би дошла као да је из Југославије, а претоваром са југословенског брода. Американац који би купио југодоларе упола цене могао би да плати за југословенску робу цену коју нормално не би био спреман да плати. У ствари, Бразилија губи супстанцу, због плаћања два југодолара за један долар америчке робе. Бразилијански извозник примио би за извоз стварно противвредност од два долара, пошто би извозник примао од Banco do Brasil-a; али би иностран увозник платио само противвредност једног долара. Она два долара излицитирана у Бразилији, услед кредита отворених од стране Централне банке Југославије, достигла би само 50% вредности америчких долара исте категорије. Проширења наше размене са земљама слабе валуте пружало нам је илузорни утисак проширења нашег тржишта кад смо у ствари трпели осетни губитак економске супстанце... Југославија, на пример, купујући у Бразилији мање вредну валуту могла би, у принципу, да плаћа сто посто више за једну бразилијанску робу пошто би то за њу и даље био посао. Међутим, ако би иста земља набављала ту робу на међународном тржи-*

шту, на подручју јаке валуте, требало би да плати много више.[560]

Анализа коју је дао Барбоса да Силва, иако можда донекле преувеличана, давала је јасну слику стања и штетности оваквог начина трговинске размене са Југославијом, што је само наговештавало брзу реакцију. Наравно, јасно је да овај посао није могао да се развије да није постојала бар прећутна сагласност бразилских органа и одређени степен толеранције.

У једном каснијем извештају Амбасада ФНРЈ тврдила је да је споразум требало да буде обустављен већ крајем 1955, али је интервенцијом бразилског МИП-а из „чисто политичких разлога" продужен.[561] Томе је допринела интервенција управо начелника Економског одељења *Itamaraty-ja* Барбосе да Силве. Став бразилске владе по питању реекспорта почео је да се заоштрава почетком 1956. У првој фази тражили су објашњења од југословенске амбасаде везана за конкретне случајеве. Понашање дипломатског представништва ФНРЈ у Ију сликовито је описао амбасадор Јовановић речима: „Ми смо им у току целе године на сва њихова тражења и доказе певали исту неубедљиву песму: известићемо у Београду, будите уверени да ће се предузети мере, наши инострани конкуренти ово надувавају и томе слично."[562] Споразум је формално био отказан у марту 1956, али је буквално одмах и реактивиран на три, па онда у јуну на додатна три месеца, па се могао стећи утисак да проблеми нису тако велики како се то некима чинило.

---

560 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 21, с. 49315, Izvod iz referata načelnika Ekonomskog odeljenja Itamaraty-a, ministra Barbosa da Silva, održanog u Nacionalnoj konfederaciji trgovaca.

561 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Privredni odnosi između Jugoslavije i Brazilije u 1956 godini, 3, 12.

562 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 412888, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено државном секретару Кочи Поповићу од 16. 7. 1956, 2.

Поред амбасадора Јовановића, најважнији човек за питање трговине у Рију био је економски саветник Антон Јанежич. Он је од половине 1955. извештавао ДСИП о могућности продужења споразума и финансијској ситуацији у Бразилу. У мају 1956. њему је било јасно да се постојећи уговор неће обнављати на билатералној основи и да плаћање путем клиринга више неће бити могуће. У том уверењу Јанежича су држали и случајеви пољске и чехословачке делегације које су преговарале у Рију. На крају извештаја Јанежич је јасно рекао да никог не би требало да завара продужење које је озваничено почетком јуна, јер је дотадашњем начину пословања „дефинитивно дошао крај".[563]

Преломна фаза кризе почела је 11. јула, када су два функционера *Banco do Brasil* изнела Јанежичу нова открића реекспорта, међу којима је најбитнији био случај брода *Saint-Cergues*, који је био натоварен робом искључиво за југословенски реекспорт.[564] Овај брод био је власништво једног швајцарског бродарског предузећа и 20. фебруара је испловио из луке Сантос између осталог са 15.047 врећа кафе, 6100 тона соје и 760 тона памука за југословенске луке Сплит и Ријеку. Акредитиви отворени од југословенске Народне банке сведочили су да је поменута роба намењена за југословенску потрошњу. Брод је целокупни терет истоварио у Ротердаму. Вредност робе од преко милион долара никад није стигла у ФНРЈ. Било је јасно да није могуће да нико из Југославије није ово контролисао, нити знао.[565] Амбасадор Јовановић је овај догађај коментарисао као директан удар на „најосетљивији живац" Бразилаца који је схваћен као „ругање у брк свим њиховим

563 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 21, с. 49315, Trgovinski sporazum V, 28. 5. 1956.

564 У документима југословенске дипломатије назив се често погрешно наводи као *Serge* или *Sergue*.

565 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 412888, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено државном секретару Кочи Поповићу од 16. 7. 1956, 1.

жалбама и притужбама и смишљено изигравање једног међудржавног споразума".[566]

У јулу 1956. Бразил је решио да предузме конкретне мере да реши проблем реекспорта. У парламенту је формирана анкетна комисија која је дала задатак царинским органима, ангажовала полицију и судство да пронађу и документују конкретне случајеве реекспорта Југославије у увозу и извозу. Генерални конзул Ђаковић испитиван је о томе шта Југославија производи, како би „ухватили контрадикцију" са увозом, али по речима амбасаде он „није насео".[567] У истом периоду ДСИП је упутио Савезној спољнотрговинској комори (ССТК) одређени упитник који је требало да попуне заједно са Народном банком и реекспортним предузећима. Он је садржао десет питања која су се тицала реекспортног пословања са Бразилом за 1955. и прву половину 1956.[568]

Током лета дошло је до озбиљног неслагања по питању начина решавања кризе између амбасаде у Рију и ДСИП-а. Средином јула амбасадор Јовановић је у директном писму државном секретару Поповићу закључио да је југословенска трговина у Бразилу дошла у „ћорсокак" и да више није питање вршења реекспорта као до тада, већ да ли се уопште хоће да се тргује са Бразилом. Јовановић је предложио изјаву са којом би требало изаћи пред бразилски МИП. Признати да је предузеће „Интертред" било задужено за испоруку робе која је утоварена на брод *Saint-Cergues*, а да предузеће „Генералекспорт" није могло да докаже за неке своје испоруке бразилске робе да су ушле у Југославију. На основу тога та два предузећа су кажњена и одузето им је право трговине са

566 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Privredni odnosi između Jugoslavije i Brazilije u 1956 godini, 4.

567 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 22, с. 415856, Телеграм амбасадора Јовановића упућен ДСИП од 15. 9. 1956.

568 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 23, с. 410772, Писмо ДСИП упућено Савезној спољнотрговинској комори, Секцији за реекспорт од 5. 7. 1956.

Бразилом. Такође, амбасадор је предложио да Влада ФНРЈ гарантује уколико се након ових мера деси још неки случај реекспорта да ће робу бразилској страни исплатити у „чврстој валути“.[569] Након што су краће време чекали одговор ДСИП-а који није стизао, Амбасада је у контакту са бразилским МИП-ом дала усмено изјаву онако како је осмислио Јовановић. Треба рећи да је Амбасада планирала да изјаву дâ 26. јула, а да је њихово обавештење о томе стигло у Београд тек дан после.

Давање изјаве довело је до незадовољства у ДСИП-у. Подсекретар Добривоје Видић и III одељење ДСИП-а задужено за Латинску Америку су је окарактерисали као неовлашћену. Њихов став био је да је Амбасада учинила „озбиљне грешке у поступку по овом питању“, те су тражили начин како да поправе штету која је према њиховом мишљењу учињена. Формално амбасадор Јовановић није добио сагласност за изјаву коју је дао, а ДСИП је сматрао да су признања опширнија него што су била нужна. Обавезе око плаћања у конвертибилној валути које су обећане сматране су супротним од званичног става. Директна последица ове усмене изјаве била је та што је *Banco do Brasil* тражила да јој се исплати 1,9 милиона долара за увезену робу са брода *Saint-Cergues*.[570] С обзиром на то да су готово били стављени пред свршен чин, ДСИП се сложио са давањем и писане изјаве, али је она ублажена. Разлог томе био је што је није било могуће у целини повући, будући да усмена изјава амбасадора исто обавезује владу. Како би се нагласила његова важност, писмо подсекретара Прице обележено је да се преда лично амбасадору Јовановићу.[571] Текст измењене изјаве није садр-

[569] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 412888, Шифровано писмо амбасадора Јовановића упућено државном секретару Кочи Поповићу од 16. 7. 1956, 3.

[570] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 412888, Postupak naše ambasade u Braziliji prilikom otkrića broda “St. Sergue” sa reeksportnom robom, 28. 8. 1956.

[571] ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 412888, Писмо државног подсекретара Прице упућено амбасадору Јовановићу од 6. 9. 1956.

жао две битне ствари: обећање да ће се евентуални будући реекспорт платити у чврстој конвертибилној валути и да су „Интертрејду" и „Генералекспорту" забрањени даљи послови са Бразилом. Уместо тога наведено је само да су два предузећа кажњена.[572]

Још један корак у циљу смиривања било је повлачење свих делегата реекспортних предузећа. На поменуте делегате се бразилска страна већ раније жалила. У последњој фази било их је чак шест, а својим „аљкавим, површним, нимало конспиративним" и често „међусобно конкурентним" радом су додатно отежали положај „државе и свој лични.[573] Радило се о представницима „Интерекспорта", „Генералекспорта" и „Прогреса" из Београда, „Интеримпекса" из Скопља, „Интетрејда" из Љубљане и „Астре" из Загреба. ССТК је донела одлуку о повлачењу делегата до 1. августа. Посланство је очекивало да ће то уследити ипак до половине месеца, јер је то зависило од могућности да им се обезбеди резервација за брод или авион. Потез је донео пад интересовања за куповину југодолара на лицитацијама, али се очекивало да ће позитиван ефекат бити остварен.[574]

Уочи самог истека споразума у септембру 1956. делегација из ФНРЈ у саставу Петар Петијевић, помоћник гувернера Народне банке (НБЈ), и Милош Лаудановић, начелник Комитета за спољну трговину, стигла је у Бразил. Према извештају поменуте двојице, нико није веровао да ће доћи до продужења уговора, јер су докази о реекспортним пословима пристизали тих дана у великом броју. Представници *Banco do Brasil* тада су се враћали из Швајцарске са документацијом о реекспорту бразилске кафе и Немачке са доказним материјалом који је сакупила *Deutsche Bank*. Поред бразил-

572 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 21, с. 415636, Aide memoire, 7. 8. 1956.

573 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 22, с. 416175, Izveštaj o sadašnjem stanju jugoslovensko-brazilskih privrednih odnosa, 27. 9. 1956, 6.

574 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 412922, Писмо амбасадора Јовановића III одељењу ДСИП од 2. 8. 1956.

ске штампе, о југословенском реекспорту писали су и други листови. Иако су били незваничног карактера, разговори које су водили Петијевић и Лаудановић очекивано су били тешки. Циљ југословенске делегације био је да се, ако се не може формално продужити уговор, бар створи „извесно толерантно стање по коме би се и даље вршила размена на досадашњи начин".[575]

У исто време радило се на два фронта. Амбасадор Јовановић је посетио гувернера државе Сао Пауло и парламент, а Петијевић је покушао да искористи раније познанство са тадашњим шефом Девизног одсека бразилске банке. Ипак, како су навели Петијевић и Лаудановић: „врло је тешко нешто доказивати да није када они имају скоро 80% документа да то јесте". С друге стране, и југословенска статистика радила је против својих аутора. Током 1956. ФНРЈ је увезла или планирала да увезе 12.000 тона кафе из Бразила, а према подацима које је из Београда слао Коуто у земљи се трошило 3500 тона годишње.[576] Разлика је била толико велика да се није могло говорити о грешци, или како је у разговорима спомињано о потребама војске, државним резервама које не улазе у статистику, или евентуалној повећаној потрошњи.

У другој половини године појавила се озбиљна анализа ситуације по питању реекспорта на тражење кабинета потпредседника владе Едварда Кардеља. У анализи се јасно каже да је у периоду од две и по године (1954, 1955. и прва половина 1956) остварена размена од 75.000.000 милиона долара у оба правца. Од наведене цифре 47.000.000 отпадало је на реекспортно пословање, што је чинило 63% укупне размене ФНРЈ и Бразила, од чега је при извозу реекспорт био заступљен око 70%. Аутор анализе закључује да је сасвим извесно да има и послова који нису пријављени статистици, па је проценат реекспорта у целокупној раз-

575 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 22, с. 416175, Izveštaj o sadašnjem stanju jugoslovensko-brazilskih privrednih odnosa, 27. 9. 1956, 2.

576 Исто, 5.

мени и већи.[577] И ССТК је у извештају Кардељевом кабинету потврдила да се званична југословенска статистика не поклапа са цифрама које има амбасада у Рију, јер се један део реекспорта „званично не приказује".[578]

Драстичне разлике у статистичким подацима које су објавиле две државе биле су јасан показатељ нетранспарентног пословања. Тако је у прва четири месеца 1956. Југославија скочила на осмо место у увозу из Бразила, и то испред држава као што су Велика Британија, Француска и Италија, традиционалних увозница са овог тржишта. По бразилским подацима југословенско учешће попело се на 3,09% укупног увоза, док је у истом периоду претходне 1955. износио свега 0,78%. У обрађеном периоду југословенски увоз се повећао четири пута, док се код већине других земаља он смањио (Западна Немачка за 50%). Директно поређење бразилске са југословенском статистиком за исти временски периода показује разлику 1 : 9 по извозу и 1 : 6 по увозу. Конкретно у случају кафе у прва четири месеца 1956. југословенска статистика исказује увоз од 1,61 милион, а бразилска 5,6 милиона долара.[579] Бразилске резултате потврђивале су и међународне статистике. Већ од раније ДСИП-у било је познато да „изигравањем бразилијанско-југословенског споразума и бразилијанских спољнотрговинских шупљина" југословенска предузећа долазе до велике зараде по ценама до 70% изнад светских.[580] С друге стране, амбасада је упозоравала да цене могу да буду максимално 30–40% више.[581]

---

577 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 25, с. 417806, Beleška o problemu naše robne razmene sa Brazilijom, 8. 10. 1956, 1–2.

578 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 23, с. 44256, Извештај Савезне спољнотрговинске коморе упућен Кабинету Едварда Кардеља од 8. 3. 1956, 1.

579 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 21, с. 414712, Trgovinski sporazum VI, 5. 9. 1956, 3.

580 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 23, с. 44256, Zabeleška u vezi dopisa SSTK u odgovoru na telegram Ambasade u Braziliji br. 32 i 33., 20. 3. 1956.

581 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 23, с. 44256, Извештај Савезне спољнотрговинске коморе упућен Кабинету Едварда Кардеља од 8. 3. 1956.

Повод за прекид односно непродужење постојећег трговинског споразума који је истекао 11. септембра 1956. био је случај ухваћене робе на броду *Saint-Cergues*. Поред тога, бразилска страна изашла је са бројним другим доказима, као и са цифрама које су биле веће од оних које је приказивала југословенска страна. За то је постојао и унутрашњи разлог, с обзиром на то да је у југословенској статистици приказиван само део реекспорта због структуре те робе, јер би њено потпуно приказивање давало нереалну слику у трговинском билансу и тиме онемогућавало привредне анализе.[582] Ови практични разлози могли су имати интерно оправдање, али никако нису могли бити оправдање за Бразилце.

На штету позиције ФНРЈ у овом спору била је и жеља Бразилаца да убудуће све више послова закључују на мултилатералној основи, а не као до тада на билатералној, на чему је инсистирала југословенска страна. Разлог томе био је прилично јасан и чак није ни био због онемогућавања реекспорта, већ што би у једном таквом аранжману југословенска индустријска роба због високих трошкова производње и транспорта била неконкурентна оној из Западне Европе.[583] Током 1956. било је јасно да бразилска страна није спремна на компромис и да се очекује од Југословена да прихвате другачија правила, тим пре што је такав став заузет и према другим клириншким земљама.

После неколико дана разматрања коначно је 11. септембра југословенској амбасади јављено да се споразум више неће продужавати, и да је решено да се будућа размена може вршити само на бази „чврсте валуте", о чему се треба споразумети директно са *Banco do Brasil*.[584] Ипак, изгледа да ДСИП није био са-

582 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 25, с. 417806, Beleška o problemu naše robne razmene sa Brazilijom, 8. 10. 1956, 3.

583 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 22, с. 416175, Izveštaj o sadašnjem stanju jugoslovensko-brazilskih privrednih odnosa, 27. 9. 1956, 6.

584 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 22, с. 417936, Trgovinski sporazum VII, 28. 9. 1956.

свим свестан тешког положаја у коме се нашла југословенска страна у Бразилу, већ је и даље очекивао ново продужење споразума и брзо склапање новог након тога. Томе су делимично допринели Петијевић и Лаудановић који су остали у Бразилу у нади да ће успети да макар издејствују датум за почетак преговора о новом трговинском споразуму у оквиру којег ће лакше моћи да се реше и конкретни случајеви реекспорта.[585] Почетком октобра су у сарадњи са Народном банком Југославије предложили задржавање билатералног принципа уз извесне прелазне клаузуле у којима су предвиђена делимична плаћања у конвертибилној валути.[586]

Касно да има било какав утицај на догађаје који су у исто време улазили у своју завршну фазу, одиграла се и посета Југославији угледног бразилског економисте Виктора да Силве. Он је обављао дужности саветника Банке за економски развој и био извршни секретар Савета за развитак Федералне владе Бразила. Он је обишао Загребачки велесајам, фабрику трактора у Раковици и фабрику машина „Иво Лола Рибар". Силва је закључио да Југославија не придаје довољно пажње пропаганди своје привреде и тражио да добије разне проспекте, каталоге и друге материјале у вези са извозним могућностима земље.[587]

Стање на крају 1956. било је толико лоше да га ја Амбасада ФНРЈ описала речима „да је наша трговина са Бразилијом не само дошла у ћорсокак, већ се заиста, без икаквог претеривања, потпуно компромитовала код свих државних органа, код привредника, а

---

585 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 24, с. 415147, Телеграм Петијевића и Лаудановића упућен ДСИП од 15. 9. 1956.

586 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 21, с. 415636, Писмо ДСИП упућено амбасади ФНРЈ у Бразилу од 10. 10. 1956. (у документу погрешно стоји 1954).

587 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 21, с. 415839, Beleška o boravku u Beogradu g. Dr. Viktora da Silve, savetnika Banke za ekonomski razvoj i Izvršnog sekretara Saveta za razvitak Federalne vlade Brazilije, u vremenu od 20 do 24 ovog meseca, 23. 9. 1956.

доста и широко изван ових кругова".[588] Наведено је и те како имало политичке последице, односно како се на Југославију гледало у владиним круговима. Треба рећи да је Бразил током 1956. и 1957. продужио билатералне уговоре са Норвешком, Шведском, Финском, Пољском, Чехословачком, Мађарском, Јапаном и Шпанијом, а једино није хтео да их продужи са Југославијом и Грчком.[589] Јасно је да је са поменутим земљама постојао интерес за продужетак сарадње на истим основама, док је у случају Југославије реекспортом нарушен бразилски интерес и међусобно поверење.

Ко је крив за овако негативан исход по југословенске трговинске интересе у Бразилу? Можемо рећи сви који су се бавили тим проблемом. Од Амбасаде ФНРЈ у Ију, која није успела да докаже Београду да је стање толико озбиљно као што су га они представљали, нити да ублажи став бразилских политичких и привредних кругова; реекспортна социјалистичка предузећа која су се понашала као прави капиталисти у борби за профит, често и као највећи конкуренти између себе; државне институције у Београду: ДСИП, Народна банка, ССТК, којима је било лакше да поверују вестима и тумачењима која су била повољнија, него да озбиљније испитају ствари и дођу до правих закључака, како би се евентуално спасло што се спасти могло. Говорећи о томе како је изгледала југословенска тактика за придобијање и одржавање добрих веза, амбасадор Јовановић је огорчено писао ДСИП-у: „Називамо неког амиго, амиго, све му обећавамо и тапшемо га једном руком по рамену, док му другу завлачимо у џеп. Јасно је да са оваквом тактиком нисмо могли далеко да идемо у придобијању пријатеља."[590]

---

588 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Saradnja između Jugoslavije i Brazilije, 25–26.

589 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 424566, Zabeleška u vezi bezugovornih ekonomskih odnosa sa Brazilijom, 22. 11. 1957.

590 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Privredni odnosi između Jugoslavije i Brazilije u 1956 godini, 13.

Делује да ни Бразилско-југословенска комора основана 1954. није била спремна да се суочи са изазовом. Управни одбор ове организације чинили су представници десет југословенских извозних предузећа. Радило се о: „Југометал" (Београд), „Центротекстил" (Београд), „Хемпро" (Београд), „Астра" (Загреб), „Инвест-Импорт" (Београд), „Експорт-Импорт" (Сарајево), „Плива" (Загреб), „Југоминерал" (Загреб), „Словенија вино" (Љубљана), „Југотехна" (Београд). Од наведених само је „Астра" била реекспортно предузеће.[591]

Званично 9. марта 1957. престали су да важе платни инструменти предвиђени ранијим споразумом, па се након тог датума нису могла вршити плаћања у бразилско-југословенском клирингу. *Banco do Brasil* предложила је пре тога у фебруару да се клириншки дуг од 1,5 милиона долара у корист Југославије ликвидира, тако што ће се извести бразилска роба у тој вредности, што је Народна банка прихватила.[592] До краја године југословенски потражни салдо од око 3,5 милиона долара смањен је на око 828 хиљада, пре свега куповином кафе и текстила.[593]

Југословенска страна била је заинтересована да што пре дође до преговора око новог аранжмана, али су је ту дочекале неочекиване препреке. Наиме, бразилска амбасада у Београду одбила је да изда визе с образложењем да још нису спремни да приме југословенску делегацију. Барбоса је касније рекао да је то био неспоразум, али да по питању трговинског уговора не могу да приме делегацију до јула. Представници Народне банке су управо тада успели да постигну договор са делегатима бразилске банке око

---

591 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 23, с. 44256, Извештај Савезне спољнотрговинске коморе упућен Кабинету Едварда Кардеља од 8. 3. 1956, 4.

592 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 424566, Zabeleška u vezi bezugovornih ekonomskih odnosa sa Brazilijom, 22. 11. 1957.

593 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46163, Godišnji izveštaj za 1957 godinu, 28.

ликвидације реекспортних послова. Према овом споразуму Југославија је трансфером од 1,5 милиона слободних долара обештетила бразилске захтеве у погледу реекспорта.[594] Треба рећи да су представници ФНРЈ на једном састанку очекивали тражено обештећење до три милиона, јер су претпостављали да Бразилци имају документацију којом могу доказати реекспорт до те суме. Тада је донета и одлука да терет плаћања одштете падне на предузећа која су откривена по тим пословима.[595] И поред тога што је тражена сума плаћена, јасно је било да су југословенска и бразилска позиција остале прилично удаљене. Споразум две банке као да није дотицао бразилски МИП, или по речима амбасадора Лекића тој чињеници нису придавали „никакав значај".[596]

Треба рећи да нису сви бразилски званичници били незаинтересовани за економску сарадњу. Гувернер државе Сао Пауло Жанио Квадрос је у разговору са амбасадором Јовановићем истакао како жели учешће Југославије у развоју индустрије, нарочито хидрограђње. Он је предложио да југословенска предузећа учествују на конкурсу за изградњу хидроцентрале Паранапанема. Тражио је од конзула Ђаконовића да у његово име оде код председника друштва за изградњу ове хидроцентрале и изрази ту његову жељу.[597]

Током посете представници Народне банке предали су и један нацрт платног споразума. Предлог НБЈ је тек током августа оцењен као врло неповољан. Бразилци су тврдили да то „није ни мултилатеризам, тип каквог имају у хашком клубу, ни билатела-

[594] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 424566, Zabeleška u vezi bezugovornih ekonomskih odnosa sa Brazilijom, 22. 11. 1957.

[595] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 18, с. 46711, Beleška sa sastanka po Braziliji kod Zamenika Pretsednika Komiteta za spoljnu trgovinu FNRJ druga I. Gretića, 27. 3. 1957.

[596] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 20, с. 424690, Privredni odnosi sa Brazilijom, 5. 11. 1957.

[597] ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 24.

теризам".[598] Конзул Стеван Ђаконовић је тврдио да је конзулат у Сао Паулу уложио много напора у оживљавање економских односа двеју земаља, али да се не може похвалити да је то дало „неке посебне резултате".[599] Греси реекспорта нису се лако заборављали и требало је још пуно напора да се бар трговински односи врате на уговорну основу.

Бразилци су међутим имали неке друге предлоге. Они су понудили преко амбасаде један компензациони аранжман у коме би Југословени требало да реекспортују кафу за Источну Европу. У том моменту бразилска влада видела је шансу да већим извозом кафе на источноевропско тржиште стабилизује привредну ситуацију у земљи. Могуће да се управо због нескривене жеље југословенске стране за обнову трговинских односа видели могућност да добију посредника у том делу света. Тај предлог је одбијен, а направљен је један посао где је хиљаду тона кафе и 500 тона какаовца увезено за југословенске индустријске производе. Амбасада ФНРЈ наставила је да притиска бразилске званичнике, пре свега министра финансија Алкмина (*José Maria Alkmin*) и начелника економског одељења МИП-а Барбосу. Ипак, решење се није назирало, што је доводило до јасног закључка да бразилска страна свесно одуговлачи нормализацију економских односа.[600]

Значајан корак ка обнови трговинских односа била је посета привредне делегације из Југославије на челу са Иваном Ивом Барбалићем, генералним секретаром ССТК. Она је у Бразилу боравила готово три недеље и имала читав низ сусрета са представницима *Banco do Brasil*, Националне банке за привредни развој, МИП-а и министром финансија Алкмином. Договорено је да од

---

598 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 418781, Шифровано писмо амбасадора Лекића упућено ДСИП од 20. 8. 1957.

599 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 23.

600 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 424566, Zabeleška u vezi bezugovornih ekonomskih odnosa sa Brazilijom, 22. 11. 1957, 2.

1. марта 1958. поново почне да функционише *Intybra*. Делегација је боравила у Ију и Сао Паулу, а Амбасада ФНРЈ им је пружила свесрдну подршку.[601] Ова посета била је нека врста притиска на бразилску страну за отпочињање преговора око потписивања новог трговинског уговора.

Преговори су почели већ 6. марта. Основа за разговоре био је меморандум који су представници НБЈ јула претходне године предложили *Banco do Brasil*, а чији су основни елементи били: стварање посебног рачуна билатералног карактера, трансферабилни карактер салда и установљење манипулативног кредита. На основу њега бразилска страна је припремила писмени нацрт новог споразума који је имао „више елемената билатералности него југословенски предлог, задржавајући мултилатералне аспекте".[602]

Након анализе бразилског предлога делегација је дошла до закључка да он што се тиче клаузула плаћања одговара предлогу НБЈ, али садржи „неколико нерешених и нејасних ствари". Недостајала је пре свега клаузула највећег повлашћења коју су Бразилци избегавали да дају, али и оно што је делегација желела да убаци у споразум као што су: робне листе и одговарајуће клаузуле, званични курс ММФ-а уместо курса Лондонске берзе, право кажњавања искључиво сопствених предузећа, да се обезбеди „нормално и редовно котирање" југодолара, евентуалне олакшице у курсу, ако би тако нешто Бразил потписао са другим земљама у међувремену итд.[603]

Састав југословенске делегације био је: амбасадор Данило Лекић, Жига Водушек, саветник у ДСИП-у, Петар Петијевић, директор НБЈ, Боривоје Ђорђевић, помоћник начелника у Комитету

601 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 35, с. 46296, Operativno pismo br. 2/58, 4. 3. 1958.

602 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 35, с. 46307, Trgovinski pregovori sa Brazilijom, 10. 3. 1958, 1.

603 Исто, 2–3.

за спољну трговину и Гаврa Поповић, II секретар амбасаде у Рију. Бразилску делегацију предводио је Антонио Кореа до Лаго, опуномоћени министар, начелник Комерцијалног одељења МИП-а. Споразум је закључен 1. априла 1958. у форми размена нота између министра иностраних послова Бразила Маседо Соареза и амбасадора ФНРЈ Данила Лекића.[604] Тиме је након више од годину и по дана окончано безуговорно стање између Бразила и Југославије.

Током преговора југословенска делегација имала је за циљ да у уговор унесе што више билатералних елемената и да се некако „одвеже" од АЦЛ долара који је био обрачунски долар земаља Хашког клуба (Западна Немачка, Француска, Белгија, Луксембург, Холандија, Италија, Аустрија и Велика Британија), односно да се југодолар котира независно од АЦЛ долара и то ниже од њега.[605] Према процени делегације полазна тачка југодолара била би 4–5% нижа од просека курса АЦЛ долара. С друге стране, бразилска делегација није прихватила да у уговор унесе клаузулу о најповлашћенијој нацији, јер је то био део преговора на ширем међународном нивоу (GATT – *General Agreement on Tariffs and Trade*). Ова чињеница није била по вољи југословенској страни, али су ипак пристали на потписивање уговора, очекујући да неће бити никакве дискриминације југословенског извоза у Бразил, чему је у прилог ишла дотадашња пракса.[606]

У суштини, јасно је да је југословенска страна учинила више уступака од бразилске. Тај споразум фактички је био први на

---

604 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 36, с. 48402, Pregovori sa Brazilijom, 1. 4. 1958, 1.

605 Хашки клуб био је назив за кредитно-финансијски аранжман између Бразила и наведених осам западноевропских земаља. Ове земље су код својих централних и неких комерцијалних банака отвориле посебне рачуне у својим националним валутама у корист *Banco do Brasil* које је она могла да користи за плаћање бразилских набавки у тим земљама. Jovanović, *Brazil*, 77.

606 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 36, с. 48402, Pregovori sa Brazilijom, 1. 4. 1958, 2–8.

линији интенција бразилске владе да постави своје економске односе са иностранством на новим основама. То се посебно види у платним клаузулама у погледу котизације југословенског долара и у погледу делимичне конвертибилности. Дешавало се да приликом исте цене за одређене производе буду јефтинији они источноевропске конкуренције због котизације југодолара. Један од таквих примера био је цемент.[607] Фактички је дошло до изједначавања услова увоза у Бразил из Југославије са условима из земаља Северне Америке и Западне Европе, док су источноевропске и скандинавске државе уживале повољнији третман. Разлике у ценама некад су ишле и до 30%.[608] У прилог пословању није ишла ни инфлација која је у Бразилу била учестала појава.

Након потписивања уговора ствари нису ишле онако како се очекивало. Прва три месеца није склопљен ниједан нови посао. За првих осам месеци 1958. југословенски извоз био је свега 237.000 долара, а увоз преко 3.000.000. Југодолар је на свим берзама у Бразилу, не само у Ију и Сао Паулу, био чак и скупљи од АЦЛ долара. Један од закључака био је да југословенска роба није била конкурентна на бразилском тржишту, а да се неки битни помак није могао ни очекивати.[609] Поред тога, било је још неповољних околности. *Banco do Brasil* није укључио Југославију међу земље које потенцијално могу испоручивати путничке бродове, а нису се ни примењивали уступци за увоз пољопривредних машина које је Бразил дао неким земљама.[610] Јасно је било да без подршке и разумевања бразилских надлежних органа нови Платни и

607 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 429035, Pro memoria, 12. 9. 1958.

608 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45245, Део извештаја амбасаде ФНРЈ у Ију под називом „Билатерални односи“ од 20. 1. 1959, 50.

609 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 420299, Извештај начелника ДСИП-а Рукавине упућен амбасади ФНРЈ у Ију од 7. 11. 1958.

610 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 429035, Beleška o razgovoru u Itamaratiu, 18. 9. 1958.

трговински споразум између двеју земаља тешко може дати битније резултате.

У циљу регулисања трговинских проблема са Бразилом и унапређења међусобне размене у Сао Паулу је отворено стално представништво ССТК. Треба рећи да је до тада већ радио читав низ сличних представништава у Европи и Азији, па чак и на територији саме Латинске Америке (Еквадор, Мексико, једно за Чиле, Боливију и Перу, као и једно за Уругвај и Парагвај). Задаци овог тела били су бројни: пружање помоћи делегатима југословенских трговинских предузећа, повезивање тих предузећа са бразилским, обавештавање о ценама, конкуренцији и стању на тржишту, интервенисање у случају проблема, одржавање контакта са привредним круговима и организацијама...[611] Наравно, присна сарадња са амбасадом, конзулатом и предузећем *Intybra* се подразумевала.

Прекид трговинских односа између Бразила и Југославије утицао је и на престанак рада мешовитог југословенско-бразилског предузећа *Intybra*. Оно је обуставило рад од јануара 1957. до априла 1958. Након потписивања уговора ово предузеће није могло одмах да крене са послом, па до јула није било никакве продаје. Рад *Intybra* био је хендикепиран врло неповољним курсем југодолара на бразилском тржишту, јер и поред постојања одређеног интересовања, није долазило до закључења послова. Отежавајућа околност била је та што је предузеће чинио фактички само један човек, Томо Лукичић. Ипак, временом ствар се покренула и дошло је до низа преговора везаних за путничке и теретне бродове, тролејбусе, каустичну соду, цемент... *Intybra* је у том периоду заступала преко 30 предузећа, а са њих више од двадесет имала је чврсте заступничке уговоре. Међу њима су били: „Астра“ (Загреб), „Шипад“ (Сарајево), „14. октобар“ (Крушевац), „Раде Кон-

[611] ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 12–13.

чар“ (Загреб), „Иво Лола Рибар“ (Железник), „Фабрика каблова“ (Светозарево), „Жељезара“ (Сисак), „Центропром“ (Београд) и др.[612] Ипак, резултати нису били импресивни, па је амбасадор Лекић рекао да не види смисао постојања овог предузећа које је стварало само трошкове, јер „ако није постојала чврста намера да се она оживи, није требало улагати у њу толико средстава“.[613]

Други проблем био је у томе што су акционари *Intybra* била предузећа која су јако мало извозила у Бразил као „Хемпро“ или реекспортно „Астра“, док је акционар „Центропром“ искључиво увозио кафу и то директно, а не преко *Intybra*. Из тог разлога амбасадор Лекић предлагао је промену структуре, да акционари постану представници бродоградње, железаре, предузећа везана за продају пољопривредних машина и слично.[614] Тек јуна 1959. Лукичићу се придружио још један службеник, Милан Ферић. Занимљиво је да ниједан од поменуте двојице није био члан СКЈ, што се видело као додатни проблем, јер „до извесне мере“ отежава координациони рад са амбасадом и конзулатом, као и интерну контролу предузећа.[615] У једном извештају ССТК за Лукичића се тврдило да је добар познавалац тржишта, културан и способан, али и „прилично комотан, те да воли доста блефирати а често и обмањивати“.[616] Додатни проблем била је координација и обједињавање наступа произвођача и извозника који је задавао „велике тешкоће“.[617]

---

612 Исто, 14–15.

613 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 429065, Operativno pismo br. 7/58, 30. 11. 1958, 7.

614 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45271, Operativno pismo br. 1/1959, 14. 1. 1959, 3.

615 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 426363, Operativno pismo br. 5/59, 2. 10. 1959, 5.

616 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 31, с. 412889, Извештај ССТК упућен IV одељењу ДСИП од 9. 5. 1959, 3.

617 Случај када су у Бразилу у кратком временском размаку боравили представници фабрика „Првомајске“ и „Иво Лола Рибар“ око исте ствари, продаје

Одређени напредак у овом периоду остварен је на пољу саобраћаја. Током 1957. потписан је један уговор о сарадњи и то између авио-компанија. Југословенски аеротранспорт (ЈАТ) и *Panair do Brasil. S.A.* (ПАБ) схватили су да обе компаније лете до Париза и Франкфурта, и да им се тамо завршавају и укрштају руте. ЈАТ није до тада био представљен на територији Јужне Америке, и овим уговором договорено је да ПАБ представља југословенску компанију у Бразилу, Аргентини, Чилеу, Уругвају и Перуу. До почетка октобра две стране требало је да ускладе редове летења и синхронизују растурање пропагандног материјала у Југославији и суседним земљама, односно у државама Јужне Америке.[618]

Током 1958. Југославија је увела и прву бродску линију за Јужну Америку. Брод „Дрвар" упловио је у луку Рио 23. новембра. Наредног дана организован је коктел на који је амбасада позвала више од сто званица. Позвани су представници штампе, радија и телевизије, који су дали широк публицитет отварању линије.[619] Крајем децембра у луку Сантос упловио је и други брод „Војводина". Предузеће „Југолинија", која је обављала превоз, ангажовала је и агенте у Сао Паулу и Сантосу, у циљу популаризације линије. Конзулат је сматрао да се овим потезом успорава процес асимилације југословенских исељеника и „појачава оданост према земљи".[620] У наредној години девет бродова из Југославије је допловило у Бразил, а касније проду-

машина алатљика. ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 28, с. 431552, Beleška za druga Marijana Brecelja, državnog sekretara Državnog sekretarijata za promet robe, 12. 11. 1960, 2.

618 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 25, с. 420467, Protokol o razgovorima vođenim između pretstavnika PAB-a Panair do Brasil i JAT-a Jugoslovenskog aerotransporta na dan 17 i 18 septembra 1957 godine u Beogradu.

619 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 429065, Operativno pismo br. 7/58, 30. 11. 1958, 6.

620 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 12–13.

жило за Уругвај и Аргентину.[621] Током 1960. тај број се повећао на 12, а у њима је превезено 65.580 тона робе и 64 лица.[622]

Потписивањем новог трговинског уговора дошло је и до реактивирања Југословенско-бразилске коморе. На годишњој скупштини у Сао Паулу 21. августа 1958. изабран је нови управни одбор. На његовом челу је био Освалдо Фераз Алвим (*Oswaldo Ferraz Alvim*). Чланови овог тела постали су представници предузећа која су се бавила спољном трговином. Од представника ФНРЈ у нови управни одбор ушли су Лукичић и Ферић из *Intybra* и Алберт Тринки као стални делегат ССТК.[623] У циљу боље промоције трговине између двеју земаља отворено је и представништво Танјуга за Латинску Америку са седиштем у Рију. Тако се Бразилцима нудила могућност да југословенска јавност буде директно обавештавана о привреди њихове земље.[624] Алвим је две године касније поново реизабран на исту дужност, што је био доказ поверења југословенске стране према њему.[625]

С обзиром на услове који су били на снази, није се могла очекивати већа трговинска размена након склапања новог уговора. Тек додатним преговорима око одређених набавки могло се изборити за боље услове. Један од таквих примера је преференцијални курс који је обезбеђен за извоз трактора и пољопривредних машина. Реализација тог посла морала је да сачека наредну 1959. Такође, уколико се околности не буду промениле, планирано је пребацивање тежишта

621 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 35.

622 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 26.

623 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с.426363, Operativno pismo br. 5/1959, 2. 10. 1959, 5.

624 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 30, с. 420828, Operativno pismo br. 4/1959, Aide Memoire, 31. 7. 1959, 3.

625 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 21.

на државне и полудржавне набавке, где су услови за све конкуренте били једнаки, и где је постојала већа могућност да се пласирају производи југословенске индустрије. Везано за посао око испорука машина и опреме, амбасада је закључила да се он не може склопити без знатне провизије. Њу је најчешће наплаћивао бразилски посредник. Према запажању Представништва ФНРЈ у том погледу став бразилске администрације био је јединствен и то нису сматрали за корупцију, већ „правом државног службеника".[626]

Почетком 1959. ситуација се додатно погоршала. АЦЛ долар практично је престао да постоји. Девизе из западноевропских земаља обухваћених тим споразумом поново су почеле да се лицитирају са америчким доларом. С обзиром на то да се АЦЛ долар претопио у слободни долар, а југодолар био везан за АЦЛ долар, то је значило да се југодолар везује са америчким доларом.[627] То је у пракси значило да би југословенска роба морала да има цену исту или нешто нижу од цена робе из САД или западноевропских земаља, с тим што би и тада због непостојања традиције и непознавања југословенске робе на бразилском тржишту, она била у неповољнијем положају. У односу на државе које су имале на снази повољне билатералне уговоре та разлика у цени била је и 25%. Наведени фактори уз пописане напоре које је ФНРЈ улагала у поправљање трговинских односа (отварање редовне бродске линије, отварање представништва ССТК, оживљавање мешовитог југословенско-бразилског друштва, долазак привредне делегације) унесени су у меморандум који је предат бразилским властима.[628]

Будући да и даље није било помака, уследио је нови притисак у виду *aide memoire* који је Бразилцима предат у јулу 1959.

---

626 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 415991, Полугодишњи извештај амбасаде ФНРЈ у Рио де Жанеиру, 26.

627 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45271, Operativno pismo br. 1/1959, 14. 1. 1959, 4–5.

628 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45271, Memorandum, 5. 2. 1959.

Поред понављања ранијих аргумената, наведено је како је у тренутним условима продаја југословенске робе на бразилском тржишту „постала немогућа“ и тражено је да се хитно нађу решења за ту „немогућу ситуацију“.[629]

Након неколико интервенција у МИП-у Бразила и више других институција, на крају и посете амбасадора Лекића новом министру спољних послова Лаферу (*Horácio Lafer*), дошло је до промене става. Решење је донето 10. септембра, када је југодолар изједначен са осталим билетаралним обрачунским доларима, и то на нивоу 15% испод средње вредности америчког долара. Тиме је Југославија стављена у повољнији положај у односу на земље са „чврстом“ валутом, а постигнута је једнакост у поређењу са земљама са којима је Бразил имао билатералне споразуме. Овим је елиминисана основна тешкоћа који су југословенски извозници имали на овом тржишту. Ова одредба била је у супротности са важећим трговинским и платним споразумом, чега су биле свесне обе стране потписнице, али је очигледно решено да се то игнорише.[630]

Повољно решење проблема за југословенску страну значило је појачану трговинску активност и склапање нових послова. Тако је што се тиче југословенског извоза за првих девет месеци 1959. приход био 490.000 долара, а за последња три приближно толико, односно 420.000. За увоз та цифра је била још већа, па је за првих девет месеци он износио само 139.000, а за последње тромесечје 815.000 долара. Од укупног југословенског извоза 95% послова је закључено преко *Intybra*.[631]

---

629 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 30, с. 420828, Operativno pismo br. 4/1959, Aide Memoire, 31. 7. 1959, 3.

630 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 426363, Operativno pismo br. 5/59, 2. 10. 1959, 1–2.

631 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 16–17.

Ипак, ускоро су уследили нови проблеми. Током 1960. било је предвиђено пласирање робе у вредности од три милиона долара, а у прва три месеца извезено је мање од 150.000. Критика је ишла на рачун *Intybra*, а главни проблеми били су чест недостатак робе која би се могла пласирати и недостатак кадрова у оквиру тог предузећа. Прво је било више повезано за могућности привреде, док је други био везан за *Intybra* и њену способност да обавља све постављене задатке са двојицом службеника. Предлог је ишао у правцу да поред директора постоје посебни службеници за хемијски, сектор пољопривредних машина и металопрерађивачку индустрију, сектор машиноградње и за сектор увоза. Дакле радило се о областима где се очекивала и одржавала највећа активност по питању југословенског извоза.[632]

Проблем је имало и стално Представништво ССТК у Бразилу. Први делегат Алберт Тринки никако није могао да се адаптира на бразилску климу. Често је био онеспособљен за обављање својих дужности, па је тражио премештај у земљу. Из очигледних разлога то му је одобрено, па је од марта 1960. његово место заузео Родољуб Ђоковић.[633]

Очигледан пад трговинске размене између двеју земаља у другој половини педесетих година јасно се може уочити у следећој табели:

Кретање трговинске размене Југославије и Бразила у другој половини педесетих година (у милионима долара)

Година	Југословенски извоз у Бразил	Југословенски увоз из Бразила	Југословенски трговински биланс
1955	14,2	13,5	+1,3
1956	7,2	7,0	+0,2
1957	0,8	3,1	-2,3

632 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 26, с. 412589, Beleška. Organizacioni problemi „Intybre“, 15. 4. 1960.

633 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 19.

1958	0,4	4,2	-3,6
1959	1,2	3,4	-2,2

Извор: Košta, Dragomanović, *Brazil*, 165.

Већ у октобру 1959. југословенска страна је прекорачила манипулативни кредит у износу већем од милион и по долара. *Banco do Brasil* се раније у начелу сложила да предвиђена два милиона могу бити повећана на три, али када је то премашено, одбила је да изда одобрење за утовар 3000 џакова кафе. НБЈ је упутила писмо амбасади да због предстојеће куповине кафе и какаовца тражи од бразилске банке да повећа манипулативни кредит на 4,5 милиона, уз обећање да ће дуг бити враћен до краја марта 1960, или у крајњем случају да обећају измирење те обавезе до 31. децембра текуће године.[634] Преговори су били успешни и манипулативни кредит је повећан на пет милиона долара. Упоредо са њима ишла је акција притиска преко Федерације индустријалаца, штампе, бразилског МИП-а и *Banco do Brasil*, паралелно у Рију и Сао Паулу.[635]

Новембра 1959. југословенска привредна делегација посетила је Бразил. Делегацију је предводио Тома Гранфил, директор Југословенске банке за спољну трговину. У Рију су том приликом потписани уговори са Бразилском банком за економски развој (*Banco Nacional de Desenvolvemente Economico*) и *Banco do Brasil*. Првим су се гарантовали кредити за испоруку инвестиционе опреме, а другим повећавање манипулативног кредита Југославији на осам милиона долара с каматом од 3%, чиме су се стварале могућности да се југословенски увоз из Бразила одмах увећа.[636]

634 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 31, Brazil 331, с. 426372, Platni promet sa Brazilijom – prekoračenje manipulativnog kredita, 14. 10. 1959.

635 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 13.

636 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 49241, Godišnji izveštaj o stanju u Brazilu za 1959 godinu, 6.

Након Рија Гранфил је боравио у Сао Паулу где је посетио Федерацију трговаца и Федерацију индустријалаца. Такође се састао са службеницима амбасаде, конзулата, *Intybra* и ССТК у циљу припреме тактике за наредни период.[637] У разговору је закључено да је Југославија још увек недовољно позната као индустријска земља и да њени индустријски производи немају традицију на бразилском тржишту. Због тога је било потребно уложити максималне напоре за закључивање неколико великих послова, како би се југословенска роба афирмисала. У том тренутку деловало је да бродоградња има највише шансе за успех. Уз разне врсте бродова рачунало се на извоз трактора, комбајна, опреме за бродоградилишта и хидроцентрале. По питању увоза кафа и какаовац су и даље били главни артикли, али се предлагало додатно истраживање тржишта и цена. Очекивано, реекспорт је био строго забрањен у будућим пословима.[638]

Треба напоменути да је индустријализација кроз коју је Бразил пролазио крајем педесетих година довела до тога да његово тржиште буде динамичније него раније. Долазило је до промене структуре увоза, јер је земља почела да производи неке производе које је раније увозила, а у исто време долазило је до потребе за другим артиклима, пре свега алатним машинама, опремом, артиклима више и високе прераде... Тако и неки производи који су раније увожени из Југославије више нису били актуелни као цемент, каустична сода и алкохолна пића. Тражени су постали обојени метали, бодљикаве жице, хемијски производи, грађевинске машине, мотори...[639] После извесног времена и југословенска из-

[637] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 9–10.

[638] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 49240, Zaključci povodom razgovora sa drugom Tomom Granfilom.

[639] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 28, с. 431552, Beleška za druga Marijana Brecelja, Državnog sekretara za promet robe, 12. 11. 1960, 1–2.

возна предузећа су се адаптирала на ову промену. Напредак у размени на крају педесетих управо је видљив у чињеници да је у периоду 1959–1960. ФНРЈ извезла 2200 трактора у Бразил, и да је током 1960. извоз износио 5,7 милиона, а увоз 6,6 милиона долара, што је, као што смо видели, знатно увећање у односу на претходну годину.[640]

Поправљању стања у економским односима двеју земаља сведоче и посете привредних делегација Тако је бразилска привредна делегација у саставу Антонио Девисата, Хумберто Безера Дантас и Артуро Карлини, председник, генерални секретар и члан Федерације индустријалаца државе Сао Пауло боравила у ФНРЈ априла 1960. Делегација је стигла након посета САД и Јапану, дакле директно у Југославију. Током ове посете акценат је стављен на фабрикама које производе машине и опрему („ИМР“, „Змај“, „Раде Кончар“, „Литострој“), бродоградилиштима (Ријека, Пула), Београдском сајму и Загребачком велесајму. На крају и гости и домаћини били су задовољни, а дата су обећања о заједничком раду на проширењу привредне сарадње.[641] Позитиван резултат ове посете било је чак девет чланака које је Дантас објавио по повратку у Бразил у дневном листу *Correio Paulistano* у вези са утисцима делегације са пута по Југославији. Нешто касније сви они су били заједно публиковани у књизи „Самураји и пролетери“ (*Samurais e proletarios*) у којој су објављени и утисци из Јапана, Хонг Конга, Сијама и Уједињене Арапске Републике. Југославији је у књизи посвећено око 70 страна.[642]

ССТК и амбасада су одвојено разматрали будући развој трговине са Бразилом у наредним годинама. ССТК је сматрао да

640 Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 60.

641 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 27, Brazil 332, с. 416360, Beleška o poseti brazilijanske privredne delegacije Jugoslaviji, 20. 4. 1960.

642 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 20.

би до 1965. југословенски извоз требало да достигне 13.300.000 долара (четири милијарде тадашњих динара), а увоз 10.000.000 долара (три милијарде динара). С друге стране, амбасада је била много оптимистичнија и тврдила да би поменуте године извоз могао бити 22.000.000 долара и више. Оно што је било јасно већ тада је да ће наредних година главни задатак бити повећање југословенског извоза на нивоу који би омогућио задовољавање повећаних извозних потреба са овог тржишта. План је амбасада израдила уз консултације за представником ССТК у Бразилу и службеником *Intybra*. Њихова процена била је извоз од 22.000.000, где би само пшеница обухватала 12.000.000, и увоз од 19.000.000, од чега би десет отпало на кафу.[643] Како то обично бива, планови су били једно, а реалност нешто сасвим друго, што ћемо видети у наредном поглављу.

Амбасада и Конзулат ФНРЈ у Бразилу и југословенски исељеници

Приликом посете Сао Паула почетком 1956. конзул Ђаконовић је упознао члана СИВ-а Грегорића са представницима исељеника. Након разговора он је закључио да су само Словенци јединствени, док су Хрвати и Срби подељени на пријатеље нове Југославије и на „фашисте (усташе односно четнике)".[644] У исто време конзул је пробао да побољша односе са словеначким делом колоније који се удаљио од ФНРЈ након Резолуције ИБ. У разговору са њима закључио је да провејава „више свесловенска концепција него ли социјалистичка".[645] Крајем 1956. Ђаконовић је успео да организује чи-

643 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 28, с. 423442, Plan izvoza robe za 1965. godinu.

644 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 4, с. 411460, Izveštaj druga Gregorića o putu u Braziliji, 10. 3. 1956, 2.

645 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 33, с. 47652, Извештај генералног конзула Ђаконовића упућен III одељењу ДСИП, 28. 4. 1956.

тање извода из говора маршала Југославије одржаног у Београду који је био посвећен исељеницима поводом исељеничке недеље. На једном локалном радију у Сао Паулу он је прочитан у изводима на српскохрватском и португалском језику, уз југословенску химну и пригодне народне песме. Емисија је емитована бесплатно захваљујући вези која је успостављена са директором радио-станице посредством председника Југословенско-бразилске коморе.[646]

У почетку је рад Конзулата са исељеницима био прилично скроман. Сводио се на организацију прослава као што је Дан републике или дочек Нове године, организације присуства приликом посета амбасадора Сао Паулу, и помоћ у припремању фолклорних група. Покушаји контаката са југословенским исељеницима мађарске и немачке националности показали су се као неуспешни. Тек прослава у новембру 1957. представљала је према Ђаконовићу помирење разних струја Словенаца, Далматинаца и Славонаца. Он је то приписао „великом ауторитету који Југославија ужива у свету уопште, а и у самој Бразилији".[647]

Након упознавања са званичним статистикама које су тврдиле да се од 1918. до средине педесетих у Бразил уселило 22.000 Југословена, Ђаконовић је тврдио да у стварности тај број није већи од 10.000. Истицао је да су Словенци једини део колоније који економски добро стоји, док су остали углавном скромнијег материјалног стања. Од наведеног броја исељеника тврдио је да је њих око 6000–7000 у Сао Паулу, док је мањи део у Порто Алегреу, држави Парана, Минас Жераису и престоници Рију.[648] О материјалном стању исељеника, али и о раду Конзулата, говори

646 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 33, с. 465, Писмо генералног конзула Ђаконовића упућено III одељењу ДСИП, нејасан датум.

647 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 30, с. 42598, Извештај генералног конзула Ђаконовића упућен ДСИП од 25. 12. 1957.

648 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 30, с. 420081, Извештај генералног конзула Ђаконовића упућен ДСИП од 27. 8. 1957.

чињеница да се на лист *Матица*, који је издавала Матица исељеника Хрватске, у току 1957. претплатило свега 26 лица.[649]

Секција Црвеног крста на челу са Јозефином Кадунц формално је још увек постојала, али фактички није деловала. Конзулат је успео да их убеди да се извесна „не тако велика" средства пошаљу Црвеном крсту Југославије.[650] Словенски дом (*A Sociedade Recreativa e Beneficente - Bertioga*), који је окупљао стотинак словеначких породица избеглица из Горице и околине, имао је свој дом са двораном и позорницом, кугланом и мањим спортским игралиштем. Они су с времена на време организовали неке приредбе, али према тврдњи амбасаде нису имали никакав политички и економски утицај на живот земље у коју су се доселили.[651]

Конзулат је од 1959. поред пријема за Дан републике 29. новембра организовао и пријем за Дан младости 25. маја, везан за рођендан Јосипа Броза Тита. Идеја конзулата је да тог дана окупи младе исељенике и њихове пријатеље, и да са њима разговара о темама везаним за социјалистичку Југославију. На једном таквом пријему говорило се о томе шта је југословенска омладина дала за ослобођење земље, шта је све постигла, у каквим условима живи и шта социјализам пружа омладини. Конзул Грубић је сматрао такав начин деловања од великог значаја, јер је омладина „од детињства па даље усмјеравана једнострано у правцу застарјелих схваћања".[652]

У Сао Паулу је 1959. основано Друштво пријатеља Југославије (*Sociedade Amigos da Iugoslavia*). Иницијативу за његово осни-

649 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 16.

650 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 417015, Godišnji izveštaj Generalnog konzulata u Sao Paolu, 24. 1. 1957, 7–8.

651 ДАМПС, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 41, с. 49378, Informativno-propagandni rad među našim iseljenicima, 24. 3. 1960, 1.

652 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 12.

вање имао је Генерални конзулат ФНРЈ у том граду. Управу друштва чинило је девет економских емиграната и „синова емиграната“ на челу са адвокатом Иваном Бачићем. Од поменутих петорица су рођени у Бразилу, па су на основу тога имали држављанство, док је један натурализован. Тиме се изашло у сусрет законским прописима да 2/3 чланова управног одбора чине бразилски држављани. С обзиром на то да је испоштована форма, удружење је добило дозволу за рад од стране бразилских власти. Главни циљеви друштва били су окупљање што већег броја емиграната, њихово зближавање и рад на изградњи друштвеног дома. Конзул Грубић је процењивао трошкове изградње дома између три и по и четири милиона крузеироса.[653] Будући да је већина чланова овог удружења била скромног материјалног стања, изградња дома није ишла ни брзо, ни лако. Амбасада у Рију јављала је крајем педесетих да се припремало и „друштво за културну сарадњу у престоници које би претстављале највише личности друштвеног живота“.[654]

Друштво пријатеља Југославије је одржавало плесне забаве и филмске пројекције у изнајмљеним просторијама. Имали су своју спортску секцију, фолклорну групу и тамбурашки збор. Ове секције посебно су биле ангажоване за прославу 29. новембра.[655] Било како било, после дугог низа година југословенска дипломатија успела је да оствари свој циљ да се оснује једно удружење југословенских исељеника у Бразилу, макар и у форми у којој је то учињено.

Када је у питању бројност исељеништва, и крајем педесетих година ДСИП је располагао информацијама које су говориле о око 4000 југословенских економских емиграната од којих је њих 3000

653 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 51, с. 420842, Predmet Sociedade: “Amigos da Iugoslavia”. Društvo prijatelja Jugoslavije, osnivanje, 18. 6. 1959.

654 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 49241, Izveštaj o stanju Brazila krajem 1959 god.“, 7.

655 ДАМПС, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 41, с. 49378, Informativno-propagandni rad među našim iseljenicima, 24. 3. 1960, 1.

било Хрвата, 400 Словенаца и остатак који су чинили пре свега Срби и Македонци. Радило се о ранијем схватању које није рачунало националне мањине из Југославије, пре свега Немце и Мађаре, али и оне новопридошле након Другог светског рата. Исељеници из Хрватске били су запослени у разним гранама индустрије и углавном су били сиромашни, што им није допуштало да школују децу. То је као последицу, према тумачењу надлежних, имало чињеницу да су лакше прихватали „бразилски начин живота" и нису знали српскохрватски језик. С друге стране, на словеначки део исељеништва гледало се као на богатије који су могли да школују своју децу и да су та деца „сва говорила" матерњим језиком.[656]

Крајем педесетих репатријација готово да је престала. Конзулат је 1957. регистровао само повратак четири лица. Укупно је издато шест репатриционих листова, али се двоје људи није вратило наводно из материјалних разлога.[657] Што се тиче политичке емиграције, Конзулат је изнео бројке „које не морају бити тачне" од четрдесетак усташа, осамдесетак мачековаца, четрдесетак четника и десетак Македонаца из некадашњег ВМРО.[658] Јасно је да су ови подаци нека процена која је вероватно говорили само о најактивнијим члановима заједнице. С обзиром на бројност хрватске емиграције у Сао Паулу, Конзулат ФНРЈ је имао највише обавеза око праћења њеног деловања. Примећено је да је дошло до извесне подвојености између организације *Croacia Sacra Paulistana*, позната и као „Хрватски дом Степинац" и усташа. Промена је наступила доласком свештеника Јосипа Сукнера који је активирао организацију, дајући јој „изразити павелићевски карактер". На годишњој скуп-

656 ДАМСП, ПА, 1960, Југославија, ф. 64, д. 12, с. 43123, Informativno propagandna delatnost u zemljama Latinske Amerike, Naši iseljenici u Latinskoj Americi, 2.

657 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 13.

658 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 33.

штини удружења дошло је до сукоба и након неуспеха да преузму организацију, усташе су иступиле из ње.[659] Током 1958. основано је и друштво *Sociedade Brasil-Croacia* коју су чиниле усташе, а подршку су им дали и припадници македонске организације ВМРО. Поред неких текстова у штампи они су се оглашавали и преко радија *9 de Julho*, станице која је била под контролом Католичке цркве. Емисија се звала „Глас Хрватске" и трајала је око пола сата.[660]

Прослава дана проглашења НДХ била је веома запажена 1959, чак и по признању југословенских дипломата. Конзулат је реаговао код надлежних у циљу обустављања те прославе. Та интервенција није спречила њено одржавање, јер су бразилске власти одговориле да се ради о „обичној забави". Свечаној академији у градској библиотеци присуствовали су вицегувернер државе Сао Пауло генерал Да Паз и префект Барос. Ово је утолико било упадљивије јер се конзул Ђаконовић раније састао са Баросом и говорио му против одржавања манифестације. То је конзула навело на закључак о постојању „извесне сарадње" између усташа и органа власти. Током 1959. изграђен је и дом Алојзије Степинац у којем су почели да се одржавају разни скупови и приредбе.[661] Када су се у јавности појавиле и изјаве локалних функционера у Сао Паулу, које су се могле тумачити као подршка усташама, ДСИП је реаговао. Амбасади ФНРЈ у Рију је наложено да „најенергичније интервенише" у бразилском МИП-у, и у разговору са „високим представницима власти" укаже на то. Ово се пре свега односило на присуство представника бразилских државних органа на прослави 10. априла у Сао Паулу.[662]

---

659 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 54, с. 417015, Politička emigracija, hrvatska, 1. 12. 1958, 1–3.

660 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 26–27.

661 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 18.

662 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 54, Brazil 430, с. 413550, Телеграм Јожета Брилеја упућен амбасади ФНРЈ у Рио де Жанеиру, 19. 5. 1959.

У новембру 1959. је наводно планиран терористички акт на зграду конзулата постављањем динамита. Након тога је уследила промена плана и наводно угрожавање безбедности амбасаде у Рију, због повољнијих услова за извршење. О свему је обавештена бразилска полиција. На крају је дошло једино до разбијања две табле на вратима конзулата, једне са грбом ФНРЈ, а друге са ознаком радног времена. Починилац усташки емигрант Фердинанд Ербел је наведено однео као „трофеј". Он је убрзо ухапшен, а саслушано је више припадника усташког покрета. Томе је допринео и контакт који је са помоћником директора политичке полиције имао конзулат.[663]

Фактички превентивно, пре одржавања дана НДХ 1960. саветник амбасаде Мирко Брунер се у име болесног амбасадора састао се са начелником Политичког и културног одељења бразилског МИП-а Кореом (*Manoel Pio Corrêa Junior*). Брунер је изложио низ примедби на усташко удружење Бразил-Хрватска, тражио да се поведе поступак за протеривање Ербела, и да се спречи поменута прослава. Саветник је такође донео и спремљени *aide memoire* о усташкој делатности у Бразилу. Кореа није прихватио ниједан аргумент који му је југословенски дипломата изложио и рекао да се приредбе не могу забранити, осим ако не нарушавају јавни ред и мир, или позивају на збацивање владе. На крају је рекао да не треба преувеличавати „извесне неизбежне појаве". У додатку истог документа Кореа је описан као симпатизер Хитлера (био на служби у Нацистичкој Немачкој) и проамерички човек у *Itamaraty*.[664] Ово последње показало се као тачно када су се појавили дневници једног ЦИА оперативца који је јасно назначио Кореу као агента аме-

---

663 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, c. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 27–28.

664 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 47, с. 49245, Zabeleška o razgovoru Dr. Mirka Brunera, savetnika Ambasade, sa Manoel Pio Correa Junior-om, načelnikom političkog i kulturnog odeljenja Itamaraty-a, dana 15 marta 1960g.

ричке службе.[665] Ипак, може се рећи да је притисак југословенске дипломатије уродио плодом јер се на прослави дана НДХ 1960. није појавио ниједан представник локалних власти.[666]

Српска емиграција у Сао Паулу била је углавном скромнијег материјалног положаја, али је било и богатих појединаца. Истицали су се Влада Вукојчић и браћа Арамбашић, за које је конзул Грубић писао како су „тобож југословенски оријентисани", а да су у ствари „морално и материјално" уз Српски клуб.[667] И наведено удружење у овом периоду доживело је расцеп када је основана Матица српска. Конзулат је у извештају истицао традиционалну српску подељеност која је кулминирала и довела до расцепа и у овом случају. Занимљиво је да српска емиграција у овом тренутку није имала неке јавне манифестације против ФНРЈ. Александар Гајевић, власник ресторана у Сао Паулу и председник Српског клуба, написао је један чланак у локалном полицијском листу *Tribuna Policial* који је у потпуности био усмерен против Павелића и усташа. Наслов чланка био је „Монструм који још није био суђен". Просторије Српског клуба биле су у Гајевићевом ресторану.[668]

Друштво се генерално удаљавало од политике, што је био један од разлога за формирање Матице српске. То се десило 13. септембра 1959. у присуству 37 чланова. Они су пре свега очекивали да чланство регрутују од млађих људи који су последњих година избегли из Југославије. У име краља Петра II Карађорђевића подршку оснивању друштва дао је генерал Тодор Милићевић, шеф дворске канцеларије. На крају овог извештаја конзул Грубић

665 Philip Agee, *Inside the Company: CIA Diary*, (New York: Stonehill Publishing Company, 1975), 541.

666 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 17.

667 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 417015, Godišnji izveštaj Generalnog konzulata u Sao Paolu, 24. 1. 1957, 9.

668 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 29.

могао је да констатује да је српска емиграција „далеко више подељена него раније“.[669]

Активност конзулата на подривању српске емиграције дала је резултате наредне 1960. Они су успели да од Матице српске одвоје десетак младића. На крају се десио и инцидент где су ти младићи ухваћени како певају партизанске песме и играју козарачко коло. Вероватно истом линијом конзулат је дошао до записника са састанака Матице српске, списка свих чланова, извода из благајне и других материјала. Целу ову аферу искористио је Српски клуб да жестоко нападне супарничко удружење да су његови чланови заправо комунисти. Они су у новембру изабрали ново руководство на чијем је челу био Добрило Томић, док је ранији председник Милићевић смењен због тежње да дође до измирења и уједињења са Матицом српском.[670] Поред јасних подела, српска емиграција успела је током 1960. да купи земљиште за изградњу једног дома.[671]

Партијске и синдикалне везе у другој половини педесетих година

Однос КПБ према југословенским дипломатама у Бразилу остао је непромењен и у другој половини педесетих. На пријему поводом Дана републике 1956. у Амбасади ФНРЈ били су књижевник Жорж Амадо (*Jorge Amado*), некадашњи посланик Роберто Морено и још неки истакнути левичари. Амбасадор Јовановић претпостављао је да су Амадо и Морено чланови ЦК КПБ о чему је известио ДСИП.[672] Ипак, чињеница је била да је Амадо годину дана раније на-

669 Исто, 29–30.

670 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 16.

671 ДАМПС, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 41, с. 49378, Informativno-propagandni rad među našim iseljenicima, 24. 3. 1960, 2.

672 AJ, 507, IX, 13/I-17, Beleška o dolasku članova KPB na prijem u Ambasadu FNRJ povodom Dana Republike, 1. 12. 1956.

пустио странку и политику, са жељом да се посвети искључиво књижевном раду.[673] Ипак, било је јасно да односи двеју партија нису више затегнути као раније.

Почетком 1957. конзулат који је пратио стање у Сао Паулу и околини став КПБ према Југославији оценио је као „још не тако јасан".[674] То је био знак да се ствари полако мењају у пожељном правцу. Након конгреса Светске синдикалне федерације у Лајпцигу у првој половини октобра 1957, чланови делегације ССЈ ступили су у контакт са бразилским делегатом Робертом Мореном и договорили његов долазак у Југославију. Очигледно је југословенској страни било битно да једног члана КПБ проведе кроз земљу и да му пружи прилику да види и упозна што више ствари везаних за друштвено-политички развој земље. У ту сврху Морено је остао у Југославији пуне две недеље. Обишао је предузећа „20 октобар" у Београду, „Раде Кончар" у Загребу и „Вартекс" у Вараждину, где је водио разговоре са представницима партијских, синдикалних и радничких организација. Морено је био члан оне струје у КПБ која је сматрала да политика партије треба да се ослободи стаљинистичких метода, и да им ту југословенско искуство може помоћи. Јасно је да је то био један од разлога због којих је и изабран да буде гост Југославије. На одласку Морено је саветовао да се прво крене са успостављањем синдикалних веза. На крају је обећао да ће учинити све да упозна што више својих колега са оним што је видео у Југославији, и изразио жељу да ће његова посета бити само по-

673 Жорж Амадо (1912–2001) био је један од најпознатијих бразилских модерних књижевника чија су дела преведена на више од 35 језика. Београдска „Просвета" му је већ 1949. објавила роман „Опака земља", београдско „Државно издавачко предузеће за књижевност и уметност" дело „Црвени изданци" 1955, док је загребачка „Зора" објавила роман „Капетани пјешчаног спруда" 1959.

674 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 417015, Godišnji izveštaj Generalnog konzulata u Sao Paolu, 24. 1. 1957, 14.

четак „активније сарадње“.[675] На Моренову иницијативу ССЈ је упутио поздравни телеграм оснивачком конгресу Синдиката металаца, металурга и електричара Бразила.[676] Конгрес се одржавао у Порто Алегреу средином новембра 1957. У одговору председника синдиката Бенедита Керкуеире уз захвалност наглашена је „борба за социјалистичку изградњу и јединство међународног радничког покрета“.[677]

Знајући за везе које је Морено успоставио са југословенским дипломатама, генерални секретар КПБ Престес се почетком 1958. интересовао да ли је могуће да делегација КПБ буде позвана у Југославију. То из процедуралних разлога није било изводљиво јер формално није било могуће упутити позив „илегалним партијским организацијама“.[678] Крајем педесетих чланство КПБ спало је на свега неколико хиљада људи, а ДСИП је закључио како је воде углавном „интелектуалци и бирократизовани професионалци“, што је био знак отуђености врха од чланства и народа уопште.[679] Оштрина напада према СКЈ и њеном руководству готово се изгубила. Иако су повремено преносили неки критички чланак из совјетске или кинеске штампе, углавном о Југославији није било текстова. То се тумачило тешком ситуацијом у самој партији коју умерено руководство није желело да заоштрава на страницама партијске штампе.[680] Морено је остао члан партије и наставио свој

675 AJ, 145-350, Zabeleška o boravku brazilskog delegata Roberta Morena.

676 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 13, с. 424822, Zabeleška o boravku brazilijanskog delegata Roberto Morena, 25. 11. 1957.

677 AJ, 145–350, Телеграм председника Синдиката металургијске, металске индустрије и електро производа Керкуеире упућен ЦВ ССЈ од 7. 11. 1957.

678 AJ, 507, IX, 13/I-22, Zabeleška o razgovoru savetnika L. Udovičkog sa Roberto Morenom u Ambasadi 6 januara 1958.

679 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 430070, Zabeleška sa službenog putovanja u Braziliju, 16. 12. 1958, 1.

680 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 45, Brazil 370, с. 45267, Izveštaj o štampi, propagandi i kulturnoj saradnji za 1958 godinu, 3.

отворени контакт са југословенским дипломата у Бразилу. Током јула 1958. амбасадор Лекић га је позвао на ручак у једном локалном ресторану када су разменили мишљење о стању у КПБ и међународној ситуацији.[681] Као и раније, невезано за степен односа између двеју партија, Амбасада ФНРЈ наставила је да прати стање у КПБ и шаље извештаје везане за важније програмске акте, сукобе унутар партије, као и значајније догађаје у којима су учествовали њени чланови.

У овом периоду најуспешнија сарадња остварена је са бразилским социјалистима. Посебно близак са југословенским дипломатама у Бразилу био је првак социјалиста у Сао Паулу Антонио Кошта Кореа (*Costa Correa*), уредник листа *Folha Socialista*. У разговору са конзулом Ђаконовићем, Кореа је истакао да је заинтересован за разне видове социјалистичке изградње у Југославији, као и за учење српскохрватског језика ради бољег разумевања литературе. Из конзулата је добио Устав ФНРЈ и све расположиве брошуре које су постојале на енглеском и француском.[682] Кореа је предлагао оснивање једног друштва пријатеља Југославије још 1956.[683] Генерални секретар социјалиста Домингос Веласко, који је раније боравио у Југославију, више се средином педесетих окренуо везама са Кином и азијским земљама. Ипак, наставио је и да одржава везе са Амбасадом ФНРЈ, а приредио је и опроштајни коктел за амбасадора Јовановића.[684]

Августа 1957. Фебус Жиковате, члан ЦК Социјалистичке партије Бразила, посетио је Југославију, како је наведено „без

681 AJ, 507, IX, 13/1-26, Zabeleška o razgovoru Ambasadora Lekića i savetnika Udovičkog sa Robertom Morenom na ručku 21 jula 1958 godine.

682 ДАМСП, ПА, 1956, Бразил, ф. 8, д. 9, с. 420251, Beleška o razgovoru druga Đakonovića sa Antonijom Costa Correom, advokatom, urednikom „Folha Socialista" i jednim od prvaka Socijalističke partije Brazilije u Sao Paolo, 26. 9. 1956.

683 AJ, 507, IX, 13/II-9, Razgovor Đakonović – A.C. Correa, 26. 9. 1956.

684 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 7, с. 425408, Veze diplomatskih službenika Ambasade FNRJ u Rio de Janeiro, 1.

претходне најаве". Боравио је у Београду, Загребу и Словенији. Посебно се интересовао за питања радничког управљања, комуналног система, борбе против туберкулозе и стање у пољопривреди.[685] Након повратка у Бразил Жиковате је одржао серију предавања у Сао Паулу под називом „Југословенско искуство у изградњи социјализма". Претходно је одржао једно излагање у клубу социјалиста у скупштини. Прво предавање из циклуса одржано је у Градској библиотеци, а касније је објављено у појединим дневним листовима. Жиковате је веома похвално говорио о свим друштвено-политичким аспектима развоја послератне Југославије, чак и одговарао на постављена питања онако како би представници југословенске дипломатије учинили (о потпуним верским слободама у земљи, о праведној национализацији и слично).[686] На једном месту он је рекао да Бразил треба да стоји ван антагонистичких блокова „као Југославија, Индија и Бурма", и да доприноси стварању једне групе нација која би била кадра да служи „као баријера између ривала".[687]

Када је 1958. уследио нови сукоб СССР-а и Источног блока са Југославијом, бразилски социјалисти дали су пуну подршку ФНРЈ. У разговору са Лекићем неколико руководилаца из Сао Паула су то изједначили са „нападом на највеће тековине у социјалистичком развитку, радничке савете и комунални систем". Обећана је помоћ путем предавања, дискусија и штампе у смислу објашњавања југословенских ставова и суштине сукоба.[688] О томе да су у том тренутку односи југословенских партијаца и бразилских социјалиста били најбољи говори и чињеница да су приликом пријема поводом Дана републике 1959. у конзулату у Сао Паулу

685 AJ, 507, IX, 13/II-11, Dr. F. Gikovata u FNRJ, 10-22. VIII 1957.

686 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 12 , с. 422964, Писмо генералног конзула Ђаконовића упућено ДСИП од 17. 10. 1957.

687 AJ, 507, IX, 13/II-12, Informacija o SPB.

688 AJ, 507, IX, 13/II-13, Razgovor D. Lekića sa rukovodiocima SP, 10. 7. 1958.

најбројнији били представници Социјалистичке партије, од којих чак десетак посланика локалног парламента.[689]

Синдикални контакти почели су да постају све учесталији у овом периоду. Корак у правцу активније сарадње био је позив на конгрес Савеза синдиката Југославије који је упућен Националној конфедерацији радника у индустрији (*CNTI*) са седиштем у Рио де Жанеиру. Радило се о најбројнијем синдикату у земљи који је средином педесетих бројао око два милиона чланова.[690] Бразилцима је стављено до знања да ће југословенска страна бити спремна да плати део, или у случају потребе, и целокупне путне трошкове.[691] Напори југословенске стране нису уродили плодом, али су покушаји настављени.

За време посете југословенске парламентарне делегације Сао Паулу, Драги Стаменковић се састао са Романом Ласаком, председником *Pacto do Unidade dos Socis Sindicatos*, који је у суштини представљао савез свих синдиката у држави Сао Пауло. Стаменковић је присуствовао састанку управе те синдикалне групе и дао је интервју уреднику за синдикална питања *Diarios Associados*. На другом састанку са Ласаком размењена су мишљења о организацији и функционисању синдиката у двема државама.[692]

У фебруару 1959. Стане Кавчич, члан ЦК СКЈ и ГО ССЈ, заједно са научним сарадником Института за међународну политику и привреду Станетом Јужничем боравио је неколико дана у Рио де Жанеиру.[693] Током посете Бразилу они су разговарали са

689 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, c. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 11.

690 *The Cambridge History of Latin America*, IX, 122.

691 АЈ, Савез синдиката Југославије (145), фасцикла 350, Телеграм Светозара Вукмановића Темпа од 18. 3. 1959.

692 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 29, c. 420301, Poseta jugoslov. Parlamentarne delegacije državi Sao Paulo, 1–2.

693 Као један од најзначајних стручњака за Латинску Америку, Јужнич је током шездесетих објавио више монографија о овом простору: Stane Južnič, *Kude ide Latinska Amerika*, (Beograd: Komunist, 1965); Stane Južnič, *Latinska Amerika: na-*

представницима Радничке, Социјалистичке партије и КПБ, омладинским организацијама, као и представницима више синдиката. Разговори су вођени и са дисидентима из КПБ, занимљиво у стану саветника посланства Удовичког. Велики број сусрета у кратком временском периоду омогућио је Кавчичу и Јужничу да упознају значајан број људи са спољном политиком Југославије, теоријским и практичним питањима развоја социјализма. Поред нових, представници југословенске партије имали су прилику да се поново сретну и са синдикалцем Робертом Мореном, новинаром Паулом Кастром и социјалистом Домингосом Веласком, већ доказаним „пријатељима" Југославије.[694]

Приликом Темповог боравка у Бразилу 1959. дошло је до сусрета са представницима социјалиста, Радничке партије и синдиката. Док су социјалисти били за активну сарадњу, чланови ПТБ били су резервисанији и ограничавали је на „неформалне личне контакте". Руководства синдиката показала су већу спремност за сарадњу него странке. Синдикална штампа је о Темпу писала позитивно „уз потпуно отсуство провокација, неповерења или полемичности".[695] Након повратка у Југославију упућено је писмо у коме се представници бразилских социјалиста позивају да узврате посете, а као термин им се нудило пролеће 1960. и Пети конгрес ССРНЈ.[696]

Поводом одржавања V конгреса ССРНЈ од 18. до 22. априла 1960. југословенска страна имала је амбициозан план да позове

stanak i razvoj društveno-ekonomskih struktura, (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1966); Stane Južnič, *Latinska Amerika: društvena struktura i politički sistemi*, (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1968).

694 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, д. 9, ф. 6, с. 414615, Zabeleška o poseti Riu druga Staneta Kavčića, člana CK SKJ i GO SSJ, u pratnji prevodioca Južniča Staneta, naučnog saradnika Instituta za međunarodnu politiku i privredu – od 22 do 26 februara 1959 godine.

695 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 28, с. 428942, Шифровано писмо амбасадора Лекића упућено ДСИП од 30. 10. 1959. 1–2.

696 AJ, IX, 13/II-14, Pismo S. Vukmanovića – SPB.

најзначајније и најутицајније представнике бразилских партија леве оријентације. С обзиром на то да се конгрес поклопио са званичном инаугурацијом Бразилије као главног града, та могућност је очекивано отпала. Испред Социјалистичке партије присуствовала је Илдегард Пивес де Кампос. Њу су, као и остале латиноамеричке делегате, водили у обилазак фабрика као што су „Икарус", пољопривредног добра „13 мај", бродоградилишта у Сплиту и Дубровнику. Јасна идеја била је да се покаже извозни потенцијал југословенске индустрије. Занимљиво је да су домаћини били веома разочарани са Пивес де Кампос, јер о Југославији није знала готово ништа, а током боравка није поставила ниједно политичко питање. Закључак је био да је оставила утисак „хладне жене", која нити је много знала, нити се интересовала да више дозна.[697]

Другачији утисак истом приликом оставили су Лео де Алмеида Невес и Алберто Жереиро Рамос из Радничке партије. Невес је био посланик и потпредседник партије, а Рамос члан председништва и члан Извршног савета Банке за економски развој Бразила. Делегати ПТБ су показали живо интересовање за читав низ питања везаних за привредни систем ФНРЈ, радничко самоуправљање, организацију синдиката, пољопривреду... Светозар Вукмановић Темпо био је задужен за „врло исцрпна" објашњења. Током посете о разним теоријским и практичним питањима развитка Југославије разговарали су и са Кардељом, Влаховићем и Борисом Зихерлом. Обе стране могле су бити веома задовољне постигнутим.[698] После повратка у земљу Рамос је објавио више чланака у којима је објавио осврт на низ питања из унутрашњег

[697] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 22, Brazil 326, с. 416363, Zabeleška o boravku delegata Socijalističke partije Brazilije, Heldegard Pires de Campos na V Kongresu SSRNJ, 15. 6. 1960.

[698] ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 22, Brazil 326, с. 416365, Zabeleška o boravku u Jugoslaviji delegacije radničke partije Brazilije koja je prisustvovala V Kongresu SSRNJ, 16. 6. 1960.

развоја ФНРЈ. Амбасада у Рију била је задовољна оним што је написано, јер се видело да је посланик ПТБ добро разумео оно што је видео.[699] Изводе из његових чланака у бразилском листу *О журнал* преносила је и домаћа штампа.[700]

Сарадња у области културе, науке и спорта

И у другој половини педесетих остао је кључни проблем географске удаљености за ширу делатност у овој области јер је она значила и високе путне трошкове. Савез културних удружења Бразила био је спреман да организује турнеје, пре свега диригента Антонија Јаниграа, ансамбла „Коло" и Загребачког балета.[701] Ипак, требало је обезбедити средства да сви они стигну у Бразил, а то није било лако у овом периоду.

Током 1956. у Бразилу су боравили професори Боривоје Милојевић[702] на међународном конгресу географа и професор Натко Катичић,[703] који је био у својству адвоката једног југословенског предузећа. Амбасада ФНРЈ дала им је подршку, а они су, поред упознавања са колегама, одржали предавања. Катичић је говорио о Уставу ФНРЈ и друштвено-економском систему земље. Поред учешћа на конгресу у Рију, Милојевић је провео део времена и у држави Сао Пауло на истраживању.[704]

---

699 ДАМСП, ПА; 1961, Бразил, ф. 11, д. 23, с. 412464, Pregled rada u prethodnoj godini, 15. 12. 1960, 4.

700 *Борба*, 15. 11. 1960, 2.

701 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 424684, Izveštaj o radu Ambasade od jula do novembra 1957, 5. 11. 1957, 3–4.

702 Боривоје Милојевић (1885–1967) био је српски географ, професор Београдског универзитета и члан САНУ, почасни доктор универзитета у Гренобл у и Прагу.

703 Натко Катичић (1901–1983) био је правник који је образовање стекао на Универзитету и Загребу, где је касније био редовни професор. Био је члан ЈАЗУ од 1977.

704 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Saradnja između Jugoslavije i Brazilije, 26.

У извештају амбасаде у Рију у другој половини 1957. по питању културних односа јасно је писало како „нема изгледа да ће се још за дуже време моћи учинити нешто значајније на овом сектору“.[705] Ту се пре свега мислило на трошкове које би уметници и културни радници из Југославије имали за пут и боравак у Бразилу. С обзиром на то да и јужноамеричке земље нису биле у стању да издвајају превише средстава за те намене, закључак амбасаде био је исправан. У светлу те чињенице амбасада у Рију одржавала је контакте са водећим бразилским личностима у области културе, међу којима су били Перегрино Жуниор, председник Бразилске академије уметности, Селсо Куња (*Celso Cunha*), директор Народне библиотеке, Педро Калмон, ректор Универзитета у Рио де Жанеиру, Жорж Амадо, један од водећих бразилских књижевника и др.[706]

Што се тиче гостовања југословенских културних радника у Бразилу током 1957. бележи се њих неколико. На Четвртом Бијеналу у Сао Паулу другу награду за графички рад добио је словеначки уметник Франце Михелич, док су сликарски радови насликани у техници уље на платну Марка Челебоновића били запажени. Овим учешћем на Бијеналу, иако у скромном обиму, југословенски уметници, а посредно и земља, поново су скренули пажњу на себе.[707] Професор музике из Загреба Бруно Бјелински одржао је у Баији неколико концерата и предавања, а професор Гостл, специјалиста за душевне болести из Загреба, одржао је стручно предавање у Сао Паулу. Оба професора су у суштини искористили своје приватне посете родбини у Бразилу.[708] Исте године одбрањен је дипром-

[705] ДАСМП, ПА, 1957, Бразил, ф.10, д. 2, с. 424684, Izveštaj o radu Ambasade od jula do novembra 1957, 3.

[706] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 7, с. 425408, Veze diplomatskih službenika Ambasade FNRJ u Rio de Janeiro, 2. 5. 1957, 5–6.

[707] AJ, 559-60, Odnosi Jugoslavije i Brazila. Kulturna saradnja, 1.

[708] ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46163, Godišnji izveštaj za 1957 godinu, 28.

ски рад Арналда Романа „Југославија и њено уређење“ на Правном факултету Универзитета у Сао Паулу. Конзулат је пружио свесрдну подршку кандидату снабдевајући га потребним материјалом и личним објашњавањем југословенског социјалистичког уређења.[709] Бас-баритон Загребачке опере Томислав Нералић наступао је 1957. у Сао Паулу у четири извођења као Уклети Холандез и Дон Пизаро у Бетовеновој опери „Фиделио“. Један стручни лист у Сао Паулу писао је о Нералићу као певачу који се „само може пожељети, али какав се нажалост ријетко сусреће“.[710]

Ни наредне 1958. није било никаквих озбиљнијих помака у културној сарадњи двеју земаља. И даље је постојала могућност гостовања неког од бразилских уметника, ако је у неком периоду већ на турнеји по Европи, или с друге стране неко скромније учешће на Бијеналу у Сао Паулу. Долазак фолклорног ансамбла, „Коло“ из Београда или „Ладо“ из Загреба, није долазио у обзир због тога што су они већ имали своје екстензивне турнеје у другим деловима света. Све се и даље сводило на доставу грамофонских плоча, књига и часописа који су поклањани заинтересованим бразилским установама и интелектуалцима.[711] Тако је успостављена веза са радио-станицама Министарства просвете и радијом „Елдорадо“, преко кога су емитоване „Охридска легенда“ и „Коштана“, а достављено им је и осам грамофонских плоча са народном музиком.[712] Током 1959. на Универзитету у Рију у свечаној сали откривена је бронзана спомен плоча са ликом Петра Петровића Његоша.[713] Радило се о делу вајарке Ангелине Гаталице. Од текста је предвиђено да пише: Пе-

709 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 19.

710 HDA, 1614–158, Новински исечак из загребачког листа *Globus* од 13. 9. 1957.

711 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, Brazil 340, с. 430326, Kulturna razmena sa Brazilijom, 7. 11. 1958.

712 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 45, Brazil 370, с. 45267, Izveštaj o štampi, propagandi i kulturnoj saradnji za 1958 godinu, 13.

713 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 49241, Godišnji izveštaj o stanju u Brazilu za 1959 godinu, 7.

тар Петровић Његош, песник, 1813–1851, Југославија, наравно на португалском. Гаталица је за свој рад добила ауторски хонорар у вредности од 180.000 тадашњих динара.[714]

Приликом посете парламентарне делегације Сао Паулу, Алеш Беблер се сусрео са Матаруцом, председником Бијенала и директором Музеја модерне уметности у том граду. Поред тема из уметности, дотакли су се и политике. Тада је Матаруцо рекао да совјетски комунизам није опасност по Бразил јер није пријемчив за то подручје, али да су „југословенски социјалисти опасни, јер њихове идеје, рад и достигнућа освајају народе".[715] Током 1958. Амбасада ФНРЈ учествовала је на изложби Клуба жена Рио де Жанеиро. За ту прилику искористили су предмете који су се већ налазили у амбасади: радове народне радиности, копије фресака, слике и часописе „Југославија" итд.[716] Комплет поменутих часописа поклоњен је Матарацу.[717] У ограниченим условима и минималним средствима све то су били тек неки мали кораци у упознавању бразилске јавности са културом народа Југославије.

Генерални секретар Бијенала у Сао Паулу Артуро Профили на позив Комисије за културну сарадњу боравио је у Југославији. Конзулат је такву могућност најавио током његовог путовања по Европи и алармирао надлежне у Београду.[718] У Југославији је у јулу 1959. боравила и бразилска књижевница Журема Финамур (*Jurema Finamour*), као гост Комисије за културне везе са иностранством. Она је обишла све важније културне институције у Београду, а оста-

[714] АЈ, 559–82, Извештај Комисије за културне везе са иностранством од 31. 12. 1958.

[715] ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 7.

[716] ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 45, Brazil 370, с. 45267, Izveštaj o štampi, propagandi i kulturnoj saradnji za 1958 godinu, 14.

[717] AJ, 559-60, Odnosi Jugoslavije i Brazila. Kulturna saradnja, 1.

[718] ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 26.

так времена провела је у Дубровнику, Сплиту и Загребу. Наравно, и у овом случају радило се о особи која је била на широј европској турнеји.[719] Боравак вајарке и књижевнице Марије Мартинс током лета исте године, имао је и једну несвакидашњу епизоду. Наиме, она је са породицом имала непријатности на граници у вези са дужином трајања визе њеног супруга, па је у тој „збрци" уганула ногу. Због тога је посета била ограничена на Дубровник, а Мартинс је написала писмо председнику Савеза књижевника Југославије Мирославу Крлежи у коме му се захваљивала на позиву, али да због повреде није у стању да посети Београд и Загреб.[720]

На петом Бијеналу у Сао Паулу 1959. ФНРЈ је имала више представника и то: Милан Коњовић, Отон Глиха и Стане Крегар (сликарство), Рико Дебењак (графика), Александар Аугустинчић и Душан Ристић (позоришна декорација). Сликар Алекса Челебоновић био је комесар југословенске селекције и члан жирија за додељивање награда. Постојале су награде за животно дело, за сликарство, за вајарство, за нацрт и за графику. Рико Дебењак освојио је прву награду у својој категорији, што је било први пут за неког југословенског уметника. Уместо победника награду је из руку председника Кубишчека примио амбасадор Лекић.[721] У званичном каталогу Челебоновић је описао рад сваког од југословенских аутора и дао тачан попис радова . За Дебењака је написао да у свом делу спаја једноставне народне декорације свога завичаја са сопственом, веома осетљивом и савршено прецизном, уметничком концепцијом.[722]

---

719 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 48, с. 427438, Zabeleška o poseti Jureme Finamour Jugoslaviji.

720 AJ, 559–60, Zabilješka o boravku brazilijanske porodice Martins u Jugoslaviji od 30 jula do 11 avgusta 1959.

721 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 15, Brazil 312a, с. 49376, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izvještaj za 1959 godinu, 34.

722 *5^ Bienal de S.Paulo. Settembro–Dezembro 1959*, (São Paulo: Museo de Arte Moderna, 1959), 265.

Председник Бијенала Франциско Матарацо допутовао је у Југославију у јуну 1960. као гост Комисије за културне везе са иностранством. Матарацо је разговарао са надлежнима о могућностима за проширење културне сарадње између двеју земаља. Том приликом усаглашени су и детаљи око организовања изложбе југословенских фресака на Бијеналу 1961.[723] Поменути Артуро Профили је у својој галерији у Сао Паулу организовао крајем 1960. изложбу југословенских сликара наиваца. На њој су излагани радови сликара Емерика Фејеша (9), Ивана Генералића (4), Ивана Вечењаја (4), Матије Скурјенија (4), Фрања Мраза (4) и Ивана Рабузина (3). По речима конзулата одзив публике на отварању био је „изнад очекивања". Од укупно изложених 28 радова продато је њих 16.[724]

У овом периоду долази и до одређене сарадње на пољу филмске уметности. Током педесетих већ су приказивани неки бразилски филмови у Југославији. Међу њима су била и два филма предузећа Вера Круз: „Газдаричина ћерка" (*Sinha Moca*) и „Кангачеиро" (*O Cangaceiro*).[725] С друге стране, први југословенски филм који је приказан током 1958. у Сао Паулу био је „Аникина времена" редитеља Владимира Погачића. Филм рађен по новели Иве Андрића није имао успеха у Бразилу. Одржао се веома кратко на репертоару уз слабу посету. У циљу даље промоције југословенског филма у Бразилу је исте године боравио представник „Јадран филма" Милан Ерић, који је успео да прода три од четири филма која је нудио („Не окрећи се сине" Бранка Бауера, „Х-8" Николе Танхофера и „Црни бисери" Томе Јанића).[726] За сва-

723 AJ, 559–60, Odnosi Jugoslavije i Brazila. Kulturna saradnja, 2.

724 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, Brazil 101, с. 4212, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1960, 24.

725 ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 11, д. 23, с. 410387, Писмо генералног конзула Ђаконовића упућено Предузећу за изнајмљивање филмова од 13. 3. 1957.

726 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45244, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj za 1958, 22. 1. 1959, 26.

ки од три филма добио је по хиљаду долара. Проблем оваквог начина продаје били су велики путни трошкови који су у овом случају, по мишљењу амбасаде, износили више од три хиљаде долара.[727] Дакле, радило се о суми већој од остварене зараде.

Пропагандни продор, додуше прилично индиректан, остварен је и на бразилској телевизији. Наиме, током 1958. емитована су два југословенска „стрип филма" – „Баш Челик" и „Јаје харамбаша". Први је приказан два пута, а други једанпут. Овај продор остварен је преко, како је наведено, „нашег пријатеља" доктора Булхоеса. Амбасада се том приликом жалила да није имала више сличних филмова, јер су били у стању и њих да пласирају.[728]

Важан корак ка упознавању југословенске, пре свега стручне јавности, са Латинском Америком и Бразилом тога доба било је вишемесечно путовање Сулејмана Реџепагића, асистента Института за изучавање радничког покрета. Он је као стипендиста УНЕСКО-а отишао да проучава омладинске покрете, али је прикупљао информације и о радничким покретима. После девет земаља Латинске Америке које је посетио, стигао је и у Бразил током марта 1960. Тамо је разговарао са представницима синдиката, члановима КПБ и Социјалистичке партије.[729] Као плод овог путовања и истраживачког рада Реџепагића појавиће се више монографија и чланака у наредним годинама, а он ће важити за

---

727 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 2, с. 45271, Operativno pismo br. 1/1959, 14. 1. 1959, 3.

728 ДАМСП, ПА, 1959, Бразил, ф. 9, д. 45, Brazil 370, с. 45267, Izveštaj o štampi, propagandi i kulturnoj saradnji za 1958 godinu, 13.

729 AJ, 318–241, Izveštaj o boravku u zemljama Latinske Amerike /Meksiko, Kuba, Venecuela, Kolumbija, Ekvador, Peru, Čile, Argentina, Urugvaj i Brazil/. Више о Реџепагићевим путовањима по Латинској Америци видети у: Agustín Cosovschi, "Entre Belgrado y La Habana: Sulejman Redžepagić, viajero yugoslavo en América latina", *Izquierdas*, vol. 52, Santiago 2023, 3841–3856.

једног од највећих југословенских стручњака за Латинску Америку и Бразил.

Почетком априла 1960. у Рио де Жанеиру основан је институт „Бразил–Југославија". Његов задатак био је да допринесе међусобном упознавању и развијању културне сарадње између двеју земаља. За председника института изабран је тадашњи министар ваздухопловства Кореа де Мело (*Francisco de Assis Correa de Mello*). За чланове управе изабрани су ректор Универзитета у Рију Педро Калон, више народних посланика и сенатора. Институт је заједно са амбасадом организовао изложбу „Југославија данас".[730] Амбасадор Лекић лично је учествовао у пропаганди на пољу културе. Он је у ПЕН клубу одржао предавање о југословенској књижевности.[731]

У Бразилу је на студијском боравку током 1960. био београдски архитекта Михајло Митровић.[732] Поред примарне мисије упознавања са архитектуром Бразила, он је са амбасадором Лекићем расправљао детаље везане за привремени смештај амбасаде у Бразилији. По повратку у Југославију добио је задужење да посети ДСИП и тамо изнесе закључке до којих су дошли.[733]

У јесен 1960. професор права Валадао (*Haroldo Teixeira Valladao*) држао је предавање на Филозофском факултету у Београду и био гост Свеучилишта у Загребу. Наравно, и овог пута искоришћен је његов боравак у другим европским земљама, ка-

730 AJ, 559–60, Odnosi Jugoslavije i Brazila. Kulturna saradnja, без датума вероватно после 1961.

731 ДАМСП, ПА; 1961, Бразил, ф. 11, д. 23, с. 412464, Pregled rada u prethodnoj godini, 15. 12. 1960, 5.

732 Михајло Митровић (1922–2018) био је српски архитекта који је радио урбанистичке планове за неколико градова (Ниш, Пирот, Зајечар, Врњачка Бања, Трстеник). Пројектовао је и многе зграде, а најпознатија је кула „Генекс" (Западна капија).

733 ДАМСП, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 418157, Operativno pismo (razna konkretna pitanja), 23. 6. 1960, 2.

ко би се лакше и јефтиније организовало његово гостовање.[734] Југословенска комисија за културне везе са иностранством доделила је шест стипендија за бразилске студенте у школској 1960/1961. за студирање на југословенским универзитетима.[735] И тада, али и у наредним годинама, недостајао је реципроцитет. Бразилска страна је понекад прихватала стипендије, али их углавном није нудила.

Крајем 1960. и почетком 1961. у Југославији је организована изложба бразилских уметника. Радило се о шесторици бразилских савремених сликара, међу којима су били и Антонио Бандеира и Манабу Мабе. Укупно 19 радова преузето је из програма XXX Бијенала у Венецији. Пре пребацивања у Југославију били су изложени у Трсту. То је фактички био први додир југословенске публике са савременим бразилским сликарством.[736] Изложба је постављена 23. децембра у Ријеци, а отворио ју је бразилски амбасадор Коуто.[737] У Уметничком павиљону на Калемегдану изложба је отворена 9. јануара 1961. Заједно са Коутом овог пута изложбу је отворио и Алекса Челебоновић. *Борба* је у свом тексту одала признање Комисији за културне везе са иностранством која се потрудила да приреди ову изложбу „која нас на тако аутентичан начин упознаје са тенденцијама и стремљењима савремене бразилске уметности, баш као што то, пред бразилском публиком, говоре и дела наших уметника о нашој уметности".[738]

---

734 AJ, 559–60, Informacija o kulturno-prosvetnoj saradnji između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Sjedinjenih država Brazila, 13. 6. 1967, 2.

735 Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 32.

736 AJ, 559–60, Informacija o kulturno-prosvetnoj saradnji između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Sjedinjenih država Brazila, 13. 6. 1967, 2.

737 *Борба*, 24. 12. 1960, 7.

738 *Борба*, 10. 1. 1961, 4.

Фотографија бр. 12 – Детаљ са изложбе бразилских сликара у Београду, АЈ, 112-407-09727-3

***

Учешће спортиста из ФНРЈ на такмичењима у Бразилу се проредило у другој половини педесетих. Тако је рецимо 1956. једини представник југословенског спорта био атлетичар Драго Штритоф.[739] Наредне године очекиван је поновни долазак дво-

[739] ДАМСП, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 42954, Saradnja između Jugoslavije i Brazilije, 26.

струког победника Михалића, али до њега није дошло због лоших временских услова пре његовог поласка. Ово је изазвало разочарење, а и одређене сумње код југословенске колоније. Наводно се сумњало да је Михалић свесно избегао долазак како би учинио уступак једном тркачу из СССР-а. Чак је било гласина да се југословенски тркач уплашио од конкуренције.[740]

Спортски контакти између фудбалских клубова двеју земаља били су слабији него у првој половини педесетих. Вероватно се радило о закључку да су турнеје, пре свега сложене за организацију, а да пропагандни и финансијски учинак није задовољавајући. На све су се надовезали и проблеми са бразилским партнерима. Загребачки Динамо имао је неуспешну турнеју по Бразилу током 1957. Генерални конзулат ФНРЈ је учествовао у договарању њиховог учешћа на Купу Сао Паула, а клуб је склопио уговор са агенцијом „Менезес". Констатација конзула била је да је игра Динама оставила лош утисак на тамошње спортске клубове који „познају и цене наш футбал као боље футбале у свету".[741] Након три пораза дошло је до отказивања две утакмице. Клуб није пристао на нагодбу и поднео је тужбу Фудбалској федерацији (ФИФА) против организатора турнира. Амбасада им је саветовала да пристану на нагодбу, јер би тада обезбедили сигурну материјалну корист, иако извесно у мањем износу. Поменуто решење било је и сврсисходније у смислу очувања добрих односа са тамошњим фудбалским круговима.[742]

---

740 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46162, Generalni konzulat FNRJ Sao Paolo, Godišnji izveštaj, 8. 1. 1958, 33.

741 Исто, 32.

742 ДАМСП, ПА, 1958, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 46163, Godišnji izveštaj za 1957 godinu, 28.

НА ВРХУНЦУ САРАДЊЕ – СОЦИЈАЛИСТИЧКА ЈУГОСЛАВИЈА И БРАЗИЛ (1961–1964)

Југославија и Бразил почетком шездесетих. Између Првог самита несврстаних у Београду и Кубанске кризе

Почетком шездесетих свет се налазио на ивици још једног светског сукоба, а криза између двају блокова кулминирала је догађајима на Куби октобра 1962. У исто време јачао је покрет новоослобођених држава пре свега Африке и Азије, као и земаља које нису припадале ниједном од двају савеза, са жељом да политички преживе и економски се развију у напетој ситуацији која их је окруживала. Једна од кључних чланица овог покрета који је тежио да окупи што више држава које су се налазиле на сличним позицијама била је Југославија.[743] У том периоду дошло је и до погоршања југословенско-америчких односа као одраз судара Титовог концепта несврстаности са Кенедијевом политиком обуздавања „вируса марксизма" у Трећем свету.[744] Из свега наведеног Бразил је био и те како занимљив као потенцијални

[743] Jovan Čavoški, *Non-Alignment Movement Summits. A History*. (London/New York/Oxford/New Delhi/Sydney, Bloomsbury Academy, 2022), 13–37; Dragan Bogetić. *Nesvrstanost kroz istoriju. Od ideje do pokreta*, (Beograd: Zavod za udžbenike, 2019). 9–72.

[744] Dragan Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 13–98.

савезник, а управо је ФНРЈ била држава која је улагала напоре да га придобије на своју страну.

Као што смо рекли, период од 1961. до 1964. посебан је у историји Бразила и познат као Период независне спољне политике. С друге стране, неки аутори сматрају да је популизам у тој земљи запао у последњу фазу своје кризе која ће кулминирати државним ударом.[745] Он почиње доласком на власт Жанија Квадроса који је ступио на дужност председника Бразила 25. јануара 1961. Изборе који су одржани претходне године добио је прилично убедљиво са 48% гласова изашлих бирача, чак 20% више од најближег пратиоца маршала Лота.[746] За њега су гласали бирачи из различитих друштвених категорија, од конзервативне деснице до радништва.[747] По преузимању дужности Квадрос је кренуо да води независнију и активнију спољну политику. Започео је сарадњу са бројним земљама Африке и Азије. Направио је кораке за успостављање дипломатских односа са државама Источног блока и слао економске делегације у низ земаља, па и у Кину. Као један од разлога промене спољнополитичког курса сматрао је потребу за ликвидацијом беде и заосталости у земљи.[748] У једној анализи Амбасаде ФНРЈ у Рију каже се да је план о јачању Бразила као „фактора на међународном плану" уско повезан са јачањем позиције председника у односу на опозицију, као и према иностраном капиталу инвестираном у Бразилу. У истом извештају Квадрос је

745 Francisco Correa Weffort, "La crisis del populismo: Brasil, 1961–1964", *Revista Mexicana de Sociología*, Vol. 41, No. 1, Analisis de Coyuntura (Jan. - Mar., 1979), 129–141.

746 *História do Brasil nação*: *1808-2010*, vol. 4, *Olhando para dentro 1930-1964*, Lilia Moritz Schwarcz ed., (Rio de Janeiro: Objetivo, 2013),122.

747 Edgar Luiz de Barros, *O Brasil de 1945 a 1964*, (São Paolo: Contexto, 1994), 54-56.

748 Неколико дана након оставке Квадрос је написао чланак о спољној политици Бразила који је објављен у часопису *Foreign Affairs*. Jânio Quadros, "Brazil's New Foreign Policy", *Foreign Affairs*, Vol. 40, No 1, (Oct., 1961), 19-27.

оцењен као човек велике способности, политичке вештине, личног шарма и изузетног радног елана.[749]

Већ одранијe позната осећања према Југославији и њеном вођи манифестовала су се и када је Квадрос постао председник. Према сведочењу тадашњег амбасадора ФНРЈ Данила Лекића, на једном столу у Квадросовом кабинету налазила се фотографија Јосипа Броза Тита.[750] Потписану фотографију маршала Тита Квадрос је на сопствени захтев добио још 1954. Да се радило о чињеници говори и извештај америчког амбасадора у Бразилу Џона Кабота (*John Moors Cabot*), послат само дан раније где, додуше, говори о непотписаној Титовој фотографији.[751] Као доказ таквог става уследио је позив шефу југословенске државе да посети Бразил већ током фебруара. Тај позив предао је државном секретару Кочи Поповићу бразилски амбасадор у Београду Руи Рибеиро Коуто. Он се већ претходно консултовао са Александром Ранковићем, који му је рекао да ће тај позив сигурно бити „врло радо" прихваћен.[752] Да се о томе озбиљно размишљало говори и више Квадросових наредби у ишчекивању посете. Прво је већ средином фебруара предвидео једну радну групу састављену од представни-

749 ДАМСП, ПА,1961, Бразил, ф.10, д. 3, с. 412704, Unutrašnja situacija u Brazilu od 14. 4. 1961. Такође видети: Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 149.

750 AJ, 837, I-3-a/13-4, Informativna beleška o Braziliji. Осим председника ФНРЈ поменуте су и фотографије лидера Уједињене Арапске Републике Насера и уметничка слика Абрахама Линколна. ДАМСП, ПА, Бразил, 1961, ф. 10, д. 24, с. 412455, Zabeleška o razgovoru ambasadora Danila Lekića s predsednikom Brazila Janio Quadrosom, u Braziliji, dana 4 aprila 1961 god, 1.

751 Telegram From the Embassy in Brazil to the Departmant of State, Rio de Janeiro 3. 3. 1963, *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1961–1963, Volume XII, American Republics, 2. 1. 2026, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v12/d205.

752 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 27, с. 46145, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara Koče Popovića sa ambasadorom Brazila Ribeiro Couto-m, održanim 25. II. 1961. godine; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 150.

ка четири министарства и Народне банке ради припреме разговора током посете маршала Југославије.[753] Након тога у марту је упутио писмо министрима просвете и спољних послова којим се налаже формирање радне групе за преговоре са југословенском страном од четири члана из поменутих министарстава (3+1).[754] Већ почетком марта сви листови у Бразилу објавили су вест да је председник Југославије прихватио позив да посети њихову земљу. Дописник Танјуга је послао неколико најважнијих реакција међу којима је најупечатљивија она у којој се ова посета описује као корак председника Квадроса у „правцу латинско-америчке форме неутрализма".[755]

Квадросов човек од поверења, новинар и директор листа *Diário de Noticias* Жоао Дантас (*João Portella Ribeiro Dantas*) открио је амбасадору Лекићу током фебруара да ће ићи у специјалну мисију која ће обухватити поред Југославије, неких афричких земаља и Бугарску, Румунију и Мађарску, с којим се планира успостављање дипломатских односа. То је све требало да буде увод у обнову односа са СССР-ом, а Дантас је планиран да буде амбасадор у Москви. На крају разговора замолио је Лекића за најстрожу дискрецију.[756] Овај разговор био је један од доказа приближавања двеју земаља, односно јасна намера за успостављање присније односа. Када је у априлу датум Брозове посете померен за септембар, председник Бразила поновио је своју ранију наредбу, додавши да би било добро да кад агенда буде готова, да се она размотри са југословенским амбасадором и југословен-

753 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, De Brasília, (Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2006), 18. 2. 1961, 322.

754 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, De Brasília, Para Ministério das Relações Exteriores, Para o Ministro da Educação, GP/MRE/17, 2. 3. 1961, 328.

755 *Борба*, 4. 3. 1961, 3.

756 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 27, с. 44073, Телеграм амбасадора Лекића упућен ДСИП од 8. 2. 1961.

ским стручњацима. Конкретно је помињана сарадња на пољу економије и културе.[757] Што се тиче дневног реда самих разговора, Квадрос је то препустио југословенској страни, јер, како бележи Лекић, бразилски председник му је рекао да је сигуран како „не постоји ниједно питање по којем нећемо одмах пронаћи заједнички језик".[758]

Дискурс владиних кругова био је више него повољан за ФНРЈ. Тако је на једној конференцији за штампу фебруара 1961. тадашњи министар спољних послова Де Мело Франко на питање новинара Танјуга шта би могло да се учини да се додатно учврсте југословенско-бразилски односи кратко одговорио „посета маршала Тита Бразилу".[759] Интересовање југословенске стране за Бразил разумљиво је повећано. У једном стручном чланку у *Југословенском прегледу* публикованом током лета 1961. већ се Квадросов долазак на место председника наводио као почетак нове фазе у југословенско-бразилским односима.[760]

Средином 1961. Данило Лекић напустио је Бразил. На опроштају министар Де Мело Франко у име председника Квадроса одликовао га је Орденом Крузеиро до Сул, степена велики крст, што је представљало највише одликовање Бразила страним држављанима.[761] Приликом опроштајне аудијенције амбасадора Лекића у јулу 1961. Квадрос је опет исказао своје дивљење према Југославији и њеном вођи. Председник Бразила тада је истакао да је

---

757 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, De Brasília, 4. 4. 1961, 350–351.

758 ДАМСП, ПА, Бразил, 1961, ф. 10, д. 24, с. 412455, Zabeleška o razgovoru ambasadora Danila Lekića s predsednikom Brazila Janio Quadrosom, u Braziliji, dana 4 aprila 1961 god, 6.

759 Documentos da Política Externa Independente, Volume 1, Alvaro da Costa Franco, org, (Rio de Janeiro: Centro de História e Documentação Diplomática / Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2007.), 48.

760 Радило се о чланку "Relations Between Yugoslavia and Brazil (1960–1961)" објављеном у броју 6. за 1961. godinu. Наведено према: Rubinstein, *Yugoslavia and the Non-Alignment*, 98.

761 *Борба*, 5. 7. 1961, 8.

Тито једна од „највећих фигура данашњице“, а да се само у Југославији „човек осећа сретним што постоји“. Одлазећем амбасадору Квадрос је предао и лично писмо за председника ФНРЈ у коме га назива „великим и добрим пријатељем“.[762] Да је бразилски председник стварно уважавао амбасадора Лекића налазимо потврду и у званичним бразилским документима где га наводи као „нашег одличног пријатеља“ (*excelente amigo nosso*).[763]

Ипак, нису сви у Бразилу зближавање са социјалистичком Југославијом сматрали правим потезом. Евентуалну посету вође друге Југославије и продубљивање сарадње са Југославијом већ у првој половини 1961. негативно су дочекали неки опозиционо настројени политичари и новине. Адмирал Карлос Пена Бота карактерисао је Тита као „окрутни комунистички деспот“, док је штампа блиска гувернеру Ласерди писала да се Бразил само такмичи за место асистента Југославији и Египту у оквиру покрета несврстаних.[764] Ласерда је у једном говору Јосипа Броза назвао себичним тиранином, што је повукло за собом и протест који је у име амбасаде бразилском МИП-у упутио саветник амбасаде Мирко Брунер. У име владе министар Де Мело Франко[765] је изразио жаљење, али и немогућност да се тако нешто спречи.[766] Јасно је да је овај

762 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 27, с. 421067, Telegram ambasadora Lekića upućen DSIP-u od 5. 7. 1961.

763 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, Presidência da República / Gabinete do Presidente para o Ministro de Estado, 23. 5. 1961, 409.

764 Santos, *Pontes entre Brasília e Belgrado*, 14–17.

765 Алфонсо Аринос Де Мело Франко (1905–1990) био је бразилски правник, политичар, историчар и књижевни критичар. Био је посланик и сенатор током више деценија. У два наврата, од 31. јануара до 25. августа 1961. и 12. јула до 18. децембра 1962. био је министар иностраних послова Бразила. Занимљиво да је и његов отац Афранио Де Мело Франко био министар иностраних послова (1930–1933).

766 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 11, д. 26, Brazil 377, с. 425599, Шифровано писмо амбасадора Баришића упућено ДСИП од 12. 8. 1961.

напад био усмерен пре свега ка спољној политици Квадроса и њему лично. И опозициона бразилска штампа приметила је Квадросову везу са Југославијом и њеним лидером. Тако је у мају 1961. лист *Estado de S. Paolo* писао како је нови бразилски председник направио заокрет улево и како има тенденције да постане *каудиљо*. У уредничком тексту који је имао великог одјека, и који је био пренесен у низу других листова, Квадрос је оптужен да има аверзију према западним лидерима, а да је под утицајем „диктатора Тита из Југославије, моћног човека Египта и Фидела Кастра".[767]

Без обзира на све, Квадрос је био одлучан у обезбеђивању повољне атмосфере за посету. Прихватао је и септембар као могући датум, и повезивао га са највећим националним празником, Даном независности. У разговору са Лекићем сложио се да су противници посете црквени и проамерички кругови у земљи, управо они који се највише противе новој спољној политици Бразила. „Ја никад нећу бити марионета Ватикана, нити ће Бразил постати педесетпрва држава САД", рекао је том приликом амбасадору ФНРЈ. На крају разговора Квадрос је нагласио Лекићу да за њега „не важи дипломатски протокол", већ кад год жели да са њим разговора дође у Бразилију и директно се јави телефоном, јер му он „у свако доба стоји на расположењу". Лекић је из свега закључио да „акцентирана сарадња с нама није само тактика или инструмент, него битни елемент нове спољне политике на којој упорно инсистира" нови председник Бразила.[768]

Све наведено био је јасан сигнал да се убрзају напори за укључивање Квадроса на „трећу страну". Жељу за привлачење Бразила у покрет несврстаности у настајању, осим председника

---

767 *O tempo da experiência democrática: da democratização de 1945 ao golpe civil-militar de 1964: Terceira República (1945-1964)*, eds. Jorge Ferreira e Lucília de Almeida Neves Delgado, (Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2019), 308.

768 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, с. 410537, Извештај амбасадора Лекића упућено ДСИП-у од 6. 4. 1961, 3.

ФНРЈ, исказали су и председник Индонезије Сукарно и Уједињене Арапске Републике Насер. Они су упутили писмо Квадросу којим су га позвали да пошаље представника Бразила на припремни састанак у Каиру 5. јуна.[769] Он је за посматрача одредио Куњу (*Leitão da Cunha*), генералног секретара Министарства спољних послова.[770] Тиме су очекивања да ће Бразил учествовати у том покрету додатно оснажена.

Приликом давања агремана новом амбасадору ФНРЈ Марјану Баришићу током јула наведено је да се због конференције несврстаних посета Јосипа Броза Бразилу одлаже за октобар.[771] Све то је говорило о спремности Квадроса за ближом сарадњом са Југославијом и њеним лидером, као и за даље унапређење југословенско-бразилских односа. Отправник послова амбасаде у Рију Мирко Брунер састао се са Квадросом у Бразилији током августа. Бразилски председник изразио је жељу да дође у Београд на прву конференцију несврстаних земаља, али се изговарао да му је за то потребно одобрење Конгреса, за које није сигуран да може да га добије. Хвалећи југословенску политику он је наводно изјавио да је та политика „данас најбоља", и да је он у том часу већ „готово спреман" да своју земљу прикључи неангажованим. Тражио је још једну седмицу да достави коначан одговор, јер не би смео изаћи пред Конгрес без сигурности да би тај његов предлог прошао.[772]

---

769 Више о припремном састанку за прву конференцију шефова држава или влада несврстаних земаља у Каиру видети: Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 73–76; Čavoški, *Non-Aligned Movement Summits*, 52–54.

770 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, GP/MRE/147 / Gabinete do Presidente para Ministério das Relações Exteriores, 31. 5. 1961, 411.

771 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, De Brasília, Ministério das Relações Exteriores, GP/MRE/196, 3. 7. 1961, 433.

772 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 24, с. 426316, Zabeleška o razgovoru Dr. Mirka Brunera, otpravnika poslova, a.i., s Predsednikom Brazila Dr. Janio Quadros-om, u Braziliji dana 10. VIII 1961g. u 11,30 h; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 151.

Ипак, само петнаест дана од поменутог разговора Квадрос је поднео оставку на место председника, након само седам месеци од преузимања дужности. У свом писму бразилском народу он је навео да се суочио са „корупцијом, лажима, кукавичлуком" и амбицијама појединих група укључујући и оне из иностранства.[773] По тумачењу југословенске дипломатије, оставка је дата под притиском САД и бразилске деснице, а амбасадор у Рију Марјан Баришић је писао о „организованој завери" десних снага.[774] У детаљнијој анализи која је уследила нешто касније, Баришић је нагласио да су те десне снаге „еманација домаћих и страних капиталистичких интереса" које су у заједници са војском поставиле захтев Квадросу да одустане од своје „унутрашње нове економске политике и независне спољне политике". Сам Квадрос по тој анализи није био обезбедио организовану и широку политичку подршку, па је једини излаз видео у оставци.[775] Државни секретар Коча Поповић у разговору са америчким амбасадором у Београду Џорџом Кенаном предвиђао је дуг период нестабилности у Бразилу након Квадросове оставке. Занимљиво, по речима Кенана није кривио САД за такав развој ситуације.[776]

С друге стране, као што смо већ говорили, неки историчари сматрају да се радило о маневру самог Квадроса који се надао да ће чином оставке направити унутрашњи притисак и да она на

---

773 Ruth Leacock, *Requiem for Revolution. The United States and Brazil, 1961–1969*, (Kent-London: The Kent State University Press, 1990), 44.

774 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 8–9; AJ, 837, I-5-b/13-1, Ostavka predsednika Kvadrosa i politička kriza u Brazilu od 14. 10. 1961.

775 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 3, с. 439812, Izveštaj o najnovijoj političkoj sitauciji u Brazilu od 30. 9. 1961.

776 Telegram From the Embassy in Belgrade to the Department of State, Document 95, Belgrade 31. 8. 1963, *FRUS*, 1961–1963, Volume XVI, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, датум приступа 1. 2. 2026, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d95.

крају неће бити усвојена, а да ће након тога добити шира овлашћења за спровођење својих замисли.[777] Иначе, већина тадашњих аналитичара осудила је овај потез, неки су га сажаљевали, а најмањи је био број оних који су се о њему похвално изразили.[778]

Треба нагласити да је конзул у Сао Паулу Бранко Грубић већ у априлу дао детаљну анализу ситуације у Бразилу са посебним акцентом на Квадросов положај. Он је тада закључио да он уз себе нема ниједну странку, већ само делове странака и појединце, нити штампу која подржава његов рад. Грубић је са правом поставио питање Квадросове судбине и предвидео неколико опција речима: „Или да пресија 'моћних' и осталих буде толико јака, да се Жанио не буде могао одупирати, или да одупирући се буде смењен или чак уморен."[779] Ово Грубићево предвиђање показало се као основано. У једној каснијој анализи амбасаде у Рију седам месеци управе Квадроса означено је као знатан напредак, нарочито на спољнополитичкој афирмацији земље. „Жанизам је постао симбол независности, социјалног и економског прогреса Бразила, у извесној мери и читаве Л.А", тврдило се у извештају.[780]

Југословенска дипломатија добила је наредне године детаљније информације у вези са Квадросовом оставком од његовог личног секретара новинара Августа Марзагаа (*Augusto Marzagão*). Према Марзагаовим речима, он је ове информације пренео по директној наредби некадашњег председника. Наиме, радило се о томе да је Квадрос бразилском Конгресу послао пет захтева: предлог о национализацији банака, предлог о национализацији извоза кафе,

777 Barros, *O Brasil de 1945 a 1964*, 58; Leacock, *Requiem for Revolution*, 43–48.

778 Warren Bryan Martin, "Janio Quadros and his Consience", *Ethics*, vol. 73, No. 1 (Oct. 1962), 42–46.

779 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 23, с. 412703, Generalni Konzulat FNRJ Sao Paolo, Izvještaj za prvi kvartal 1961 godine, 14. 4. 1961, 7.

780 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 411064, Smernice razvoja Brazila, 28. 3. 1962, 2.

предлог о административној реформи која би је смањила за око 150.000 службеника, предлог о монетарној реформи и предлог о аграрној реформи. Већина у Конгресу била је против наведених реформи, али није смела директно да устане на Квадроса због тога, већ је повод нађен у његовој намери да одликује Ернеста Че Гевару. Начелник генералштаба са групом виших официра је „ултимативно захтевао поништење одлуке". У том тренутку Квадрос се нашао пред избором или да „одступи на читавом фронту", или позове народ на отпор и самим тим доведе до грађанског рата. Он се одлучио на први, јер није имао подршку у армији, нити је располагао организованом политичком снагом, па би евентуални оружани сукоб могао довести до победе реакционарних снага и њиховог учвршћивања на дужи период. Марзагао се са Лекићем састао у Југославији када је као представник Бразилског института за кафу боравио у посети Загребачком велесајму, где је Бразил излагао своје производе. И он као и Квадрос очекивали су његов брз повратак на власт.[781] Сама чињеница да је Квадрос осећао потребу да југословенском руководству саопшти своју верзију разлога за подношење оставке јасно говори о међусобном поверењу које је владало.

Ипак, показаће се да промена на месту председника Бразила није битније утицала на односе двеју земаља. Нови председник Жоао Гулар, који је био Квадросов потпредседник, долазио је из Радничке партије Бразила, што га је чинило идеолошки још ближим режиму у Београду. Он је убрзо након преузимања власти обновио позив председнику ФНРЈ да посети Бразил. Ово се од стране југословенске дипломатије тумачило као да Југославија представља земљу од значајног интереса за Бразил, и да је сарадња са њом „фактор трајнијег карактера".[782]

---

781 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 25, Brazil 335, с. 429963, Beleška o razgovoru sa g. Augusto Marzagaom, bivšim ličnim sekretarom predsednika Žani Kvadrosa, 15. 9. 1962.

782 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 47.

Учешће Бразила на самиту несврстаних деловало је веома извесно половином 1961. Представник те земље био је у Каиру на припремној конференцији током јуна. Управо је потенцијално присуство Бразила на самиту у Београду било предмет сукоба америчког амбасадора Кабота и председника Квадроса. Амбасадор је оптужен да се меша у унутрашње послове Бразила након изјаве да та земља не би требало да учествује на конференцији ванблоковских земаља у Југославији. Америчка влада се оградила од изјаве свог дипломате и повукла га, али ни југословенска, ни бразилска влада нису прихватиле такво тумачење.[783] Амерички амбасадор у Београду Кенан био је задужен да лично објасни председнику ФНРЈ изјаву колеге у Бразилу, и увери га да САД не заузима позицију ни за ни против.[784] Током јула Јосип Броз Тито послао је лично писмо Квадросу којим га је позивао на конференцију.[785]

Ипак, дилема је још увек постојала, као и јасни став САД против учешћа јужноамеричке земље на конференцији. Бразилски амбасадор у Београду Коуто почетком августа је писао да би било „опасно" да Бразил буде једина земља из Латинске Америке на конференцији. Сасвим другачије по њему би изгледало ако то учини више земаља из региона. Следећи ту препоруку бразилским представницима у Аргентини, Мексику, Чилеу, Колумбији, Еквадору и Перуу је наложено да разговарају о могућем заједничком наступу у Београду. После дужег или краћег разматрања тај предлог је одбијен.[786]

---

783 Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-1971*, 31.

784 Memorandum of Conversation, Brioni 17. 6. 1963, *FRUS*, 1961–1963, Volume XVI, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, датум приступа: 2. 1. 2026, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d93.

785 AJ, 837, I-1/112, Pismo Josipa Broza Tita upućeno Kvadrosu od 20. 7. 1961.

786 James G. Hershberg, "'High-Spirited Confusion': Brazil, the 1961 Belgrade Non-Aligned Conference, and the Limits of an 'Independent' Foreign Policy during the High Cold War", *Cold War History*, 3/2007, 379–381; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 152.

Коуто је своју идеју изложио и Кочи Поповићу. Државни секретар ФНРЈ је проценио да бразилски амбасадор ради у интересу Американаца и погрешно закључио да би овима ипак одговарало да буде више земаља из Латинске Америке као противтежа Куби.[787] На састанку са једним представником Министарства спољних послова у Рију, отправник послова Мирко Брунер је чуо да Бразил има симпатије према несврстанима, али да је његов положај специфичан, јер у том покрету има доста екстремних ставова, а то би их довело у „незгодну ситуацију". О позицији Бразила Брунер је закључио: „Његово излагање оставља утисак као да сматра да је Бразил већ позван, у најмању руку да не сумња да ће бити позван, а најмање да би хтео избећи да буде позван."[788] Ипак, наведени оптимизам у вези са учешћем Бразила није био оправдан.

Крајњи резултат ове иницијативе био је да су се на конференцији у Београду као посматрачи појавили Бразил, Боливија и Еквадор, док је Куба остала једина латиноамеричка земља као званични учесник.[789] Бразил је представљао амбасадор те земље у Швајцарској Де Мело Франко Фиљо. У указу председник Квадрос је навео да одређује њега као посматрача како би се показало „велико интересовање бразилске владе за предстојећу конференцију".[790] Незадовољна исходом, и убеђена у умешаност САД у процес

---

787 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 26, с. 425352, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara Koče Popovića sa brazilskim ambasadorom Ribeirom Koutom, održanim 19. VIII. 1961. godine.

788 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 24, с. 424370, Zabeleška o razgovoru otpravnika poslova a. i. Dr. Mirka Brunera s v.d. Generalnim Sekretarom Itamaraty Ilmar Penna Marinho-om, 10 jula t.g. Prisutan sekretar Marijan Kunc.

789 Представник Боливије био је министар просвете Хозе Фелман Веларде, док је амбасадор Еквадора у СР Немачкој Хозе Хоаким Силва присуствовао у име те земље. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 76.

790 *Cadernos do CHDD*, Ano V, n. 8, De Brasília, Ministério das Relações Exteriores, GP/MRE/288, 24. 8. 1961, 483–484.

доношења одлуке Бразила о учествовању на самиту, Југославија је више пута протестовала код америчких дипломата.[791]

Ни само учествовање Бразила у својству посматрача на конференцији у Београду није прошло без проблема. Када је пристигао у престоницу Југославије, амбасадор Мело Франко је обавештен да се његова акредитација не може више сматрати важећом због оставке председника Квадроса који ју је потписао. Амбасадор је бесно обавестио *Itamaraty* да су југословенски домаћини ишли толико далеко да су уклонили и бразилску заставу. Према њиховим сазнањима иза овога је стајала кубанска делегација коју је предводио председник државе Дортикос Торадо (*Osvaldo Dorticós Torrado*). Кубанци су били на становишту да је Квадрос уклоњен војним ударом и да у датом тренутку не би требало признавати бразилске представнике. Ипак, након жалбе бразилском дипломати је дозвољено учешће на конференцији у статусу посматрача.[792] Овакав исход није био оно чему се југословенска страна надала, али се могао сматрати некаквим кораком унапред.

Поправљање односа између двеју држава знатно је отворило врата југословенској пропаганди у Бразилу. То је посебно важило за 1961. У многим листовима, радио-станицама и телевизијама, Амбасада ФНРЈ је пронашла симпатизере Југославије, који су поред својих чланака, објављивали и достављени им материјал из широког спектра тема. Пропаганда је била посебно учестала у време одржавања Београдске конференције. Амбасада је свакодневно издавала билтене који су дељени новинарима, посланицима, синдикатима, и свим онима за које је процењено да у „било којој мери могу бити корисни". О интересовању за Југославију у том периоду говори и податак да је издање Кардељеве књиге „Со-

[791] Dragan Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 368.

[792] Krepp, *Brazil and Non-Alignment*, 111–112.

цијализам и рат: осврт на кинеску критику политике коегзистенције“ штампано у 3000 примерака распродато у кратком року, што је довело до штампања другог.[793] Ипак, регистроване су и препреке на путу додатног зближавања двеју земаља. Оне су виђене, пре свега, у спољашњем фактору. На крају извештаја амбасадор Баришић закључује: „У оваквим условима, у покушајима ликвидације независне политике Бразила, независна Југославија као неангажована земља највише смета САД у овом подручју“. То није значило да ће ФНРЈ престати да делује у задатом правцу, напротив. Следећи корак у односима Југославије и Бразила биле су посете на највишем нивоу.

Посета државног секретара за иностране послове Коче Поповића Бразилу

Током маја 1962. Коча Поповић посетио је Бразил, Чиле, Боливију, Мексико и САД. Формално је претходио позив све четири владе држава које су биле посећене. Пре пута у куртоазну посету примио је амбасадора Бразила Риберија Коута и отправника послова Боливије у Београду Хорхе Алдерете Розалеса.[794] У пратњи државног секретара на путовању били су начелник IV одељења у ДСИП-у Јакша Петрић и саветник Реферaде за Латинску Америку Стјепан Сенековић. У изјави за државну телевизију и Танјуг Поповић је рекао да посета представља „природни следећи корак“ у развијању међусобних односа и да ће бити подстрек „даљем проширењу међусобне сарадње и разумевања“.[795] Бразилски амбасадор Коуто саветовао је Поповићу да након званичне посете остане и приватно неколико дана. Он је тај предлог изнео

[793] ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 33, с. 411039, Izveštaj o radu u toku 1961 godine, 10. 2. 1962, 1–6.

[794] *Борба*, 6. 5. 1962, 1; *Политика*, 6. 5. 1962, 1.

[795] *Борба*, 7. 5. 1962, 5; *Политика*, 7. 5. 1962, 5.

у име своје владе. Државни секретар је лично сматрао да би га требало прихватити.[796]

Увидом у архивске изворе недвосмислено можемо закључити да је управо Бразил био најважнија „мета" посете државног секретара ФНРЈ. И временски је трајала најдуже, јер је било предвиђено да шеф југословенске дипломатије остане у Бразилу пет дана. То нимало не чуди с обзиром на то да се ради о највећој и најмногољуднијој земљи Латинске Америке, али и оној за коју се сматрало да има највећи утицај на друге. Управо та нада да ће примером Бразила кренути и друге земље мотив је који се понављао у званичним извештајима југословенских дипломата. У најави посете лист *Борба* је истакао неколико чланака из бразилске штампе у којима се са симпатијама говорило о југословенској спољној политици и наглашавала сличност положаја двеју земаља.[797] Други водећи дневни лист *Политика* писао је о двема струјама у бразилском друштву, једној која се залагала да земља остане стриктно у сфери „западне и проамеричке политике", и другој која је сматрала да се држава не може даље развијати ако не води независну спољну политику и избегава „уско блоковско заробљавање".[798] Бразилске партије ПСД и УДН виђене су као традиционално „велепоседничко-буржоаске" партије, док је ПТБ, на чијем је челу био председник Гулар, виђена као прогресивна. Јасно је која је струја била ближа тадашњој оријентацији југословенског руководства.

Током боравка у Бразилу Коча Поповић се састао са министром спољних послова Сан Тијагом Дантасом, председником државе Гуларом и премијером Невесом, и председницима обају

[796] AJ, 837, I-5-b/13-1, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara Koče Popovića sa ambasadorom Brazila Ribeiro Couto-m, održanim 2. aprila 1962. godine.

[797] *Борба*, 4. 5. 1962, 1. Чланак под насловом „Бразил гаји симпатије према спољној политици Југославије".

[798] *Политика*, 9. 5. 1962, 4.

домова парламента. Од градова посетио је Рио де Жанеиро, нову престоницу Бразилију и центар југословенске емиграције Сао Пауло. Биле су потписане две конвенције, о културној и научно-техничкој сарадњи. Поповић је био први министар спољних послова у историји Југославије који је посетио Бразил. Током посете он је био одликован Великим крстом националног реда. С друге стране, министар Сан Тијаго Дантас одликован је Орденом Југословенске заставе са лентом.[799]

Већ прва изјава коју је Дантас дао новинарима била је управо оно што је југословенска страна желела да чује. Он је нагласио своје дивљење према спољној политици ФНРЈ, која се како је наведено заснивала на „коегзистенцији и поштовању независности свих народа и која служи миру".[800] Из извештаја Јакше Петрића види се да је бразилска страна у почетку говорила да је „део западног света", али да заузима „ванблоковску позицију".[801] Тај моменат више није наглашаван у даљим разговорима, што је тумачено притиском који је на Дантаса вршен у току саме посете.[802]

Из детаљног извештаја о разговорима види се да се са бразилским званичницима највише и најдетаљније разговарало о међународној ситуацији. Говорило се о америчком програму Савез за прогрес који је лансирала Кенедијева администрација за помоћ

---

799 Симић, *Посета Коче Поповића*, 198.

800 *Борба*, 10. 5. 1962, 1.

801 Јакша Петрић (1922–1993), Хрват са Брача који завршио је Трговачку академију у Сплиту. Учесник НОБ-а и члан КПЈ од 1942. Након рата ангажован у Комитету за кинематографију Владе ФНРЈ. Од 1949. је у дипломатији. Био је посланик у Албанији, министар-саветник у Великој Британији, амбасадор у Прагу, опуномоћени министар у Сталној мисији при ОУН, заменик сталног представника у Савету безбедности, помоћник државног секретара за иностране послове, секретар Комисије за међународну сарадњу и везе Савезног одбора ССРНЈ. Селинић, *Партија и дипломатија*, 248.

802 AJ, 559–1, Izveštaj o poseti državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Brazilu, Čileu, Boliviji i Meksiku, 7. 6. 1962, 6.

државама Латинске Америке, проблему колонијализма, атомске енергије, разоружању, ситуацији у Анголи...[803] У разговорима бразилска страна је посебно истакла потребу за проширењем економске сарадње и своје интересовање за куповину бродова. На једном састанку био је присутан и директор компаније „Петробрас" који је дао сагласност за куповину три танкера из Југославије.[804]

У заједничком коминикеу наглашена је подударност гледишта по основним међународним проблемима као што су очување мира, напори за разоружање, забринутост поводом нуклеарних проба, равноправна економска сарадња, антиколонијализам, улога и значење ОУН итд. На крају је истакнуто како су председник Гулар и министар Дантас прихватили позив да посете Југославију.[805] Коминике је био брзо усаглашен. Једина крупна измена у првобитној југословенској верзији био је захтев бразилске стране да се обрише реченица којом се истицало неприпадање блоковима. То је наводно учињено под утицајем војних кругова.[806]

Током посете латиноамеричким државама југословенска дипломатија је посебно водила рачуна о реакцији САД и конкретној делатности на терену преко медија и партија на које је имала утицај. Томе у прилог ишла је и чињеница о затегнутим односима између ФНРЈ и САД током 1962. године.[807] Иако је било приметно да је са америчке стране рађено на томе да се умањи значај посете и генерално политике неангажованости, ипак је констатовано да није било „фронталног напада".[808]

---

803 Исто, 7–10.

804 Исто, 10–11.

805 *Борба*, 12. 5. 1962, 1.

806 AJ, 559–1, Izveštaj o poseti državnog sekretara..., 12.

807 Више о томе видети: Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, 41–98.

808 AJ, 559–1, Izveštaj o poseti državnog sekretara..., 4–5, 15. Комплетан коминике објављен је у зборнику грађе из периода министровања Сан Тијага Дантаса. San Tiago Dantas, *Política Externa Independente*, (Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2011), 245–248. Симић, *Посета Коче Поповића*, 199.

Након посете почетком јуна додатно је одликовано још шест функционера бразилског Министарства спољних послова, а одликовања им је уручио амбасадор ФНРЈ Маријан Баришић. Том приликом он је одржао крађи говор у којем је подвукао резултате посете државног секретара Поповића на учвршћивању односа двеју земаља.[809] О утиску који је оставио Коча Поповић говори и то да је Универзитет у Ију одлучио да му додели почасни докторат приликом његове следеће посете.[810]

Наравно, нису сви видели резултате посете онако како их је видела југословенска дипломатија. Према извештају француске новинске агенције АФП, на састанку Поповића са Дантасом примећено је да југословенска страна употребљава израз „активна коегзистенција", а бразилска „тактичарско упоредно живљење", што је био показатељ да је права природа покрета несврстаности различито тумачена.[811]

Након Поповићеве посете државама Латинске Америке ДСИП је саставио листу оперативних задатака за деловање у будућности. Они су обухватали сарадњу на међународном и међудржавном плану, економску сарадњу, научно-техничку сарадњу, културно-научну сарадњу, информативно-пропагандну делатност и рад са исељеницима. Од свих земаља највише је потенциран Бразил и његова будућа сарадња са ванблоковским земљама.[812]

Међусобни сусрети на различитим нивоима настављени су. Тако је југословенска парламентарна делегација боравила у новом бразилском главном граду Бразилији крајем октобра 1962. на

809 *Борба*, 6. 6. 1962, 1.

810 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 18, Brazil 320, с. 432412, Beleška o našim odnosima sa Brazilom, 6. 10. 1962, 1.

811 Наведено према: Видосава Ераковић, „Титова 'америчка турнеја' 1963. године – посета Бразилу, Чилеу, Боливији, Перуу и Сједињеним Америчким државама", *Архив, Часопис Архива Југославије*, 171.

812 AJ, 559-1, Operativni zadaci na osnovu posete državnog sekretara Koče Popovića zemljama LA od 14. 6. 1962.

заседању Интерпарламентарне уније. У делегацији су били Младен Ивековић и Макс Шнудерл. На том заседању учествовали су представници 46 земаља, оба блока, али и несврстаних. Ивековић и Шнудерл су посебно добру сарадњу остварили са шефом бразилске делегације Вилсоном Брагом.[813]

У ишчекивању живље сарадње у међународним телима ФНРЈ је дала подршку кандидатури Бразила за несталног члана Савета безбедности ОУН за 1963/1964. Након добијене подршке Коуто је у разговору са Лекићем рекао да је по његовом мишљењу то логично с обзиром на то да су обе земље заговарале „самосталне, независне политике, политике неприпадања блоковима, политике развијања конструктивне равноправне сарадње са свим земљама света". Лекић се надовезао на то истичући потребу за још широм политичком сарадњом. О шефу мисије Бразила у ОУН Афонсу Ариносу де Мелу Франку Коуто је рекао да га познаје, и да зна у којој се мери он залагао за унапређење бразилско-југословенских односа, као и да има високо мишљење о Југославији, и „посебно Председнику Титу".[814] Кандидатура Бразила била је успешна. Земља је добила 91 од 109 гласова. Занимљиво, ово је био четврти пут да је Бразил изабран за члана Савета безбедности, а први пут се десило да није имао највише гласова, већ је био други иза Филипина, који су добили четири гласа више.[815]

Сарадња двеју земаља у међународним телима такође је доживела свој успон. Делегације су размењивале мишљења пре седница Генералне скупштине ОУН, као и два амбасадора при ОУН. Оно што је посебно битно истаћи јесте да је иницијатива за сарадњу често долазила и са бразилске стране, што раније није

813 AJ, 507, IX, 13/IV-37, Predlog u vezi parlamentarne delegacije FNRJ u Brazil.

814 ДАМСП, ПА, Бразил, 1962, ф. 11, д. 17, Brazil 314b, с. 434254, Beleška o razgovoru sa ambasadorom Brazila, g. Coutom 6. X. 1962 g.

815 Gustavo Gerlach Da Silva Ziemath, *O Brasil no Conselho de Segurança das Naçõe Unidas (1945–2011)*, (Brasilia: FUNAG, 2016), 45.

био случај. Посебно се истицао Де Мело Франко, ранији министар спољних послова.[816] Покушан је договор око његове посете Југославији након Италије, где је путовао наредних дана, али се она није догодила због обавеза које је имао у Њујорку у вези са избором у Савету безбедности.[817]

Крајем године Коуто се поново интересовао за тачан датум посете председника ФНРЈ. Оно што је занимљиво је да је бразилски амбасадор покушао да некако успе да раздвоји посете Бразилу и Мексику, јер „Мексико географски представља један други, далеки регион, а тешко је да се могу поклопити сви неопходни елементи за успешну посету и Бразилу и Мексику". На овом примеру видео се ривалитет између двеју великих држава Латинске Америке и нека врста борбе за наклоност Југославије. До краја посете Коуто је са начелником одељења Петрићем прокоментарисао горућа међународна питања, пре свега дешавања на Куби.[818]

О томе да је стварно дошло до озбиљног помака у односима две земље сведочи и тврдња начелника IV одељења ДСИП-а Јакше Петрића који је крајем 1962. констатовао да је сарадња плоднија на политичком, него на економском плану.[819] Све до почетка шездесетих управо је било обрнуто. Примећено је да у својој активности на пољу разоружања Бразилци све више користе „југословенске термине" као коегзистенција, неангажованост, неприпадање блоковима и еквидистанција.[820] Све наве-

816 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 18, Brazil 320, с. 432412, Beleška o našim odnosima sa Brazilom, 6. 10. 1962, 1.

817 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 433834, Телеграм амбасадора у Риму Вејводе упућен ДСИП од 17. 10. 1962.

818 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 19, с. 437117, Zabeleška o razgovoru druga J. Petrića sa Ribeiro Coutom, ambasadorom Brazila 13. o.m., 14. 11. 1962.

819 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 436931, Operativno pismo načelnika IV odeljenja Petrića, 12. 11. 1962, 2.

820 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 411064, Smernice razvoja Brazila, 28. 3. 1962, 11.

дено било је одраз евидентног напретка, што је код југословенске стране будило наде у још ширу сарадњу на међународном плану.

Посета Јосипа Броза Тита Бразилу септембра 1963.

Након посете Коче Поповића ствар је у своје руке преузео председник ФНРЈ. Он је током октобра 1962. послао лично писмо председнику Гулару у коме је изнео свој став поводом Кубанске кризе залажући се за мирно решење у складу са начелима ОУН. Гуларов одговор био је на линији мирољубиве коегзистенције.[821] Лична преписка двојице председника настављена је и почетком 1963. И овог пута иницијатива је стигла са југословенске стране. Броз је у свом писму говорио о актуелној међународној ситуацији, настављајући тиме „веома корисну размјену мишљења". У њему је похвалио Хрушчовљев потез у вези са повлачењем ракета са Кубе као „државнички мудар" и истакао убеђење да СССР жели мир.[822] Одговор је стигао након три недеље и Гулар је у њему поред сагласности са виђењима југословенског колеге истакао жељу да Броз посети Бразил.[823]

На пријему поводом 29. новембра 1962. Коуто је успео кратко да разговора са председником ФНРЈ. Том приликом лично му је рекао да би наводно период април–мај био најбољи за посету. Тада је наводно добио одговор да је то „касно". Такву поруку он је проследио бразилском МИП-у, а амбасадору Баришићу је ту депешу показао један функционер министарства. По томе је дело-

821 AJ, 837, I-1/114, Poruka predsedniku Brazila Goulartu od 26. 10. 1962; Pismo Pretsednika Goularta drugu Titu.

822 AJ, 837, I-1/115, Pismo Josipa Broza Tita predsedniku Brazila Goulartu od 15. 1. 1963.

823 AJ, 837, I-1/115, Odgovor predsednika Goularta predsedniku Titu od 5. 2. 1963; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 154.

вало да се Београду жури. Ипак, из ДСИП-а му је одговорено да тачан датум још није одређен.[824]

У анализи која је припремљена за Јосипа Броза пред његову посету Бразилу, Трећа регионална управа ДСИП-а описала је овог латиноамеричког гиганта као државу која декларише своју „неприпадност војнополитичком групацијама и свој независан положај, али себе сматра делом Запада". Што се тиче односа према несврстаности, у тексту се наводи да Бразил има блиска или истоветна гледишта са неангажованим земљама (очување мира, економски развој у свету, коегзистенција), али због евентуалних проблема са САД предност даје практичној сарадњи у односу на јавно декларисање.[825]

ЦИА је, с друге стране, имала другачији поглед на ову посету. У документу из априла 1963. наводи се како Тито жели да оствари ширу сарадњу држава Латинске Америке са несврстаним, што би омогућило Београду да игра много важнију улогу у односу на економску и војну снагу земље. Ова, несумњиво тачна констатација, сигурно је била један од циљева посете. Ипак, анализа америчке агенције се завршава проценом да ће односи са Латинском Америком вероватно остати ниско на листи приоритета Београда.[826]

Посета Јосипа Броза Тита Бразилу у септембру 1963. била је његова једина посета овој земљи и најзначајнија епизода у односима двеју држава у посматраном периоду. У југословенској делегацији били су и државни секретар Коча Поповић, пот-

---

824 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 19, Brazil 322, с. 439590, Телеграм амбасадора Баришића упућен ДСИП од 4. 12. 1962; Исто, Шифровани телеграм помоћника државног секретара Лекића упућен амбасади ФНРЈ у Рију, 12. 12. 1962.

825 AJ, 837, I-2/17-2, Podsetnik za razgovore u Brazilu, 1.

826 "Yugoslav interest in Latin America", CIA Special report, 12. 4. 1963, https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004000040005-1.pdf, датум приступа 25. 2. 2025.

председник Савезне скупштине Мијалко Тодоровић, Иво Рукавина, генерални секретар председника републике, Богдан Црнобрња, директор Југословенске банке за спољну трговину, Тома Гранфил, Јакша Петрић и амбасадор СФРЈ у Бразилу Маријан Баришић. У пратњи председника Југославије била је и његова супруга Јованка Броз. Приликом доласка на аеродром у новој престоници Бразилији колегу је дочекао председник Гулар који је гостима приредио свечану вечеру у радној председничкој палати Планалто.[827]

Приликом посете бразилском Врховном суду маршал Југославије је одржао говор у коме се захвалио на пријатељској добродошлици и изјавио да је са својом делегацијом дошао са жељом да допринесе даљем развоју успешне сарадње између Југославије и Бразила. На свечаној вечери Гулар је одржао здравицу у којој је истакао значај Југославије у послератном свету и навео да се нова спољна политика Бразила умногоме поклапа са политиком те, како је он навео, горде и племените балканске земље. Као кључне за бразилску спољну политику он је навео непомирљиву одбрану мира, правну једнакост међу државама, неинтервенцију у унутрашње послове нације и право народа на самоопредељење.[828] У одговору Броз је нагласио да Југославија придаје велики значај развитку сарадње са Бразилом. У осврту на међународну политику, напоменуо је да се многи бразилски ставови подударају са ставовима неангажованих земаља, а да су праве разлике у ставовима између високоразвијених и земаља у развоју.[829]

---

827 Гуларов биограф Жорж Фереира наводи како је Броз био толико очаран његовом супругом Маријом Терезом да је почео да јој се удвара током пријема. Jorge Ferreira, *João Goulart: uma biografia*, (Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2011), 346.

828 AJ, 837, I-2/17-2, Zdravica predsednika Gulara na svečanoj večeri; *Борба*, 20. 9. 1962, 1.

829 AJ, 837, I-2/17-2, Odgovor na zdravicu predsednika Gulara; *Борба*, 20. 9. 1962, 1–2.

Дневни ред разговора је подељен у две тачке, на мултилатералне и билатералне послове. Мултилатерални послови обухватали су економску сарадњу у циљу развоја, финансирање, техничку помоћ, улогу ОУН, Међународну банку за развој итд. Билатерална питања су обухватала преглед тренутне ситуације у погледу размене, перспективу унапређења трговинских односа између Бразила и СФРЈ, и мере за стимулисање економске сарадње и размене између двеју земаља. Оно око чега су се обе стране сложиле јесте постојање великих осцилација у обиму трговине које су знале значајно да варирају, и то по више милиона долара од године до године. Овоме је доприносио и мали број артикала који су били у понуди.[830]

У разговорима са Гуларом, Броз је применио нешто другачију тактику. Он је решио да остави по страни изразе као што су неангажованост и блокови, за које је рекао да су у извесном смислу превазиђени. Пробао је да објасни да је у тренутном свету подела на оне који су за мир и мирољубиво решавање постојећих проблема и оне који су за рат и решавање проблема са позиције силе. Том приликом је додао да није нашао неки други израз од споменутих, али да то „није ни битно – суштина је важна".[831]

Трећег дана посете након нових разговор у палати Планалто, југословенска делегација отишла је у посету бразилском Конгресу. Дочекали су је председник Конгреса, као и представници појединачних домова. Тито је тада напоменуо да је Југославија, као независна и неангажована увек настојала да са другим државама доприноси проналажењу путева за мирно решавање међународних проблема. Нагласио је да се у међународним односима земља стриктно придржава поштовања националне суверености, немешања у унутрашње ствари других земаља и осталих начела Повеље ОУН, чије примењивање у пракси представља неопходан

830 AJ, 837, I-2/17-2, Izveštaj sa plenarnih razgovora vođenih 19. 9. 1963; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 155.

831 Наведено према: Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, 137.

предуслов за нормално развијање међународних односа. Везано за билатералне односе рекао је да се они константно крећу узлазном путањом, као и да се тај успешан развој односа може огледати у дотадашњим корисним међусобним посетама и конструктивној сарадњи у ОУН и другим међународним форумима.[832]

До формулисања заједничке изјаве дошло се релативно лако. Југословенска страна била је задовољна са бразилским нацртом јер је у основи садржавао све битне елементе југословенског предлога. Као узор за документ послужио је нацрт коминикеа из 1962. који је објављен приликом посете Коче Поповића.[833] У изјави је писало да је југословенски председник Јосип Броз Тито на позив бразилске владе посетио ту земљу и водио разговоре са председником Гуларом. Два председника, како је наведено, имала су прилику да размотре повољан развој сарадње између двеју земаља, а затим су се сагласили да је очување мира и даље главни задатак на који треба да се фокусирају напори Бразила и Југославије. У изјави је стајало и да је недавно потписани Уговор о забрани нуклеарних проба у атмосфери, под водом и у космосу битно допринео попуштању светске затегнутости и да представља важан корак ка општем и потпуном разоружању. Значајна пажња посвећена је проблему постојећег раскорака између индустријализованих земаља и земаља у развоју. Председници су се сагласили да норме и принципи који су у том тренутку владали у међународним економским односима не дозвољавају да светска трговина врши своју закониту улогу инструмента за убрзавање економског раста земаља у развоју. Изражена је подршка процесу деколонизације и борби против расне дискриминације. Тито и Гулар са задовољством су констатовали да се међусобни односи развијају и да постоје широке могућности за даље јачање сарадње. На крају је наведено да је бразилски председ-

832 AJ, 837, I-2/17-2, Nacrt govora predsednika SFRJ u Brazilskom Kongresu. Такође видети: Колашинац, *Путовање Јосипа Броза Тита у земље Латинске Америке...*, 19.

833 AJ, 837, I-2/17-2, Zabeleška u vezi sa brazilskim nacrtom zajedničkog kominikea.

ник прихватио позив да посети Југославију, док је тачан датум требало да накнадно буде утврђен.[834]

Као манифестација добрих односа двеју држава уследила су и бројна одликовања. Гулар је одликован највишим орденом СФРЈ, Орденом југословенске велике звезде, док су бројни министри, гувернери, али и два бивша председника Квадрос и Кубишчек, одликовани Орденом југословенске заставе са лентом. Више посланика и новинара добило је нешто ниже одликовање Орден југословенске заставе са златним венцем.[835]

Фотографија бр. 13 – Јосип Броз Тито и Жоао Гулар у Бразилији, AJ, 112-501-13140-162

834 *Борба*, 20. 9. 1963, 1; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 155–156.

835 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 11, д. 42, с. 429154, Предлог државног подсекретара Марка Никезића упућен председнику СФРЈ, 3. 9. 1963.

Приликом посете потписан је споразум о индустријској сарадњи између двеју земаља који су потписали Коча Поповић и вршилац дужности министра иностраних послова Бразила Булитро Фрагозо. Две владе одлучиле су да формирају мешовиту групу за индустријску кооперацију која ће имати задатак да анализира могућности сарадње разних сектора индустрије двеју земаља. Свака страна имала би своју секцију са седиштима у Рију и Београду.[836] Потписан је и Уговор о економској сарадњи између Удружења луке Ријека и *Companhia Vale do Rio Doce*.[837] Поменута бразилска компанија имала је државни монопол за експлоатацију гвоздене руде. Радило се о споразуму у који је бразилска страна улагала велике наде везано за унапређење извоза, јер је поред Југославије желела да осигура пласман своје робе и на све суседне јој земље. Према плановима за 1964. преко Ријеке требало је да се пласира више од милион тона руде бразилског порекла у Румунију, Мађарску, Чехословачку и Аустрију.[838]

Југословенска делегација понела је са собом велики број дарова. Гулару је била намењена луксузна гарнитура ловачког оружја, скулптура у бронзи „Рибари ваде мрежу" вајара Фране Кршинића, златна табакера од 18-каратног злата и Титова фотографија у сребрном раму. Дарове су добили супруга, син и ћерка председника Бразила, као и велики број званичника, али и службеници амбасаде и представници исељеника. Посебно се водило рачуна да поклони буду домаће производње и израде.[839]

На посету је пала сенка јер се због протеста крајње деснице, дела католичког клера и усташа из Сао Паула, она свела само

836 *Борба*, 22. 9. 1963, 1.

837 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 11, д. 25, Brazil 330, с. 432936, Protokol o ekonomskim razgovorima, 2. 10. 1963.

838 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 19, д. 11, с. 44646, Писмо помоћника државног секретара Ива Сарајчића упућено кабинету председника СИВ-а, 10. 2. 1964.

839 AJ, 837, I-2/17-2, Spisak poklona druga Predsednika i drugarice Broz u Brazilu, prilikom zvanične posete od 18 do 23. IX. 1963. godine.

на престоницу Бразилију и државу Гојас. Дописник *Борбе* Богдан Пешић је истакао да ће шеф једне социјалистичке земље који води „тако динамичну а у исто време независну политику" природно изазвати различите реакције. Притом је споменуо и страх конзервативаца да ће Тито искористити разговоре са Гуларом да га „чвршће веже за неангажоване земље".[840]

Током боравка Броза у Бразилу су, између осталог, назначени и пројекти за које је била планирана нешто каснија реализација. Међу њима су били учешће Бразила на Сајму у Загребу 1964, како би се промовисали бразилски производи у Југославији, и предлог за оснивање сталне секције мешовите комисије Бразил–Југославија са седиштем у Рио де Жанеиру.[841] Главни задаци ове комисије били су да врши проучавања у циљу сарадње појединих индустријских сектора, и да даје предлоге владама за потребне административне мере у циљу да сарадња постане ефикаснија.[842]

Посета југословенске делегације на највишем нивоу Бразилу у септембру 1963. била је битна за ближе упознавање двојице председника, али и значајних личности из дипломатске и економске сфере обеју држава. Констатована је блискост по најважнијим питањима међународне политике и мапирани су проблеми у дотадашњој економској сарадњи. Посета је потврдила нека ранија очекивања у погледу могућности сарадње са Бразилом, а и како се наводило „проширила и конкретизовала те могућности".[843] Секретар председника СФРЈ Богдан Црнобрња је након завршетка латиноамеричке турнеје тврдио да Југославија није покушала да изврши притисак да земље које је посетио председник дају било какву формалну изјаву о неан-

---

840 *Борба*, 22. 9. 1963, 2.

841 Ribeiro de Faria, *A política externa brasileira*, 52.

842 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 11, д. 25, Brazil 330, с. 432936, Писмо Арауха Кастра упућено амбасадору СФРЈ Баришићу, 20. 9. 1963.

843 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 18, д. 5, с. 43534, Zabeleška o Brazilu od 11. 2. 1964, 5.

гажованости и неутралности.[844] Ипак, јасно је да се, ако не званично, оно бар потајно очекивало више од постигнутог.

Бразилски председник Гулар је током свог обраћања Конгресу у марту 1964. резимирао учинке бразилске политике претходне године и том приликом поменуо Југославију. Он је нагласио да је председник СФРЈ први шеф једне социјалистичке државе који је посетио Бразил. Гулар је том приликом рекао да су заједно размотрили питање билатералних односа, међународну ситуацију и перспективу за консолидацију светског мира. Као посебно повољну одредбу из тада потписаних споразума истакао је уговор о коришћењу југословенске луке Ријека као места пријема и дистрибуције бразилског гвожђа.[845]

Посета Јосипа Броза Бразилу била је тема и његових разговора са председником САД Џоном Кенедијем. Председник Југославије нагласио је „драматичну" економску ситуацију у латиноамеричким земљама које стварају политичку нестабилност, што појачава утицај прокинеских комунистичких партија. За Бразил је истакао да је, иако је највећа држава тог подручја, у њој политичка нестабилност највећа, и самим тим представља највећу опасност по мир у региону. Мада су слично видели ситуацију, двојица председника су потпуно другачије гледали на њено решење. Док се Броз залагао за економску помоћ западних држава, пре свега САД, притом поштујући њихову независност, Кенеди је давао предност иностраном приватном капиталу.[846] Своју забринутост за ситуацију у Бразилу изнео је и боливијски председник Паз

844 Rubinstein, *Yugoslavia and the Non-Alignment*, 102.

845 *Documentos da Política Externa Independente*, Volume 2, Alvaro da Costa Franco, org, (Rio de Janeiro: Centro de História e Documentação Diplomática; Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2008.), 348.

846 Драган Богетић, „Прва Титова посета Вашингтону – Последњи Кенедијев међународни ангажман (17. октобар 1963)", *Токови историје*, 1-2/2007, 71–72.

Естенсоро током својих разговора са Кенедијем, када је потврдио да Тито гледа на стање у тој земљи као веома опасно.[847]

На посету Бразилу Броз се осврнуо и приликом разговора са председником Мексика Лопес Матеосом, рекавши да је делегација задовољна службеним делом посете и да су разговори били садржајни. Нагласио је да са Гуларом има исте погледе по питању рата и мира. Занимљива констатација југословенског председника била је да Бразил „нема људи" алудирајући на велике ненасељене и слабо насељене територије.[848]

Још пре пријема југословенског вође, Гулар је имао у плану да посети Југославију током јуна 1964. Он је у марту 1963. приликом разговора са бугарским амбасадором Јорданом Стефановим најавио ту могућност, уз одлазак у Пољску и Бугарску том приликом.[849] Ипак, унутрашња ситуација у Бразилу није дозволила такав развој ситуације.

Економска сарадња између Бразила и ФНРЈ/СФРЈ (1961–1964) – успони и падови

Након периода безуговорног односа (1956–1958) због југословенског реекспорта бразилске робе, дошло је до поновног јачања размене. Из Бразила ФНРЈ је увозила пре свега кафу, какао-

---

847 Memorandum of conversation, October 22, among Kennedy, President Paz, and U.S. and Bolivian officials, 22. 10. 1963, датум приступа 2. 1. 2026, *FRUS*, 1961–1963, Volumes X/XI/XII, Microfiche Supplement, American Republics, Cuba 1961–1962, Cuban Missile Crisis and Aftermath, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d95.

848 „Zabeleška o zvaničnim razgovorima između Josipa Broza Tita, predsednika SFR Jugoslavije i Adolfa Lopes Mateosa, predsednika Sjedinjenih Meksičkih država", *Документа о спољној политици Југославије, Југославија – Мексико 1924–1990*, приредили Драган Теодосић, Јелена Ђуришић, (Београд: Архив Југославије, 2025), 154.

849 Jordan Baev, "Bulgaria and Latin America in the Cold War Years: A Case Study for Soviet Bloc Political Relations with the Latin American Countries", *OPSIS, Catalão-GO,* v. 14, n. Especial, 2014, 312.

вац, шећер, сирову кожу и памук, а извозила калцинирану и каустичну соду, сулфидну целулозу, хмељ, кудељу, олово, цинк. Крајем педесетих и почетком шездесетих на значају добија извоз машина, пре свега трактора из Југославије. У том периоду Бразил је долазио на прво месту по обиму економске размене у целој Јужној Америци, па је тако Југославија у ову земљу током 1960. извезла робе у вредности од 5.600.000 долара, а увезла милион више. Током 1962. извоз је досегао чак 13.600.000 долара. Главни разлог за ово увећање била је продаја бродова.[850]

Доласком Квадроса на власт дат је додатни импулс економској сарадњи између Бразила и ФНРЈ. Већ почетком фебруара 1961. новинар Жоао Дантас, лични изасланик председника, у поверењу је амбасадору Лекићу изнео планове о набавци бродова, трактора, пољопривредних машина. Од њега је тражио и добио листу југословенске робе која је долазила у обзир за извоз.[851]

Током априла 1961. бразилска делегација на челу са поменутим Жоаом Дантасом стигла је у Југославију. Потписан је протокол којим је допуњен трговински споразум из 1958 („Дантасов протокол"), а робна размена за наредних пет година је предвиђена у обиму од 120.000.000 долара са сваке стране. Југославија је одобрила кредит за испоруку бродова на девет година, а друге опреме на три до пет година од потписивања појединачних уговора о испоруци са максималном каматом до 6% годишње.[852] Било је предвиђено да буду извезени бродови у вредности од 65.000.000, пољопривредне машине 35.000.000, индустријска опрема 20.000.000, и разна друга опрема 5.000.000 долара. Овај протокол је Влада ФНРЈ ратификовала током 1962, док је Влада Бразила донела одлуку 27. децембра исте године, с тим да се протокол примењује

850 ДАМСП, ПА,1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 49.

851 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 10, д. 27, с. 44073, Телеграм амбасадора Лекића упућен ДСИП од 8. 2. 1961.

852 AJ, 837, I-3-a/13-7, O ekonomskom sporazumu sa Brazilijom.

од 1. јануара 1963.[853] Овом допуном споразум из 1958. преименован је у Споразум о трговини, плаћању и економској сарадњи и било је предвиђено да траје најмање до 31. децембра 1966.[854] Обе државе имале су своје листе производа за извоз.[855]

Приликом преговора шефова двеју делегација Дантаса и Томе Гранфила изнесене су неке ствари до којих је бразилској страни било веома стало. Радило се пре свега о могућности складиштења бразилске робе у Ријеци у бесцаринској зони, заједничкој организацији поморског транспорта, могућности да се ФНРЈ обавеже да ће увозити искључиво кафу из Бразила или бар 80%, и могућност да југословенска предузећа граде неколико поморских лука у Бразилу. Гранфил се у начелу слагао са тим иницијативама, осим опције да се у уговор стави одредба о ексклузивном увозу кафе, јер би то било дискриминаторски према неким афричким и

---

853 AJ, 507, IX, 13/IV, Bilateralna saradnja, 4; AJ, 837, I-2/17-2, Podsetnik za razgovore u Brazilu, 10.

854 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 11, д. 8, с. 419512, Robna razmena sa Brazilom, 16. 6. 1961.

855 Југословенска листа извоза за Бразил обухватала је: суперфосфат, бентонит, нафталин, натријум бикарбонат, живу, живин сублимат, оловни ацетат, цинк оксид, сулфитну целулозу, танин, каустичну и калцинарану соду, натријум сулфат, алкалоиде, инсектициде, мазива, полупроизводе од бакра, цинк, антимон, хромов концентрат, телефонске централе, расхладне уређаје, тракторе са опремом, булдожере, скрепере, ескаваторе, ваљке за путеве, пумпне агрегате за наводњавање, текстилне машине, дизел моторе, дизел машине, пољопривредне машине, машине алатљике, алате, неелектричне мерне апарате, апарате и опрему за медицину, апарате за заваривање, електричну опрему, електичне пећи, челичну ужад, цеви, бодљикаву жицу, новинску хартију, лековито биље, хмељ, пиће, прехрамбене производе и др. Листа бразилског извоза је обухватала: кафу, какаовац, гвоздену руду, памук, кожу, крзно, масло-какаоа, шећер, текстил памучни, манганову руду, биљне масти, бибер, кикирики, чај, ментол, пиринач, дрво, јуту и производе од јуте, сисал, дуван за цигаре, сирово гвожђе, кварц, фармацеутске производе, дијаманте, соју, гуму синтетичку, тропско воће, индустријске производе, метале разне, карнауба восак итд. Jovanović, *Brazil*, 83.

азијским земљама са којима се сарађује, иако је Југославија фактички увозила 80–90% кафе из Бразила.[856] Конкретизација ових предлога остављена је за неку другу прилику.

Фотографија бр. 14 – Жоао Дантас и Тома Гранфил на потписивању протокола, АЈ, 112-180-10035-12

856 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 11, д. 6, с. 413542, Beleška o razgovorima između Tome Granfila, šefa jugoslovenske delegacije i gospodina J. Dantasa, šefa brazilijanske delegacije vođenim u Kabinetu druga Granfila na dan 26 i 27. april 1961. godine.

Фотографија бр. 15 – Жоао Дантас и Тома Гранфил на потписивању протокола, АЈ, 112-180-10035-13

У лето 1961. направљен је значајан посао са бразилском државом Параиба (*Paraíba*). После четворомесечних преговора потписан је уговор о продаји трактора и других пољопривредних машина у вредности од 5.135.102 долара. Радило се о три извозна предузећа: „Технопромет“ (Београд), „Руднап“ (Београд) и „Ингра“ (Загреб). Плаћање је требало да се изврши на следећи начин: 10% по дефинитивном одобрењу уговора, 10% акредитивом у тренутку испоруке робе и осталих 80% на трогодишњи, односно петогодишњи кредит,

рачунајући од датума потписа. Гувернер државе Параиба Педро Гондина и директор *Intybra* Милан Белић потписали су тај уговор.[857]

У циљу промоције југословенске индустрије у јесен 1961. организована је посебна изложба у Сао Паулу којој су присуствовали министар трговине и индустрије Гимараеш (*Ulysses Silveira Guimarães*), градоначелник Сао Паула, гувернер државе Параибе, командант армије у Сао Паулу и низ локалних функционера. Министар је нагласио да Бразил мора повећати извоз и да је то животно питање, а да би се то постигло мора се повећати и куповина на новим тржиштима. Амбасадор Баришић био је задовољан наступом министра Гимараеша, па му је поклонио једну слику Петра Лубарде.[858]

Фотографија бр. 16 – Маријан Баришић, AJ, 206-09858-1

[857] ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 11, д. 9, с. 425361, Savezna spoljnotrgovinska komora, Sekcija za Latinsku Ameriku. Operativni izveštaj za januar – juli 1961.

[858] ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 11, д. 15, с. 432969, Телеграм амбасадора Баришића упућен ДСИП од 2. 11. 1961.

Главна ставка југословенског извоза 1961. били су трактори, посао који је закључен претходне године у износу од око 1,2 милиона долара. Након тога следила је бодљикава жица, каустична сода и хмељ. Кафа је очекивано била главна ставка у увозу, али је у другом делу године он скоро сасвим престао због стања на клириншком рачуну. У мањим количинама увезени су гвоздена руда и сисал.[859]

Начелник IV одељења ДСИП-а задужен за Латинску Америку Јакша Петрић крајем 1962. у писму амбасади у Рију тврдио је да је економска сарадња са Бразилом „један од наших прворазредних дугорочних задатака".[860] Наведено је захтевало одговарајућу сталну и систематску делатност југословенског представништва у тој земљи и надлежних фактора у Југославији. С друге стране, Бразил је своју нову политику везану за ширу сарадњу на економском пољу демонстрирао већ учешћем на Конференцији о проблемима економског развоја у Каиру током јула 1962. Иницијативу за ову конференцију дали су Тито и Насер на њиховом састанку из фебруара исте године. Овај скуп представљао је продужетак активности несврстаних земаља на економском плану. Бразил је уз Боливију, Кубу и Мексико регистрован као пуноправни учесник заједно са Југославијом и земљама Африке и Азије.[861] Овакву политику сарадње у економској сфери са другим земљама у развоју Бразил је наставио и у каснијим годинама, без обзира на промену режима.[862] Генерално, југословенска трговина са Латинском Америком обављала се превасходно са Бразилом и Аргентином. Те две земље углавном су уз-

[859] ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 10, с. 411066, Bilateralni ekonomski odnosi sa Brazilom, 2.

[860] ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 2, с. 436931, Operativno pismo načelnika IV odeljenja Petrića, 12. 11. 1962.

[861] Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 104–108.

[862] Bissio, *Brazil and the Non-Alignment Movement*, 378–380.

имале 80–90% размене, у оба правца. Током 1962. тај проценат био је чак 92,6%.[863]

Наведене године склопљен је и значајан посао везан за продају вакцина против дечје парализе. Директор производње Хигијенског института НР Србије Љубинко Стојковић боравио је у Бразилу где га је крајем марта примио министар здравља Сото Мајор (*Estácio Souto Maior*). Том приликом је договорен увоз шест милиона доза Сејбинове вакцине. Институт је већ раније закључио послове са владама држава Минас Жераис и Гојас, што је укупно чинило продају од више од десет милиона доза.[864]

Поред наведеног, званични статистички подаци јасно показују да трговинска размена између двеју земаља није ишла онако како је југословенска страна желела, и како је било договорено. Тако можемо видети да је за 1963. била предвиђена размена од 10.000.000 долара на обема странама, а остварено је само нешто више од 2.000.000 (2.180.000 извоза, 2.490.000 долара увоза у СФРЈ).[865] Један од важнијих проблема размене у овом периоду било је питање дебаланса односно већег југословенског увоза него извоза у Бразил. Једино је током 1962. због продаје два путничка брода тај тренд нарушен. О томе колико су бродови донели те године говори и чињеница да су они чинили 11.000.000 долара извоза, а сви остали извозни артикли свега 2.600.000.[866]

Проблем је правио и југословенски дуг који је крајем 1961. износио 8.200.000 долара. То је било прекорачење лимита од осам милиона, колико је договорено да износи манипулативни кредит за ту годину. Таква ситуација довела је до састанка мешовите комисије која је заседала од 15. децембра 1961. до 9. јануара 1962. Са-

863 Jovanović, *Brazil*, 76.

864 *Борба*, 1. 4. 1962, 1.

865 *Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1963. godinu*, (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1964), 24–25.

866 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 49.

ма комисија није могла да конкретно учини неке измене постојећег стања, али је одређеним препорукама допринела да се ситуација донекле поправи.[867] На крају заседања потписан је протокол о раду ове комисије.[868] Већ крајем 1962. југословенски негативни салдо спустио се на око 6.800.000 долара.[869]

Колико је и Бразилу било стало до проширења економске сарадње са Југославијом, али и другим земљама Источне Европе говори формирање специјалног тела Групе за координацију трговине са социјалистичким земљама Источне Европе (*Grupo de Coordenação de Comércio com os Paises Socialistas da Europa Oriental*) током 1962. Задатак групе био је да након проучавања ситуације „најбрже могуће" предложи председнику владе неопходне мере за проширење економске сарадње са социјалистичким земљама.[870]

Размена је наставила да варира током 1963. и 1964. СФРЈ је увезла робу у вредности од 2,49 и 3,36 милијарди, а извезла 2,18 односно 4,6 милијарди динара. Ради равнања треба рећи да је по званичној статистици један долар вредео 300 динара.[871] Дакле, прве године имала је негативан биланс, али је зато у другој била у плусу више од милијарду динара. Иако је та размена била значајног обима, она је била знатно нижа од оне планиране „Дантасовим протоколом" који је предвиђао по 25.000.000 долара вредну размену на обема странама за 1964. Конверзијом валуте можемо видети да је остварено нешто више од 15.000.000 на југословенској и око 11.000.000 долара на бразилској страни. У суштини, одредбе тог до-

867 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 10, с. 411066, Bilateralni ekonomski odnosi sa Brazilom, 1–2.

868 Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 60.

869 ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 18, с. 432412, Brazil 320, Beleška o našim odnosima sa Brazilom, 6. 10. 1962, 2.

870 Ribeiro de Faria, *A política externa brasileira*, 52.

871 *Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1965. godinu*, (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1966), 21.

кумента никад у потпуности нису заживеле. Предвиђена размена, чак и у идеалним условима била је прецењена, а променом режима у Бразилу додатно угрожена. Ипак, треба рећи да је 1964. била и рекордна година по висини југословенског извоза у целом посматраном периоду од краја Другог светског рата.[872] Након промене власти у Бразилу југословенски извоз у ту земљу драстично је опао у наредној години, па је тако 1965. он износио свега 732.000.000 динара односно мање од 2.500.000 америчких долара.[873] Важно је напоменути да се с друге стране југословенски увоз из Бразила није смањио. Он је у истом периоду од 3,4 милијарди порастао на 4,6 милијарди динара односно више од 15.000.000 долара.[874]

Привредна сарадња двеју земаља знатно се проширила. Почетком шездесетих година реализовано је или било у процесу реализације неколико крупних послова за југословенска предузећа. Договорено је 2362 трактора „Задругар“ у вредности од седам милиона долара, два путничка брода у вредности од 11.000.000, два танкера у вредности од 10.600.000 долара, 600 трактора гусеничара, 154 комбајна „Змај“, 51.500 тона шина... До државног удара у пролеће 1964. неки послови су комплетно завршени (танкери, комбајни), неки само делом (бродови), док неки нису ни започети (трактори, шине).[875] Део кривице падао је и на југословенску страну. Фабрика „14. октобар“ из Крушевца до наведеног времена није ни започела испоруку трактора, јер је каснила испорука делова од стране кооперената.[876]

---

872 Jovanović, *Brazil*, 77.

873 *Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1965. godinu*, 27. У чланку: Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 158, погрешно уз цифре око увоза и извоза стоје милиони долара уместо милијарде динара. На овом месту све је исправљено и додатно појашњено.

874 Jovanović, *Brazil*, 86.

875 AJ, 837, I-5-b/13-2, Izveštaj delegacije jugoslovenskih privrednika sa puta u Brazil (15. mart – 8. april 1964.), Prilog br. 2.

876 AJ, 837, I-5-b/13-2, Teškoće oko izvršenja ugovora isporuke traktora Brazilu, 12. 2. 1964.

Мешовита комисија формирана током септембра 1963. није имала неки конкретан учинак. Постојао је велики број идеја и планова за реализацију: изградња постројења за производњу гвоздених куглица код Ријеке где би „Железара Сисак" била партнер са југословенске стране, партнерство „14. октобра" из Крушевца за производњу трактора у Бразилу, послове за бродоградилиште предузећа „Трећи мај", „Југолинија", „Торпедо", „Ингра"...[877] Заједнички састанак планиран је за пролеће наредне године уз претходно одређене припреме, али политичка ситуација у Бразилу то није дозволила.

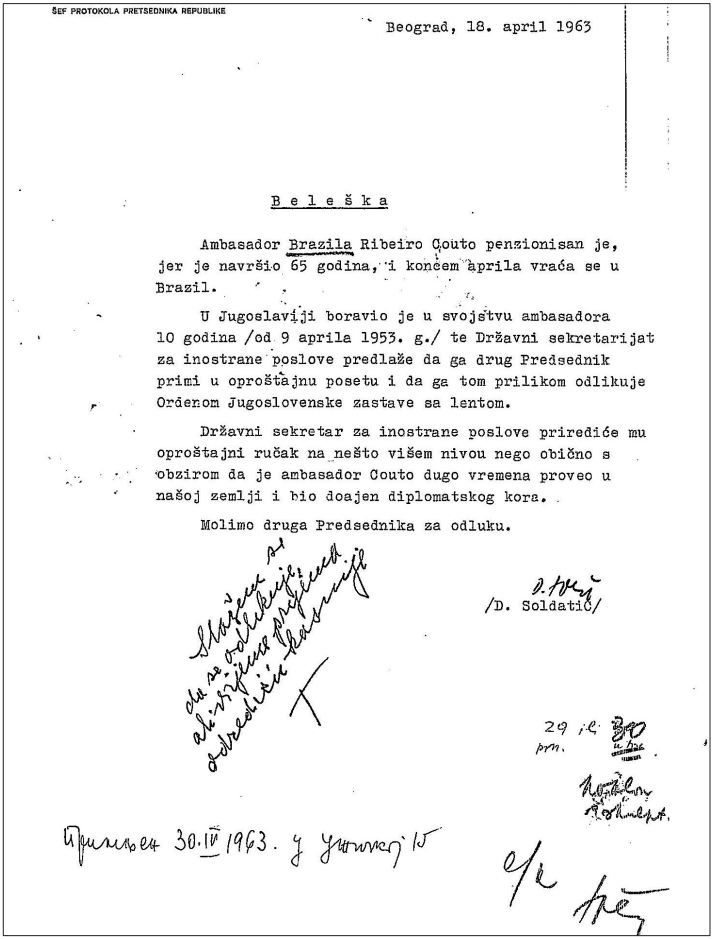
Даљи развој југословенско-бразилских односа до државног удара у Бразилу 1964

Београд је након више од петнаест година напустио и први бразилски амбасадор Руи Рибеиро Коуто. У овом заиста дугом временском интервалу за једну дипломатску мисију његови односи са властима били су пуни успона и падова, а његова активност се оцењивала од веома корисне за интересе ФНРЈ, до тога да се индиректно тражила његова замена. Пред крај вид му је прилично попустио, па је био готово слеп. Пре одласка Коуто је одликован Орденом Југословенске заставе са лентом и био примљен у вили у Ужичкој 30 априла 1963. од стране председника републике Јосипа Броза Тита. Он је том приликом поново истакао да Коута сматра „напола југословенским грађанином". За опроштајни поклон бразилски дипломата је тражио Брозову фотографију са потписом, што му је и обезбеђено.[878] Иначе Орден југословенске заставе са лентом било је

[877] ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 19, д. 11, с. 44646, Писмо помоћника државног секретара Ива Сарајчића упућено кабинету председника СИВ-а, 10. 2. 1964.

[878] AJ, 837, I-3-a/13-8, Beleška šefa protokola pretsednika republike od 3. 5. 1963; *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa*, 12. Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 158.

осмо па значају одликовање СФРЈ и углавном се додељивало страним државницима и дипломатама. У званичном предлогу за одликовање Коча Поповић наглашава да Коуто одлази из Београда након 16 година службе јер је пензионисан.[879]

ŠEF PROTOKOLA PRETSEDNIKA REPUBLIKE

Beograd, 18. april 1963

B e l e š k a

Ambasador Brazila Ribeiro Couto penzionisan je, jer je navršio 65 godina, i koncem aprila vraća se u Brazil.

U Jugoslaviji boravio je u svojstvu ambasadora 10 godina /od 9 aprila 1953. g./ te Državni sekretarijat za inostrane poslove predlaže da ga drug Predsednik primi u oproštajnu posetu i da ga tom prilikom odlikuje Ordenom Jugoslovenske zastave sa lentom.

Državni sekretar za inostrane poslove priredиće mu oproštajni ručak na nešto višem nivou nego obično s obzirom da je ambasador Couto dugo vremena proveo u našoj zemlji i bio doajen diplomatskog kora.

Molimo druga Predsednika za odluku.

/D. Soldatić/

Фотографија бр. 17 – Документ којим се предлаже одликовање Коута, АЈ, 837, I-3-а/13-8

879 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 11, д. 42, Brazil 424, с. 413546, Predlog državnog sekretara Popovića upućen predsedniku SFRJ, 16. 4. 1963.

Опроштај амбасадору приређен је и у Српској академији наука и уметности. Председник ове институције Илија Ђуричић даровао му је свечано издање *Гласа Академије*. Коуто је рекао да у академију долази не као дипломата него као академик, јер је и сам био академик бразилске академије и дописни члан португалске. На опроштају је рекао да одлази из Југославије пун новог искуства и пун љубави за њу.[880] Коуто се никад није вратио у Бразил. Умро је у Паризу крајем маја, тачно месец дана од поменутог пријема у Ужичкој улици. Тужну вест пренео је Танјуг, а објавила југословенска штампа.[881] У опроштајном тексту у *Борби*, Коуто је описан као „велики пријатељ" Југославије на кога ће успомена остати још „дуго да живи међу Југословенима".[882] Осврт на Коутову биографију и дела написао је књижевни критичар Иван Шоп. Његово мишљење било је да су и поред тога што су писана у размаку од четрдесетак година Коутова дела „сачувала младалачку свежину, топлину и хуманизам", што је аутору обезбедило „видно место" у савременој поезији и прози Латинске Америке.[883]

Заменио га је правник Рибеиро Бригс (*Moacyr Ribeiro Briggs*)[884] који је добио агреман у новембру 1963, а у Београд је пристигао фебруара наредне године.[885] Приликом предаје акредитива новог амбасадора председник СФРЈ изјавио је да постоје „неограничене могућности за даљи свестрани развој између Ју-

880 *Борба*, 5. 5. 1963, 9.

881 *Борба*, 31. 5. 1963, 2.

882 *Борба*, 2. 7. 1963, 8.

883 *Književne novine*, 10. 6. 1963, 10.

884 Моакир Риберио Бригс (1900–1968) рођен је у држави Рио де Жанеиро, а након Правног факултета је дипломирао на Вишој војној школи. У дипломатској служби је био од 1918, а био је амбасадор Бразила у Пакистану, Парагвају и Ватикану.

885 AJ, 837, I-3-a/13-11, Traženje agremana za novog ambasadora Brazila od 21. 11. 1963; AJ, 837, I-3-a/13-11, Zabeleška u vezi dolaska novog ambasadora Brazila g. Meacyr Ribeiro Briggs od 21. 2. 1964.

гославије и Бразила на економском, политичком и културном плану".[886] Бригс ће се у Београду задржати далеко краће од свог претходника и средином 1965. ће се вратити у домовину. Поменуто није имало везе са његовом службом, већ што је и он тада напунио 65 година и по бразилском закону није више могао службовати у иностранству.[887]

На прелазу из 1963. у 1964. настављена је размена мишљења писменим путем између два председника у вези са међународном ситуацијом. Јосип Броз Тито је уз захвалност на гостопримству и излагање о међународној ситуацији, искористио прилику да Гулару наговести одржавање нове конференције „неангажованих и мирољубивих земаља". Иако то није био званичан позив за учешће Бразила на тој конференцији, јасно је да се радило о испитивању терена.[888] У свом одговору Гулар није отишао даље од куртоазне изјаве да ће тај проблем „заслужити пажљиво разматрање моје Владе".[889] Амбасадор Баришић је веровао да је бразилски председник под утицајем МИП-а решио да не иде са прераним изјашњавањем везано за нову конференцију несврстаних, иако су по његовом уверењу Гулар и његова најближа околина били за то.[890]

Југословенска дипломатија била је веома свесна деликатне ситуације у којој се налази Гулар почетком 1964. и дубине кризе која је захватила Бразил. ДСИП је јасно констатовао да ће неуспех да се спроведу обећане реформе, пре свега аграрне, створити по-

886 AJ, 837, I-3-a/13-11, Zabeleška o predaji akreditivnih pisama novog brazilskog ambasadora Ribeiro Briggsa dana 27. februara 1964. godine.

887 AJ, 837, I-5-b/13-2, Zabeleška o razgovoru državnog sekretara M. Nikezića sa brazilskim ambasadorom R. Brigsom (Riberio Briggs), na dan 24. maja 1965.

888 AJ, 837, I-1/116, Pismo predsednika SFRJ Josipa Broza Tita predsedniku Brazila Goulartu od 28. 12. 1963.

889 AJ, 837, I-1/116, Odgovor J. Goulart-a od 31. 1. 1964.

890 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 19, д. 1, Brazil 327, с. 46707, Pismo ambasadora Barišića upućeno Upravi za Severnu i Južnu Ameriku DSIP, 28. 2. 1964.

вољан терен „десници, Ласерди и другима“, за офанзиву.[891] У истом документу Треће регионалне управе ДСИП-а задужене за Латинску Америку почетком 1964. констатовано је да су вишегодишњи напори да се стабилизују и унапреде односи са Бразилом у „последње време“ дали „веома значајне резултате“. Најважнији циљеви за будућност били су да се утиче на Бразил да прихвати учешће на другој конференцији неангажованих земаља у Каиру и да се разради вишегодишњи план међусобне размене.[892] Југословенска дипломатија је, свакако, регистровала могуће опасности по Гулара и његову владу, али је очекивала, односно пре свега се надала, да ће он опстати на власти упркос изазовима споља и изнутра. Ради што детаљније анализе ситуације у оквиру Треће управе формиран је Одсек за интерамеричке односе који је требало да прати и проучава интерамеричке организације, значај и улогу Бразила и других у тим организацијама.[893]

Током пролећа 1964. дошло је до још једне манифестације добрих односа двеју земаља када је бразилска парламентарна делегација била у посети Југославији. На челу четворочлане делегације налазио се потпредседник Представничког дома Кловис Мота, који је био Гуларов присталица и припадао Радничкој партији. Посета је трајала од 25. марта до 6. априла, током које су вођени бројни разговори, а парламентарци су обишли више градова и привредних центара.[894] Делегацију је примио тадашњи председник Савезне скупштине Едвард Кардељ, који је нагласио да се са великим интересовањем чека посета председника Гулара Југосла-

[891] ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 18, д. 5, с. 43534, Zabeleška o Brazilu od 11. 2. 1964, 1.

[892] Исто, 5–8.

[893] ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 18, д. 6, с. 43590, Писмо начелника III регионалне управе ДСИП Јакше Петрића упућено амбасади СФРЈ у Рио де Жанеиру, 31. 1. 1964.

[894] AJ, 837, I-I/111, Zabeleška o dosadašnjem boravku i razgovorima delegacije Predstavničkog doma Nacionalnog kongresa Brazila.

вији.[895] Један од главних закључака разговора који су водили бразилски парламентарци са југословенским колегама био је да би било „апсурдно не искористити евидентну комплементарност и компатибилност привреда две земље“ у обостраном интересу за што потпунијим и што свестранијим укључивањем у светске економске токове.[896]

Јосип Броз лично је дао снажну подршку даљем развоју економских односа када је на једном извештају амбасадора Баришића о могућностима проширења економске сарадње двеју земаља руком написао „да треба хитно предузети предложене мјере“.[897] У том циљу у Бразилу је током пролећа 1964. три недеље боравила југословенска привредна делегација од 22 члана, од којих је њих 15 допутовало из СФРЈ, док су остали већ били ангажовани у Бразилу као представници организација и предузећа.[898] Било је разговора о многим пословима и начинима њихове реализације. Занимљиво је да је шеф делегације потпредседник Савезне привредне коморе Ристо Бајалски приметио неслогу међу представника *Intybra* и делегата југословенских предузећа у Бразилу („Енергопројект“, „Торпедо“, „Руднап“, „Ингра“). Његов закључак, подвучен у извештају, био је да су „сви покушаји да се од тако хетерогене групе створи чвршћа општејугословенска организација, остали без успеха“. Утисак је био да то није било ни до самих делегата на терену, већ до предузећа која представљају.[899]

---

[895] AJ, 837, I-I/111, Zabeleška o razgovoru Predsednika Savezne skupštine Edvarda Kardelja sa delegacijom Predstavničkog doma Brazila, 30. marta 1964.

[896] Цитирано према: *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa*, 16; Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 159.

[897] AJ, 837, I-5-b/13-2, Zabeleška ambasadora Barišića o mogućnostima proširenja ekonomske razmene sa Brazilom.

[898] Комплетан извештај делегације видети: AJ, 837, I-5-b/13-2, Izveštaj delegacije jugoslovenskih privrednika sa puta u Brazil (15. mart – 8. april 1964.); Simić, *Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964*, 159.

[899] AJ, 837, I-5-b/13-2, Informacija o razgovorima naših privrednika u Brazilu, 14. 5. 1964.

До планираног продубљивања односа двеју земаља у наредном периоду ипак није дошло, јер је управо током посете бразилских парламентараца унутрашња криза у њиховој домовини кулминирала. Гуларов неуспех да спроведе неке од обећаних реформи (аграрна, банкарска, изборна и друге) довео је до снажног опозиционог покрета. Један од вођа побуне гувернер Рио де Жанеира Карлос Ласерда оптужио је владу да води земљу у комунизам. Све је завршено почетком априла када је извршен државни удар који је уклонио са власти председника Гулара и на управу довео десне снаге. За новог председника постављен је генерал Кастело Бранко који је водио политику „идентичности интереса са САД", што је уз антикомунизам нових власти, логично довело до захлађења односа са Југославијом. ДСИП је брзо након пуча закључио да се ради о успеху десних снага, које ће „свакако настојати да зауставе процес који су Квадрос и Гулар били започели". Такође, било је јасно да ће консолидација режима бити покушана на антикомунистичкој бази, али да ће она зависити од решавања „горућих (у првом реду економских) проблема".[900]

У почетку нови режим није наступио негативно према Југославији. Амбасадор СФРЈ је био први дипломатски представник европских држава кога је примио нови председник и то већ 30. априла. Председник Кастело Бранка задржао га је чак 50 минута у пријатељском разговору. Он је споменуо да га је маршал Тито одликовао након своје посете Бразилу и тражио је да му се достави диплома која је пратила одликовање, а коју није добио. У разговору је приказао доста такта прилагођавајући се ситуацији нагласивши да његова влада неће бити „нацифашистичка", а да ће југословенски народ који је упознао нацифашизам на делу бити најкомпетентнији да о њој суди.[901] Резиме разговора достављен је

[900] ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 18, д. 20, с. 420753, Informacije o Brazilu (mart – april 1964), 15. 5. 1964.

[901] ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 19, д. 1, с. 419211, Телеграм амбасадора Баришића упућен ДСИП-у од 30. 4. 1964.

одмах свим представништвима СФРЈ у Латинској Америци, амбасадама у Москви, Вашингтону и Каиру, као и југословенској сталној мисији при ОУН, како би са њим били упознати сви битни фактори. Лист *Борба* пренео је вест о пријему југословенског амбасадора код председника у којој је истакнута његова изјава да бразилско-југословенску економску сарадњу види као „обострано значајну".[902]

Односе двеју држава након пуча закомпликовало је и питање политичких емиграната који су пребегли из Бразила у Југославију. Наиме, радило се о више посланика, политичара, новинара и неких чланова њихових породица који су затражили азил. Тако је амбасадор СФРЈ Марјан Баришић 11. априла јавио да је број избеглих који су уточиште потражили у југословенском представништву 17.[903] Амбасада је 30. априла обавештена да је СИВ дао „територијални азил лицима која се налазе у амбасади и онима који су се изјаснили за долазак у Југославију".[904] Тек 24. јуна азиланти су напустили југословенску амбасаду. Група у којој је поред осталих било шест посланика укрцала се на брод „Бохињ" који их је превезао до Ријеке, да би касније продужили за Београд.[905]

Још пре него што су азиланти пристигли, ДСИП је био изложен притисцима бразилске амбасаде у Београду. Помоћник државног секретара Душан Кведер примио је амбасадора Бригса на његово инсистирање 18. јуна. Кведер је уверавао свог госта да Бразилцима неће бити дозвољено политичко деловање, и да ће се са њима поступати у складу са међународним конвенцијама. Посебно интересовање владало је за тројицу азиланата који су путо-

902 *Борба*, 4. 5. 1964, 1.

903 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 19, д. 1, с. 42654, Телеграм амбасадора Баришића упућен ДСИП-у од 11. 4. 1964.

904 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, с. 418425, Телеграм Треће управе упућен амбасади ФНРЈ у Бразилу од 30. 4. 1961.

905 Mendes, *O cerrado de casaca*, 170.

вали авионом: посланици Куња (*Bocayuva Cunha*) и Паива (*Rubens Paiva*), и новинар Риф (*Raul Riff*).[906] Куња је био такође новинар, федерални посланик и један од лидера Радничке партије у представничком дому. Рубенс Паива био је грађевински инжењер и студентски лидер у Сао Паулу. Федерални посланик био је од 1962. и члан комисије за спољне послове. Раул Риф је био некадашњи председник Националне федерације професионалних новинара. Познат је као дугогодишњи пријатељ председника Гулара и његов секретар за штампу.[907] Куња и Риф су одликовани Орденом југословенске заставе са златним венцем приликом посете Јосипа Броза Бразилу.[908] Очигледно су поменута тројица перципирана као најопаснији противници новог режима.

Југословенске власти дале су значајну пажњу Бразилцима. Куња, Паива и Риф који су били су смештени у хотелу „Славија", где им је био обезбеђен пансион који је у то време коштао око 7000 динара дневно. Такође, припадао им је и одређени „џепарац" током боравка. Саветовано им је да буду опрезни у контактима са страним новинарима, јер би можда неке њихове изјаве могле бити погрешно протумачене.[909] Групи од десет политичких избеглица крајем августа и почетком септембра организован је и осмодневни програм, када су боравили у Загребу, Љубљани, Велењу и Ду-

906 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, с. 425324, Zabeleška o razgovoru pomoćnika državnog sekretara D. Kvedera sa ambasadorom Brazila g. Moacyr Ribeiro Briggsom, dana 18. VI 1964. godine, na traženje ambasadora Briggsa da hitno bude primljen.

907 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, с. 418425, Телеграм амбасаде СФРЈ у Рију упућен ДСИП од 22. 4. 1964.

908 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 11, д. 42, с. 429154, Предлог државног подсекретара Марка Никезића упућен председнику СФРЈ, 3. 9. 1963; ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 11, д. 42, с. 430228, Предлог државног подсекретара Марка Никезића упућен председнику СФРЈ, 16. 9. 1963.

909 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, Brazil 341, с. 426330, Zabeleška o brazilskim azilcima, 24. 6. 1964.

бровнику. Они су разговарали са бројним државним, синдикалним и радничким организацијама о питањима друштвеног и политичког развоја двеју земаља. У тој групи бразилских избеглица најпознатији је био Алфонсо Алмино, некадашњи министар рада у Гуларовој влади (3. фебруар – 18. јун 1963).[910]

Даље компликације између двеју држава настале су око давања права на статус избеглица на основу Женевске конвенције. Бразилска страна негирала је право на тај статус прогнаним бразилским држављанима, јер се он према њиховом тумачењу може доделити само у случају рата.[911] Не желећи да ремети односе са новом бразилском владом, ДСИП је одлучио да се проблем ликвидира тиме што ће се они иселити у неку другу земљу, уз претходну сагласност Бразилије.[912] Већ средином новембра Амбасада СФРЈ у Ријуу извештена је да су скоро све бразилске избеглице напустиле земљу и прешле у земље Западне Европе.[913] Од поменутих бразилских држављана који су неко време провели у Југославији посебно је интересантна судбина Рубенса Паиве, који је после повратка у Бразил ухапшен и највероватније ликвидиран.[914]

Југословенска дипломатија је пуч у Бразилу окарактерисала као кључну промену у целој Латинској Америци. У једној каснијој анализи, коју је потписао нови амбасадор Ранко Зец, јасно

---

910 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, Brazil 341, с. 437139, Informacija o programu koji je CV SSJ organizovalo za grupu političkih izbeglica iz Brazila.

911 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, с. 433782, Превод ноте бразилске амбасаде у Београду од 17. 8. 1964.

912 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 1, с. 433782, Писмо помоћника државног секретара Душана Кведера упућено Савезном секретаријату за унутрашње послове од 15. 10. 1964.

913 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 2, с. 445043, Телеграм ДСИП-а упућен амбасади СФРЈ у Рио де Жанеиру од 13. 11. 1964.

914 Његов син књижевник Марсело Рубенс Паива објавио је мемоаре *Ainda Estou Aqui* (Још увек сам овде) у којима је говорио о својој породици и околностима везаним за смрт оца.

је истакнуто да су доласком на власт „режима Кастела Бранка" значајно потиснуте оне снаге Латинске Америке које су биле за „независност и веће повезивање са осталим светом". Кривац је пронађен у САД, за које се тврдило да су „операцијом од априла 1964." разбиле једно „прогресивно окупљање које је било на помолу и одложиле сличну појаву на дуже време".[915]

Промена режима у Бразилу осетила се значајно и на питању трговине која је већ наредне година доживела значај пад. Док је југословенски увоз у Бразил количински био нешто мањи (23.286 тона према 20.871 тони), што се тиче извоза из СФРЈ он је чак опао десет пута у односу на 1964. (82.560 према 8.462 тоне).[916] Ипак, за разлику од односа са Кубом и СССР-ом, са којим је дошло до прекида односа, нови режим у Бразилу са Југославијом је наставио да одржава дипломатске и трговинске односе, па се та политика може окарактерисати као „удаљавање а не прекид односа".[917]

Треба рећи да југословенско руководство није заборавило на Жоаоа Гулара и период његове управе у Бразилу. Тако је за 57. рођендан 1975. године добио честитку од маршала Тита, коју му је уручио тадашњи југословенски амбасадор у Аргентини, где је у то време боравио у егзилу. Његов биограф Жорж Фереира забележио је да Гулар никад није крио своје дивљење према председнику Југославије, пре свега због тога што је успео да одржи независност од Москве.[918]

Можемо закључити да период од фебруара 1961. до априла 1964. представља посебан период у односима између Југославије и Бразила. Радило се о времену када су се погледи вођ-

915 AJ, 507, IX, 13/IV-57, Podaci o problemima i kretanjima u Latinskoj Americi iz februara 1966, 31.

916 *Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1965. godinu*, (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1966), 21, 27.

917 Ribiero de Faria, *A política externa*, 53.

918 Ferreira, *João Goulart*, 348.

ства две државе поклапали по бројним питањима везаним за међународну ситуацију и билатералну, пре свега економску сарадњу. Иако су без сумње извесни резултати постигнути на разним пољима (учестале посете и размена мишљења, раст трговинског биланса), они нису били онакви какве је прижељкивала југословенска страна. Променом режима у Бразилији ти циљеви су постали трајно недостижни.

Као што је речено, односи двеју земаља нису прекинути, па је и у наредним годинама било одређених састанака. Током 1965. у Југославији је боравила бразилска делегација на челу са Луисом Алмеидом Ногуеиром Портом која се фокусирала на заштиту интереса бразилских фирми на југословенском тржишту.[919] До благих помака у билатералним односима дошло је тек средином 1967, када је Светозар Вукмановић Темпо као изасланик Јосипа Броза разговарао са председником Бразила око евентуалног усаглашавања ставова у ОУН поводом ситуације на Блиском истоку. Амбасада СФРЈ премештена је из Рија у Бразилију тек 1972.[920]

Исељеници из Југославије у Бразилу почетком шездесетих година

Југословенска амбасада је почетком шездесетих процењивала број исељеника на око 20.000 од чега је њих 90% живело у Сао Паулу и околини. Већина су били радници и ситне занатлије, углавном сиромашнијег имовинског стања. Процена амбасаде била је да је око 90% исељеника било хрватског порекла. Након дужег периода без удружења, коначно је од 1959. функционисало Друштво пријатеља Југославије, око којег се окупљао одређени број југословенски оријентисаних исељеника.[921] Распадом СФРЈ

919 Ribeiro de Faria, *A política externa brasileira*, 53.

920 *Beograd–Brazilija. 80 godina diplomatskih odnosa*, 13–16.

921 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 53.

Друштво пријатеља Југославије 1992. мења име и постаје Друштво пријатеља Далмације.[922]

Прослава Дана младости у конзулату у Сао Паулу настављена је и наредних година. Према речима конзула Грубића 1961. на прослави се окупило око 400 омладинаца, углавном деце економских емиграната, а забава је трајала од 20 сати увече до четири изјутра.[923] По овоме видимо да је том приликом било далеко мање теоријског рада са омладином, него у случају неких од претходних година.

Према извештајима амбасаде, у првој половини шездесетих Матица српска постала је доминантна организација српских исељеника у Бразилу. Дипломате социјалистичке Југославије удружење су оцењивали као четничко, а његову бројност процењивали на стотинак чланова.[924] У једном другом извештају наводи се да Матицу чине четници, некадашњи припадници Српске државне страже, бивши заробљеници и избеглице од новог југословенског режима. Одржавали су контакт са војводом Момчилом Ђујићем, кога су опуномоћили да буде њихов представник на Свесрпском сабору у Чикагу 1960. Друго удружење Српски клуб виђено је као оно које окупља емигранте различитих схватања, али и као малобројније са неких 80-ак чланова. Ова организација је одржавала контакт са Слободаном Драшковићем, некадашњим секретаром Српског културног клуба, који је живео и деловао у САД.[925]

Током шездесетих наставила су да функционишу и два друштва која су окупљала хрватски народ у Бразилу. Екстремније

---

922 Milan Puh, „Hrvati u Brazilu kao nevidljivo iseljeništvo", *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2019, 112.

923 ДАМСП, ПА, 1961, Бразил, ф. 11, д. 30, с. 424272, Izveštaj o proslavi Dana mladosti, 25. 5. 1961.

924 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 54.

925 AJ, 507, IX, 13/IV-32, Naši iseljenici u Brazilu, 3.

Brasil-Croacia успоставило је контакт са усташким „Хрватским ослободилачким покретом“ и „Домобраном“ у Аргентини. Поред седишта у Сао Паулу ова организација имала је и свој огранак у Рију.[926] *Croacia Sacra Paulistana* била је подељена на присталице усташа и њихове противнике, а доминантно је била под утицајем католичког клера. Почетком шездесетих њен председник био је Антонио Толедо Пица (*Pizza*), који је био и градски већник Сао Паула. Постојала је и малобројна македонска организација *Macedono da Cultura e beneficencia*, која је била на линији ВМРО са члановима у Порто Алегреу и Сао Паулу.[927]

Партијски и синдикални контакти у првој половини шездесетих

Ограничавајућа околност за синдикалну сарадњу били су бразилски прописи који нису дозвољавали повезивање са иностраним синдикалним организацијама. Упркос томе дошло је до одређеног напретка у овој области путем чешћих личних контаката, међународним посетама, интензивнијој размени мишљења кроз директну коресподенцију, размену материјала и слично.[928]

Директни контакти са синдикатима Бразила успостављени су посетама представника ССРНЈ и ССЈ Националној конфедерацији индустријских радника у децембру 1961. Радило се о најзначајнијем и најутицајнијем синдикату у Бразилу у том периоду. Први секретар те бразилске организације Бенедикто Серкуера (*Cerquiera*) узвратио је посету Југославији у јуну наредне године. Обе стране биле су на позицијама најшире могуће сарадње са свим покретима у свету. Био је планиран и поновни сусрет у оквиру састанка групе синдиката у Казабланки, али до њега ни-

926 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 54.

927 AJ, 507, IX, 13/IV-32, Naši iseljenici u Brazilu, 4.

928 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 55.

је дошло јер Бразилци нису могли да допутују у Мароко. Разлог томе било је померање датума конгреса са децембра 1962. на јануар наредне године.[929]

Некадашњи руководилац и члан КПБ публициста Леонсио Басбаум (*Leôncio Basbaum*) боравио је 1961. у Југославији на позив Секретаријата за информација СИВ-а са циљем да прикупи материјал за књигу у којој је требало да упореди југословенски социјализам са оним у државама Источног блока. Као плод тог истраживања наредне године изашла је књига под називом „У чудноватој земљи Југословена" (*No Estranho País dos Iugoslavos*). У анализи коју је писао Жаклен Русо,[930] дипломата са значајним стажом службе у Јужној Америци, истиче се да и поред површности и неких фактографских грешака, књига даје „заокругљену слику о Југославији". Русо је сматрао корисном, не само за читаоце у Бразилу, већ и за друге латиноамеричке земље.[931]

Након учешћа на заседању Интерпарламентарне уније у Бразилији, чланови југословенске делегације Ивековић и Шнудерл почетком новембра 1962. имали су сусрете са представницима Студентске федерације Бразила, међу којима је било комуниста, социјалиста, левих католика и чланова Радничке партије. На сличан састав наишли су и када су се срели са представницима Синдиката металаца. Након повратка у Београд донели су утисак о постојању „великих могућности" за контакте са бразилским политичким и друштвеним организацијама.[932]

Односи са КПБ били су и почетком шездесетих на прилично ниском нивоу, али је ипак дошло до одређених помака.

---

929 AJ, 507, IX, 13/IV-44, Informacija o sindikatima Brazila, 3.

930 Жаклен Русо био је више година аташе за штампу при посланству ФНРЈ у Буенос Аиресу на прелазу између четрдесетих и педесетих. Симић, *Југославија и Аргентина*, 138, 141, 220.

931 AJ, 507, IX, 13/I-46, Informacija o knjizi L. Basbauma o Jugoslaviji, 19. 3. 1962.

932 AJ, 507, IX, 13/IV-37, Predlog u vezi parlamentarne delegacije FNRJ u Brazilu.

Службеници амбасаде у Рију имали су сусрет са Робертом Моренном синдикалним функционером и чланом КПБ у октобру 1961. Он је тада нагласио да још није дошло време за сарадњу двеју партија. Нешто другачије информације добијене су током посете делегације ССРНЈ Бразилу на челу са Миком Шпиљком јануара 1962. Тада су вођени разговори са Жавер Мануелом Телесом, чланом Политбироа КПБ. Он је сматрао да контакти између двеју партија у почетку треба да буду незванични.[933] Том приликом упућен је позив генералном секретару Престесу да на челу једне делегације посети Југославију. Било је очекивано да ће он бити прихваћен, а званично је требало да буде разматран на некој од наредних седница ЦК КПБ.[934]

Корак напред било је Престесово писмо поводом прославе 40 година од оснивања КПБ. У њему је тражио званичну поруку СКЈ и обећао да ће она бити прочитана на приредбама КПБ и објављена у партијској штампи.[935] Писмо је амбасадору Баришићу предао Мануел Телес, човек који је био одређен за везу са југословенском партијом. Радило се о циркуларном писму са истим текстом послатом многим комунистичким партијама.[936] У честитки СКЈ провучене су тезе као афирмација „независне националне политике", „мирољубива коегзистенција", „равноправна сарадња међу народима", а све у складу са спољном политиком Југославије.[937]

У другој половини 1963. дошло је до прве званичне посете једне делегације КПБ Југославији. Њу су чинили члан извршне комисије ЦК Иван Рамос Рибеиро и чланови ЦК Антонио Рибеиро

933 AJ, 507, IX, 13/I-55, Beleška o izlaganju Barišića u Komisiji za međunarodne veze CK SKJ.

934 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 55–56.

935 AJ, 507, IX, 13/I-44, Pismo Prestesa CK SKJ, 22. 2. 1962.

936 AJ, 507, IX, 13/I-45, Beleške o pismu Prestesa – CK SKJ, 8. 3. 1962.

937 AJ, 507, IX, 13/I-48, Pismo CK SKJ – CK KPB, mart 1962.

Грамша и Антонио Шаморо. Престес је у писму нагласио да се радило о студијској делегацији, чији је циљ да упозна југословенска искуства у борби за изградњу социјализма. Чланови КПБ имали су овлашћења да информишу домаћине о искуству своје партије. Након пријема имена чланова делегације било је приметно да се радило о људима са којима представници СФРЈ нису имали контакте, и који су о Југославији знали јако мало. Ипак, постојало је задовољство због тога што се радило о напредним и „некомпромитованим" члановима ЦК КПБ. Бразилци су провели по неколико дана у различитим републикама (Србија, Хрватска, Словенија, Македонија), где им је приређен одговарајући програм посете и сусрета са партијским и синдикалним функционерима. Делегација је у Југославији провела укупно 17 дана. Највиши руководилац који их је примио био је Вељко Влаховић. Да ли као лични став, или као упутство врха партије, Рибеиро, Грамша и Шаморо су често понављали да је ранији став КПБ према Југославији био „погрешан и штетан", проузрокован непознавањем стварног стања у земљи.[938]

Утисак амбасадора Баришића током 1963. био је да се став КПБ према југословенској партији „много изменио", и да је много позитивнији него што је то видљиво из јавних докумената.[939] Ипак, још увек није било повратка на добре односе пре Резолуције ИБ. Очекивања амбасаде била су да ће до тога доћи наредне године, али догађаји у самом Бразилу омели су таква предвиђања. Државни удар 1964. обезглавио је КПБ. Неки чланови су тражили помоћ у информацијама и материјалу од југословенске амбасаде. Разматрала се и могућност да Престес затражи азил у дипломатском представништву СФРЈ. Југословенска страна била је спремна да помогне, а одобрена је и једнократна помоћ од 5000 дина-

938 AJ, 507, IX, 13/I-53, Boravak delegacije Brazilske komunističke partije, 6-22. IX 1963.

939 AJ, 507, IX, 13/I-49, Istorijski prikaz o KPB, 27. 4. 1963.

ра.[940] Све то није могло да поправи, нити ублажи тежак положај у коме су се бразилски комунисти нашли након војног пуча услед бројних хапшења и прогона.

Гувернер државе Гојас Мауро Боргес и директор Института за план ове федералне државе посетили су Југославију као гости ССРНЈ. Њихов боравак уприличен је након посете Израелу, те је плаћен само мањи део путних трошкова. Оно што је Боргеса препоручило за позив било је то што је гувернер државе у којој се налазила нова престоница Бразила и што је био присталица Квадросове политике, а у том моменту снажно је подржавао и Гуларову спољну политику. Спомињала се и његова кандидатура за потпредседника Бразила подржана од „левих снага". С обзиром на то да је био заинтересован за сарадњу на пољу пољопривреде и фармације, омогућена му је посета фабрици „Галеника", обилазак Пољопривредног комбината Београд, посета Пољопривредном сајму у Новом Саду. Примљен је од стране потпредседника СИВ-а Родољуба Чолаковића и председника Комисије за међународну сарадњу и везе Добривоја Видића. У извештају о боравку наглашено је да је Боргес при разговорима на свим нивоима постављао „скоро искључиво" питања из домена привреде.[941] На његов захтев достављена су му два примерка монографије о раду и развитку Пољопривредног комбината „Београд" на енглеском и француском језику, као и два примерка карте о општем плану газдинства „Лепушница", која је била део комбината.[942]

Током 1963. дошло је до интензивирања контаката између различитих представника двеју држава. Тако је у мају 1963. Борис Зихерл са делегацијом ССРНЈ на повратку из Чилеа посетио Бра-

940 AJ, 507, IX, 13/I-60, Razgovor predstavnika ambasade SFRJ u Rio de Žaneiru sa predstavnikom KPB, 9. 7. 1964.

941 AJ, 507, IX, 13/IV-39, Poseta Mauro Borges Teixire, 8–13.V 1963.

942 AJ, 837, I-5-b/13-2, Beleška o poseti guvernera brazilske države Gojas – Poljoprivrednom kombinatu „Beograd", 12. 9. 1963.

зил, када је делегацију примио и министар иностраних послова. У јулу је представник Савеза омладине и Савеза студената боравио у Бразилу. С друге стране, делегат Бразила учествовао је у раду 52. конференције Интерпарламентарне уније у Београду од 12. до 20. септембра.[943]

После државног удара ситуација за снаге које су југословенске дипломате сматрале прогресивним била је веома компликована. За њих је амбасада у Рију писала да су „озбиљно погођене", и да се „врло споро опорављају". И крајем 1964. процена је била да се у том тренутку евентуално може сарађивати само са КПБ и делимично са студентском омладином. Ова констатација донекле је чудна, јер је КПБ била у потпуној илегали. Објашњење можемо видети у тактици, јер је за наредни период предвиђена сарадња са појединцима и групама, а не са покретима у целини. Такође, више нису долазили у обзир одласци делегација из Југославије, већ искључиво контакти преко амбасаде. Наведена тактика добила је подршку ДСИП-а, уз закључак да би било „корисно наставити макар и са појединачним контактима" који су створени и које је требало развијати даље.[944]

Покушај планске сарадње – југословенско-бразилски односи у култури

Сарадња на овом пољу, као и претходних година, углавном се развијала путем организовања изложби, посета и гостовања истакнутих уметника, кроз контакте научних института и универзитета, размену публикација и слично. Најразвијенија сарадња била је у сектору ликовне уметности, а учествовање југословен-

943 Juzbašić, *Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza*, 310–311.

944 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 19, д. 1, Brazil 327, с. 447118, Телеграм амбасадора Баришића упућен ДСИП од 22. 11. 1964; Исто, Телеграм Треће Управе ДСИП упућен амбасади СФРЈ у Бразилу од 4. 12. 1964.

ских уметника на Бијеналу у Сао Паулу и организација изложби настављени су и почетком шездесетих.

Идеју за потписивање културне конвенције са Бразилом изнео је амбасадор Лекић приликом свог боравка у Београду још 1960. ДСИП се одмах сложио са том идејом.[945] Чекало се усаглашавање и прави моменат за потписивање. То се, као што смо видели, десило 1962. Било је предвиђено да конвенција траје шест година, а да ступи на снагу тридесет дана од ратификације. Ипак, до ратификације није дошло више година, па је бразилски конгрес то учинио тек августа 1968.[946] Чекајући да се она деси, југословенска страна је у складу са чланом 8 Конвенције припремила двогодишњи програм сарадње на пољу просвете, науке и културе. Тај програм обухватао је период 1963/1964. Било је предвиђено да југословенска страна понуди пет стипендија годишње (три за студирање и две за специјализацију), а бразилска две за учење португалског језика. Страна која шаље студенте била је задужена за путне трошкове одласка и доласка, а страна која прима за трошкове боравка.[947] Будући да није дошло до ратификације конвенције, ни овај програм није усвојен. До сарадње је ипак дошло нешто касније, па је тако Бразил на крају 1965. у Југославији имао пет стипендиста. Поређења ради, у исто време у СФРЈ је боравило укупно 77 стипендиста из Латинске Америке.[948]

На VI Бијеналу у Сао Паулу Југославија је представљена на три нивоа: копија средњовековних фресака, савремена ликовна уметност и позоришна уметност. За комесара и овог пута изабран је Алек-

945 AJ, 318–241, Pitanje zaključenja Kulturne konvencije sa Brazilom, 13. 10. 1960.

946 https://www2.camara.leg.br/legin/fed/decleg/1960-1969/decretolegislativo-33-29-agosto-1968-346795-norma-pl.html, датум приступа 2. 1. 2026.

947 AJ, 559–60, Program kulturne i naučne saradnje između FNR Jugoslavije i Republike Brazila za 1962/1963. i 1963/1964. godinu.

948 AJ, 559–60, Informacija o kulturno-prosvetnoj saradnji između SFRJ i Sjedinjenih država Brazila, 3. 3. 1966, 2.

са Челебоновић. Фреске су изложене на тражење домаћина. Радило се о укупно 23 копије, од којих су 19 постављене одмах, а четири накнадно. У договору са Матарацом фреске су касније биле допремљене у Монтевидео о трошку Бијенала. У савременом делу ФНРЈ се представила са делима тројице уметника, Ордана Петловског (слике и цртежи), Зорана Петровића (цртежи и скулптуре) и Младена Србиновића (слике и графике). Жири који је чинило десет страних уметника и један Бразилац доделио је Југословенима две откупне награде. Зоран Петровић добио је награду за цртеж у вредности од 100.000 крузеироса, а исту суму добио је Младен Србиновић за слику која је остала својина Музеја модерне уметности. Након Бијенала изложба фресака наставила је свој пут ка другим земљама Латинске Америке.[949]

Интересовање за научну сарадњу сигурно је постојало. У јуну 1962. трећи секретар бразилске амбасаде Марсел Тарисе де Фонтоура предао је ДСИП-у чак шест позивница за учествовање стручњака из Југославије на конгресима и манифестацијама који су се одржавали у Бразилу те и наредне године. Међу њима су поред VII Бијенала у Сао Паулу били и међународна конференција за социјалну службу, међународна аеронаутичка изложба и три медицинске конференције.[950] Ипак, обезбедити материјална средства за таква путовања ни почетком шездесетих није био лак задатак.

Почетком шездесетих било је више гостовања југословенских уметника у Бразилу у оквиру ширих латиноамеричких турнеја. Виолиниста Игор Осим наступио је 1961, ансамбл Загребачких солиста на челу са Јанигром наредне године, док је 1963. обележио Збор народних песама и плесова „Ладо“.[951] Неколико годи-

[949] AJ, 559–82, Učešće FNR Jugoslavije na VI Bijenalu Muzeja moderne umetnosti u Sao Paulu, 11. 9. 1961.

[950] ДАМСП, ПА, 1962, Бразил, ф. 11, д. 17, с. 420042, Beleška o razgovoru sa Marcel Tarrisse da Fontoura, III sekretarom brazilske Ambasade, dana 14. VI. 1962.

[951] AJ, 559–60, Informacija o kulturno-prosvetnoj saradnji između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Sjedinjenih država Brazila, 13. 6. 1967, 1.

на било је више покушаја да се организује турнеја „Лада“, али је она отказивана у немогућности да се пронађе довољно озбиљна и финансијски солидна менаџерска агенција. Комисија за културне везе је још почетком 1959. донела одлуку о овој турнеји на захтев ДСИП-а и дипломатских представништава у Јужној Америци „у интересу наше политичке и националне пропаганде“. Одабир „Лада“ за овај континент имао је више практичних разлога. Ансамбл „Коло“ имало је већ планирану турнеју по Азији, а скопски „Танец“ се већ био представио у Северној Америци. Оно што је није било занемарљиво при избору је чињеница да је „Ладо“ био хрватски ансамбл, а да су Хрвати чинили већину југословенских исељеника у Јужној Америци. Процена трошкова путовања до Јужне Америке износила је око 10.000 долара, а ансамбл је требало да зарадом од турнеје подмири трошкове боравка и повратка.[952]

Турнеја је коначно остварена крајем 1962. и у првој половини 1963. „Ладо“ је обишао Чиле, Аргентину, Уругвај, Перу, Бразил и САД. У свом програму за Јужну Америку ансамбл је имао игре из већег дела тадашње Југославије. Поред игара из Хрватске, Далмације и Славоније, биле су заступљене и оне из централне и источне Србије, Баната, Бачке и Македоније.[953] ДСИП је наступ „Лада“ у Бразилу оценио као запажен.[954] С друге стране, у финансијском смислу турнеја у Чилеу била је неуспешна, јер се од наступа није покрила финансијска конструкција за наставак путовања, као што је било планирано. Посебно је подбацила посета у престоници Сантијагу и Антофагасти.[955]

Изложба савремене југословенске графике и таписерије која је кружила по земљама Латинске Америке поводом посете Јосипа

952 AJ, 318–241, Pitanje turneje „Lada“ u Južnoj Americi.

953 HDA, 1614–160, Програм наступа који је „Ладо“ одржао у Буенос Ајресу.

954 ДАМСП, ПА, 1963, Бразил, ф. 13, д. 6, с. 442995, Sjedinjene države Brazila, 52.

955 ДАМСП, ПА, 1963, Чиле, ф. 19, д. 32, с. 41345, Gostovanje „Lada“ u Čileu, 6. 1. 1963, 2.

Броза била је организована и у Рио де Жанеиру. Било је изложено 34 уља на платну, девет цртежа и десет графика шесторице југословенских уметника.[956] То је од стране Амбасаде СФРЈ у Бразилу сматрано за најуспешнију културну манифестацију током 1963.[957] На VII Бијеналу у Сао Паулу, који се одржао током новембра и децембра 1963, представљено је 49 гравура и седам таписерија. Радило се о делима више од двадесет југословенских аутора.[958]

Нови саветник за штампу и културу амбасаде у Рију Алија Вејзагић сматрао је да је најзначајнији и најефикаснији југословенски културни продор у Бразилу током 1963. била продаја 12 филмова. Њих су откупиле дистрибутерске куће „Арт" и „Франц филм". Ипак, Вејзагић је морао да призна да је постојала опасност да до реализације уговора не дође због „неуредности у пословању наших продуцената".[959] Најзначајнији од тих филмова била је „Козара" због пропагандног утицаја који се желео остварити. Постојали су и планови о свечаној премијери на којој би се појавили глумци и редитељ Вељко Булајић.[960] Такав план показао се преамбициозним.

Амбасада СФРЈ у Рију је такође деловала у отежаним условима након промене власти у Бразилу. Могућности продора на радио и на ТВ-мреже биле су знатно смањене. То су покушавали да надоместе на пољу културе, па су за 1965. имали велики број предлога о организацији разних манифестација. Предлози су се

---

956 AJ, 559–60, Informacija o kulturno-prosvetnoj saradnji između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Sjedinjenih država Brazila, 13. 6. 1967, 2.

957 AJ, 559–60, Извештај саветника за штампу и културу Вејзагића упућен Комисији за културне односе са иностранством, 7. 3. 1964.

958 AJ, 559–92, Писмо генералног конзула Мирка Брунера упућено Комисији за културне везе са иностранством од 27. 11. 1963.

959 AJ, 559–60, Извештај саветника амбасаде Вејзагића упућен Комисији за културне везе с иностранством, 7. 3. 1964. Такође: ДАМСП, ПА, Бразил, 1964, ф. 19, д. 3, Brazil 327.9, с. 48071.

960 AJ, 559–60, Predlog programa informativne aktivnosti za posjetu predsednika Tita Brazilu.

кретали од изложбе фресака, уметничких фотографија и дечјих цртежа, до већ познатих и примењених метода као што су изложбе сликара наиваца, и покушаја да се организује изложба неког истакнутијег сликара.[961] Ни ти планови нису издржали сусрет са реалношћу.

Почетком шездесетих дошло је до одређене сарадње између Југословенске радио-телевизије (ЈРТ) и бразилских ТВ-станица. Из Београда је послато више плоча са избором забавне и народне музике, као и избор из озбиљне, хорске и оперске музике. На пропагандном пољу ЈРТ је послао више говорних емисија о актуелним догађајима на шпанском језику и тзв. ТВ-сторије везане за путовања Јосипа Броза по Африци и Београдску конференцију.[962]

Културна сарадња између Југославије и Бразила наставила је да се одвија у скромном обиму уз фактичко постојање културне конвенције, али без утврђених двогодишњих планова. Комисија за културне везе са иностранством морала је и током 1966. да констатује да за промену такве ситуације „засада нема неких охрабрујућих симптома", а за наредну да културна сарадња има „недовољну ширину, како у погледу форме, тако и по садржини".[963] Ситуација на овом пољу пратила је политичке односе који су били поремећени за дуги низ година.

961 ДАМСП, ПА, 1964, Бразил, ф. 20, д. 17, с. 426492, Писмо саветника за штампу амбасаде СФРЈ у Рију Вејзагића упућено Комисији за културне везе, 16. 6. 1964.

962 AJ, 559–145, Izveštaj o saradnji Jugoslovenske radio-televizije sa Bolivijom, Brazilom, Čileom i Meksikom tokom 1960, 1961. i 1962. godine, 2.

963 AJ, 559–60, Informacija o kulturno-prosvetnoj saradnji između SFRJ i Sjedinjenih država Brazila, 3. 3. 1966; Исто, Извештај првог секретара амбасаде СФРЈ у Рију Тихомира Кондева Комисији за културне везе са иностранством, 27. 12. 1967.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Бразил као највећа земља Латинске Америке и једна од географски најпространијих држава на свету био је у сфери интереса социјалистичке Југославије која је током педесетих и шездесетих водила политику која је далеко надилазила њену војну и економску снагу. Дипломатски односи двеју земаља су обновљени у току 1946, у истом периоду када је ФНРЈ поново успоставила односе са Аргентином и Чилеом. Првих година они су били куртоазни и формални. Интерес југословенског руководства за повезивањем са Бразилом постао је снажнији након раскида са Источним блоком 1948/1949. Ипак, до тога није било лако доћи из више разлога – географска удаљеност, различито државно уређење, зависност бразилске привреде од САД, која је повлачила и политичку везаност, фокус Бразила на регион и недовољни интерес за ширу међународну сарадњу. Успон у односима који је забележен на крају четрдесетих и у првој половини педесетих пратио је управо курс САД, односно југословенско приближавање Западу у том периоду. И бразилска штампа потенцирала је управо оно што је раздвајало Југославију од Источног блока, међусобне сукобе и критике, док је слика коју је југословенска пропаганда желела да пласира о успешној изградњи социјализма много теже долазила до бразилске јавности. То су југословенске дипломате на лицу места морале да признају.

Након Другог светског рата у Југославији се релативно брзо консолидовала власт једне партије, тако да правих избора није ни било. Одлуке су доношене изван представничких тела, а тамо су само добијале своју верификацију. Бразил је у том периоду имао одређени степен демократије, али је она била ограничена

због изборних правила, у најбољем случају на петину пунолетног становништва. Ипак, бирани су председници који су били представници различитих партија и политичких струја, који су имали велику власт, али опет нису могли без сагласности Конгреса, а њу неретко нису имали. Култ личности који се развијао у Југославији није могао да пронађе погодно тле у овом периоду бразилске историје. Колико год био моћан изабрани председник он није могао бити реизабран. Тако да се дешавало да најмоћнији човек у држави буквално преко ноћи постане скоро па сасвим обичан грађанин. Ипак, и таква ограничена и крхка демократија била је сметња многима, унутра и споља. И Југославија и Бразил имали су снажан војни фактор, али је у Бразилу он био снага за себе, способан да утиче на промену власти, а у Југославији подређен и веран партијском руководству.

Рио де Жанеиро као један од најважнијих центара за Латинску Америку од југословенске дипломатије заслуживало је дужну пажњу и она је тамо редовно слала дипломате са значајним искуством (Јовановић, Баришић), образоване људе (Ђермановић, Шиловић), народне хероје у чину генерала (Лекић), или оне са изразитим даром за дипломатију (Вејвода). Радило се о истакнутим, и већином предратним комунистима, учесницима Шпанског грађанског рата и НОБ-а, који су били чврсто на линији партије и били спремни да верно тумаче и спроводе њена упутства. Ипак, она су била често неостварива у пракси, и задаци постављени пред дипломатско представништво у Рију често су превазилазили и објективне и субјективне могућности углавном малог броја службеника. Током целог обрађеног периода имамо раскорак између жељеног од стране министарства (секретаријата) у Београду и оног што је било оствариво на терену. У неким моментима таква ситуација доводила је до жустрије преписке, па и до позивања амбасадора на реферисање.

Видљиво је да су извештаји југословенских дипломата крајем четрдесетих и почетком педесетих били острашћенији и кратковидији него у каснијем периоду. Гледана из уског угла једног комунисте, уз потребу да се оправдају и сопствени неуспеси у испуњавању задатака, политичка сцена у Бразилу објашњавана је превише ригидно и прилично црно-бело. Са развојем дипломатске службе и доласком школованијих кадрова, и слика Бразила постала је избалансиранија и ближа истини. Ово је посебно било важно због пораста значаја ове јужноамеричке земље за спољну политику друге Југославије.

Можемо да закључимо да је након почетног неповерења и међусобних односа оптерећених сумњом током четрдесетих, почетком педесетих наступио успон. Донекле парадоксално, дипломатско представништво ФНРЈ у Бразилу најбоље односе остварило је са конзервативним и антикомунистичким круговима. У суштини, радило се о томе што су они следили линију САД која је подржавала све потезе југословенске стране који су је удаљавали од СССР-а и Источног блока. Однос са Бразилом нарушен је кризом око реекспорта (1956–1958) када су они били из основа пољуљани. Из анализе политичких, економских, културних, па и спортских веза, видимо да је 1957. била најнижа тачка у односима двеју земаља. Након тога долази до постепеног поправљања и проширивања односа.

Управо педесете представљају прекретницу за спољну политику обеју земаља. Током тог периода у Југославији нестају илузије да се са Истоком и Западом може сарађивати „партнерски" без „наметања решења", па се земља тада окренула сарадњи са државама Трећег света.[964] Крајем педесетих Бразил поставља основе независније спољне политике у односу на САД и покушава ширу међународну сарадњу у складу са сопственим интересима. За разлику од

[964] Димић, *Срби и Југославија*, 264.

нове југословенске политике, која ће потрајати пар деценија, бразилска се јако брзо срушила пред ударима споља и изнутра.

Као нека врста увода у ширу политичку сарадњу државних органа функционисала је сарадња између одређених партијских и друштвено-политичких организација. С југословенске стране радило се, пре свега о Социјалистичком савезу радног народа (ССРНЈ) и Савеза синдиката Југославије (ССЈ). Најбоља сарадња остварена је са Социјалистичком партијом Бразила. Ова партија није никада била међу битним факторима у влади, али је имала свој утицај преко посланика и сенатора. Почетком шездесетих дошло је и до развијања односа са владајућом Радничком партијом (ПТБ) на чијем је челу био тадашњи председник Жоао Гулар. Сарадња са Комунистичком партијом Бразила (КПБ) постојала је до Резолуције ИБ, да би након тога дошло до више од деценије умереног непријатељства. Тек почетком шездесетих поново је дошло до конкретније сарадње између двеју партија.

Значајан помак у односима двеју земаља и одређена шанса за шире повезивање био је период тзв. Независне политике Бразила (ПЕИ) 1961–1964. Краткотрајна управа председника Жанија Квадроса и нешто дужа његовог наследника Гулара, биле су, барем наизглед, оно што је југословенско руководство чекало од краја четрдесетих. Бразилска влада кренула је да води самосталнију политику у односу на САД, а савезнике је почела да тражи и на другим континентима. Југославија је из бразилске перспективе била логичан избор, јер је са њом имала ближе ставове у односу на недавно деколонизоване земље Азије и Африке. Такође, постојала је и једна, наизглед површна сличност. Тадашња Југославија је себе видела као мост између Истока и Запада, а Бразил себе као везу између „Првог“ и „Трећег света“.[965] Као по-

[965] Krepp, *Brazil and Non-Alignment*, 109.

тврду изреченог видимо чињеницу да су почетком шездесетих односи Југославије и САД захладнели, а у исто време са Бразилом доживели свој врхунац.

Покренут је низ иницијатива, пре свега везаних за учешће на конференцијама несврстаних у Београду и Каиру. Председници су размењивали мишљења о најважнијим проблемима тадашњег света, договаране су посете на највишем нивоу. Председник Југославије Јосип Броз Тито први и једини пут посетио је Бразил. Претходила му је посета шефа дипломатије Коче Поповића. Председник Квадрос држао је Титову слику на свом радном столу... Услед унутрашње кризе која је трајала почетком шездесетих, притиска САД, али и става његовог руководства, Бразил никада није био спреман да приступи покрету несврстаних, и самим тим постане оно што је од њега потајно очекивало југословенско руководство – главни савезник у западној хемисфери. И поред наведене чињенице, период 1961–1964. можемо сматрати временом најплоднije и најближе сарадње између Југославије и Бразила у историји постојања југословенске државе.

Економски односи са Бразилом у већем делу осамнаест послератних година представљали су приоритет за југословенску страну. Ово решење је на неки начин било изнуђено, јер је дипломатама који су службовали у Рио де Жанеиру било јасно да политичка ситуација у Бразилу „није зрела“ за ширу сарадњу. Резултати на овом пољу варирали су. Трговинска размена била је у највећем делу обрађеног периода најважнија ставка у међусобним односима. У времену од 1947–1958. Бразил је заузимао друго место у југословенској спољној трговини са државама Латинске Америке (39% вредности укупне размене), док се у периоду 1954. до 1956. налазио на првом месту.[966] Разлог том успону размене били су реекспортни послови који су донели значајну краткорочну зараду

[966] Алмули, *Бразил. Путеви еманципације*, 60.

југословенским предузећима, али и довели до кризе у односима двеју држава, не само на економском пољу. Непоштовање одредбе споразума о забрани извоза бразилске робе у треће земље био је корак који је довео до поновног неповерења између двеју страна које ће трајати годинама, без обзира на одређену одштету коју је Југославија платила и мере које је предузела у циљу спречавања реекспортних послова. Без повлашћења југословенска роба није била довољно конкурентна оној из САД и Западне Европе, што због квалитета, што због њене непрепознатљивости за просечног бразилског купца.

У периоду који је предмет истраживања југословенски увоз из Бразила био је већи од извоза сем током 1952, 1955, 1956, 1962. и 1964.[967] По обиму врхунац размене десио се почетком шездесетих. Тада су закључени и уговори који су предвиђали и вишеструко већи обим трговине и заједничких послова, али они су или реализовани у мањем обиму, или су остали само мртво слово на папиру („Дантасов протокол"). У том периоду Југославија је краткотрајно успела да профитира од потреба бразилске привреде за бродовима, машинама и опремом. С друге стране, кафа и какао били су током целог временског раздобља најважнији артикли који су увожени, а временом потреба за кафом се увећавала.

Југословенска емиграција у Бразилу била је малобројнија од оне у Аргентини, па и Чилеу. Као и у осталим јужноамеричким земљама, највећи број њих су били исељеници из Далмације и са јадранских острва, пре свега Корчуле. С обзиром на то да су већину представљали сиромашни радници, југословенска власт није могла од њих да очекује значајнију економску помоћ неопходну за обнову земље. И у Бразилу је југословенско представништво било задужено за контакт са исељеницима. Оно је покушавало да

967 Jovanović, *Brazil*, 76.

пропагандно делује међу економском емиграцијом, а прати и деструктивно делује међу политичком емиграцијом. Имајући у виду да је око 90% њих било у Сао Паулу и околини, око 500 километара удаљених од посланства/амбасаде ФНРЈ, наметнула се потреба за оснивањем конзулата у овом граду, што је остварено тек 1955. Ипак, ти напори нису били довољни да спрече њихову брзу асимилацију и учесталу појаву да већ друга генерација није говорила матерњи језик. Недостајала су материјална средства, али и умешности малобројних дипломата на терену.

Сарадња двеју земаља у сфери културе, уметности и просвете била је у целом осамнаестогодишњем периоду спорадична и несистематска. Она се развијала углавном путем организовања изложби, посета и гостовања истакнутих уметника, кроз контакте научних института и универзитета, размену публикација и слично. Најразвијенија сарадња била је у сектору ликовне уметности, где се пре свега радило о редовном учествовању југословенских уметника на Бијеналу у Сао Паулу, и организацији изложби у највећим бразилским градовима. Награде које су на Бијеналу освојили Петар Лубарда, Франо Михелич и Рико Дебењак биле су добра прилика за промоцију, како самих уметника, тако и земље. Овај тип пропаганде имао је лакшу прођу у односу на политичке теме. Почетком шездесетих и бразилски уметници су почели да излажу у Југославији.

Државни удар у Бразилу априла 1964, иако није у потпуности прекинуо контакте између СФРЈ и Бразила, био је преломна тачка у односима двеју земаља у XX веку. До удаљавања није наступило нагло. Нови војни режим је чак послао и свог посматрача на Конференцију несврстаних у Каиру. Веома брзо било је јасно да Бразил више није имао интерес за широм политичком сарадњом са једном социјалистичком земљом, док је у исто време увоз из Југославије доживео осетан пад. Ипак, трговина је у наредним годинама наставила да се одвија својим током, али дале-

ко од планова који су били зацртани почетком шездесетих. Две државе географски удаљене постале су политички још удаљеније. Планови и жеље југословенског руководства остали су трајно недостижни.

SUMMARY

BRAZIL IN THE FOREIGN POLICY OF SOCIALIST YUGOSLAVIA, 1946–1964

Diplomatic relations between the Federal People's Republic of Yugoslavia (FNRJ) and the United States of Brazil were renewed in July 1946, at a moment when the two countries were undergoing opposing political processes: in Yugoslavia, a one-party state was consolidating, while in Brazil a period of democratization followed the dictatorship. Legations were established in Rio de Janeiro and Belgrade shortly after contacts were restored, and accredited envoys began serving in early 1947. Yugoslav interests in this region of the world were focused on issues involving Yugoslav émigrés and the improvement of trade exchange, as well as the prospect of collaboration with international organizations, particularly the United Nations.

The initial period of bilateral ties can be divided into two phases: from the restoration of diplomatic relations to the second half of 1949 and the period that followed. The first phase was characterized by mutual distrust and the perception that Yugoslavia and Brazil were not fully autonomous actors, but that their policies were shaped by the USSR and the United States. During this period, the two countries did not engage in considerable economic cooperation, and trade negotiations failed. Following the Cominform Resolution, especially in 1949, the situation evolved. The FNRJ leadership's effective opposition to

Stalin's dictate generated sympathy in Brazil, which at the time led a coalition of Latin American republics supporting Yugoslavia's application for a non-permanent seat on the Security Council. This support reflected a desire to follow the United States' lead and assist Yugoslavia not because it was a socialist country seeking autonomous development, but because it had opposed the Soviet Union.

The first trade agreement was signed in 1950, and trade interchange nearly doubled the following year, with more growth expected in coming years. The visit of Brazilian Vice President Café Filho to Yugoslavia in 1951 symbolized a step forward in bilateral relations, which was legally affirmed in 1952 when diplomatic missions were elevated to the status of embassies. This was the first embassy of the FNRJ on the territory of South America.

The relations between the two countries did not change significantly during the second half of the 1950s. Brazil's focus during Juscelino Kubitschek's presidency remained on Latin America and internal growth, with little interest in larger international collaboration. This was influenced further by the geographical distance between the two states, their different social and political systems, and Brazil's economic reliance on the United States, which required political alignment. During this time, parliamentary delegations as well as representatives from many parties and associations made their initial trips. In some situations, Yugoslavia was included as part of a larger European tour, making it easier to organize and lower in cost. Guests were given guided tours and meetings with state and party leaders and enterprise directors, all of which were designed to demonstrate the benefits of socialist development and the Yugoslav economy's achievements.

Yugoslav diplomacy placed particular emphasis on Rio de Janeiro, one of the most important hubs in Latin America, regularly sending experienced diplomats such as Radoš Jovanović and Marijan Barišić, educated officials like Rajko Đermanović and Srećko Šilović, national heroes holding the rank of general such as Danilo Lekić, and

diplomats of exceptional talent, including Ivo Vejvoda. They were prominent, mostly prewar communists who took part in the National Liberation Struggle and the Spanish Civil War. They were devoted to the party and ready to faithfully interpret and carry out its commands. However, in reality, these orders were frequently challenging to implement, and the diplomatic mission in Rio was sometimes tasked with more work than its comparatively small staff could accomplish, both objectively and subjectively. Meanwhile, in 1955, a consulate was established in São Paulo, the center of the Yugoslav émigré community.

Collaboration between a specific party and sociopolitical organizations occurred as a precursor to larger political cooperation among state officials. On the Yugoslav side, the main players were the Socialist Alliance of Working People (SSRNJ) and the Confederation of Trade Unions of Yugoslavia (SSJ). The most fruitful collaboration was developed with the Socialist Party of Brazil, which, while never a major force in government, wielded power through deputies and senators. In the early 1960s, connections grew with the Brazilian Labour Party (PTB), led by President João Goulart. Cooperation with the Communist Party of Brazil (PCB) lasted until the Cominform Resolution, when it gave place to more than a decade of cautious animosity.

From February 1961 until April 1964, Yugoslavia and Brazil experienced a separate phase in their relations. This time in South American history is known as the era of Independent Foreign Policy, during which the perspectives of the two countries' leaders aligned on a variety of topics concerning the world situation and bilateral, mainly economic, cooperation. The presidents discussed the most significant global concerns, and high-level visits were scheduled. In 1963, Yugoslav President Josip Broz Tito made his lone visit to Brazil, following Foreign Minister Koča Popović's visit the year before. Both trips were important for the diplomatic and economic relations between the two countries, providing an opportunity to assess previous obstacles in economic cooperation and to discuss potential solutions. The visits al-

so revealed a convergence of views on critical international problems such as peacekeeping, the end of the arms race, equitable regional development, and the decolonization process.

Due to the internal turmoil that persisted in the early 1960s, pressure from the United States, and the attitude of its own leadership, Brazil was never prepared to join the Non-Aligned Movement and, as a result, to play the role that the Yugoslav leadership expected of it. The expectation that the largest country in Latin America will join this association and become the Western Hemisphere's most important ally proved unfounded. Despite this, the period from 1961 to 1964 was the most fruitful and close time of cooperation between Yugoslavia and Brazil in the Yugoslav state's history.

For much of the eighteen postwar years, the Yugoslav side prioritized economic contacts, since diplomats in Rio de Janeiro were aware that Brazil's position was still "not ripe" for larger political cooperation. Yugoslavia predominantly imported coffee and cocoa from Brazil, exporting industrial goods, machinery, tractors, and, eventually, ships. Between 1947 and 1958, Brazil was Yugoslavia's second-largest trading partner in Latin America, accounting for 39% of overall commerce, although from 1954 to 1956 it became the first. This increase in trading was largely due to re-export operations, which were prohibited under the rules of the bilateral agreement. Although these operations resulted in large short-term profits for Yugoslav companies, they also caused a crisis in bilateral relations, damaging both economic and political relationships.

The violation of the agreement provision prohibiting the export of Brazilian goods to third countries resulted in renewed distrust between the two sides, which lasted several years despite Yugoslavia's compensation and measures to prevent re-export operations. The signing of a new trade agreement in 1958 did not significantly improve the situation, and trade reached its peak in the early 1960s, coinciding with a shift in Brazilian foreign policy. During this time, agre-

ements were made that envisaged a substantially greater volume of commerce and joint enterprises, but these were either achieved on a limited scale or never realized in practice.

The Yugoslav émigré community in Brazil was smaller than those in Argentina and Chile. According to estimates by the diplomatic mission in Rio, their number immediately after the Second World War was around 4,000, increasing slightly in subsequent years due to new arrivals. As in other South American countries, the majority were emigrants from Dalmatia and the Adriatic islands, particularly Korčula. Since most were poor laborers, the Yugoslav authorities could not expect significant economic contributions from them toward the country's postwar reconstruction. The émigré community initially operated through the Brazilian department of the Red Cross in São Paulo due to obstacles in registering associations. The Society of Friends of Yugoslavia was created in the late 1950s. The Yugoslav diplomatic mission in Brazil aimed at establishing influence over economic immigrants while also monitoring and countering political émigrés. Nonetheless, the embassy and consulate's efforts were insufficient to prevent Yugoslav emigrants from assimilation, which frequently resulted in the second generation losing their mother tongue.

The fundamental element of cultural cooperation between Yugoslavia and Brazil was that it was mostly one-way. Yugoslav participation was confined to the São Paulo Biennale, selected exhibitions, individual musical performances, and similar activities. The embassy and consulate also facilitated occasional exchanges between specific educational and cultural institutions. The signing of a cultural convention in 1962 did little to improve the situation because it was not ratified for several years. Moreover, the substantial financial costs associated with organizing larger tours of cultural and artistic societies, along with visits by various artists, restricted collaboration in this field.

Sports cooperation increased in the first half of the 1950s, when leading Yugoslav football clubs such as Crvena Zvezda, Partizan,

and Dinamo, visited Brazil, as part of broader South American tours. This approach became less common in the following period as a result of poorer football performance and the difficult processes surrounding the organization of travel and lodging. Franjo Mihalić, a long-distance runner, made a significant impact by winning the prestigious São Paulo marathon twice.

The military coup in Brazil in April 1964, although it did not entirely interrupt diplomatic and trade relations, represented a turning point in relations between the two countries. It soon became clear that Brazil no longer had an interest in broader political cooperation with a socialist state, while import from Yugoslavia at the same time fell considerably. As a result, relations were adversely affected for many years, and the plans and expectations of the Yugoslav leadership remained unfulfilled.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије, Београд:

- Емигрантска влада Краљевине Југославије;
- Кабинет маршала Југославије;
- Кабинет Председника Републике;
- Министарство рада владе ФНРЈ;
- Новинска агенција „Танјуг“;
- Президијум Народне скупштине ФНРЈ;
- Савезни завод за цене;
- Савез комуниста Југославије – Комисија за међународне односе и везе;
- Савезна комисија за културне везе са иностранством;
- Савез синдиката Југославије
- Савезни секретаријат за образовање и културу
- Савезно извршно веће.

Дипломатски архив Министарства иностраних послова Републике Србије, Београд.

- Политичка архива.

Hrvatski državni arhiv, Zagreb.

- Matica iseljenika Hrvatske

Објављени извори

Cadernos do CHDD. Ano V, n. 8. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2006.

Dantas, San Tiago. *Política Externa Independente*. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2011.

Документа о спољној политици Југославије. Југославија – Мексико 1924–1990. приредили Драган Теодосић, Јелена Ђуришић. Београд: Архив Југославије, 2025.

Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ. 1946. II. Beograd: Jugoslovenski pregled, 1985.

Documentos da Política Externa Independente. Volume 1, Alvaro da Costa Franco, org. Rio de Janeiro: Centro de História e Documentação Diplomática / Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2007.

Documentos da Política Externa Independente. Volume 2. Alvaro da Costa Franco, org. Rio de Janeiro: Centro de História e Documentação Diplomática / Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2008.

Информативни приручник о Југославији, новембар–децембар 1951, Београд: Дирекција за информације при влади ФНРЈ, 1952.

Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949 godinu. Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ, 1953.

Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1950. godinu, Beograd: Ministarstvo spoljne trgovine FNRJ, Uprava za statistiku i evidenciju, 1951.

Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1955 godinu. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1956.

Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1963. godinu. Beograd. Savezni zavod za statistiku, 1964.

Statistika spoljne trgovine SFR Jugoslavije za 1965. godinu. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1966.

Foreign Relations of the United States (FRUS). 1961–1963. Volume XII, American Republics

Foreign Relations of United States (FRUS). 1961–1963. Volume XVI. Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey.

Foreign Relations of United States (*FRUS)*, 1961–1963. Volumes X/XI/XII. Microfiche Supplement. American Republics. Cuba 1961–1962, Cuban Missile Crisis and Aftermath

Литература

5^ Bienal de S.Paulo. Settembro–Dezembro 1959. São Paulo: Museo de Arte Moderna, 1959.

Agee, Philip. *Inside the Company: CIA Diary*. New York: Stonehill Publishing Company, 1975.

Akmadža, Miroslav. „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine", *Croatica Christiana Periodica*. 52/2003, 171–202.

Алмули, Јаша. *Бразил. Путеви еманципације*. Београд: Седма сила, 1963.

Anić, Josip. „Jugoslavenski iseljenici u Brazilu". Migracijske teme 4/1988, 305–411.

Antonich, Eduardo R. *Hrvatska i Hrvati u Urugvaju*. Zagreb: AGM, 2021.

Aragon, Daniel P. "Jânio Quadros, João Goulart and the Forging of Brazilian Foreign Policy in Angola, Mozambique, and South Africa, 1961–1964". *Luso-Brazilian Review*. 47/1. 2010, 121–149.

Baev, Jordan. "Bulgaria and Latin America in the Cold War Years: A Case Study for Soviet Bloc Political Relations with the Latin American Countries". *OPSIS, Catalão-GO*. v. 14. n. Especial. 2014, 305–338.

Bandeira, Moniz. *O Governo João Goulart as Lutas Sociais no Brasil 1961–1964*. Rio de Janeiro, Editora Civilizaçâo S. A., 1978.

Barreto, Fernando de Mello. *Os sucessores do Barão, Relações Exteriores do Brasil.* Volume 1, 1912–1964. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2024.

Barros, Edgar Luiz de. *O Brasil de 1945 a 1964*. São Paolo: Contexto, 1994.

Белић, Александар. *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Просвета, 1950.

Benevides, Maria Victoria. *O Governo Jânio Quadros*. São Paolo: Editora Brasiliense S. A., 1982.

Benevides, Maria Victoria de Mesquita. *A UDN e Udenismo. Ambigüidades do Liberalismo Brasileiro (1945–1964)*. Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1981.

Bethell, Leslie. "Brazil and 'Latin America'". *Journal of Latin American Studies*. Vol. 42. No. 3 (August 2010), 457–485.

Београд–Бразилија. 80 година дипломатских односа. Belgrade–Brasília. 80 years of diplomatic relations. Каталог изложбе / Exhibition Catalogue. Београд: Архив Југославије, 2019.

Bissio, Beatriz. "Brazil and the Non-Alignment Movement: Parallel Paths, Common Goals". *The 60th Anniversary of the Non-Alignment Movement*. Dimitrijević Duško, Čavoški Jovan, eds. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2021.

Bogetić, Dragan. „Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob. Sudar Titove i Hruščovljeve percepcije politike miroljubive koegzistencije", *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008, 49–65.

Bogetić, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.

Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.

Bogetić, Dragan. *Nesvrstanost kroz istoriju. Od ideje do pokreta*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2019.

Bogetić, Dragan. *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike 1956–1961*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Богетић, Драган. „Прва Титова посета Вашингтону – Последњи Кенедијев међународни ангажман". *Токови историје*. 1-2/2017, 65–80.

Bourne, Richard. *Getulio Vargas of Brazil, 1883–1954, Sphinx of Pampas*. London/Tonbridge: Charles Knight&Co. Ltd, 1974.

Brasil de Lima, Olavo Jr. "Electoral Participation in Brazil (1945–1978). The Legislation, the Party System and Electoral Turnouts". *Luso-Brasilian Review*. Vol. 20, No. 1 (Summer, 1983), 65–92.

Bruneau, Thomas C. *The Church in Brazil. The Politics of Religion*. Austin: The University of Texas, 1982.

Brunnbauer, Ulf. *Globaliziranje Jugoistočne Evrope. Iseljenici, Amerika i država od kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2019.

Busey, James L. "Brazil's Reputation for Political Stability". *The Western Political Quaterly*. Vol. 18. No. 4. (Dec., 1965), 866–880.

Varžić Marjanka. „Naši iseljenici u zemljama Južne Amerike". *Naše teme*, 1966, 296–304.

Vizentini, Paolo Fagundes. *A política externa do regime militar brasileiro: Multilateralização, desenvolvimento e construção de uma potência média (1964–1985)*. Porto Alegre: Editora da UFRGS, 2004.

Gomes, Angela de Castro. D'Araújo, Maria Celina, *Getulismo e Trabalhismo*, São Paulo: Editora Ática S. A., 1989.

Groppo, Alejandro. *The Two Princes. Juan D. Perón and Getulio Vargas: a Comparative Study of Latin American Populism*. Villa María: Eduvim, 2009.

Dávila, Jerry. "Myth and Memory: Getúlio Vargas's Long Shadow over Brazilian History". *Vargas and Brazil. New Perspectives*. ed. Jens R. Hentschke. New York/Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, 257–282.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitrpopovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952.* Beograd: Izdavačka organizacija „Rad", 1988.

Димић, Љубодраг. „Одлазак са Маурицијуса. Британци и Милан Стојадиновић (1945–1948)". *Глас Српске академије наука и уметности* CDXX, Одељење историјских наука, књ. 16 – 2012, 495–518.

Димић, Љубодраг. *Срби и Југославија. Изгубљени век (догађаји, појаве, процеси)*. Београд: Андрићев институт/Catena Mundi, 2025.

Doratioto, Francisco Fernando Monteoliva. Filho, José Dantas. *De Getúlio a Getúlio. O Brasil de Dutra e Vargas 1945 a 1954*. São Paolo: Atual, 1991.

Dulles, John. W. F. *Vargas of Brazil. A Political Biography*. Austin/London: University of Texas Press, 1967.

Dulles, John. W. F. *Unrest in Brazil. Political-Military Crises 1955–1964*. Austin/London: University of Texas Press, 1970.

Ераковић, Видосава. „Титова америчка турнеја 1963. године – посета Бразилу, Чилеу, Боливији, Перуу и Сједињеним Америчким Државама". *Архив,* Часопис Архива Југославије. 1–2/2015, 168–179.

Ziemath, Gustavo Gerlach Da Silva. *O Brasil no Conselho de Segurança das Nações Unidas (1945–2011)*. Brasilia: FUNAG, 2016.

Zobec, Miha. „Prva Jugoslavija in 'njena' dijaspora v Braziliji: od angažmaja izseljenskih aktivistov do pozabe skupnosti". *Prispevki za novejšo zgodovino*. LXI – 2/2021, 103–121.

Iglesias, Francisco. *Historia Política de Brasil (1500–1964)*. Madrid: MAPFRE S. A., 1992.

Исаиловић, Благоје. „Посланство Краљевине Југославије у Аргентини – Буенос Аирес 1928–1945". *Архив*, Часопис Архива Југославије, 1/2000, 72–84.

Jovanović, Mihailo. *Brazil*. Beograd: Yugoslaviapublic, 1967.

Juzbašić, Borislav. „Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza između Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike". *Naše teme*, 1966, 305–332.

Južnič, Stane. *Kude ide Latinska Amerika*. Beograd: Komunist, 1965.

Južnič, Stane. *Latinska Amerika: društvena struktura i politički sistemi*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1968.

Južnič, Stane. *Latinska Amerika: nastanak i razvoj društveno-ekonomskih struktura*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1966.

Колашинац, Горан. Путовање Јосипа Броза Тита у земље Латинске Америке и Сједињене Америчке Државе. Универзитет у Београду. Филозофски факултет. Одељење за историју. Београд 2019.

Košta, Vjekoslav. Dragomanović, Vladimir. *Brazil*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1961.

Krepp, Stella. "Brazil and Non-Alignment. Latin America's Role in Global Order, 1961–1964". *Latin America and the Global Cold War*. eds. Thomas C. Field Jr., Stella Krepp, and Vanni Petinà, Chapel Hill: University of North Carolina, 2020, 100–122.

Krizman, Bogdan. *Pavelić u bjekstvu*. Zagreb: Globus, 1986.

Leacock, Ruth. *Requiem for Revolution. The United States and Brazil, 1961-1969*. Kent/London: The Kent State University Press, 1990.

Loureiro, Felipe Pereira. "João Goulart e a Cúpula do Movimento Sindical Brasileiro: o caso das Confederações Nacionais de Trabalhadores (1961–1964)". *História*. v.36. e3. 2017, 1–23.

Loureiro, Felipe Pereira. "The Alliance for Progress and President João Goulart's Three Year Plan: the deterioration of U.S.-Brazilian Relations in Cold War Brazil (1962)". *Cold War History*, 2017, 1–19.

Maram, Sheldon. "Juscelino Kubitschek and the Politics of Exuberance, 1955–1961". *Luso-Brazilian Review*. Vol. 27. No. 1 (Summer 1990), 31–45.

Marini, Ruj Mauro. „Država i kriza u Brazilu". *Latinska Amerika – nerazvijenost i revolucija*. Beograd: Prosveta, 1983.

Martin, Warren Bryan. "Janio Quadros and his Consience". *Ethics*. vol. 73. No. 1 (Oct. 1962), 42–46.

Markun, Paolo. Hamilton, Duda. *1961. O Brasil entre a ditadura e a guerra civil*. São Paolo, Benvenirá, 2011.

Meade, Teresa A. *A Brief History of Brazil*. New York: Infobase Publishing, 2010.

Mendes, Manuel. O cerrado de cassaca. Brasilia: Thesaurus Editora, 1995.

Mijatov, Nikola. *Sport u službi socijalizma: Jugoslovensko iskustvo 1945–1953.* Beograd: Čigoja štampa/Institut za savremenu istoriju, 2020.

Митић, Рајко. *Буенос Аирес, Монтевидео – Рио. Са фудбалерима Црвене Звезде по Јужној Америци*. Београд: Ревија, 1955.

Moura, Gerson. *Brazilian Foreign Relations 1939–1950*. Brasilia: Fundação Alexandre de Gusmão, 2013.

Muñoz, Luciano da Rosa. "Brazilian Foreign Policy Discourses and the Quest for Ontological Security". *Contexto internacional*. vol 45(2), May/Aug 2023, 1–21.

Neto, Hélio Franchini. "A Política Externa Independente em ação: a Conferência de Punta del Este de 1962". *Revista Brasileira de Política Internacional*. 48(2). 2005, 129–151.

Quadros, Jânio. "Brazil's New Foreign Policy". *Foreign Affairs*. Vol. 40, No 1, (Oct., 1961), 19–27.

O Brasil Republicano, Vol. 10: Sociedade e politíca (1930–1964), Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 2007.

O tempo da experiência democrática: da democratização de 1945 ao golpe civil-militar de 1964: Terceira República (1945-1964). eds. Jorge Ferreira e Lucília de Almeida Neves Delgado. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2019.

Oliveira, Fernanda Conforto de. "The IMF as a 'mantle of multilateral anonymity': US-IMF-Brazil relations, 1956–9. *Cold War History*. 2022, 1–21.

Parker, Phyllis R. *Brazil and the Quiet Intervention, 1964*. Austin/London: Univeristy of Texas Press, 1979.

Patti, Carlo. *Brazil in the Global Nuclear Order, 1945–2018*. Baltimore: John Hopkins University Press, 2021.

Petrović, Slavoljub Đera. *Sećanje i zapisi jednog borca i diplomate*. (drugo dopunjeno i prošireno izdanje). Beograd: DTA, 2012.

Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником. Нови Сад/Загреб: Матица српска/Матица хрватска, 1960.

Puh, Milan. „Hrvati u Brazilu kao nevidljivo iseljeništvo". *Časopis za suvremenu povijest*. 1/2019, 97–121.

Radnički i nacionalno oslobodilački pokreti. Enciklopedijski priručnik. Tom 1. Afrika, Azija, Latinska Amerika. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1968.

Redžepagić, Sulejman. *Društvenopolitička struktura i radnički pokret Brazila*, Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1962.

Redžepagić, Sulejman. Marković, Brana. Vitorović, Milesa, *Sindikati i položaj radničke klase: Argentina, Brazil, Meksiko, Velika Britanija, SAD*. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta, 1967.

Redžepagić, Sulejman. *Suvremene koncepcije komunističkih partija o društvenom preobražaju zemalja Latinske Amerike*. Zagreb: Centar „Božidar Adžija", 1964.

Ribiero de Faria, Débora Juliana. *A política externa brasileira para Iugoslávia de Tito:de 1945 a 1980*. Universidade Federal do Pampa. Campus Santana do Livramento. Bacherelado em relações internacionais. Santana do Livramento, 2014.

Ристовић, Милан. *На ивици Хладног рата. Југославија и грађански рат у Грчкој (1945–1949)*. Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београд, 2016

Rogers, Thomas D. "I Choose This Means to Be With You Always": Getúlio Vargas's *Carta Testamento*". *Vargas and Brazil. New Perspectives*. ed. Jens R. Hentschke. New York/Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, 227–255.

Rubinstein, Alvin Z. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. New Jersey: Princeton University Press, 1970.

Sá Motta, Rodrigo Patto. *Em guarda contra o "Perigo Vermelho": o anticomunismo no Brasil*. São Paulo: Perspectiva, 2002.

Савремена бразилијанска лирика. (Београд: Нолит, 1956).

Савчић, Лука. „Публицистичко-издавачки завод Југославија и југословенска пропаганда у иностранству (1956–1962)". *Токови историје*. 2/2024, 163–178.

Selinić, Slobodan. *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2010.

Селинић, Слободан. *Партија и дипломатија у Југославији 1945–1952*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2013.

Silva, Helio. Carneiro, Maria Cecília Ribas. *Eurico Gaspar Dutra 1946–1951. A Espada Sob a Lei*. São Paulo: Três Comércio de Publicações Ltda., 2004.

Silva, Helio. Carneiro, Maria Cecília Ribas. *Juscelino Kubitschek 18º Presidente do Brasil 1955–1961*. São Paolo:Editora Três Ltda., 2004.

Silva, Helio. Carneiro, Maria Cecília Ribas. *Jânio Quadros 19º Presidente do Brasil 1961*. São Paolo:Editora Três Ltda., 2004.

Симић, Бојан. „Бразил у политици социјалистичке Југославије 1946–1952“, *Токови историје*, 3/2023, 133–156.

Simić, Bojan. „Dug put kući – povratak jugoslavenskih iseljenika iz Argentine (1946.–1951.)“. *Časopis za suvremenu povijest*. 3/2020, 791–812.

Симић, Бојан. *Југославија и Аргентина 1946–1955*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2021.

Simić, Bojan. „Jugoslovensko-brazilski odnosi 1961–1964“. *Istorija 20. veka*. 1/2026, 147–162.

Симић, Бојан. „Посета Коче Поповића Латинској Америци 1962“, *Токови историје*, 2/2025, 198–214.

Симић, Бојан. „Социјалистичка Југославија и државе Јужне Америке (1946–1950) – успостављање дипломатских и економских односа “, *Токови историје*, 2/2022, 73–99.

Симић, Бојан. „Српски исељеници у Јужној Америци након Другог светског рата и њихов однос према новима властима у Југославији“, *Лесковачки зборник* LXIV 2024, св. 2, 173–186.

Симић, Бојан. *Стојадиновић у Аргентини*. Институт за европске студије / Фондација Светозар Милетић, 2022.

Skidmore, Thomas E. *Politics in Brazil 1930-1964. An Experiment in Democracy*. London/Oxford/New York: Oxford University Press, 1970.

Sorato, Danilo. Moreira, Oliveira. “Anticomunismo na política externa Brasileira: Passado e presente (1930–2020)”. *Hoplos*. Vol. 4. No 6. 2020, 26–49.

Српски биографски речник, 2, В–Г. Нови Сад: Матица српска, 2006.

Stepan, Alfred. *The Military in Politics. Changing Patterns in Brazil*. New Yersey: Princeton University Press, 1974.

Stojanović, Dubravka. *Rađanje globalnog sveta 1880–2015. Vanevropski svet u savremenom dobu*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2015.

Schmitt, Rogério. *Partidos Políticos no Brasil (1945–2000)*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor Ltda, 2000.

Terzić, Milan. *Titova vještina vladanja. Maršal i maršalat 1943–1953*. Podgorica: Pobjeda, 2005.

The Cambridge History of Latin America, volume IX, Brazil since 1930. ed. Leslie Bethell. New York: Cambridge University Press, 2008.

Farias, Rogério de Souza. *Edmundo P. Barbosa da Silva e a construção da diplomacia econômica brasileira*. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2017.

Fausto, Boris. Fausto, Sergio. A *Concise History of Brazil*. New York: Cambridge University Press, 2014.

Ferreira, Jorge. *A democracia no Brasil (1945–1964)*. São Paolo: Atual, 2006.

Ferreira, Jorge. *João Goulart: uma biografia*. Rio de Janeiro: Civilização Brasilieira, 2011.

Ferreira, Jorge. "The Brazilian Communist Party and João Goulart's Administration". *Revista Brasileira de História*, 2013. vol. 33. No 66, 113–135.

Filho, João Roberto Martins."Forças Armadas e política, 1945-1964". *O tempo da experiência democrática: da democratização de 1945 ao golpe civil-militar de 1964: Terceira República (1945-1964)*. eds. Jorge Ferreira e Lucília de Almeida Neves Delgado. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2019, 51–80.

Фудбалски клуб Црвена Звезда 1945–2025. Београд: ФК Црвена Звезда, 2025.

Harmer, Tanya. "The "Cuban Question" and the Cold War in Latin America, 1959–1964". *Journal of Cold War Studies*. Vol. 21. No. 3, Summer 2019, 114–151

Hershberg, James G. "'High-Spirited Confusion': Brazil, the 1961 Belgrade Non-Aligned Conference, and the Limits of an 'Independent' Foreign Policy during the High Cold War". *Cold War History*, 3/2007, 373–388.

Hershberg, James G. "The United States, Brazil, and the Cuban Missile Crisis, 1962 (Part 1)". *Journal of Cold War Studies*. Vol. 6, No. 3, Spring 2004, 3–20.

Hershberg, James G. "The United States, Brazil, and the Cuban Missile Crisis, 1962 (Part 2)". *Journal of Cold War Studies*. Vol. 6, No. 3, Summer 2004, 5–67.

Hilton, Stanley E. *Brazil and the Soviet Challenge 1917–1947*. Austin: University of Texas Press, 1991.

Hilton, Stanley E. "The United States, Brazil, and the Cold War, 1945–1960: End of Special Relationship". *The Journal of American History*. Vol 68, No 3, December 1981, 599–624.

História Geral da Civilizaçâo Brasileira, tomo III, O Brasil Republicano. Economia e Cultura (1930–1964). Rio de Janeiro: Bertrand Brasil, 2007.

História do Brasil nação: *1808-2010. vol. 4. Olhando para dentro 1930-1964.* Lilia Moritz Schwarcz ed.Rio de Janeiro: Objetivo, 2013.

Cvetković, Vladimir. *Pogled iza Gvozdene zavese. Jugoslovenska politika prema zemljama Narodne demokratije u susedstvu 1953–1958.* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013.

Colistete, Renato P. "Wages, and Labor Politics in Brazil, 1945–1962". *The Journal of Economic History*. Vol. 67. No. 1 (Mar., 2007), 93–127.

Cosovschi, Agustín. "Entre Belgrado y La Habana: Sulejman Redžepagić, viajero yugoslavo en América latina". *Izquierdas*. vol.52. Santiago 2023, 3841–3856.

Cosovschi, Agustín. "Searching for Allies in America's Backyard: Yugoslav Endeavors in Latin America in the Early Cold War", *The International History Review* 43(2), 2021, 281–296

Cosovschi, Agustin. "From Santiago to Mexico: The Yugoslav Mission in Latin America during the Cold War and the Limits of Non-Alignment" in *Socialist Yugoslavia and the Non-Aligned Movement: Social, Cultural, Political, and Economic Imaginaries*, ed. Paul Stubbs. Kingston: McGill-Queens University Press, 2023, 283–301.

Chaia, Vera Lúcia Michalany. *A Liderança Política de Jânio Quadros (1947–1990)*. Ibitinga: Humanidades, 1991.

Chilcote, Ronald H. *The Brazilian Communist Party. Conflict and Integration 1922–1972*. New York: Oxford University Press, 1974.

Čavoški, Jovan. *Non-Alignment Movement Summits. A History*. (London/New York/Oxford/New Delhi/Sydney, Bloomsbury Academy, 2022.

Šegvić, Vesela. *Povratak jugoslovenske ekonomske emigracije 1945–1951*. Beograd: Rad, 1953.

Животић, Александар. *Југославија и Суецка криза 1956–1957*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.

Villela, André. "Dos 'Anos Dourados' de JK à Crise Não Resolvida (1956-1963)". *Economia Brasileira Contemporânea (1945–2010)*. eds. Fabio Giambiagi, André Villela, Lavinia Barros de Castro e Jennifer Hermann. Rio de Janeiro: Elsevier, 2011.

Weis, Michael. W, *Cold Warriors and Coups d'etat : Brazilian-American Relations, 1945–1964*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1993.

Weis, Michael. W, "The Twilight of Pan-Americanism: The Alliance for Progress, Neo-Colonialism, and Non-Alignment in Brazil, 1961–1964". *The International History Review*. Vol. 23. No. 2 (Jun., 2001), 322–344.

Weffort, Francisco Correa. "La crisis del populismo: Brasil, 1961-1964". *Revista Mexicana de Sociología*. Vol. 41. No. 1. Analisis de Coyuntura (Jan. - Mar.,1979), 129–141.

Штампа

Борба, Београд
Književne novine, Beograd
Matica, Zagreb
Политика, Београд

Интернет извори

https://www.camara.leg.br/legislacao
https://www2.camara.leg.br/a-camara/conheca/historia/Ex presidentesCD_Republica/republica4.html
https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004000040005-1.pdf
https://database.earth/population/by-country/1960
https://www.dipublico.org/104814/tratado-de-montevideo-1960-constitutivo-de-la-asociacion-latinoamericana-de-libre-comercio-alalc/
https://www.encontro2022.sp.anpuh.org/resources/anais/17/anpuh-sp-eeh2022/1660779261_ARQUIVO_8ac3b4682458173d07c66dd2b7c1c7db.pdf
https://www.marxist.org/portugues/tematica/rev_prob/capas.htm
https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Constituicao/Constituicao46.htm.
https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/4850611/zaboravljeni-fond--koje-bio-rajko-djermanovic.html
https://toplica.info/rados-jovanovic-selja-istorijski-portret-narodnog-heroja-i-diplomate-iz-toplice/

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

А

Алвим, Освалдо Фераз 214
Алкмин, Хозе Марија 207
Алмино, Алфонсо 298
Алмули, Јаша 113, 130, 144-147, 149, 156-158, 174
Амадо, Гилберт 229-230, 238
Ампуеро, Раул 169
Андрић, Иво 242
Араужо Кастро, Жоао Агусто де 34
Арналдо, Роман 239
Аугустинчић, Александар 241

Б

Бајалски, Ристо 294
Бандеира, Антонио 245
Барбалић, Иван 207
Барбоса да Силва, Едмундо Пена 173, 191, 193, 195, 205
Баришић, Маријан 254, 256-257, 263, 267, 270-272, 277, 284. 292, 294-296, 304-305, 307, 314, 322
Барос, Адемар де 38, 226
Барос, префект 226
Бартош, Милан 77, 119
Басбаум, Леонсио 303
Бауер, Бранко 242
Бачић, Иван 224
Беблер, Алеш 10, 53, 67, 111, 122, 145, 181, 185
Беламарић, Лука 52, 55, 64, 66, 81-82, 85, 119,
Белић, Александар 10
Белић, Милан 284
Бепто, Антонио 156
Бетел, Лезли 11, 18
Бјелински, Бруно 238
Блажевић, Јаков 129-130, 138, 141-142
Брага, Вилсон 268
Брандао, Пиметел 108
Бранић, Душан 73
Братуљевић, Александар 72
Брецељ, Марјан 168, 191, 219
Брилеј, Јоже 117
Броз, Јованка 272
Брунер, Мирко 187, 227, 254, 256, 261

Богетић, Драган 14
Божичанин, Милан 136
Божовић, Гојко 123
Боргес, Мауро 306
Босиљчић, Митар 140
Бота, Карлос Пена 254
Булат, Едо 78
Булхеос, доктор 243

В

Валадао, Харалдо Теишеира 244
Валок, Марко 152
Варгас, Жетулио 11-12, 21, 23-25, 28-29, 35-38, 41-43, 48, 88, 95, 100, 111, 116, 118, 120-121, 163
Варгас Тач, Ивет 163-165, 173
Вејвода, Иво 104, 106-108, 110-111, 113-118, 120, 122-123, 129, 131, 141, 144-146, 150-157, 161-162, 314, 323
Вејзагић, Алија 311-312
Веларде, Хозе Фелман 261
Веласко, Домингос 116, 147-148, 232, 235
Велебит, Владимир 55, 58, 77, 81
Веченај, Иван 242
Видић, Добривоје 163, 198, 306
Вилфан, Марија 147
Вириус, Мирко 158
Влаховић, Вељко 103, 105, 115-116, 121, 137, 145, 148-149, 236
Водушек, Жига 208
Вујић, Ђорђе 175
Вукојчић, Влада 228

Г

Гајевић, Александар 228
Генералић, Иван 158, 242
Гимараеш, Улисес Силвеира 284
Глиха, Отон 241
Грамша, Антонио Рибеиро 305
Гранфил, Тома 218-219, 272, 281-283
Грацие, Самуел де Соуза Леао 52
Грегорић, Павле 160-161, 163, 192, 221
Грубић, Бранко 175, 185, 223-224, 228, 258, 301
Гондина, Педро 284
Гостл, професор 238
Гулар, Жоао 29-31, 36-37, 42, 48, 131, 161, 170-171, 259, 264, 266, 270, 272-279, 292-293, 295, 297-299, 306, 316, 323
Гузмао, Алешандре де 13

Д

Да Паз, генерал 226
Дантас, Жоао 252,280-283, 287, 318
Дантас, Сан Тијаго 264-267

Дантас, Хумберто Дезера 220
Дапчевић, Пеко 182
Дебењак, Рико 155, 241, 319
Девисата, Антонио 220
Дедијер, Владимир 119
Делгадо, Лусилија Алмеида Невес 12
Деновски, Динко 191
Димић, Љубодраг 15
Драшковић, Слободан 301
Доленц, Фрањо 158
Дортикос Торадо, Освалдо 262
Дутра, Еурико 23, 33, 35-36, 39, 55, 58

Ђ

Ђаконовић, Стеван 125-127, 161, 170, 173, 179, 197, 206-207, 221-222, 226, 232-233, 242
Ђермановић, Рајко 17, 58-59, 65-66, 70, 78-79, 87, 93, 97, 104-106, 115, 124, 127-129, 138-139, 144, 149, 177, 314, 322
Ђилас, Милован 58, 89, 177
Ђоковић, Родољуб 217
Ђомпарин, Алекса 130
Ђорђевић, Бошко 84, 208
Ђујић, Момчило 301
Ђуричић, Илија 291
Ђурковић, Миша 15

Е

Ербел, Фердинанд 227
Ерић, Милан 242

Ж

Жагар, Карл 52, 55, 63, 85
Желалић, Спиро 50
Живковић, Душан 73, 140
Жиковате, Фебус 147, 232-233

З

Здравковић, Живојин 154
Зец, Ранко 298
Зихерл, Борис 236, 306
Златопер, Грга 77

И

Ивановић, Анатолије 140
Ивековић, Младен 268, 303
Иветић, Рајко 78
Ивчевић, Јуре 179
Иглесијас, Франциско 11
Илић, Настас 49
Илић, Љубо 52-53, 55-56, 58, 78, 152

Ј

Јанежич, Антон 196
Јанигро, Антонио 237, 309
Јанић, Тома 242
Јардас, Еде 181
Јовановић, Владан Ж. 15

Јовановић, Радош Сеља 122, 125, 131, 158, 161, 163-164, 166-167, 171-172, 192, 195-200, 204, 206, 229, 232, 314, 322
Јовановић, Спасан 125, 136, 139
Јовичевић, Мирко 124
Јужнич, Станислав 147-148, 234-235

К

Кабот, Џон 251, 260
Кадунц, Антон 124,
Кадунц, Јозефина 71, 136, 223
Кај Шек, Чанг 120
Калмон, Педро 110, 238
Кампос, Илдегард Пивес де 236
Кампос, Милтон 36
Карађорђевић, Петар II 73, 228
Карановић, Бошко 155
Карваљо, Елесар де 153
Кардељ, Едвард 53, 89, 98, 101, 104, 113, 137, 200-201, 205, 236, 262, 293,
Карлини, Артуро 220
Карнеиро, Лусијано 113, 182
Кастело Бранко, Умберто 31, 295, 299
Кастро, Пауло де 174, 178-179, 235
Кастро, Фидел 255
Катичић, Натко 237
Кафе Фиљо, Жоао 25, 38, 48, 100-104, 113-114, 116, 120, 152, 322
Кацјан, Антон 73, 99, 137, 139, 154
Квадрос, Жанио 28-29, 35-36, 48, 161, 181, 183-187, 206, 250-262, 275, 280, 316-317
Кведер, Душан 296, 298
Кенан, Џорџ 257, 260
Кенеди, Џон 249, 265, 278-279
Керкуеиро, Бенедито 231
Крегар, Стане 241
Крлежа, Мирослав 241
Кршинић, Фране 276
Ковачевић, Јован 53
Конески, Никола 15
Константиновић, мајор 72
Коњевић, Петар 153
Коњовић, Милан 241
Кореа, Мануел Пио Жуниор 227
Кореа, Пауло Антонио Кошта 232
Кореа де Мело, Франциско де Асис 244
Кореа до Лаго, Антонио 209
Кореира Нето, Алипије 147
Коуто, Руј Рибеиро 59-60, 67, 85, 98, 101, 105, 108-112, 122, 130, 132-133, 144-145, 147, 155, 160, 162, 164, 174-176, 183, 187, 200, 245, 251, 260-263, 268-270, 289-291

Кос-Станишић, Лидија 11
Кубишчек, Жуселињо 25-27, 29, 35, 43-44, 46, 135, 159-162, 166, 168, 171, 177, 181, 183-184, 188-189, 192, 241, 275, 322
Кунц, Зинка 152
Кунц, Маријан 261
Куња, Бокајува 297
Куња, Леитао да 256
Куња, Селсо 238

Л

Ласак, Роман 234
Ласерда, Карлос 24, 29, 38, 120, 254, 295
Лаудановић, Милош 199-200, 203
Лафер, Хорасио 216
Лекић, Данило 172-173, 176-177, 180-184, 188-189, 206-209, 212, 216, 232-233, 235, 241, 244, 251-255, 259, 268, 271, 280, 308, 314, 322
Лидоти, Алдо 107
Лима, Нестор 119, 335
Лопез Матеос, Адолфо279
Лот, Енрике Тешеира 36, 250
Лубарда, Петар 155-157, 284, 319
Лукичић, Томо 211-212, 214
Луз, Карлос 25, 48

М

Мабе, Манабу 245
Магдић, Никола 125, 179
Мангабеиро, Жоао 39, 148
Марзагао, Агусто 258-259
Мартинс, Марија 241
Матарацо, Франциско 154, 242, 309
Матес, Лео 78, 103-104, 114, 185
Матијевић, Бранко 112
Мачек, Владко 56
Мело Франко, Афонсо Аринос де 116, 253-254, 261-262, 269
Мело Франко, Афранио 254
Милетић, Александар 73
Милићевић, генерал 140
Милићевић, Тодор 228
Миличевић, Драгослав 124
Милојевић, Боривоје 237
Мирошевић, Франко 69-70
Митић, Рајко 151
Митровић, Михајло244
Михаиловић, Драгољуб Дража 78
Михалић, Фрањо 152, 247, 326
Михелич, Франце 155, 238, 319
Мићуновић, Вељко 160
Мравак, Јосип Динко 141
Мраз, Фрањо 158, 242
Морено, Роберто 229-231, 235, 304
Мота, Кловис 293
Мур, Хенри 156

Н
Насер, Гамал Абдел 187, 251, 256, 285
Невес, Лео де Алмеида 236
Невес, Раињо А. 264
Нералић, Томислав 239
Нехру, Џавахарлал 187
Никезић, Марко 275, 292, 297
Ногеира Фиљо, Пауло 168
Нунес, Виктор 171

Њ
Његош, Петар II Петровић 239-240

О
Осим, Игор 309

П
Павелић, Анте 78, 228
Павлич, Стане 160
Паива, Рубенс 297-298
Паз Естенсоро, Анхел Виктор 278-279
Пауновић, Бошко 73
Пауновић, Север 77
Педро II 18
Перегрино, Жуниор 238
Перон, Ева 115
Перон, Хуан 81, 94, 99
Петијевић, Петар 130, 199-200, 203, 208
Петловски, Ордан 309
Петрић, Јакша 137, 263, 265, 269, 272, 285, 293
Петровић, Зоран 309
Петровић, Славољуб Ђера 123, 142
Печар, Здравко 168-169
Пешић, Богдан 277
Пијаде, Моша 101, 164
Пица, Антонио Толедо 302
Престес, Карлос 39, 89-90, 231, 304-305
Прица, Златко 157
Прица, Срђа 104, 127, 162. 164, 198
Погачић, Владимир 242
Порто, Луис Алмеида Ногуеира 300
Поповић, Гавра 209
Поповић, Константин Коча 104, 108, 111. 115, 117-118, 160, 168, 180, 183, 185, 188, 195-198, 251, 257, 261, 263-267, 270-271, 274, 276, 290, 317, 323
Поповић, Милентије 168
Протић, Самуило 130
Профили, Артуро 240, 242

Р
Рабузин, Иван 242
Рајић, Миладин 77

Рамос, Алберто Жереиро 236
Рамос, Нереу 26
Ранијери Мацили, Паскоал 29
Ранковић, Александар 251
Распор, Хинко 52. 54. 56, 65, 91
Рецепагић, Сулејман 243
Рибар, Иван 109
Рибеиро, Иван Рамос 304
Рибеиро Бригс, Моакир 291-292
Ристић, Душан 241
Риф, Раул 297
Розалес, Хорхе Алдерате 263
Рукавина, Анте 175, 177, 182
Рукавина, Иво 272
Русо, Жаклен 303

С

Сантос, Матеус Жозе да Силва 14
Сарделић, Петар 82
Сарић, Милица 147
Севељовић, мајор 72
Селинић, Слободан 15
Сенековић, Стјепан 263
Серкуера, Бенедикто 302
Силва, Виктор да 203
Силва, Жоаким Елулалио до Насименто 49
Силва, Хозе Хоаким 261
Симић, Станоје 61, 86
Скурјени, Матија 242
Смодлака, Словен 67, 112
Смоле, Јоже 116
Соарез, Хозе Карлос де Масадо 162, 209
Содре, Ниомер Муњиз 154
Соколов, отправник послова 60
Соса, Карлос Алвес де 49
Сото Мајор, Естасио 286
Србиновић, Младен 155, 309
Стаменковић, Драги 181, 234
Становник, Јанез 181
Станојевић, Петар 140
Степинац, Алојзије 96, 141
Стефанов, Јордан 279
Стефановић, Светислав Ћећа 174
Стојадиновић, Милан 9, 80-81
Стојковић, Нада 77
Стојковић, Љубинко 286
Сукарно 256
Сукнер, Јосип 225

Т

Тавора, Хуарез 168-169
Танхофер, Никола 242
Телебаковић, Момчило 140
Телес, Жавер Мануел 304
Темпо, Светозар Вукмановић 188, 234, 236, 300
Тито, Јосип Броз 89, 99, 101, 103, 109, 111, 113-114, 118-119, 128, 144, 161, 163, 166-167, 178, 183-184, 222-223, 251-

252, 254, 256, 260, 270-279, 289, 292, 294-295, 297, 299-300, 311-312, 317, 323
Тодоровић, Мијалко 168, 272
Томић, Добрило 229

У
Удовички, Лазар 164-165, 178-179, 231, 235
Урсић, Иван 136

Ф
Фариа, Дебора Жулиана Рибеиро де 14
Фејеш, Емерик 242
Фереира, Жорж 12, 272, 299
Ферић, Милан 212, 214
Фернандес, Раул 127
Финамур, Журема 240
Фонтоура, Жоао Невес да 113, 118, 128-129, 131
Фонтоура, Марсел Тарисе де 309
Фрагозо, Булитро 276
Фреиташ Вале, Сиро де 79, 94
Фрол, Иво 155-156
Фрондизи, Артуро 182

Х
Хагедушић, Крсто 158
Хернштајн, Ивица 53
Хитлер, Адолф 227
Хрушчов, Никита Сергејевич 270

Ц
Цветковић, Драгиша 56
Цвјетиша, Франо 49-50
Цетинео, Анте 190
Црнобрња, Богдан 272, 277

Ч
Че Гевара, Ернесто 259
Челебоновић, Алекса 241, 308-309
Челебоновић, Марко 238
Чолаковић, Родољуб 155-156, 306
Чупић, Даница 53

Ш
Шаморо, Антонио 305
Шатобријан, Асис 104
Шермонт, Жим 157
Шиловић, Срећко 56-58, 60, 62, 65, 68, 83, 85, 88-89, 314, 322
Шмит, Августо Фредерико 183-184
Шнудерл, Макс 268
Шоп, Иван 291
Шпиљак, Мика 304
Штамбук, Зденко 185
Штритоф, Драго 246

БОЈАН СИМИЋ

БРАЗИЛ У ПОЛИТИЦИ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1946–1964

Издавач
Институт за новију историју Србије

Штампа
Чигоја штампа, Београд

Тираж
100 примерака

Формат
14,8 x 21 цм

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.7(497.1:81)"1946/1964"
327(497.1:81)"1946/1964"

СИМИЋ, Бојан, 1977-
Бразил у политици социјалистичке Југославије : 1946 –1964 / Бојан Симић. - Београд : Институт за новију историју Србије, 2026 (Београд : Чигоја штампа). - 348 стр. : илустр. ; 21 cm. - (Библиотека Студије и монографије / Институт за новију историју Србије ; књ. 146)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 327-340. - Summary: Brazil in the Foreign Policy of Socialist Yugoslavia, 1946–1964. - Регистар.

ISBN 978-86-7005-211-6

а) Дипломатски односи -- Југославија -- 1946-1964 б) Дипломатски односи -- Југославија -- Бразил -- 1946-1964 в) Југославија -- Спољна политика -- Бразил -- 1946-1964

COBISS.SR-ID 199527433